

TAMPEREEN YLIOPISTO

Pauliina Olkkonen

EI OIKEAAN, EI VASEMPAAN, VAAN SUORAAN EESTÄ SUOMENMAAN

Kansallisen Edistyspuolueen sisäpoliittiset linjaukset 1919–1922

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

PAULIINA OLKKONEN: Ei oikeaan, ei vasempaan, vaan suoraan eestä Suomenmaan – Kansallisen Edistyspuolueen sisäpoliittiset linjaukset vuosina 1919–1922

Pro gradu -tutkielma, 138 + 3 liitesivua

Historia

Kevät 2011

Tässä tutkimuksessa perehdytään Suomen itsenäistymisen alkuvuosien poliittiseen historiaan, jonka taustalla on sisällissota ja valtiomuototaistelu. Tämän työn tarkoituksena on perehtyä vähemmälle huomiolle jääneen, mutta merkittävän liberaalisen suuntauksen vaiheisiin vuosina 1919–1922. Pysin tutkimuksessani hahmottamaan Kansallisen Edistyspuolueen paikan, ideologian ja maailmankuvan vahvan vasemmiston ja vahvan oikeiston välissä. Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, millaiseksi edistyspuolue mielsi oman asemansa ja miksi sen asema oli niin vahva näinä vuosina. Tarkastelen myös sitä, miksi puolue ei voinut mielestään olla samanlainen kuin muut puolueet ja millaisena se koki muut puolueet sekä, miksi edistyspuolue ei kuitenkaan pystynyt vetoamaan suuriin massoihin.

Tämä tutkimus on poliittista historiaa ja metodina tässä työssä on käytetty puoluetutkimusta, jonka Juhani Mylly on jakanut kolmeen eri pääalueeseen. Olen tässä työssä käyttänyt kaikkea kolmea pääaluetta, kun olen selvittänyt edistyspuolueen ideologiaa ja aateperintöä, organisoitumista ja menestystä vuoden 1919 eduskuntavaaleissa sekä syitä kannatuksen vähenemiseen vuoden 1922 eduskuntavaaleissa. Olen lähestynyt tutkimuskohdetta myös aatehistoriallisesta näkökulmasta. Olen pyrkinyt selvittämään, millainen edistyspuolueen maailmankuva oli ja miten puolueen sisällä olleet erilaiset maailmankatsomukset vaikuttivat puolueen toimintaan.

Lähdeaineistona on käytetty edistyspuolueen ja puolueessa vaikuttaneiden poliitikkojen arkistomateriaaleja. Myös valtiopäiväasiakirjat ja sanomalehdistö ovat olleet merkittäviä lähdeaineistoja. Koko lähdeaineisto on antanut tietoa edistyspuolueen toimintavoista, sisäisestä ilmapiiristä, katsantokannoista ja suhtautumisesta muihin puolueisiin. Tutkimuskirjallisuutta ei ole kovin runsaasti 1920-luvun poliittisesta historiasta, mutta aikakauteen on kuitenkin viittauksia Suomen poliittista historiaa käsittelevissä teoksissa.

Tutkimuksessa tullaan siihen tulokseen, että edistyspuolueen kaltaiselle yleispuolueelle oli tarvetta itsenäistymisen alkuvuosina vahvan oikeiston ja vahvan vasemmiston välissä. Puolueen tavoitteena oli saada tasavaltaan pohjautuvassa yhteiskunnassa uudistukset koskemaan kaikkia kansalaisia ja tasoittaa juopaa eri kansakerrosten välillä. Myös vasemmisto haluttiin integroida takaisin yhteiskuntaan armahduspolitiikan avulla. Edistyspuolue piti muita puolueita luokkapuolueina, kun itse se ei halunnut ajaa kenenkään tietyn ryhmän etuja. Maalaisliiton kanssa edistyspuolueella oli kuitenkin yhteinen päämäärä eli tasavallan saavuttaminen. Yhteistyö jatkui tiiviinä myös hallitustyön merkeissä ja edistyspuolueen ja maalaisliiton muodostaman keskustan kulta-aika sijoittuikin juuri vuosiin 1919–1922.

Aikakautta leimasi voimakkaasti vähemmistöparlamentarismi ja hallitukset olivat hyvin lyhytikäisiä. Etenkin edistyspuolueen ja oikeiston välillä oli jatkuvasti kiistoja, jotka hankaloittivat esimerkiksi hallitusten muodostamisia. K. J. Ståhlbergin valinta presidentiksi, armahduspolitiikka ja suojeluskuntakriisi aiheuttivat voimakkaita reaktioita puolueiden välillä. Puolueolot olivat hyvin jännittyneet ja sisäpoliittisia erimielisyyksiä esiintyi tiuhaan. Jännitteet tulivat esiin etenkin puoluelehdis-

tössä. Tämän voimakkaan poliittisen kiihkon seurauksena edistyspuolueen vasemmistosiiven johtohahmo Heikki Ritavuori sai surmansa.

Edistyspuolue piti itseään parlamentaarisuuden mallipuolueena ja teki muille puolueille usein selkoa parlamentarismien säännöistä. Sen mielestä vasemmisto ja oikeisto olivat epäkypsiä vasta aluillaan olleeseen Suomen parlamentaariseen elämään ja perusteli näin omaa tarpeellisuuttaan puoluekentän keskellä. Vasemmiston ja oikeiston kiristyneet välit olikin edistyspuolueelle loistava tilaisuus olla poliittisessa vallankahvassa, joten välillä parlamentarismien perusajatukset unohtuivat puolueelta itseltään, kun esimerkiksi halu olla hallituksessa oli niin suuri.

Edistyspuolueen menestys jäi lyhyeksi, sillä vuoden 1922 eduskuntavaaleissa sen kannatus putosi tuntuvasti. Yleispuolueen luonteen vuoksi se ei pystynyt vetoamaan suuriin massoihin ja äänestäjille jäi epäselväksi puolueen oma linja. Edistyspuolueen maailmankuva oli liberaalinen ja siinä painottui voimakkaasti tasavaltalaisuus ja laillisuus. Niiden esiin tuominen ei kuitenkaan sellaisenaan riittänyt tuomaan suurta kannatusta, vaan sen olisi pitänyt selkeämmin tuoda omat näkemykset esiin ja tällä tavoin haastaa muita puolueita. Myös armahduspolitiikka ja keskustasuunnan heikkeneminen vaikuttivat kielteisesti edistyspuolueen vaalitulokseen.

Edistyspuolueen toimintakykyä vaikeutti sen sisällä olleet erilaiset maailmankatsomukset, joissa oli piirteitä niin oikealta kuin vasemmalta. Sen vuoksi täysin yhtenäisen kannan muodostaminen osoittautui tasavallan saavuttamisen jälkeen melko vaikeaksi. Edistyspuolueen järjestäytyminen ei edennyt toivotulla tavalla sen perustamisen jälkeen, joten paikallistason puolue-elämä piti lähestulkoon herättää uudelleen henkiin vuoden 1922 eduskuntavaaleja varten.

Edistyspuolue ei noussut koskaan vuonna 1919 saavuttamaansa suuruuteen. Liberaalipuolue ei halunnut olla kenenkään tietyn ryhmän asialla, joten se ei saanut tarpeeksi kannatusta Suomessa, jossa muut puolueet esittivät tavoitteensa selkeämmin tietyille äänestäjäryhmille. Myös puolueen sisäiset ristiriidat heikensivät sen toimintakykyä vuosien saatossa. Lyhyeksi jääneestä menestyksestä huolimatta edistyspuoluetta voidaan pitää merkittävänä tekijänä Suomen poliittisessa historiassa, koska puolue oli vahvasti edustettuna poliittisen elämän huipulla. Suhteessa edistyspuolueen kokoon nähden edustus valtakunnan huipulla oli huomattava.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.2. Metodiset valinnat.....	2
1.3. Tutkimuksen lähteet ja työn rakenne	4
1.4. Kansallinen Edistyspuolue ja liberalismi.....	7
2. TASAVALTA VASTAAN MONARKIA – VUODEN 1919 EDUSKUNTAVAALIT	14
2.1. Uudistuksia toteuttamaan	14
2.2. Edistysmielisille naisille	17
2.3. Kiihotusta ja vanhoillisuutta vastaan.....	20
2.4. Kohti tasavaltaa	23
3. VÄLITILASTA TASAVALLAN TIELLE	30
3.1. Hallitusmuodon välttämättömyys	30
3.2. Sovittelua oikealle ja vasemmalle	33
3.3. Syytökset oikeistoa kohtaan kovenevat.....	35
3.4. Suomen tasavallan peruskivi laskettu	39
3.5. Presidentinvaali - tasavallan suunnannäyttäjä	43
4. SISÄPOLITIIKAN ENSIMMÄISET KRIISIT HALLITUSTEN KOETINKIVINÄ	49
4.1. Poliittisen keskustan johtama sisäpolitiikka osoittautuu vaikeaksi	49
4.2. Porvarillisella yhteistyöllä halutaan rauhoittaa oloja	59
4.3. Oikeistoyhteistyön jälkeen takaisin keskustapolitiikan tielle	76
5. SISÄPOLIITTISET JÄNNITTEET LISÄÄNTYVÄT ENTISESTÄÄN.....	79
5.1. Suojeluskuntaselkkaus – Sopeutumistaistelua parlamentaariseen demokratiaan	79
5.2. Heikki Ritavuori poliittisen murhan kohteena	89
6. VAALIKAUDEN TILINPÄÄTÖS – VUODEN 1922 EDUSKUNTAVAALIT.....	98
6.1. Yhdistymistoiveita yhtenäisestä keskustasta	98
6.2. Sovinnollista sisäpolitiikkaa jatkettava!	104
6.3. ”Parlamentaarinen pahoinpitely” – Hallituksen kaatuminen	110
6.4. Voimasuhteet muuttuvat – Aate pysyy	116
7. LOPPULUKU	122
LÄHTEET	130
LIITE	139

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Suomen itsenäistymisen alkuvuosien poliittisen historian tapahtumia viitoittavat sisällissota ja valtiomuototaistelu. Sen jälkeinen vuosikymmen eli 1920-luku on jäänyt paljon vähemmälle huomiolle sitä edeltäneiden ja sitä seuranneen vuosikymmenen tapahtumien vuoksi. Se on kuitenkin merkittävä ajanjakso, sillä valtiomuototaistelun jälkeen Suomen parlamentaarinen taival alkoi monivaiheisten sisä- ja ulkopoliittisten tapahtumien siivittämänä. Poliittisen vallan keskiössä toimivat yhteistyössä edistyspuolue ja maalaisliitto ja yhdessä muodostivat Suomen politiikan kenttään keskustan, jonka kulta-aikaa olivat vuodet 1919–1922.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on valottaa Suomen historiassa vähän tunnetun, mutta suuresti vaikuttaneen liberaalisen suuntauksen vaiheita itsenäistymisen alkuvuosina. Pysin tutkimuksessani hahmottamaan porvarillis-liberaalisen reformismin paikan, ideologian ja maailmankuvan vahvan vasemmiston ja vahvan oikeiston välissä, jotka yleensä tunnetaan näiden vuosien tapahtumista paremmin ja joita on myös paljon enemmän tutkittu.

Tarkastelen työssäni millaiseksi edistyspuolue mielsi oman asemansa, porvarillisen reformismin ja liberalismien ja miten se sijoittui vuoden 1918 jälkihoidon suhteen: Oliko kansankunnan eheytämisen keinona integraatio vai kontrolli? Tarkastelen myös, miksi puolue ei mielestään voinut olla samanlainen kuin muut puolueet sekä millaisina se muut puolueet näki. Teen myös vertailuja vastaavan ajan liberaalisiin liikkeisiin.

Tarkastelen suomalaisen liberalismien asemaa vuosina 1919–1922 sekä sitä, miksi sen asema oli niin vahva näinä vuosina. Edistyspuolue oli muun muassa presidenttipuolue ja kolmesti pääministeripuolue, jolla oli myös muita merkittäviä asemia, kuten lähes koko tarkastelun ajan ulkoministerin paikka. Tarkastelen myös sitä, miksi puolue ei kuitenkaan kyennyt keräämään vahvaa massakannatusta. Edistyspuolue on jäänyt poliittisen historian tutkimuksissa vähemmälle huomiolle. Puolueella on kuitenkin ollut iso rooli etenkin Suomen itsenäistymisen alkuvuosina, joten sen vuoksi edistyspuolueen tutkiminen on tärkeää.

Tutkimuksen aikarajauksen alkupisteenä on vuoden 1919 eduskuntavaalit, jotka olivat edistyspuolueelle ensimmäiset ja niissä se saavutti historiansa parhaimman tuloksen. Edistyspuolue pääsi hyvän vaalituloksen avulla ja tasavalta-aatteen toteuttajana vallan ytimeen yhdessä maalaisliiton kans-

sa. Päätepisteenä on vuoden 1922 eduskuntavaalit, jolloin edistyspuolueen paikkaluku putosi jo tuntuvasti. Tuolloin myös keskustayhteistyön kulta-aika oli jo hiipumassa ja tulossa hiljalleen tiensä päähän.

Ajanjakso sisältää kaksien eduskuntavaalien lisäksi yhden presidentinvaalit ja tuona aikana ehti toimia myös viisi eri hallitusta. Se on siis varsin runsas jo pelkästään sisäpoliittisten tapahtumien osalta, joten sen vuoksi olen tarkoituksella rajannut ulkopoliitiikan tämän työn ulkopuolelle. Olen kuitenkin sivunnut tutkimuksessani ulkopoliittisista tapahtumista Tarton rauhaa, Karjalan kansannousua ja Varsovan sopimusta, koska niillä on ollut selkeät sisäpoliittiset vaikutukset esimerkiksi hallitusten kykyyn toimia.

1.2. Metodiset valinnat

Tämä tutkimus on poliittista historiaa ja erityisesti puoluetutkimusta. Juhani Myllyn mukaan puoluetutkimuksessa on olemassa kolme toisistaan erotettavaa pääaluetta. Ensimmäisessä alueessa tarkastellaan puolueen organisaation ja sen osien kehitystä. Tutkimus voi olla rajattu ajan, alueen tai aiheen mukaan. Lisäksi tällöin voidaan tarkastella puolueen kannatusta esimerkiksi tutkimalla vaalimenestystä ja siihen vaikuttaneita tekijöitä. Toisessa alueessa tutkimuskohteena ovat puolueen ideologia ja aateperintö. Mylly määrittelee puolueideologian arvojen, periaatteiden ja käsitysten kokonaisuudeksi, joka vaikuttaa puolueen käytännön toimintaan. Puolueideologia liittyy usein johonkin sitä yleisempään poliittiseen ideologiaan ja tässä työssä se on liberalismi. Puolueiden periaateohjelmien, pamflettien ja johtomiesten kirjoitusten perusteella voidaan tehdä päätelmiä vallitsevasta puolueideologiasta. Kolmas kohta liittyy puolueen toiminnan tutkimiseen, jolloin puoluetta tarkastellaan toimivana ja kanta-aottavana tekijänä maansa valtioelämässä, tällöin tutkimuskohteena voi olla vaalikäyttäytyminen esimerkiksi presidentinvaalissa tai puolueiden väliset suhteet.¹

Tämä työ käsittelee edistyspuoluetta kaikista näistä kolmesta eri näkökulmasta. Perehdyn edistyspuolueen vaalimenestykseen kaksissa eduskuntavaaleissa ja etsin syitä siihen, miksi vuonna 1919 menestystä tuli ja mitkä olivat syyt, ettei menestys jatkunut enää vuonna 1922. Edistyspuolueen puolueideologiaa ja sen käytännön toimintaa pyrin selvittämään puoluekokousten, valtiopäiväpöytäkirjojen ja yksittäisten puoluevaikuttajien kannanottojen perusteella. Näiden lähteiden sekä sanomalehtien avulla perehdyn myös puolueiden välisiin suhteisiin ja siihen, millainen toimija edistyspuolue oli Suomen valtioelämässä.

¹ Mylly 1986, 49–55.

Puoluetutkimuksen lisäksi olen valinnut tutkimukseeni aatehistoriallisen lähestymistavan, jolla olen pyrkinyt tavoittamaan sitä, millainen maailmankuva edistyspuolueessa vallitsi puolueen olemassaolon alkuvuosina ja miten erilaiset maailmankatsomukset puolueen sisällä vaikuttivat puolueen toimintaan. Markku Hyrkkäsen mukaan kaikkeen inhimilliseen toimintaan sisältyy ajatuksellinen ulottuvuus ja toiminnan ymmärtäminen edellyttää toiminnan sisältämän ajattelun ymmärtämistä. Tutkijan on saatava selville, miten ihmiset ovat käsittäneet tai kokeneet olosuhteensa, aatteensa, oppinsa ja uskonsa, koska ihmiset saattavat ajatella ja toimia samoissa olosuhteissa eri tavoin.² Puolueiden välillä asiat on nähty ja koettu eri tavoin, mutta myös edistyspuolueen sisällä on voinut olla erilaisia ajatustapoja, jotka selittävät puolueen toimintaa.

Ihmisten ajattelua ja toimintaa ei voi ymmärtää pelkästään tietämällä heidän edustamansa aatteen. On myös selvitettävä, miten he käsittävät ne ja miten tulkitsevat niiden merkitykset itselleen ja myös muille. Tätä toimintaa on usein vaikea selittää, koska todisteita ajattelusta voi olla hyvin vähän.³ Pyrin selvittämään käyttämäni lähteiden avulla edistyspuolueen toimintaa ja siellä vaikuttaneiden henkilöiden käsityksiä edustamastaan aatteesta sekä sitä, miten he toivat näkemyksiään esiin ja perustelivat niitä muille.

Yksi keino ymmärtää ihmisten toimintaa on tutkia maailmankuvaa. Juha Mannisen mukaan maailmankuvassa saa ilmauksensa ihmisen suhde menneisyyteen, tulevaisuuteen, mahdollisuuksiin sekä henkilökohtaiseen ja yhteiskunnalliseen maailmaan. Siihen kuuluvat myös käsitykset esimerkiksi yhteiskuntarakenteesta, kansasta, valtiosta ja historian kulkua määräävistä tekijöistä. Maailmankuva voi muodostua ihmisten ajattelun ja toiminnan keskuksiksi ja sillä on aina tietyt kantajansa. Maailmankuvaa ylläpitävät tietyt yksilöt, sosiaaliryhmät tai yhteiskuntaluokat.⁴

Maailmankuva muistuttaa läheisesti maailmankatsomusta, joka voi olla henkilökohtainen tai useille henkilöille yhteinen. Nämä molemmat käsitteet ovat sukua ideologialle, jolla ilmaistaan koko yhteiskuntaluokille tunnusomaisia piirteitä. Esimerkiksi kun puhutaan porvariston maailmankatsomuksesta, sen sisältö on sama kuin ideologialla.⁵ Maailmankatsomus ja ideologia määrittelevät käytännön toimintaa eli ne siis ohjaavat esimerkiksi poliitikkoja tiettyyn suuntaan toiminnassaan. Samassa puolueessa olevilla voi olla jokaisella oma, toisistaan poikkeava maailmankatsomus, vaikka

² Hyrkkänen 2002, 9–10, 24.

³ Hyrkkänen 2002, 27, 57.

⁴ Hyrkkänen 2002, 104; Manninen 1976, 6; Manninen 1977, 16–17.

⁵ Manninen 1977, 23–25.

heidän puolueensa välittääkin tietynlaista maailmankuvaa. Tutkimuksessa tärkeää on maailmankuvan ymmärtäminen kontekstissaan. Se ei kuitenkaan välttämättä anna riittäviä ehtoja sille, miksi maailmankuva on juuri tietynlainen. Maailmankuvia voi olla siis erilaisia samassa kontekstissa.⁶ Puolueen sisällä voi esiintyä erilaisia maailmankatsomuksia, jotka aiheuttavat ristiriitoja ja kamppailua puolueen linjasta. Tässä tutkimuksessa pyrin selvittämään, miten erilaiset maailmankatsomukset näkyivät edistyspuolueessa ja miten ne vaikuttivat puolueen toimintaan ja sen maailmankuvan muotoutumiseen.

Markku Hyrkkäsen mukaan aatehistorian tutkimuskohde on asianmukaisinta nähdä yhtenä inhimillisenä ulottuvuutena, jota ei voi ymmärtää muita ulottuvuuksia määrittelemättä.⁷ Minun on siis selvitettävä itsenäisyyden alun ajan poliittista kulttuuria ja niitä olosuhteita, joissa puolueet toimivat. Tämän lisäksi on hyvä selittää edistyspuolueen suhdetta muihin puolueisiin ja myös sen sisäisiä suhteita. Ennen kuin voi sanoa, oliko edistyspuolueen ilmentämä maailmankuva liberaali, on oltava käsitys, mitä liberalismi on. Siitä olen tehnyt selkoa erikseen luvussa 1.4 Kansallinen Edistyspuolue ja liberalismi. Edistyspuolueen ideologiaa ja siellä esiintyviä maailmankatsomuksia pyrin selvittämään perehtymällä puolueen toimintaan puoluekokousten, yksittäisten puoluevaikuttajien puheiden ja puolueen kannanottojen sekä puoluelehdistön avulla.

1.3. Tutkimuksen lähteet ja työn rakenne

Tutkimukseni primäärilähteet muodostuvat arkistolähteistä, valtiopäivien pöytäkirjoista ja sanomalehdistöstä. Edistyspuolueen arkistossa Kansallisarkistossa on hyvin niukasti edistyspuolueen lähdemateriaaleja, joita ei ole säilynyt kuin murto-osa. Tutkimaltani ajanjaksolta puoluekokousten pöytäkirjat ovat onneksi tallessa, joten ne muodostavat erittäin keskeisen osan lähdeaineistoani. Niistä voi tulkita puolueen linjaa, sisäisiä erimielisyyksiä ja suhtautumista muihin puolueisiin. Hyödyllisiä lähdeaineistoja olivat myös edistyspuolueen eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen toimintakertomukset, jotka osaltaan korvasivat puuttuvia eduskuntaryhmän pöytäkirjoja. Joitakin lähteitä löytyi myös puolueen keskeisten vaikuttajien henkilökohtaisista arkistoista, joista olen käyttänyt Heikki Ritavuoren, Oskari Mantereen ja J. H. Vennolan kokoelmia. Myös K. J. Ståhlbergin kirjeet lapsilleen valaisivat hyvin itsenäistymisen alkuvuosien vaativia olosuhteita. Ne löytyivät Ståhlbergin tyttären Aino Ståhlbergin kokoelmasta.

⁶ Manninen 1977, 23; Manninen 1989, 104.

⁷ Hyrkkänen 2002, 54.

Valtiopäiväpöytäkirjojen puheenvuorot ovat tärkeä osa lähdeaineistoani. Ne antavat kuvaa siitä, millaisen vastaanoton hallitusten esitykset saivat, miten oppositio suhtautui vallassa olleeseen hallitukseen ja miten eri hallitukset reagoivat opposition esittämiin kysymyksiin. Valtiopäiväpöytäkirjoista käy myös ilmi edistyspuolueen sisäisiä linjaeroja, joten puheenvuorot ovat olleet hyödyllisiä, kun olen työssäni pyrkinyt selvittämään, millaisia eri maailmankatsomuksia puolueen sisällä vallitsi.

Laajimman primääriaineistoryhmän muodostaa poliittinen sanomalehdistö. Aineistona se korostuu tutkimuksessa merkittävästi, koska en saanut edistyspuolueen arkistosta huolellisesta tarkastelusta huolimatta kovinkaan runsasta aineistoa tutkimusta varten. Olen valinnut viisi edistyspuolueen merkittävää sanomalehteä, jotka ovat *Helsingin Sanomat*, *Turun Sanomat*, *Etelä-Suomen Sanomat*, *Karjalan Aamulehti* ja *Kaleva*. Lehdet ilmestyivät eri puolella Suomea ja niissä on havaittavissa tiettyjä eroavaisuuksia, joten puolueessa vaikuttaneet oikeisto- ja vasemmistosiipi tulevat näkyviin myös sanomalehdistössä. Olen lukenut lehtiä systemaattisesti koko tutkittavalta ajanjaksolta.

Edistyspuolueella oli kaiken kaikkiaan noin 30 äänenkannattajaa, mutta puolueella ei ollut mitään säännöissä sovittua menetelmää siitä, kuinka edistyspuoluelainen puoluelehti tulisi määritellä. Kannattajalehdiksi luettiin ne lehdet, joiden oli havaittu edustavan puolueen kantoja ja havaintoihin tehtiin muutoksia puoluekokousten yhteydessä. Lehdistä suurin osa oli pieniä ja taloudellisesti heikkoja, mutta edistyspuolue onnistui kuitenkin säilyttämään äänenkannattajinaan muutamia poliittisesti varsin merkittäviä päivälehtiä. Edistyspuolue ei ollut tiukan lehdistökurin puolue, joten puolue-elimet harvoin määrittelivät, mitä lehtien piti kirjoittaa. Tästä esimerkkinä on puoluekanslian lähettämä kirje lehdille, jossa kerrotaan, että kanslian lähettämät artikkelit ovat avustusluontoisia eikä suinkaan pakollisia julkaista. Samaisessa kirjeessä myös korostettiin, että lehdet voivat kirjoittaa ajankohtaisista asioista siten kuinka lehden kanta vaatii. Edistyspuolue piti kuitenkin sanomalehtiä tärkeänä ja sen kannattajalehdet olivat löyhästä lehdistökurista huolimatta puolueuskollisia noudattaen puolueen poliittista linjaa.⁸

Helsingin Sanomien piiri muodosti keskeisen osan tasavaltalaista rintamaa ja he olivat myös edistyspuolueen perustajien ydinjoukko. Maan suurimpana lehtenä *Helsingin Sanomista* tulikin edistyspuolueen päälehti, jolla oli erittäin keskeinen rooli puolueen aatteiden välittäjänä. Suurlehti ei ollut suoraan puolueen ohjauksessa, mutta koska sen päätoimittaja Eero Erkko sekä lehden muut keskei-

⁸ Edistyspuolueen äänenkannattajat, mikrofilmirulla PR:49, KEPA, KA; Kunttu 1982, 184–185; Suistola 1999, 19–22; Salokangas 1987, 261–269; Edistyspuolueen puoluekanslian lähettämä kirje kannattajalehdille 2.6.1919, mikrofilmirulla PR:64, KEPA, KA.

set henkilöt kuuluivat edistyspuolueen johtoportaan, ei ongelmia ilmennyt kuin puolueen sisäisiin linjapainotuksiin liittyvissä kysymyksissä. *Helsingin Sanomat* ei ollut pelkästään puolueen päälehti, vaan myös kulttuuri- ja uutislehti. Monipuoliselle lehdelle saatiinkin paljon lukijoita, jolloin edistyspuolue sai mainosta yli puoluerajojen suuren levikin avulla.⁹

Maan suurimman sanomalehden lisäksi edistyspuolueella oli useita maakunnallisesti huomattavia lehtiä, joita olivat *Turun Sanomat*, *Etelä-Suomen Sanomat*, *Karjalan Aamulehti* ja *Kaleva*. Näillä oli kaikilla laajempaa valtakunnallista merkitystä. Myös *Turun Sanomien* ydinjoukko toimi *Helsingin Sanomien* tavoin edistyspuolueessa aktiivisesti. Lehti vahvisti vähitellen asemansa Turun luetuimpana lehtenä, joka houkutteli lukijoita myös muista puolueista. Lahtelainen *Etelä-Suomen Sanomat* oli myös edistyspuolueelle tärkeä äänenkannattaja taistelussa tasavallan ja demokratian ihanteiden puolesta. Lehti toi aktiivisesti esiin puolueen näkemyksiä ja oli puolueen perustamisesta lähtien hyvin puolueuskollinen. Viipurilainen *Karjalan Aamulehti* kuului edistyspuolueen vasemmistoon, joka tunnettiin puolueen ohjelmien erittäin lojaalisena tukijana. Lehden linjaa luonnehdittiin vasemmistoliberaaliksi ja lehdessä painottuikin selvästi myönteinen suhtautuminen sosialidemokraateihin. Myös oululainen *Kaleva* tuli tunnetuksi erittäin uskollisena puoluelinjan noudattajana. Sillä oli jatkuvat yhteydet puoluetuomistoon ja sen läheisestä suhteesta puolueeseen kertoo se, että edistyspuolueen Oulun seudun paikallisyhdistys jopa sijaitsi aluksi *Kalevan* toimituksessa.¹⁰

Edistyspuolueen kannattajalehdet tekivät keskenään yhteistyötä kuulumalla Nuorsuomalaiseen sanomalehtimiesyhdistykseen, joka oli perustettu Helsingissä vuonna 1906. Yhdistyksen tarkoituksena oli olla puolueeseen kuuluvien sanomalehtitoimittajien keskinäisen vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan välittäjä sekä tukea heidän ammattikehitystään. Yhdistyksen jäsenten valtava enemmistö siirtyi lehtien mukana edistyspuolueelle vuonna 1918 ja toimintaa jatkettiin samoilla periaatteilla kuin ennenkin, paitsi yhdistyksen jäseneksi pyrkivän piti tehdä kirjallinen hakemus, kun ennen liittyminen oli ollut mahdollista ilman johtokunnan hyväksyntää. Yhdistyksen nimikin säilyi samana eli sitä ei muutettu edistyspuoluetta vastaavaksi.¹¹

Poliittista historiaa on Suomessa tutkittu melko paljon. Vaikka itse 1920-luvun poliittisesta historiasta ei niin runsaasti olekaan kirjallisuutta, niin aikakauteen on tuki viitattu useissa teoksissa. Edistyspuolueella ei ole omaa puoluehistoriaa, joten työni kannalta erittäin merkittävä teos on Tyko

⁹ Kulha 1989, 20–22; Leino-Kaukiainen et al. 1988, 130–131; Tommila & Salokangas 1998, 165–166.

¹⁰ Ekman-Salokangas & Salokangas 1988, 70–71, 141; Kalpa 1984, 164; Kunttu 1982, 185; Nygård & Salokangas 1988, 290–291; Onnela 1968, 129; Salokangas 1988, 246–248; Suistola 1999, 110.

¹¹ Nuorsuomalaisen sanomalehtimiesyhdistyksen johtokunta 1946, 18–24.

Tarposen liseniaatin työ *Kansallinen Edistyspuolue, sen kannatuksen väheneminen ja puolueen loppu*. Työn historiikkimaisesta luonteesta huolimatta se on ollut erittäin tarpeellinen edistyspuolueen piirteiden ja historian selvittämisessä. Lisäksi muita tärkeitä teoksia ovat olleet Vesa Vareksen *Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos. Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokkapohjaiseen demokratiaan (1919–1933)* sekä Yrjö Blomstedtin kirjoittama *K. J. Ståhlberg valtiomies-elämäkerta*. Ne ovat olleet suurena apuna itsenäistymisen alkuvuosien poliittisen ilmapiirin ja tapahtumien hahmottamisessa.

Ensimmäisessä luvussa esittelen edistyspuolueen valmistautumista vuoden 1919 eduskuntavaaleihin. Tuon ilmi puolueen tärkeimmät vaaliteemat ja sitä mitä seurauksia vaalien tuloksista oli edistyspuolueelle sen poliittisen taipaleen alussa. Toisessa luvussa on keskiössä tasavaltainen hallitusmuoto ja tasavallan ensimmäisen presidentinvaali. Tuon esiin syyt, miksi edistyspuolue näki tasavaltaisen hallitusmuodon ainoana oikeana vaihtoehtona Suomelle ja millaisiin seikkoihin oli kiinnitettävä huomiota ensimmäistä presidenttiä valittaessa.

Kolmannessa luvussa paneudutaan erityisesti vähemmistöparlamentarismien aikakauteen ja sisällissodan jälkihoitoon armahduspolitiikan muodossa. Luvussa selvitetään, miksi jälkihoitoon ei löytynyt yhtä ja ainoaa kaikkia puolueita tyydyttävää ratkaisua ja minkä vuoksi hallitustyöstä ei saatu pitkäkestoista. Neljännessä luvussa on kyse poliittisen ilmapiirin jännittyneisyydestä, joita sai aikaan eritoten oikeisto ja keskusta. Teen selkoa siitä, mistä nämä jännitteet olivat peräisin, miten ne purkautuivat ja millaisia seurauksia siitä oli edistyspuolueelle ja puolueiden välisille suhteille. Viimeisessä luvussa on jälleen vuorossa eduskuntavaalit. Selvitän, millaisin teemoin edistyspuolue lähti vuoden 1922 vaaleihin ja miten se suhtautui muihin puolueisiin. Lisäksi tuon myös esiin, mistä edistyspuoleen vaalitappio johtui ja miksi puolue ei kyennyt tarpeeksi vakuuttamaan äänestäjiä olemassaolollaan.

1.4. Kansallinen Edistyspuolue ja liberalismi

Uuden yhtenäisen oikeistopuolueen perustamista oli mietitty jo useaan kertaan vuoden 1917 aikana kahden oikeistopuolueen eli nuorsuomalaisen ja vanhasuomalaisen puolueiden keskuudessa.¹² Keskustelun yhdistymisestä käynnisti vasemmiston aseman jatkuva vahvistuminen, joka näkyi 1910-luvulla olleissa useissa eduskuntavaaleissa, joissa vasemmiston kannatus voimistui. Vuoden 1917 lokakuun eduskuntavaalit, jonka tuloksena syntyi oikeistohallitus, samana vuonna ollut mar-

¹² Borg 1965, 124; Piilonen 1992, 196–197.

raskuun yleislakko ja vuonna 1918 alkanut Suomen sisällissota olivat poliittisia tapahtumia, jotka kokosivat oikeistopuolueet yhtenäisiksi ja kaikki erimielisyydet, joita puolueiden välillä oli ollut, unohtuivat.¹³

Nämä tapahtumat kuitenkin myös siirsivät yhdistymishanketta aina eteenpäin. Yhdistymistoiveet eivät myöskään koskaan saaneet puolueiden johtoportaiden täysin varauksetonta kannatusta, joten tämä osaltaan oli esteenä yhtenäisen puolueen perustamiselle. Puolueiden johdossa pelättiin, että uusi puolue kallistuisi aatteellisesti liikaa jompaankumpaan suuntaan. Toinen syy oli organisatorinen, sillä johtajapaikat vähenisivät puoleen ja kolmantena syynä olivat molempien puolueiden huonot kokemukset toimimisesta saman puolueen alla. Suomen valtiomuotokysymys, joka tuli ajankohtaiseksi jo Suomen sisällissodan aikana ja erityisesti sen jälkeen, oli viimeinen este, johon ajatus yhdestä suuresta oikeistopuolueesta lopulta kaatui.¹⁴

Puolueiden välillä ja niiden sisällä tapahtui vähitellen selvä kahtiajako. Osa nuorsuomalaisen puolueen kannattajista yhdessä suurimman osan vanhasuomalaisien kanssa halusi vahvan hallitusvallan ja monarkian, kun taas suurin osa nuorsuomalaisista ja pieni osa vanhasuomalaisista uskoi tasavaltaiseen hallitusmuotoon ja laajaan kansanvaltaan. Puolueille kävi selväksi, että niiden ideologiat eivät enää kohdanneet puolueiden sisällä, eikä niillä olisi enää pitkäkestoisia toimintaedellytyksiä tästä erimielisyydestä johtuen. Nuor- ja vanhasuomalaiset eivät voineet enää yhdistyä yhdeksi suureksi kokonaisuudeksi, vaan yhdistyminen tapahtuikin puolueiden samanmielisten osien kesken. Kolmas puolue, joka liittyi mukaan uusien puolueiden perustamishankkeisiin, oli ennen vuoden 1917 eduskuntavaaleja perustettu kansanpuolue, jolla oli kannattajinaan sekä nuorsuomalaisia että vanhasuomalaisia.¹⁵

Molemmista puolueista oltiin yhteydessä kansanpuolueeseen jo vuonna 1917 pidettyjen puoluekokousten aikana, kun puolueiden yhdistymisajatus yhtenäiseksi kokonaisuudeksi oli ensimmäisiä kertoja esillä. Aktiivisinta uudelleenjärjestäytyminen oli nuorsuomalaisessa puolueessa, jossa puolue oli ennen vuoden 1917 eduskuntavaaleja jakautunut lehdistön antamien nimien mukaan vasemmistoon eli ”varpusiksi” ja oikeistoon eli ”pääskysiksi”. ”Varpusia” edusti K. J. Ståhlberg, joka kannatti vahvasti tasavaltaa ja ”pääskysten” näkyvin mies oli P. E. Svinhufvud, joka oli monarkian

¹³ Ristiriitoja puolueiden välille aiheuttivat Venäjän-politiikka, jossa vanhasuomalaiset kannattivat myöntyväisyyttä Venäjää kohtaan ja nuorsuomalaiset eivät kannattaneet minkäänlaisia myönnytyksiä, ja kielikiista, jossa nuorsuomalaiset vaativat suomen kielen aseman vahvistamista, kun taas vanhasuomalaiset eivät suhtautuneet asiaan yhtä kiihkeästi. Borg 1965, 21, 124–125; Tarkiainen 1971, 221–222.

¹⁴ Borg 1965, 124–125; Inkilä 1945, 3; Piilonen 1992, 198.

¹⁵ Borg 1965, 125; Piilonen 1992, 198–199.

kannattaja. Myös vanhasuomalaisilla oli omat ”varpusensa” ja ”pääskysensä”, mutta puolueen jäsenet olivat enemmänkin tilanteen tarkkailijoita kuin aktiivisia toimijoita. Valtiomuotokysymys ei myöskään rikkonut puoluetta niin pahasti kuin nuorsuomalaista puoluetta.¹⁶ Kansanpuolueessa oltiin aktiivisia uudelleenjärjestäytymisessä, sillä se hän oli toteuttanut yhdistymisajatusta koko ajan käytännön tasolla aina vuoden 1917 eduskuntavaaleista lähtien.

Loppusyksystä vuonna 1918 nuorsuomalaisesta puolueesta tuskin oli enää jäljellä muuta kuin puolueen nimi, sillä niin voimakasta oli monarkistien taistelu tasavaltalaisia vastaan. Uuden puolue-ryhmytyksen toteutumisen pisti lopulta liikkeelle seuraavan vuoden eduskuntavaalit, joihin ei ollut enää kuin muutama kuukausi aikaa. Vaalit olivat jo maaliskuussa ja oli selvää, että niin sekaviksi käyneillä puolue-ryhmytyksillä ei voitu vaaleihin osallistua. Nuorsuomalaisessa puolueessa oli marraskuun lopulla vuonna 1918 pidetyssä puoluekokouksessa tarkennettu edellisenä vuonna laadittua edistysmielistä puolueohjelmaa, jonka jälkeen nuorsuomalaisen puolueen tasavaltaiset päättivät julkaista puolueohjelmansa luonnoksen lehdissä. Samalla kutsuttiin puoluekokous koolle Helsinkiin, sillä ratkaisu puolueiden kokoonpanoista oli tehtävä ennen tulevia eduskuntavaaleja.¹⁷

Joulukuun 8. vuonna 1918 pidettiin nuorsuomalaisen puolueen, kansanpuolueen ja tasavaltaa kannattaneiden vanhasuomalaisien puoluekokoukset yhtä aikaa eri puolilla Helsinkiä. Jokaisessa kokouksessa oli tarkoitus hyväksyä uusi, nuorsuomalaisen puolueen laatima ehdotus puolueohjelmasta ja uuden puolueen perustaminen.¹⁸ Kaikkein yksimielisempiä oltiin vanhasuomalaisien edistysmielissä ryhmässä, sillä tämä joukko oli jo muodostunut yhdenmukaiseksi. Sen sijaan nuorsuomalaisessa puolueessa ja kansanpuolueessa puolueohjelman ensimmäinen kohta, kysymys valtiomuodosta aiheutti kiivasta keskustelua. Lopulta kohdasta jouduttiin äänestämään ja ratkaisu oli etenkin nuorsuomalaisessa puolueessa äärimmäisen niukasti tasavallan hyväksi äänin 134–130.¹⁹

Äänestystuloksen ratkettua monarkian kannattajat poistuivat kokouksesta pettyneinä ja ohjelman muut kohdat hyväksyttiin yksimielisesti. Kansanpuolueen kokouksessa äänestys ratkesi tasavallan hyväksi äänin 29–20. Vielä samana iltana nämä kolme ryhmää kokoontuivat perustamaan uutta puoluetta, joka sai nimekseen Kansallinen Edistyspuolue. Heikki Ritavuori lausui uuden puolueen muodostamista koskevassa päätösehdotuksessa, että valtiiovallan luomiseen ”on pyrittävä voimakkaan keskustan avulla ja sen on ajettava johdonmukaista edistyspolitiikkaa kieppumatta vasemmalle

¹⁶ ibid.

¹⁷ Inkilä 1945, 2–3; Piilonen 1992, 200.

¹⁸ Borg 1965, 128–141; Piilonen 1992, 200.

¹⁹ Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksen pöytäkirja 8.12.1918, mikrofilmikortti VAY: 4124, KA.

paremmin kuin oikeallekaan”.²⁰ Seuraavana päivänä eli 9. joulukuuta monarkistit perustivat oman puolueensa, jonka nimeksi tuli Kansallinen Kokoomuspuolue.²¹

Edistyspuolueen perustaminen merkitsi selkeästi liberaalisen puolueen syntymistä Suomeen, sillä se julistautui alusta lähtien yksilön arvoa korostavaksi ja kansallista yhtenäisyyttä ajavaksi liikkeeksi. Edistyspuolue oli aatepuolue, joka oli periaatteiltaan ja käytännön ohjelmaltaan liberaalinen. Puolueen toimintaan vaikutti suurissa määrin ne aatteet, jotka K. J. Ståhlberg oli omaksunut jo nuorsuomalaisen puolueen aikana.²² Liberalismia on vaikea määritellä siten, että määritelmä kattaisi kaikki liberalismiin ajattelutavat. Kari Saastamoinen toteaa kirjassaan *Eurooppalainen liberalismi*, että liberalismi pitää ymmärtää historialliseksi ilmiöksi, joka on muuttunut yhteiskunnallisten olosuhteiden ja poliittisten vastustajien myötä.²³

Vesa Varesen toimittamassa kirjassa *Valta, vapaus, edistys ja kasvatus* liberalismille on määritelty tiettyjä tuntomerkkejä ja arvoja, jotka ovat olleet jokseenkin pysyviä. Liberalismin lähtökohtana on yksilö, tämän oikeudet ja mahdollisuudet kehittää itseään. Sille on tyypillistä humanistinen ja optimistinen ihmiskuva, jonka tunnus on usein ”vapaus, veljeys ja tasa-arvo”. Liberalismiin kuuluu vapaa kilpailutalous, jossa valtiolla on rooli, mutta se ei kuitenkaan saa olla hallitseva tekijä. Valtiovallan on pidettävä yllä järjestystä ennen kaikkea ennaltaehkäisevästi sosiaalisella ja kasvatus-toiminnalla. Muita tyypillisiä liberalismiin piirteitä ovat demokraattisuus, uskonnollinen suvaitsevaisuus, usko ”edistykseen” ja kansainvälinen yhteistyö.²⁴

Liberalismi syntyi poliittisena ideologiana, jonka tarkoituksena oli tehdä tuntuvia yhteiskunnallisia muutoksia 1800-luvulla. Siinä oli monia elementtejä 1700-luvun vapauden ja tasa-arvon julistaneilta valistusajattelijoilta. Poliittisena ideologiana liberalismi tuli kuitenkin tunnetuksi vasta Ranskan vallankumouksen jälkeen. Ennen 1800-lukua hallitsijan valtaoikeuksien rajoittamisesta ja talouden toiminnan vapauttamisesta kirjoittaneet ovat myös liitetty liberalistiseen perinteeseen. Tämän tyyli-
sestä ajattelusta tunnetaan englantilainen John Locke. Hän kirjoitti hallitsijan vallan rajoista sovel-
taen 1600-luvulla kehitettyä sopimusteoreettista valtiokäsitystä. Toinen liberalismiin vaikuttanut henkilö oli ranskalainen Montesquieu, joka esitti teorian vallan kolmijaosta.²⁵

²⁰ Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokouksen pöytäkirja 8.12.1918, mikrofilmikortti VAY: 4124, KA; Inkilä 1945, 5.

²¹ Piilonen 1992, 201–202.

²² Luoto 1983, 265–266.

²³ Saastamoinen 1998, 24.

²⁴ Vares 2002, 12–13.

²⁵ Norberg 1999, 11; Saastamoinen 1998, 26, 28–29.

Liberalismin yksi tunnusomainen piirre on talousajattelu, jonka klassikoihin kuuluu skotlantilainen Adam Smith. Hänen mukaansa yksityinen eduntavoittelu edistää koko yhteiskunnan taloudellista hyvinvointia, joten siitä on myönteisiä seurauksia. Smithin teoriasta käytetään nimitystä näkymätön käsi. Taloudellisen ajattelun rinnalle tuli 1800-luvulla eettinen liberalismi, jonka keskeisin ihanne oli yksilöllinen itsensä kehittäminen. Tämän ajatuksen keskeinen vaikuttaja oli englantilainen John Stuart Mill. Hän kannatti suvaitsevampaa yhteiskuntamoraalia ja hänen mukaansa ihmiselämään puuttuminen ei ole oikeutettua silloin, kun hänen käyttäytymisensä vaikuttaa vain häneen itseensä. Liberaalin yhteiskunnan eettinen päämäärä oli Millin mielestä mahdollisimman rikkaan yksilöllisyyden aikaansaaminen. Tämä asetti valtiolle oikeusjärjestelmän ylläpitämisen lisäksi esimerkiksi koulutuksen tarjoamisen.²⁶

Englantilainen L. T. Hobhouse pyrki yhdistämään eettisen liberalismin traditiosta itsensä kehittämisen ja sosialismista vaikutteita saaneen näkemyksen yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Hobhousen mielestä itsensä kehittäminen vaati paljon suurempaa valtiollista puuttumista kuin varhaiset liberalistit olivat ajatelleet. Hänen mielestään säätelemätön markkinatalous, joka ymmärsi vapauden lähinnä kilpailuksi, ei pystynyt liberalistisen yhteiskunnan eettistä päämäärää toteuttamaan. Sen vuoksi tarvittiin valtiovallan aktiivista puuttumista, mutta valtiolta ei kuitenkaan saisi pakottaa kansalaisia kehittämään itseään. Hobhouse kannatti juridisten ja poliittisten oikeuksien lisäksi sosiaalisia oikeuksia. Valtion tulikin tarjota jokaiselle peruskoulutus ja olosuhteet, jossa jokainen kansalainen pystyy omin voimin hankkimaan riittävän toimeentulon. Kansalaisilta tuli siis aina edellyttää työtä oman toimeentulon saamiseksi. Hobhousen mielestä valtion tuli kuitenkin olla aktiivinen ja taata minimitoimeentulo kansalaisille.²⁷

Hobhousen mukaan oli luotava olosuhteet, jossa köyhyyden välttäminen olisi mahdollista. Tällaisia uudistuksia olivat esimerkiksi laki minimipalkasta, vanhuuseläke, sairausvakuutus ja työttömyysturva. Hobhouse halusi nämä kaikille kuuluviksi kansalaisoikeuksiksi, eikä hyväntekeväisyydeksi, joka olisi tuhoisaa ihmisen itsenäisyydelle, koska silloin ihmisen täytyi olla riippuvainen ulkopuolisesta avusta. Hobhouse kannatti sosiaaliturvan järjestämistä verovaroin, jolloin tulonsiirtoa tapahtui varakkailta vähävaraisille. Tällöin tehdyt siirrot olivat koko yhteisölle kuuluvan vaurauden osan siirtämistä palvelemaan työläisten mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen. Halukkuus yritystoimintaan ei kuitenkaan saanut kärsiä tulonsiirtojen takia. Hänen mielestään omistusoikeus edellytti valtiovallan suojelua ja yksityisomistus oli oikeutettua, jos se palvelee koko yhteiskunnan etua. Hob-

²⁶ Norberg 1999, 11; Saastamoinen 1998, 33, 39–40, 142, 144–145.

²⁷ Norberg 1999, 13; Saastamoinen 1998, 161, 163, 165, 170.

house piti kuitenkin yksityisen omistusoikeutta liberaalisen yhteiskunnan olennaisena osana, koska se oli yksilön kehittymisen välttämätön edellytys.²⁸

Hobhousen luoma sosiaaliliberalismi oli edistyspuolueen aatteen pohja alusta loppuun asti. Puolueen mielestä valtio oli välttämätön yksilön vapauden toteuttamiselle, joten valtion ja yksityisen henkilön henkilökohtaisen vapauden välillä ei nähty olevan konfliktia. Valtion oli autettava silloin, kun yhteiskunnan heikoimmat olivat joutuneet taloudelliseen ahdinkoon. Edistyspuolue kannatti muun muassa maatalousohjelmassa yhtiöiden ja yksityisten maanomistuksen rajoittamista silloin, kun se oli välttämätöntä. Edistyspuolue esitti myös yleisen hyödyn nimissä kuntien ja valtion maa- ja metsäomaisuuden lisäämistä. Nämä ehdotukset saattoivat vaikuttaa joidenkin mielestä omistusoikeuden loukkaamiselta ja näin ollen sotia totuttuja talousliberalismin käsityksiä vastaan.²⁹

Edistyspuolue pyrki liberaalien tavoin ulkopoliitikassa puolueettomuuteen. Sisäpolitiikassa tärkeiksi arvoiksi muodostuivat yksilön arvon korostaminen, kansallinen yhtenäisyys, yhteiskunnallisen tasa-arvon toteutuminen kaikilla elämänaloilla ja laillisen yhteiskuntajärjestyksen voimakas korostus. Edistyspuolueen uskontopoliittika rakentui uskonnonvapauden pohjalle eikä valtion taholta saanut sekoittaa uskonnollista vieroksumista toisin ajattelevia kohtaan.³⁰

Edistyspuolueella oli taipumus kansainväliseen ajatteluun muiden liberaalisten puolueiden tavoin. Kanssakäyminen muiden maiden liberaalisten puolueiden kanssa oli kuitenkin varsin vähäistä ennen 1940-lukua. Vuonna 1935 puoluetta kehoitettiin liittymään kansainväliseen liberaalisten puolueiden liittoon, mutta puolueen johdon mielestä siihen ei ollut tarvetta. Talvi- ja jatkosodan aikana alkoi kuitenkin yhteistyö Ruotsin liberaalipuolue folkpartietin kanssa. Sotien jälkeen Pohjoismaiden liberaalit puolueet alkoivat pitää yhteisiä konferensseja vuorotellen eri maissa. Tällöin edistyspuolueessa alkoi herätä kiinnostus myös laajempaan kansainvälisten liberalistien toimintaan.³¹

Edistyspuolue oli nuorsuomalaista puoluetta kaupunkilaisempi, liberaalimpi ja aluksi myös yhtenäisempi. Se oli tietoisemmin ja ohjelmallisemmin liberaali puolue, josta konservatiivinen siipi puuttui. Tästä huolimatta edistyspuolue oli menestyksenkäs vain sen ensimmäisinä toimintavuosinaan. Vuo-

²⁸ Saastamoinen 1998, 171–176.

²⁹ Luoto 1983, 265–266; Tarponen 1955, 40–44.

³⁰ Tarponen 1955, 40–44, 246.

³¹ Tarponen 1955, 40, 268.

den 1919 eduskuntavaaleissa puolue sai 26 paikkaa, eikä puolue noussut enää koskaan vuoden 1919 saavuttamaansa suuruuteen.³²

Puolueen toiminta lopetettiin vuonna 1951. Edistyspuolue oli kuitenkin tunnetusti vaikutusvallaltaan suurempi kuin kooltaan ja sen vaikutusvalta oli suuresti riippuvainen poliittisista kyvyistä, jotka kuuluivat puolueeseen. Edistyspuolue oli usein hallituksissa ja sen piiristä tuli merkittäviä valtiomiehiä, joita olivat esimerkiksi presidentit K. J. Ståhlberg ja Risto Ryti, pääministerit Kaarlo Castrén, J. H. Vennola, Oskari Mantere, T. M. Kivimäki ja A. K. Cajander. Muita erittäin vahvoja edistyspuoluelaisia 1920-luvun alussa olivat Heikki Ritavuori, Rudolf Holsti ja Eero Erkko.³³

Reima T. A. Luoto on esitellyt kirjassaan *Liberalismi - johtava valtioaate* syitä siihen, miksi liberaalisesta puolueesta ei tullut merkittävää poliittista voimatekijää Suomessa. Ensimmäisenä syynä hänen mielestään ovat yleiset ja yhteiskunnalliset syyt, jolloin liberaalille puolueelle ei jäänyt sijaa itsenäisen Suomen puoluekentässä. Puoluejako noudatteli jo vuonna 1918 luokkapuoluejakoa, jossa työväestöllä oli sosialidemokraatit ja maatalousväellä maalaisliitto. Kokoomus toimi porvarillisena ja oikeistolaisena puolueena ja myös ruotsinkielisillä oli oma puolueensa. Yhteistyötä oli jonkin verran rkp:n liberaalien kanssa, mutta sitä vaikeutti kieliriita, joka jakoi liberaalit.³⁴

Edistyspuolueen oli vaikea osoittaa sellaisia asioita, joiden ympärille olisi helppo koota joukot sen jälkeen, kun tasavaltalainen hallitusmuoto oli tullut voimaan. Toisena syynä Luoto mainitsee puolueen heterogeenisyyden. Hänen mielestään liberaalipuolue ei oivaltanut poliittisen puolueen olemusta samalla tavoin kuin vasemmisto ja oikeisto. Myös puoluekuri oli vaikea käsite ja Luodon mukaan on virheellisesti tulkittu, että liberalismi on ”vapaamielisyyden synonyymi” myös organisoidussa puoluetoiminnassa. Poliittisen ohjelman toteuttaminen kuitenkin vaatii organisaatiota, kurinalaisuutta ja yhteisten puoluepäätösten kunnioittamista.³⁵

Kolmanneksi kohdaksi Luoto nostaa selkeän profiilin puuttumisen. Tällä hän tarkoittaa sitä, että liberaalisilla puolueilla oli vain muutamissa kohdissa selkeästi muista puolueista poikkeava kanta, eikä usein ollut voimaa uusien asioiden esille tuomiseen. Neljäntenä syynä Luoto mainitsee vieraantumisen kannattajakunnasta. Edistyspuolue oli leimallisesti sivistyneistön puolue, jolloin poliittiselle puolueelle on kohtalokasta, jos johto vieraantuu kannattajakunnasta liian paljon. Vesa Vares tuo

³² Bonsdorf 1957, 33; Tarponen 1955 193; Vares 2000, 245–246.

³³ Vares 2000, 245–246.

³⁴ Hentilä 2006, 144–145, 164; Hämäläinen 1968, 86–87; Luoto 1983, 294–295; Tarponen 1955, 265.

³⁵ Luoto 1983, 294–295.

toimittamassaan kirjassa *Valta, vapaus, edistys ja kasvatus* esille yhden myytin suomalaisesta liberalismista. Sen mukaan liberalismiin ajamat ”hyvät asiat” ovat toteutuneet, mutta se ei ole kyennyt saamaan näistä menestyksistä itselleen poliittista voittoa.³⁶ Tästä myytistä ja Luodon esittämistä syistä on nähtävissä selviä merkkejä jo edistyspuolueen ensimmäisinä toimintavuosina, siitä huolimatta, että ne olivat puolueen menestyksellisimmät vuodet.

2. TASAVALTA VASTAAN MONARKIA – VUODEN 1919 EDUSKUNTAVAALIT

2.1. Uudistuksia toteuttamaan

Koska edistyspuolueen päävaaliteema eli tasavaltaisuuden kannattaminen oli selvillä jo puolueen perustamisajoista lähtien, aloittivat puolueen kannattajalehdet vaalityön jo hyvissä ajoin ennen kuin edes virallinen vaaliohjelma hyväksyttiin tammikuun puoluekokouksessa vuonna 1919. Vuoden 1919 eduskuntavaalit nähtiin mielenkiintoisimpina ja kauaskantoisimpina pitkiin aikoihin, koska ne tarjosivat hyvän mahdollisuuden vetää tarkan viivan edistysmielisten ja vanhoillisten välille. Lehdet kehottivatkin kaikkia edistysmielisiä liittymään yhteen voimakkaan tasavaltalaisen rintaman aikaansaamiseksi ja perustamaan kaikkialle paikallisyhdistyksiä, joissa piti aloittaa valmistautuminen ajoissa valitsemalla puoluekokoukseen edustajat ja miettimään sopivia eduskuntaehdokkaita. Paikallisyhdistysten perustamiskokouksiin pyydettiin saapumaan kaikkia, jotka olivat kiinnostuneita uudistusten toteuttamisista ja halusivat palauttaa rauhan yhteiskuntaan.³⁷

Lehdet myös muistuttivat lukijoitaan, että koko vaalimenestys oli kiinni siitä, miten ahkerasti kunkin kunnan paikalliset puoluejärjestöt toimivat, eikä toiminta ollut tyydyttävää ennen kuin jokaiseen kuntaan oli saatu puolueen yhdistys perustetuksi. Sosialidemokraatteja käytettiin esimerkkinä siitä, millaista oli aktiivinen järjestötoiminta parhaimmillaan ja samanlaista innokkuutta kaipailtiin edistyspuolueeseenkin.³⁸

Edistyspuoluelaisen kansanedustajan Heikki Ritavuoren mukaan porvaripuolueilla oli toimitto-
muudesta kirveleviä kokemuksia. Hänen mielestään uuden puolueen velvollisuus oli koota joukot ja lopettaa järjestöjen ”kituva” elämä. Myös puoluetoimisto piti järjestäytymistä erityisen tärkeänä.

³⁶ Luoto 1983, 296; Vares 2002, 7.

³⁷ 'Kansallinen Edistyspuolue.', *Helsingin Sanomat* 21.12.1918, 6; 'Kansallinen Edistyspuolue.' *Turun Sanomat* 22.12.1918, 1, pääkirjoitus.; 'Edistysmieliset suomalaiset.', *Etelä-Suomen Sanomat* 4.1.1919, 2.

³⁸ 'Kansallisen Edistyspuolueen järjestäytyminen.', *Turun Sanomat* 25.12.1918, 4; 'Nyt perustamaan paikallisyhdistyksiä!', *Kaleva* 7.1.1919, 3; 'Nyt on kiire.', *Karjalan Aamulehti* 11.1.1919, 8; 'Kansallinen Edistyspuolue.', *Karjalan Aamulehti* 15.1.1919, 4.

Sen lisäksi se korosti jokaisen äänestäjän liikkeelle pääsyä, koska aikaisemmissa vaaleissa porvareista liian moni oli jättänyt äänestämättä.³⁹ Huoli järjestötyön laimeudesta oli suurta aiempien kokemusten vuoksi ja siihen haluttiin muutosta. Uuden puolueen perustaminen nähtiinkin mahdollisuutena uudistaa tapoja. Nopea järjestäytyminen oli tärkeää myös eduskuntavaalien kannalta, jotta vaaleihin saatiin ehdokkaita. Puolueen järjestäytyminen ja eduskuntavaaleihin valmistautuminen tapahtui siis samanaikaisesti.

Piiritoimikunnat⁴⁰ saivat vaalijärjestelyihin edistyspuolueen puolue toimistolta ohjeita, joita ne pysyivät sitten antamaan eteenpäin paikallisyhdistyksille. Ohjeissa kehoitettiin suurten ja pienten kokousten järjestämisen lisäksi henkilökohtaiseen valistukseen, jossa tärkeää oli selittää äänestäjille puolueen tarkoitus ja vaaleihin osallistumisen merkitystä. Ehdokkaiden tuli osallistua tilaisuuksiin ja kokouksissa piti levittää vaalikirjallisuutta, josta voitiin periä pieni maksu. Näin tieto tulisi paremmin luettua ja puolueelle kertyisi hieman varoja. Esitelmätilaisuuksien tunnelmaa kehoitettiin kohottamaan laulamalla isänmaallisia lauluja ja lausumalla tilaisuuteen sopivia runoja.⁴¹

Puolue toimisto korosti, että vaali-iltamiin piti lähettää sellaisia puhujia, jotka tunsivat entuudestaan alueen asukkaat ja heidän tarpeensa. Erityisesti tämä näytti koskevan maaseudulla järjestettyjä tilaisuuksia, koska siitä oli ohjeissa erityismaininta.⁴² Maalaisliitolla oli jo maaseuduilla vankkaa kannatusta, joten edistyspuolueen oli panostettava omiin tilaisuuksiinsa, jotta uusi puolue tulisi mahdollisimman nopeasti äänestäjien tietouteen. Tutun ihmisen varmasti katsottiin tuovan enemmän luotettavuuden ja tuttuuden tunnetta vaali-iltamiin.

Edistyspuolue luottikin puhe- ja esitelmätilaisuuksiin heti ensimmäisestä vaalikampanjasta lähtien, sillä niissä pystyttiin saavuttamaan kerralla suuri joukko ihmisiä. Puolueessa uskottiin siihen, että suurilla tilaisuuksilla voitiin vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen puolueelle mieluisaan suuntaan.⁴³ *Helsingin Sanomat* muistutti kuitenkin vaalivalmistelujen lähentyessä loppuaan puolueen varattomuudesta, joten sillä ei ollut mahdollisuutta lähettää puhujia joka paikkaan. Lehden mielestä jokai-

³⁹ 'Voimia kokoamaan!', *Etelä-Suomen Sanomat* 8.2.1919, 1, pääkirjoitus nimimerkillä H R; Puolue toimiston kirje- ja kiertokirjekonseptit v. 1919 piiritoimikunnille eduskuntavaaleja varten, mikrofilmirulla PR: 64, KEPA, KA.

⁴⁰ Piiritoimikuntien tehtävänä oli hoitaa puolueen asioita vaalipiirissä. Hölttä 1982, 70.

⁴¹ Puolue toimiston kirje- ja kiertokirjekonseptit v. 1919 piiritoimikunnille eduskuntavaaleja varten, mikrofilmirulla PR: 64, KEPA, KA.

⁴² *ibid.*

⁴³ Tarkkiainen 1970, 431.

sen puolueen jäsenen oli syytä tehdä omalta osaltaan valistustyötä, joka vaatimattomuudessaankin saattoi olla yhtä tehokasta kuin isot kokoukset.⁴⁴

Edistyspuolueen ensimmäinen puoluekokous pidettiin Helsingissä 19. tammikuuta. Puoluekokouksen tärkeimmät asiat olivat puolueuuvoston⁴⁵ laatiman vaaliohjelman ja vaalijulistuksen hyväksyminen. Kokouksen avasi puoluehallituksen puheenjohtaja Oskari Mantere, joka avauspuheessaan kertoi, kuinka edistyspuolue oli nopeasti järjestäytynyt ympäri Suomea ja puolueen valtiolliset periaatteet olivat tulleet tutuiksi yhä useammalle paikallisyhdistysten järjestämissä kokouksissa ja tilaisuuksissa. Mantere kehui myös puolueen kannattajalehtiä, jotka olivat hyväksyneet puolueen ohjelman ja olivat työskennelleet kiittävästi puolueen menestyksen eteen tulevissa eduskuntavaaleissa. Mantere muistutti kuitenkin, että vaalityö oli vielä pahasti kesken ja toivoi lehdiltä jatkossakin aktiivista työtä puolueen hyväksi.⁴⁶ Sanomalehdet oli tärkein väline, jolla pystyttiin tavoittamaan suuria ihmismääriä. Niiden merkitys korostui entisestään, koska puolueella ei ollut suuria varoja käytettävissä vaalityöhön.

Puoluekokouksessa käsiteltiin ensin puolueuuvoston tekemä vaalijulistus, jonka keskeinen sanoma oli uudistusten ajaminen, jotka tekivät valtiollista, yhteiskunnallista ja taloudellista oikeutta kaikille kansalaisille. Edistyspuolueen tärkeimmäksi päämääräksi oli asetettu kaikkien yhteiskunnan voimien yhteen liittäminen ja niiden rakentavaan työhön ohjaaminen. Vaalilausahdukseksi puolueuuvosto ehdotti tunnusta ”*Kansan kautta, kansan hyväksi*”.⁴⁷ Edistyspuolueen tarkoituksena ei ollut toimia ketään vastaan, vaan kaikkien kansalaisten puolesta.

Vaalijulistuksen jälkeen kokouksessa käytiin läpi puolueuuvoston laatima vaaliohjelma, jonka ensimmäinen kohta oli valtiomuotokysymys. Se piti edistyspuolueen mielestä saada lopullisesti ratkaistua, jotta valtion toiminta saataisiin sitä kautta vakiintumaan ja vallinneesta välitilasta päästäisiin pois. Puolueen mielestä piti pyrkiä siihen, että Suomen riippumattomuus tulisi lopullisesti tunnustetuksi ja turvatuksi. Toisena kohtana oli verojärjestelmän uudistaminen. Se haluttiin aloittaa, jotta koko ajan kasvava verotaakka saataisiin jaettua tasaisemmin ja oikeudenmukaisemmin. Myös

⁴⁴ ’Kansallinen Edistyspuolue.’, *Helsingin Sanomat* 28.12.1918, 6; ’Suuri ja innostava lääninkokous Oulussa.’, *Kaleva* 7.1.1919, 1; ’Kansallinen Edistyspuolue.’, *Karjalan Aamulehti* 19.1.1919, 3; ’Edistyspuolueen esitelmätilaisuudet.’, *Turun Sanomat* 12.2.1919, 3; ’Kansallisen Edistyspuolueen vaalitoiminta.’, *Helsingin Sanomat* 8.2.1919, 4.

⁴⁵ Puolueuuvostoon valittiin vuodeksi kerrallaan jäseniä, joiden tehtävänä oli päättää eduskuntavaaleja koskevat asiat ja valmistella käsiteltäviä asioita puoluekokousta varten. Hölttä 1982, 62–63.

⁴⁶ Edistyspuolueen puoluekokouksen pöytäkirja 19.1.1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA.

⁴⁷ *ibid.*

maanomistusoloja edistyspuolue halusi kehittää parempaan suuntaan ja työväenlainsäädäntö haluttiin koskemaan myös maatyöväkeä.⁴⁸

Edistyspuolue piti myös tärkeänä naisten tasa-arvopyrkimysten edistämistä ja mahdollisuutta koulutukseen avoimeksi kaikille. Sen vuoksi naisten aseman parantaminen haluttiin ottaa erilliseksi kohdaksi vaaliohjelmaan. Viimeisenä kohtana edistyspuolue mainitsi tavoitteekseen saada sisällissodan aiheuttamat ristiriidat poistettua yhteiskunnasta rauhanomaisin keinoin.⁴⁹ Ohjelma oli selkeästi uudistusten ohjelma, joka koski kaikkia kansalaisia. Edistyspuolue halusi välttää leimautumasta minkään tietyn luokan edun ajajaksi.

Ennen ohjelman hyväksymistä muistutettiin paikalla olleita vielä edistyspuolueen tärkeimmistä aatteista, jotka olivat kansanvaltaisuus, oikeus ja edistyksellisyys. Yhteisenä tunnusmerkkinä vaaleihin ehdotettiin tasavaltalaisuuden lippua, joka kuvasti parhaiten edistyspuolueen vaaliohjelman ensimmäistä kohtaa. Kokouksessa hyväksyttiin yksimielisesti vaalijulistus ja ohjelma sellaisenaan.⁵⁰ Tasavaltalaisuudesta tuli edistyspuolueelle kaikista tärkein vaaliteema ja siihen haluttiin keskittää suurin huomio. Sen valikoituminen päävaaliteemaksi oli itsestään selvää, sillä puolueen koko olemassaolo perustui tasavaltaisuuden kannattamiseen.

Kannattajalehdet kertoivat kokouksen jälkeisinä päivinä, että osanotto puoluekokoukseen oli runsasta eri puolilta Suomea ja mieliala oli innostunut, eikä kokouksessa ilmentynyt minkäänlaisia erimielisyyksiä. *Helsingin Sanomien* mukaan kokous osoitti ilahduttavalla tavalla nuoren puolueen reippaan elinvoimaisuuden ja innon, joka sillä on päämäärien saavuttamista varten.⁵¹ Yhteishengen nostatus oli tärkeä osa vaalikamppailua, joten erityisesti kokoomuksen suuntaan haluttiin antaa vahva viesti siitä, että edistyspuolueen alkutaival oli lähtenyt sopuisasti liikkeelle.

2.2. Edistysmielisille naisille

Edistyspuolueen puoluekokouksen yhteydessä naisilla oli oma edistysmielisten naisten kokous 20. tammikuuta 1919. Kokouksen tarkoituksena oli vetää tärkeimmät suuntaviivat naisten toiminnalle puolueessa. Kokouksessa keskusteltiin, tulisiko naisten järjestäytyä erikseen ja millä tavoin ja mikä

⁴⁸ *ibid.*

⁴⁹ *ibid.*

⁵⁰ *ibid.*

⁵¹ 'Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokous.', *Helsingin Sanomat* 20.1.1919, 2, pääkirjoitus; 'Työhön ryhdyttäessä.', *Helsingin Sanomat* 21.1.1919, 3; 'Kansallisen Edistyspuolueen järjestäytyminen.', *Karjalan Aamulehti* 21.1.1919, 2, pääkirjoitus; 'Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokous.', *Kaleva* 21.1.1919, 2, pääkirjoitus.

oli naisehdokkaiden asema tulevissa vaaleissa. Useiden tuntien keskustelujen päätteeksi, päädyttiin siihen, että toistaiseksi ei ryhdytty perustamaan paikallisyhdistysten rinnalle itsenäisiä naisjärjestöjä, vaan naiset saivat kullakin paikkakunnalla järjestää toimintansa miten halusivat.⁵² Tämä kuvastaa hyvin edistyspuolueen löyhää järjestäytyneisyyskulttuuria, jossa ei haluttu määritellä kovin tarkkoja sääntöjä siitä, miten tuli järjestäytyä. Vapaus antoi paljon vastuuta paikallistoiminnalle, jolloin toiminta sai varmasti erilaisia muotoja, mutta sen pysyvyydestä ei ollut takuita.

Naisten yhdistykselle valittiin nimeksi *Kansallisen Edistyspuolueen naiset*. Kokouksessa päätettiin kuitenkin, että etenkin vaalitoimintaa varten oli tärkeää, että Helsingissä toimisi jonkinlainen keskushallinto, jonka puoleen naiset voisivat kääntyä ja kysyä tarvittaessa neuvoja. Keskushallinnoksi nimitettiin *Kansallisen Edistyspuolueen Helsingin naisyhdistys*, joka oli perustettu jo 12.1.1919⁵³ ja johon kuuluivat puoluehallitukseen⁵⁴ kuuluneet helsinkiläisnaiset ja seitsemän muuta naista Helsingistä. Keskushallinnon nimeksi päätettiin antaa *Kansallisen Edistyspuolueen naisvaltuusto*. Lopuksi kokouksessa lausuttiin vielä vaatimus, että jokaiseen vaalipiiriin olisi otettava myös naisehdokkaita ja heillä tulisi olla yhtä hyvät mahdollisuudet tulla valituksi kuin miehilläkin.⁵⁵

Lehdistössä naisten kokousta pidettiin erittäin onnistuneena ja lämminhenkisenä tilaisuutena. *Helsingin Sanomat* oli pahoillaan siitä, että kokousta ei voitu etukäteen mitenkään mainostaa, mutta tyytyväisyyttä aiheutti maaseudun naisten runsaslukuisuus.⁵⁶ Kokouksen pitämiselle oli mahdollisesti tullut kiire, koska se päätettiin pitää varsinaisen puoluekokouksen yhteydessä. Sen takia siitä ei ehditty kannattajalehdissä ilmoittaa. Toisaalta naisten kokoukseen saattoi senkin vuoksi tulla paljon väkeä, koska se nimettiin pidettiin varsinaisen puoluekokouksen yhteydessä. Tällöin kauempaakin tulleet pääsivät osallistumaan samalla kertaa.

Edistyspuolue piti tärkeänä heti alusta lähtien tehostaa puolueen toimintaa ”tiettyjen kansalaispiirien” joukossa. Tällainen erityisryhmä oli naiset, joille vaadittiin niin yhteiskunnallisessa, valtiollisessa kuin kirkollisessa suhteessa tasa-arvoisuutta miesten kanssa.⁵⁷ Vuoden 1919 eduskuntavaaleissa naiset olivat ainut yksittäinen ryhmä, jolle kirjoitettiin ja mainostettiin edistyspuolueen kannattajalehdissä erikseen. Äänenkannattajat muistuttivat naisia äänioikeuden käyttämisestä ja siitä, että ää-

⁵² 'Kansallisen Edistyspuolueen naisten kokous Helsingissä.', *Karjalan Aamulehti* 22.1.1919, 3.

⁵³ 'Kansallisen Edistyspuolueen naisten kokous.', *Helsingin Sanomat* 14.1.1919, 4.

⁵⁴ Puoluehallitus oli edistyspuolueen ylin toimeenpaneva elin. Hölttä 1982, 65.

⁵⁵ 'Edistysmielisten naisten yhteinen kokous.', *Helsingin Sanomat* 21.1.1919, 7.

⁵⁶ 'Kansallinen Edistyspuolue.', *Helsingin Sanomat* 21.1.1919, 7; 'Kansallinen Edistyspuolue.', *Karjalan Aamulehti* 22.1.1919, 3.

⁵⁷ Hölttä 1982, 75; Tarponen 1955, 43.

nestäminen oli myös naisten siveellinen velvollisuus, jolloin he olivat omalta osaltaan mukana luomassa lujaa valtiojärjestystä. Naisten oli lehtien mielestä ahkerasti huolehdittava siitä, etteivät lähimmäiset ja naapuritkaan jättäneet tätä velvollisuutta käyttämättä.⁵⁸

Lehdissä muistutettiin naisia siitä, että puolueella oli myös hyviä naisehdokkaita mukana vaaleissa, joita ”sai” äänestää. Heitä kehoitettiin osallistumaan entistä innokkaammin paikallisyhdistysten toimintaan miesten rinnalla ja korostettiin edistysmielisten naisten kokouksen tavoin, ettei heitä saisi syrjäyttää luottamustehtävistä.⁵⁹ Naisia kehoitettiin aktiiviseen toimintaan, jolloin he tekisivät omalta osaltaan vaalityötä puolueen hyväksi. Tällöin puolueen resursseja säästy, koska kokouksia ei ollut varaa järjestää jokaiseen pitäjään.

Äänestäjien tuli lehtien mukaan käyttää äänioikeuttaan siten, että jokainen varmisti antamallaan äänellään kansansa turvallisuutta. Äänenkannattajat korostivatkin voimakkaasti edistyspuolueen tärkeää roolia turvallisuuden tuomisessa yhteiskuntaan sekä uudistusten toteuttajana. Tätä tietä voitiin luoda ”tyytyväinen, sisäisesti ehyt ja siveellisesti voimakas” kansa. Lehdistöissä mainittiin usein, ettei kenellekään voinut olla yhteiskunnallinen rauha ja kansan valtiollinen vapaus sekä kaikkien kansakerrosten kohottaminen ihmisarvoa vastaavalle elämäntasolle yhtä tärkeää ja kalliimpaa kuin Suomen naisille.⁶⁰ Heille luotiin selkeästi erityistehtävää eduskuntavaaleissa ja heidät haluttiin kuvata Suomen valtion uljaina pelastajina.

Naisille suunnatuissa kirjoituksissa pyrittiin vetoamaan naisille tyypillisiin luonteenpiirteisiin kuten ahkeruuteen ja tunnollisuuteen. Naiset myös haluttiin nostaa erityisen tärkeään rooliin Suomen valtiollisen kehityksen kannalta ja ikään kuin haluttiin antaa sellainen kuva, että yhteiskuntarauha olisi juuri naisille aivan ainutlaatuisen tärkeää. Samalla, kun naisten suurta ja tärkeää merkitystä yhteiskunnan rakentajana korostettiin voimakkaan myönteisesti, muistutettiin lehdissä myös melko käskävään sävyyn naisten velvollisuudesta äänestää vaaleissa ja ottaa osaa aktiivisemmin osaa järjestötoimintaan miesten rinnalla. Mielenkiintoinen yksityiskohta oli myös lehdissä annettu ”lupa” äänestää naisehdokkaita.

⁵⁸ 'Kansallisen Edistyspuolueen naisille.', *Karjalan Aamulehti* 25.2.1919, 7; 'Suomen naisille.', *Helsingin Sanomat* 26.2.1919, 8–9; 'Edistysmielisille naisille!', *Kaleva* 25.2.1919, 2, pääkirjoitus; 'Suomen naisille.', *Etelä-Suomen Sanomat* 9.1.1919, 2.

⁵⁹ 'Kansallisen Edistyspuolueen naisille.', *Karjalan Aamulehti* 25.2.1919, 7; 'Kansallinen Edistyspuolue.', *Karjalan Aamulehti* 22.1.1919, 3; 'Suomen naisille.', *Helsingin Sanomat* 26.2.1919, 8–9; 'Kansallisen Edistyspuolueen naisille.', *Etelä-Suomen Sanomat* 25.2.1919, 1, nimimerkillä Anna Raittila.

⁶⁰ 'Naiset järjestäytykää yhteistyöhön puolueemme hyväksi.', *Karjalan Aamulehti* 15.1.1919, 4; 'Edistysmieliset naiset valveille!', *Turun Sanomat* 27.2.1919, 3; 'Suomen naisille.', *Helsingin Sanomat* 26.2.1919, 8–9; 'Suomen naisille.', *Etelä-Suomen Sanomat* 9.1.1919, 2.

2.3. Kiihotusta ja vanhoillisuutta vastaan

Edistyspuolueen tammikuuisessa puoluekokouksessa päätettiin, että puolue ryhtyisi vaaliliittoon niiden ei-sosialististen puolueiden kanssa, jotka kannattivat tasavaltaista valtiomuotoa ja joiden puolueohjelma oli selvästi edistysmielinen.⁶¹ Vuoden 1919 eduskuntavaalien kuudesta mukana olleesta puolueesta edistyspuolue, maalaisliitto ja kristillinen työväenliitto solmivat yhteisiä vaaliliittoja. Edistyspuolueella oli 16 vaalipiirissä seitsemän vaaliliittoa, joista kaksi oli maalaisliiton ja toiset kaksi kristillisen työväenliiton kanssa. Loput kolme liittoa olivat näiden kolmen puolueen yhdessä muodostamia. Eduskuntavaaleista muodostui ennen kaikkea hallitusmuototaistelu, jossa tasavaltaisten tiivis yhteistyö ja joukkokokoukset lähensivät etenkin maalaisliiton ja edistyspuolueen järjestöväkeä toisiinsa.⁶²

Edistyspuolue näki vaaliliitot olosuhteiden pakottavana yhteistyönä, johon puolue oli yhdessä maalaisliiton kanssa käynyt kuningasmielisiä vastaan. Kun työ oli saatu päätökseen, olivat molemmat puolueet jälleen vapaita lähtemään omaan suuntaansa. Yhteistyötä vaaleissa pidettiin voittona tasavaltalaisille puolueille, sillä silloin niiden ei tarvitsisi käydä vaalityötä toisiaan vastaan.⁶³ Yhteistyö säästi valtavasti resursseja ja se oli erityisen tärkeää edistyspuolueelle, jolla ei ollut suuria varoja käytettävänä vaalitaisteluun.

Kokoomus ehdotti edistyspuolueelle yhteistä porvarillista vaaliliittoa, mutta edistyspuolue torjui sen kaikkien muiden paitsi Lapin vaalipiirin osalta, josta vain yksi porvariehdokas pääsisi läpi, jolloin vaaliliitosta olisi ollut enemmän hyötyä kuin haittaa. *Turun Sanomien* mukaan oli ymmärrettävää ja täysin suotavaa, että porvaripuolueet tekisivät yhteistyötä sosialisteja vastaan, mutta näissä vaaleissa yhteinen vaaliliitto ei ollut mahdollinen. Sen mielestä yhteinen vaaliliitto olisi merkinnyt taantumusta ja äänestäjät olisivat siirtyneet kannattamaan maalaisliittoa, jättäneet kokonaan äänestämättä tai antaneet äänensä sosialisteille. *Turun Sanomat* oli kuitenkin tuohtunut siitä, että kokoomus ei suostunut Lapin vaalipiirissä yhteiseen vaaliliittoon ja syytti sitä ”valkoisen rintaman” särkemisestä ja avustamisesta sosialistit vaalivoittoon.⁶⁴ Kokoomus ei suostunut yhteistyöhön varmaan siksi, koska edistyspuolue ei halunnut sitä missään muussakaan vaalipiirissä, vaan vain siinä, josta sille olisi ollut selvää hyötyä.

⁶¹ Edistyspuolueen puoluekokouksen pöytäkirja 19.1.1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA.

⁶² Koskiahio 1977, 231; Kovero 1920, 22; Mylly 1989, 69–70.

⁶³ ’Tasavaltalaisten vaaliliitto.’, *Helsingin Sanomat* 10.1.1919, 3, pääkirjoitus; ’Kansallinen Edistyspuolue.’, *Helsingin Sanomat* 12.2.1919, 3.

⁶⁴ ’Vaaliliittokysymys.’, *Turun Sanomat* 21.1.1919, 3, pääkirjoitus; ’Vääriä syytöksiä.’, *Turun Sanomat* 2.2.1919, 3; ’Kokoomuksen ”valkoinen rintama” käytännössä.’, *Turun Sanomat* 19.2.1919, 5.

Kaleva ja *Helsingin Sanomat* puolestaan olivat sitä mieltä, että yhteinen rintama särkyi jo silloin, kun puolueet hajosivat, eikä se enää ollut mahdollinen. *Helsingin Sanomien* mielestä kokoomus myös vanhoillisuudellaan kiihotti kansalaisia uuteen sotaan kannattamalla luokkaeroja, eikä sellaisen puolueen kanssa voinut tehdä yhteistyötä. *Etelä-Suomen Sanomat* syytti kokoomusta jo valmiiksi siitä, että sosialistit saattaisivat saada enemmän ääniä, kun porvareilla ei voinut olla yhteistä vaaliliittoa. Lehti oli kuitenkin varma siitä, että tällä kertaa vaalien ryhmittymisen määräsi se, hyväksyykö kansa kuningasmielisen menettelyn vai ei.⁶⁵

Kokoomuksen vaalitaktiikka epäonnistui, sillä se ei saanut yrityksistä huolimatta porvarillista vaaliliittoa valkoisen rintaman nimessä sosialismia vastaan. Edistyspuolueen ja maalaisliiton yhteistyöstä seurasi se, että vaaleihin mentiin valtiomuotokysymyksen merkeissä ja kokoomuksen oli tyydyttävä taistelemaan ilman liittolaisia.⁶⁶ Edistyspuolueelle sen sijaan yhteistyö maalaisliiton kanssa takasi sen, että voimavarat voitiin suunnata mitä suurimmissa määrin kokoomusta vastaan.

Vaaliliittokysymyksen lisäksi edistyspuolueessa ihmetystä herätti erityisen paljon seuraava kohta kokoomuksen vaaliohjelmasta: ”*Jos perustuslaillinen monarkia ei ole nykyoloissa toteutettavissa, voi puolue myötävaikuttaa vain sellaisen tasavaltalaisen hallitusmuodon säätämiseen, joka turvaa hallitusvallan riittävän lujuuden.*” *Helsingin Sanomat* piti tätä lausuntoa ensimmäisenä suurena voittona tasavaltalaisille, koska edistyspuolue oli toiminnallaan pakottanut vanhoillisen kokoomuksen muuttamaan mielipidettään monarkiasta.⁶⁷

Tosiasiassa kukaan ei enää ajanut monarkistista vaihtoehtoa, mutta tasavaltaa kannattaneet toki esittivät vaalit kansanäänestyksenä vuoden 1918 monarkistipolitiikasta. Kokoomuksen tavoitteena ei ollut vaaleissa nostaa esiin valtiomuotokysymystä, mutta siltä oli vaikea välttyä, kun tasavaltaa kannattaneet käyttivät sitä suurimpana vaalivalttina kokoomusta vastaan. Edistyspuolueen ja maalaisliiton mielestä vain tasavaltalaisuus merkitsi edistyksellisyyttä ja koko yhteiskunnan hyväksi koituvia parannuksia, kun taas kokoomusta pidettiin taantumuksen puolueena kuninkuuspuuhien vuoksi.⁶⁸

⁶⁵ 'Tasavaltalaisten vaaliliitto.', *Helsingin Sanomat* 10.1.1919, 3, pääkirjoitus; 'Miksi ei syntynyt yhteistä vaalirintamaa?', *Kaleva* 22.1.1919, 1, pääkirjoitus; 'Vaaliliittojen solmiminen.', *Etelä-Suomen Sanomat* 16.1.1919, 1, pääkirjoitus.

⁶⁶ Uino 1994, 288.

⁶⁷ 'Ensimmäinen suuri voitto.', *Helsingin Sanomat* 6.2.1919, 4, pääkirjoitus.

⁶⁸ Uino 1994, 287; Vares 2006, 136.

Pian kokoomuksen vaaliohjelman julkaisun jälkeen, edistyspuolueen lehdet alkoivat nimittää kokoomusta ”tuulipuolueeksi”, joka horjui aatteesta toiseen ja joka oli ottanut vaaleihin hätäkeinona käyttöön tasavaltalaisuuden kannattamisen. Kannanmuutos oli lehtien mielestä tapahtunut maalaiskannattajien vaatimuksesta, jotta se saisi enemmän ääniä myös maaseudulta. Äänenkannattajat pitivät sitä kevytmielisenä ja ovelana vaalitemppuna, jolla se yritti houkutella puoleensa niitä äänestäjiä, joista se ei ollut aikaisemmin yhtään kiinnostunut.⁶⁹

Edistyspuolue piti maaseutua omana vahvana alueenaan, jonne kokoomusta ei haluttu päästää vaikuttamaan. Nämä voimakkaat ilmaisut kokoomusta vastaan kertovat siitä, että kokoomuksen vaali-työ aiheutti edistyspuolueessa suurta pelkoa äänen menettämisestä pahimmalle vastustajalle. Tällöin ei oltu kiinnostuneita siitä, että kokoomuksen vaaliohjelmiaan oli jo laitettu maininta tasavaltaisesta hallitusmuodosta, vaan se käännettiin huijausyritykseksi.

Myös sosialidemokraatit saivat edistyspuolueelta voimakasta kritiikkiä osakseen. Kannattajalehtien mukaan sosialidemokraattinen puolue oli luokkapuolue, joka ajoi vain työläisille tärkeitä asioita. Ne myös syyttivät sosialisteja kansan kiihotuksesta, bolsevismin kannattamisesta ja jopa uuden sisällissodan lietsomisesta ja sytyttämisestä, sillä lehtien mielestä sosialistien äänestäjät edistivät ”punaisen kauhunvallan palautumista”.⁷⁰ Äänestäjiä peloteltiin hyvin voimakkailla sanoilla, jotta edistyspuolueen rauhoittava ja yhteiskuntaa tasapainottava merkitys oikeiston ja vasemmiston välissä korostuisi entisestään.

Turun Sanomat kuitenkin muistutti lukijoitaan siitä, että ne todelliset ja oikeat sosialidemokraatit, jotka eivät kannattaneet kiihotusta ja epäjärjestystä yhteiskuntaan, saivat tietenkin antaa äänensä vaaleissa edistyspuolueelle, joka halusi rauhanomaisin keinoin olla rakentamassa turvallista ja eheää yhteiskuntaa.⁷¹ Edistyspuolue käytti vaaliaseena vielä kaikkien muistissa ollutta ja kansaa ravistuttanutta sisällissotaa ja loi uhkakuvia sen mahdollisesta uusiutumisesta. Aloitteentekijänä uu-

⁶⁹ 'Voidaanko monarkistien lupauksiin luottaa?', *Helsingin Sanomat* 7.2.1919, 4; 'Puolueohjelmien vertailua.', *Karjalän Aamulehti* 14.2.1919, 1, pääkirjoitus; 'Puolue ilman päämäärää.', *Karjalän Aamulehti* 26.2.1919, 2, pääkirjoitus; 'Kansallisen Kokoomuksen horjuvaisuus.', *Kaleva* 20.2.1919, 1, pääkirjoitus; 'Kokoomus piilosilla maalaisten kanssa.', *Kaleva* 25.2.1919, 3; 'Muuan vaalitemppu.', *Etelä-Suomen Sanomat* 13.2.1919, 1, pääkirjoitus.

⁷⁰ 'Kuka kantaa edesvastuun?', *Turun Sanomat* 11.2.1919, 4; 'Punaisen terrorin haave.', *Turun Sanomat* 21.2.1919, 2; 'Punaisella viivalla voi tukahduttaa kapinahankkeet.', *Turun Sanomat* 25.2.1919, 6; 'Miksi kannatan Kansallista Edistyspuoluetta?', *Karjalän Aamulehti* 28.1.1919, 6; 'Silmät auki kansalaiset!', *Kaleva* 25.1.1919, 1; 'Hyökkäykset molemmilla rintamilla.', *Helsingin Sanomat* 28.2.1919, 3; 'Valkoinen vai punainen?', *Etelä-Suomen Sanomat* 1.3.1919, 2; 'Olot tasapainoon.', *Etelä-Suomen Sanomat* 1.3.1919, 2, pääkirjoitus.

⁷¹ 'Oikeistososialistimme ja eduskuntavaalit.', *Turun Sanomat* 23.2.1919, 2.

teen sotaan olisi sen mielestä voinut olla niin vahva vasemmisto kuin vahva oikeistokin, joten kumpaakaan ei saanut päästää valtaan.

Maalaisliittoa, kristillistä työväenliittoa ja ruotsalaista kansanpuoluetta ei juurikaan edistyspuolueen kannattajalehdissä kritisoitu. Niistä todettiin vain yleisesti, että ne olivat kokoomuksen ja sosialidemokraattisen puolueen tapaan luokkapuolueita, jotka eivät huolehtineet koko kansasta tasapuolisesti vaan vain tietyistä väestöryhmistä. Edistyspuolueen vaalikampanjassa korostui pyrkimys luokkavihan poistamiseen, johon jokainen kansalainen haluttiin velvoittaa. Ihmisten piti seisoa yhteiskunnassa rinnakkain tasavertaisina, jolloin jokaisen ihmisarvo ja ihmisoikeudet tulisi tunnustetuksi.⁷² Edistyspuolueen vaaliohjelmahan perustui juuri kaikkien kansalaisten auttamiseen, joten se korosti vaalikamppailun aikana useasti muiden puolueiden luokkamaisuutta.

Lehdet toivoivat vaalikampanjan aikana kirjoituksissaan muilta puolueilta asiallista ja rehtiä kirjoittelua, jonka tarkoituksena ei ollut muiden puolueiden häpäiseminen.⁷³ Edistyspuolueen omat kannattajalehdet eivät kuitenkaan noudattaneet tätä toivetta, vaan ne esittivät muista puolueista, etenkin kokoomuksesta ja sosialidemokraateista todella jyrkkiä ja jopa loukkaavia väitteitä. Maalaisliiton ja kristillisen työväenliiton vähäinen kritisointi johtui varmasti siitä, että lehdet kunnioittivat vaaliliittosopimusta kyseisten puolueiden kanssa. Niiden haukkuminen olisi saattanut vaikuttaa kielteisesti myös edistyspuolueeseen, jonka pääteema oli eduskuntavaaleissa sama.

2.4. Kohti tasavaltaa

Osanotto eduskuntavaaleihin oli vuonna 1919 vähäisempää kuin vuonna 1917, mutta silti vaalit olivat äänestysprosentilla 67,1 huomattavasti vilkkaammat kuin kaikki vuosina 1908–1916 välisenä aikana olleet eduskuntavaalit. Vuoden 1919 vaaleissa eniten ääniä saivat sosialidemokraatit, jotka saivat eduskuntaan 80 edustajaa ja pysyivät näin ollen eduskunnan suurimpana puolueena. Suurimmasta paikkaluvusta huolimatta, heidän äänimääränsä oli kuitenkin huomattavasti alhaisempi kuin aiemmissa eduskuntavaaleissa. Ottaen huomioon sisällissodan tapahtumat ja siitä johtuneet suuret sosialidemokraattien aktiivisimpaan kannattajakuntaan kohdistuneet väestötappiot sekä sen, että noin 38000 äänioikeusiässä olevaa henkilöä oli kansalaisluottamuksen menettämisen takia vailla

⁷² 'Kuka äänestää Kansallista Edistyspuoluetta?', *Helsingin Sanomat* 25.2.1919, 3; 'Kansallinen Edistyspuolue ja valtiomuotokysymys.', *Turun Sanomat* 14.2.1919, 4; 'Kansallinen Edistyspuolue ja valtiomuotokysymys.', *Karjalan Aamulehti* 14.2.1919, 4; 'Edistyspuolue ja kultainen keskitie.', *Kaleva* 19.2.1919, 1, pääkirjoitus; 'Luokkavihan poistamisesta.', *Etelä-Suomen Sanomat* 15.2.1919, 1–2, pääkirjoitus.

⁷³ 'Puolueitten taistelukeinoista.', *Turun Sanomat* 18.2.1919, 3; 'Hyökkäykset molemmilla rintamilla.', *Helsingin Sanomat* 28.2.1919, 3; 'Kuilu umpeen!', *Etelä-Suomen Sanomat* 1.3.1919, 1, pääkirjoitus.

äänioikeutta, sosialidemokraatit järjestäytyivät nopeasti eduskuntavaaleja varten ja onnistuivat vaaleissa erinomaisesti.⁷⁴

Kristillinen työväenliitto sai kaksi edustajaa läpi ja ruotsalaisen kansanpuolueen paikkamääräksi tuli 22. Kokoomuksella ja edistyspuolueella oli ennen uutta puolueyhdistystä yhdessä kansanpuolueen kanssa yhteensä 61 edustajaa. Ne pystyivät säilyttämään vuoden 1919 vaaleissa vain 54 paikkaa, joista kokoomus sai 28 ja edistyspuolue 26⁷⁵. Edistyspuolue menestyi vaaleissa kokoomusta paremmin, sillä se kykeni säilyttämään nuorsuomalaisen 24 paikkaa ja voitti vielä kaksi lisäpaikkaakin. Kokoomus sen sijaan menetti neljä paikkaa ja oli vaalien häviöjä. Vanhasuomalainen puolue oli ennen ollut selvästi suurempi kuin nuorsuomalainen puolue, mutta näissä vaaleissa ne olivat lähes tasavahvat. Vaalien suurvoittajana oli maalaisliitto, joka sai 42 edustajaa entisen 26 paikan sijaan ja josta tuli näiden vaalien myötä ylivoimaisesti suurin porvarillinen puolue.⁷⁶

Edistyspuolueen lehdet olivat riemuissaan tasavaltaa kannattaneiden vaalituloksista, sillä tasavaltalaiset saivat lähes kolme neljäsosan edustajista. Erityisesti *Helsingin Sanomat* ja *Karjalan Aamulehti* olivat mielissään siitä, että ruotsalaiselta kansanpuolueelta meni useampi tasavaltaa kannattanut edustaja läpi ja ruotsalaisten joukossa olikin lehtien mielestä enemmän tasavaltaa kannattaneita kuin viralliselta ruotsalaiselta taholta oli annettu ymmärtää. Rkp ei kärsinyt vaaleissa monarkiasuuntauksesta, koska sillä ei ollut monarkiasta kovin yhtenäistä kantaa. Puolue sai olla myös hyvin rauhassa, kun tasavaltalaisten suurin huomio kohdistui kokoomukseen.⁷⁷ Ruotsalaisen kansanpuolueen vaalitulos varmasti osaltaan kiihotti tasavaltaa kannattaneita entistä enemmän kokoomusta vastaan.

Edistyspuolueen lehdet pitivät kokoomuksen vaalitulosta surkeana ja niiden mielestä sen vanhoillinen Saksaan suuntautunut kuningaspolitiikka ei olisi voinut enää nujertavampaa tuomiota saada. Kokoomusyhteistyöstä kieltäytymistä pidettiin oikeana ratkaisuna ja äänenkannattajat lausuiivat, että yhteinen vaaliliitto olisi tuottanut edistyspuolueelle samanlaisen, varman tappion kuin kokoomukselle, sillä yhteistyö olisi ollut äänten lahjoittamista suoraan maalaisliitolle ja sosialisteille. Lehtien mukaan yhteinen vaaliliitto olisikin vain hämmentänyt äänestäjiä. Se olisi myös jättänyt kansalaisten mielipiteen valtiomuotokysymyksestä epäselväksi, jolloin tärkeä asia olisi siirtynyt ja kunin-

⁷⁴ Kovero 1920, 10–23; Meinander 1999, 46, Soikkanen 1975, 356.

⁷⁵ Edustajista 25 oli miehiä ja yksi nainen. Kansanedustajat vuonna 1919, mikrofilmirulla PR:49, KEPA, KA.

⁷⁶ Mylly 1989, 71; Piilonen 1992, 203–204, Vares 2006, 138.

⁷⁷ 'Vaalitulokset ja valtiomuotoasema.', *Helsingin Sanomat* 9.3.1919, 5; 'Eduskuntavaalien tulos koko maassa.', *Karjalan Aamulehti* 15.3.1919, 2, pääkirjoitus; Vares 2006, 138.

kuushankkeet olisivat saaneet mahdollisesti jatkoa.⁷⁸ Kokoomuksen kritisointi jatkui edistyspuolueen lehdissä vaalitulosten selvittyä yhtä voimakkaana kuin vaalikamppailunkin aikana. Vaalien tulos ikään kuin sinetöi lopullisesti puolueiden erkaantumisen toisistaan.

Edistyspuolueen kannattajalehdet kiinnittivät erityisesti huomiota maalaisliiton menestykseen vaaleissa. Maalaisliiton voiton syynä lehdet pitivät puolueen johdonmukaista kantaa valtiomuotokysymykseen, joka piti maalaisliiton yhtenäisenä vaalien alusta loppuun saakka. Lehtien mielestä myös sosialidemokraattien tappio toi maalaisliitolle paljon lisä-ääniä.⁷⁹ Maalaisliitolla katsottiin olleen paljon paremmat edellytykset lähteä vaalitaistoon, koska se oli tunnettu puolue ja sillä oli jo oma vankka kannatus. Edistyspuolue sen sijaan vasta haki paikkaansa puoluekentässä ja organisoitumisenkin oli vielä alkutekijöissään.

Sosialidemokraattien 12 edustajapaikan menettämiseen edistyspuolueen äänenkannattajat pitivät yksiselitteisenä syynä sosialistien kapinahankkeita sisällissodassa. *Turun Sanomat* ihmetteli, että sosialidemokraattien paikkaluku nousi niinkin korkeaksi ja oli sitä mieltä, että saavutus oli varmasti yllätys sosialisteille itselleen. Kannattajalehtien mukaan porvarillisella taholla esiintynyt ”suuri mädännäisyys” eli kokoomus auttoi kuninkuuspuhillaan ja taantumuksellaan sosialistit hyvään vaalitulokseen, sillä se yllytti vastapuolta aktiiviseen äänestämiseen. *Etelä-Suomen Sanomat* kirjoitti, että oikeistososialistisen puolueen synty oli Suomelle välttämätöntä valtiollisen kehityksen kannalta ja se tulisikin jatkossa merkitsemään sosialidemokraattien edustajaluvun huomattavaa vähentymistä.⁸⁰

Edistyspuolueen oli helpointa syyllistää kokoomusta sosialidemokraattien hyvästä vaalituloksesta sen sijaan, että olisi mietitty, olisiko omalla toiminnalla voinut vaikuttaa siihen, että edistyspuolue olisi saanut enemmän ääniä esimerkiksi sosialidemokraattien vahvoilta alueilta. *Etelä-Suomen Sanomat* näki tilanteen niin, että edistyspuolue vaikutti olemassaolollaan vasta tulevaisuudessa sosialidemokraattien äänestystulokseen, kun ei vielä näissä eduskuntavaaleissa siihen pystynyt.

⁷⁸ 'Vaalien tulokset II.', *Helsingin Sanomat* 16.3.1919, 4; 'Vaalien tulokset.', *Turun Sanomat* 13.3.1919, 3; 'Vaalien jälkeen. Kokoomuksen vaalitulokset.', *Turun Sanomat* 15.3.1919, 3; 'Vaalien tulokset.', *Kaleva* 12.3.1919, 1, pääkirjoitus; 'Vasta valittu eduskuntamme.', *Karjalan Aamulehti* 15.3.1919, 3.

⁷⁹ 'Vasta valittu eduskuntamme.', *Karjalan Aamulehti* 15.3.1919, 3; 'Eduskuntavaalien tulos koko maassa.', *Karjalan Aamulehti* 15.3.1919, 2, pääkirjoitus; 'Vaalien tulokset I.', *Helsingin Sanomat* 14.3.1919, 3; 'Vaalien tulokset.', *Kaleva* 12.3.1919, 1, pääkirjoitus.

⁸⁰ 'Vaalien jälkeen. Sosialistien vaalitulokset.', *Turun Sanomat* 14.3.1919, 3; 'Vaalien tulokset I.', *Helsingin Sanomat* 14.3.1919, 3; 'Vaalit ja sosialidemokraattinen puolue.', *Karjalan Aamulehti* 15.3.1919, 3; 'Vaalien tulos Hämeen 1. eteläisessä vaalipiirissä.', *Etelä-Suomen Sanomat* 11.3.1919, 1, pääkirjoitus.

Edistyspuolueen vaalimenestyksestä kirjoitettiin kannattajalehdissä yllättävänkin vähän. Lehdet mainitsivat puolueen saavuttaneen ilahduttavan suuren äänimäärän, mutta muuten lehdet ottivat vain yleisesti kantaa tasavaltalaisten saamaan menestykseen.⁸¹ Ehkä ero esimerkiksi kokoomuksen suhteen oli kuitenkin niin pieni, että lehdet pitivät tärkeämpänä korostaa yleisesti tasavaltaa kannatteiden hyvää vaalitulosta. Äänenkannattajat eivät myöskään kommentoineet yhden nais ehdokkaan, kansakoulunopettajan Mandi Hannulan⁸² valituksi tulemistä, vaikka naiset olivat koko vaalikampanjan ajan lehtien erityinen mainonnan kohde. Tämä on hieman yllättävää siihen nähden, miten paljon huomiota naisäänestäjiin kohdistui lehdistössä vaalikampanjan aikana. Päähuomio lehdissä keskittyi siis selkeästi tasavallan saamaan kokonaisvoittoon.

Uuden eduskunnan kokoontuessa kannattajalehdet toivottivat eduskunnalle parhaita menestystä ja yhteistyökykyä. Lehdet korostivat, että niin oikeiston kuin vasemmistonkin oli tingittävä vaatimuksesta ja ryhdyttävä rauhan merkeissä tekemään asioita koko Suomen kansan hyväksi.⁸³ Edistyspuolue lähti siis heti toteuttamaan tehtävänsä oikeiston ja vasemmiston välissä ilmaisemalla kummallekin, miten pitäisi toimia ”yhteisen edun nimissä”. Vaalitulosten puinnin jälkeen kannattajalehdissä oli huomattavasti yhteistyökykyisempi sävy. Yhteistyötä tasavaltalaisuuden nimissä toivottiin erityisesti sosialidemokraateilta. Tämä kertoo siitä, että katseet olivat jo kääntyneet alkavaan eduskuntakauteen, hallitusneuvotteluihin ja valtiomuotokysymyksen pikaiseen ratkaisuun.

Hallitusneuvottelut käynnistyivät hyvin pian eduskuntavaalien jälkeen. Lauri Ingmanin hallituksessa olleet edistyspuolueen edustajat lupautuivat tekeillä olevaan hallitukseen, jossa edistyspuolueella ja maalaisliitolla uskottiin olevan merkittävät roolit hyvän vaalituloksen ansiosta. Juhani Myllyn mukaan edistyspuolueen poliitikot suorastaan ”tunsivat jalkapohjiensa polttelevan” ja kiirehtivät hallituskeskusteluja.⁸⁴

Edistyspuolueessa useat hallituspohjat saivat kannatusta. Oikealle laidalle kelpasi porvariyhteistyö ja vasen siipi sen sijaan kannatti tasavaltalaisen keskustan ja oikeistososialistien yhdessä muodos-

⁸¹ 'Vasta valittu eduskuntamme.', *Karjalan Aamulehti* 15.3.1919, 3; 'Vaalien tulokset.', *Turun Sanomat* 13.3.1919, 3.

⁸² Mandi Hannula teki edistyspuolueen naisista pisimmän uran eduskunnassa. Hän keskittyi eduskunta-aloitteissaan koulutuskysymyksiin. Hannula oli ensimmäinen nainen, joka valittiin valiokunnan puheenjohtajaksi vuonna 1926. Eduskuntauran aikana hän oli myös toimittajana *Kansakoulu lehdessä*, *Opettajain lehdessä* ja *Kotiliedessä*. Lähteenmäki 2006, 114, 134, 198.

⁸³ 'Uuden eduskunnan kokoontuessa.', *Helsingin Sanomat* 1.4.1919, 3; 'Uusi eduskunta.', *Kaleva* 1.4.1919, 2; 'Mihin suuntaan nyt?', *Karjalan Aamulehti* 16.3.1919, 2, pääkirjoitus; 'Eduskunnan taas täyslukuksena kokoontuessa.', *Karjalan Aamulehti* 1.4.1919, 2; 'Rakentavaan työhön.', *Turun Sanomat* 6.3.1919, 3, pääkirjoitus; 'Maassa kaivataan rauhaa ja uudistustyötä.', *Turun Sanomat* 2.4.1919, 3, pääkirjoitus.

⁸⁴ Mylly 1989, 76.

tamaa hallitusta. Enemmistö edistyspuolueesta oli kuitenkin puhtaan keskustan eli edistyspuolueen ja maalaisliiton yhteistyön takana.⁸⁵ Selvää oli se, että mikään puolue ei yksin kyennyt vastaamaan hallituksen kokoonpanosta, joten hallitusneuvotteluihin lähdetessä mikään vaihtoehto ei ollut täysin poissuljettu. Edistyspuolueessa esiin tulleilla kolmelle päävaihtoehdolle oli jokaiselle myös omat vahvat tukijansa.

Edistyspuolueen kannattajalehdet muistuttivat parlamentaarisen hallitusjärjestelmän ensimmäisestä pykälästä, jonka mukaan hallituksen oli nautittava eduskunnan luottamusta. Tämän perusteella lehdet vaativatkin hallitukselle ehdotonta eduskuntaenemmistöä tai enemmistön oli annettava sille täysi tuki. Muuten ei voitu ajatellakaan kestävän ja toimintakykyisen hallituksen aikaansaamista. Vähemmistön varassa vaappuvan hallituksen pelättiin helposti ajautuvan ”turmiollisiin lehmänkauppoihin”, jolloin vastapuolueiden olisi helppo asettaa kannatuksen ehdoksi omia vaatimuksia.⁸⁶

Hallitusneuvottelujen tärkeimpänä lähtökohtana pidettiin tasavaltalaisuutta, joten hyvin pian näytti siltä, että yhteistyö oikeiston kanssa ei ollut mahdollista, koska siellä oli edelleen monarkian kannattajia. *Helsingin Sanomat* arveli, että porvarillinen koalitio voisi saattaa yhteiskunnalliset vastakohdat eduskunnassa ja koko maassa taas kärjistymään tavalla, joka myöhemmin vaikeuttaisi sovinnon aikaansaamista. Myös sosialidemokraattien eduskuntaryhmän pelättiin aiheuttavan vaikeuksia, jos porvarillinen koalitio toteutuisi. Sosialidemokraatit vastustivat oikeistohallitusta ja tasavaltatteen vuoksi vasemmiston ääntä pidettiin poliittisessa keskustassa tällä kertaa painavampana kuin oikeiston. Edistyspuolueen ja maalaisliiton eduskuntaryhmät asettuivatkin keskustahallituksen tai vasemmistokoalition kannalle.⁸⁷ Keskustapuolueet eivät halunneet antaa vasemmistolle sellaista kuvaa, että tekeillä olisi jonkinlaisen oikeistorintaman kokoaminen vasemmistoa vastaan.

Edistyspuoluetta ja maalaisliittoa ei pidetty tarpeeksi vahvana kahdestaan hallitusta muodostamaan, joten puolueet kääntyivät tasavaltalaisuuden hengessä sosialidemokraattien puoleen. Edistyspuolueen kannattajalehdet pitivät yhteistyötä sosialistien kanssa täysin luonnollisena ja parlamentaaristen tapojen mukaisina. *Helsingin Sanomat* esittikin kysymyksen, oliko uusi sosialidemokraattinen puolue ottanut kokemuksista ja esikuvinaan pitämiensä länsimaiden esimerkiksi Saksan sosialistien menettelystä oppia vai tahtoiko se eristäytymisellään panna alttiiksi kaiken sen, mitä yhteistyöllä

⁸⁵ 'Eduskuntaryhmät ja hallituskysymys.', *Helsingin Sanomat* 20.3.1919, 3, pääkirjoitus; Mylly 1988, 76.

⁸⁶ 'Eduskuntaryhmät ja hallituskysymys.', *Helsingin Sanomat* 20.3.1919, 3, pääkirjoitus; 'Hallituskysymys.', *Kaleva* 1.4.1919, 1, pääkirjoitus; 'Mihin suuntaan nyt?', *Etelä-Suomen Sanomat* 18.3.1919, 1, pääkirjoitus.

⁸⁷ 'Hallituskysymys.', *Helsingin Sanomat* 11.4.1919, 3, pääkirjoitus; 'Uuden hallituksen muodostaminen.', *Turun Sanomat* 3.4.1919, 1; 'Hallituskysymys.', *Kaleva* 1.4.1919, 1, pääkirjoitus.

voitaisiin saada aikaan. Lehden mukaan puolueessa oli nähtävissä selkeää pyrkimystä parlamentaariseen toimintaan ja siksi heille oli annettava mahdollisuus osoittaa se käytännössä.⁸⁸ Edistyspuolueessa oli näkemys, että ikään kuin esimerkiksi tuleva hallitusmuoto olisi ollut kiinni siitä, olivatko sosialidemokraatit mukana hallituksessa vai eivät. Sosialidemokraateille tarjottiinkin mahdollisuus näyttää, oliko heistä yhteistyöhön keskustan kanssa ja halusivatko he näin ollen omalta osaltaan luoda parlamentaarista toimintaa Suomeen.

Äänenkannattajat korostivat sosialistien vastuuntunnetta isänmaan edessä ja muistuttivat puolueen laittamaan isänmaan edun puoluepyyteiden edelle, jotta hallitus pystyisi tulokselliseen työhön ja hallitusmuoto ratkeaisi pikaisesti tasavaltalaisten hyväksi.⁸⁹ Sosialidemokraatit esittivät kuitenkin kuusikohtaisen listan, joka oli heidän ehtonaan hallitukseen tulolle. Listan mukaan muun muassa presidentillä ei saanut olla minkäänlaista veto-oikeutta eduskuntaan nähden ja presidentin valinta kuului eduskunnalle eikä kansalle. Vaatimuksena oli myös suojeluskuntien lakkauttaminen ja yleisen armahduksen antaminen sisällissodassa tuomituille.⁹⁰

Maalaisliitto ja edistyspuolue eivät voineet hyväksyä sosialidemokraattien ehtoja, vaikka enemmistöhallituksen aikaansaaminen olisikin ollut erittäin merkittävä asia. Edistyspuolueen kannattajalehdet julistivat, ettei yhteistoiminnassa voitu asettua sosialistien armoille. *Etelä-Suomen Sanomat* jopa totesi, että ehtoihin suostuminen veisi ennen pitkää bolsevismin syliin ja suostumuksella miltei annettaisiin siunaus punakapinalle.⁹¹ Vaikka yhteistyötä sosialidemokraattien kanssa toivottiin, niin nämä ehdot olivat kuitenkin edistyspuolueelle ja maalaisliitolle liikaa.

Helsingin Sanomat oli hyvin pettynyt siihen, että sosialidemokraatit eivät olleet tehneet kylliksi pesäeroa parlamentaarisen suunnan ja sen suunnan välillä, joka vain ”tahtoo näytellä parlamentaarisuutta”. Lehti oli vakuuttunut siitä, että sosialidemokraattien antamat ehdot olivat varma merkki sosialistien vasempaan päin kallistumisesta. Eniten kummastusta herätti sosialistien suhtautuminen presidentin veto-oikeuteen, jota edistyspuolueessa pidettiin täysin sopusoinnussa parlamentaaristen

⁸⁸ 'Yhteistoiminnasta.', *Helsingin Sanomat* 26.3.1919, 4, pääkirjoitus; 'Eduskunnan kokoontuessa.', *Turun Sanomat* 1.4.1919, 2, pääkirjoitus; 'Kysymys uuden hallituksen muodostamisesta.', *Karjalan Aamulehti* 8.4.1919, 2, pääkirjoitus.

⁸⁹ 'Yhteistoiminnasta.', *Helsingin Sanomat* 26.3.1919, 4, pääkirjoitus; 'Mielenpitemmenvaihto hallituskysymyksessä.', *Helsingin Sanomat* 29.3.1919, 3, pääkirjoitus; 'Hallituskysymys vieläkin.', *Turun Sanomat* 15.4.1919, 3, pääkirjoitus; 'Hallituskysymys ja sosialistien ehdot.', *Kaleva* 8.4.1919, 1, pääkirjoitus; 'Kysymys uuden hallituksen muodostamisesta.', *Karjalan Aamulehti* 8.4.1919, 2, pääkirjoitus; 'Sosialistien uusin "Me vaadimme".', *Etelä-Suomen Sanomat* 8.4.1919, 1, pääkirjoitus.

⁹⁰ 'Sosialistien uusin "Me vaadimme".', *Etelä-Suomen Sanomat* 8.4.1919, 1, pääkirjoitus; 'Hallituskysymys.', *Kaleva* 7.4.1919, 2.

⁹¹ 'Sosialistien uusin "Me vaadimme".', *Etelä-Suomen Sanomat* 8.4.1919, 1, pääkirjoitus; 'Hallituskysymys.', *Kaleva* 7.4.1919, 2.

periaatteiden kanssa. Sitä ei myöskään katsottu voivan käyttää väärin silloin, kun maassa vallitsi parlamentaarinen hallitustapa.⁹² Tasavallan kannattaminen ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että kaikki puolueet olisivat kannattaneet täsmälleen saman sisällöistä hallitustapaa.

Sosialisteja alettiin lehdissä jo syyllistää tasavaltalaisen hallitusmuodon suurimmaksi vaaraksi. Tätä pidettiin erityisen kummallisena tilanteena sen vuoksi, että sosialidemokraatit olivat eduskunnan suurin tasavaltaa kannattava ryhmä. Puoluetta pyydettiin kuitenkin edes tukemaan hallitusta, jos se ei kerran voinut myötävaikuttaa sen syntyyn.⁹³ Edistyspuolue yritti painostaa vasemmistoa jyrkillä kannanotoilla ja pyysi vasemmistoa tukemaan hallitusta oppositiosta käsin, kun se ei voinut suostua mukaan itse hallitukseen.

Helsingin Sanomat ehdotti, että hallitukseen voisi saada työkyvyn monipuolisuutta ja vahvistusta ammattiministereillä, kun alkoi näyttää yhä vahvemmin siltä, ettei sosialidemokraattien tuki ollut maalaisliiton ja edistyspuolueen käytettävissä.⁹⁴ Tähän lopulta päädyttiin, kun valtionhoitaja Mannerheim nimitti Kaarlo Castrénin hallituksen 17.4.1919. Maalaisliitto ja edistyspuolue ehdottivat Mannerheimille hallitusneuvottelijaksi edistyspuolueen Mikael Soinista, mutta Mannerheim ajoi porvarikoalitiota, jossa oikeisto olisi vahvasti mukana. Castrén lukeutui edistyspuolueen oikeistosiipeen, joten hän sopi Mannerheimin mielestä tehtävään paremmin, jotta hallituksesta tulisi laajempi kuin mitä poliittisessa keskustassa oli suunniteltu Soinisen johdolla.⁹⁵

Hallitukseen tuli kuusi edistyspuolueen ja neljä maalaisliiton edustajaa. Heidän lisäksi hallituksessa toimi neljä ammattiministeriä. Castrénin hallitus sai edistyspuolueessa sekavan vastaanoton. Sitä pidettiin keskustavaltaisena ja edistysmielisenä, mutta tästä huolimatta se sai arvostelua sen vuoksi, ettei hallitus ollut kuitenkaan riittävän edistysmielinen. Myös tapa, jolla uusi hallitus muodostettiin, herätti närkästystä. *Karjalan Aamulehti* syytti Mannerheimia hallituksen luonteen muuttamisesta ja keskustaleiman riistämisestä, koska Mikael Soininen ei ollut saanut viedä neuvotteluja loppuun. Hallituksen ohjelmaa se piti ylimalkaisena ja oli varma siitä, ettei uudesta hallituksesta tullut tarpeeksi voimakas ja selväpiirteinen. Myös *Etelä-Suomen Sanomat* julisti, että hallitukseen mennessä

⁹² 'Suomen Sosialidemokraatti ja hallituskysymys.', *Helsingin Sanomat* 5.4.1919, 3, pääkirjoitus; 'Sosialistit ja hallituskysymys.', *Helsingin Sanomat* 8.4.1919, 3, pääkirjoitus; 'Eduskunnan kokoontuessa.', *Turun Sanomat* 1.4.1919, 2, pääkirjoitus.

⁹³ *ibid.*

⁹⁴ 'Hallituskysymys.', *Helsingin Sanomat* 11.4.1919, 3, pääkirjoitus.

⁹⁵ 'Onko oikeistohallitus muodosteilla?', *Turun Sanomat* 10.4.1919, 1; 'Juonittelut käynnissä.', *Karjalan Aamulehti* 10.4.1919, 2, pääkirjoitus; 'Hallituksen muodostus.', *Karjalan Aamulehti* 11.4.1919, 3; Mylly 1989, 79; Vares 2006, 140.

oli tehtävä selvä pesäero oikeiston kanssa.⁹⁶ Ammattiministereillä hallitukseen nimenomaan haettiin puuttuvaa vahvistusta, mutta *Karjalan Aamulehti* ja *Etelä-Suomen Sanomat* pitivät sitä myönnytyksenä oikeistolle.

Muut kannattajalehdet antoivat Kaarlo Castrénin hallitukselle täyden tuen. Lehdet myös arvelivat, etteivät oikeistopuolueisiin lukeutuneet ammattiministerit yksin pystyneet muuttamaan hallituksen suuntaa. Pääministeri Castrénin ohjelmapuheesta, jonka pääkohtia olivat Suomen riippumattomuuden tunnustuksen hankkiminen, hallitusmuodon toimittaminen uudelle valtiolle ja sisällissodan haavojen parantamisen, huokui *Helsingin Sanomien* mielestä rehti parlamentaarinen henki. Lehti oli erityisen tyytyväinen siihen, että pääministeri oli korostanut puheessaan luottamuksen säilyttämistä eduskunnan ja hallituksen välillä.⁹⁷ Hallitusohjelmassa oli selkeitä yhtenäisyyksiä edistyspuolueen ohjelmaan. Olisi ollut melko kummallinen tilanne, jos poliittiseen keskustaan painottunut hallitus ei olisi herättänyt lainkaan tyytyväisyyttä vasta perustetussa edistyspuolueessa.

3. VÄLITILASTA TASAVALLAN TIELLE

3.1. Hallitusmuodon välttämättömyys

Hyvin pian Kaarlo Castrénin hallituksen aloitettua toimintansa eduskunnassa alettiin käsitellä hallitusohjelman mukaisesti tasavaltaisen hallitusmuodon saamista Suomelle. Ennen kuin eduskunta pääsi käsittelemään uutta hallitusmuotoesitystä, oli sen kuitenkin hoidettava vielä eräs muodollisuus monarkiaa kohtaan. Nimittäin edellisillä valtiopäivillä lepäämään jätetyt esitykset Suomen hallitusmuodosta olivat vielä käsittelemättä. Monarkiasta oli jo käytännössä luovuttu edellisenä vuonna ulkopoliittisen muutoksen vuoksi, kun Saksa romahti ensimmäisessä maailmansodassa ja Suomeen jo kuninkaaksi ajateltu Hessenin prinssi Friedrich Karl ei voinut enää ottaa kruunua vastaan.⁹⁸

Koska kuningassuuntaus oli kärsinyt tappion, Suomi oli pakotettu hakemaan puolueettomuuspolitiikalla uutta suuntaa lännestä. Suomelle länsivaltojen itsenäisyyden tunnustusten saaminen oli tärkeää olojen vakaannuttamisen vuoksi. Vaikka monarkian ei siis enää katsottu olevan mahdollinen suun-

⁹⁶ Kansallisen Edistyspuolueen toimintakertomus vuoden 1919 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; 'Uusi hallitus ja sen ohjelma.', *Karjalan Aamulehti* 23.4.1919, 2, pääkirjoitus; 'Hallituskysymyksemme.', *Etelä-Suomen Sanomat* 12.4.1919, 1, pääkirjoitus; Vares 2006, 140. Ks. Hallituslista tämän työn liitteenä.

⁹⁷ 'Hallitus muodostettu.', *Turun Sanomat* 17.4.1919, 3, pääkirjoitus; 'Uusi hallitus.', *Helsingin Sanomat* 18.4.1919, 4, pääkirjoitus; 'Hallituksen ohjelma.', *Helsingin Sanomat* 24.4.1919, 3, pääkirjoitus; 'Ministeristö muodostettu.', *Kaleva* 19.4.1919, 2.

⁹⁸ Kunttu 1981, 1; Hentilä 2006, 128 Vares 2006, 130–136.

taus Suomessa, siitä huolimatta oli lain mukaan vaalien yli lepäämään jätetyt esitykset eduskunnan käsiteltävä.⁹⁹

Näiden esitysten käsittely alkoi eduskunnassa 25.4.1919. Puheenjohtaja ehdotti, että ensin esityksistä keskusteltaisiin ja sitten samana päivänä suoritettaisiin lippuäänestys. Tämä herätti vastustusta monarkian kannattajissa, sillä he pitivät meneillään olevaa välitilaa parempana kuin nopeaa siirtymistä tasavaltaan ja ehdottivatkin, että asian pitäisi mennä perustuslakivaliokuntaan kunnollisen selvityksen saamiseksi. Vastalauseista huolimatta esityksiä päädyttiin alkaa käsitellä heti äänin 138–43.¹⁰⁰

Varsinaisessa keskustelussa moni edustaja oli sitä mieltä, että monarkia-asiasta oli kinasteltu tarpeeksi ja se tulisi jo unohtaa. Tasavaltalaiset pitivät kuningashanketta laittomana vallankaappausyrityksenä, jonka vuoksi monarkiaa ajaneet henkilöt oli heidän mielestä saatava edesvastuuseen rikoslain piiriin. Monarkiaan mieltyneet taas olivat sitä mieltä, että tasavaltalaista valtiomuotoa ei milloinkaan saatettu Suomessa voimaan. Tilaisuudesta tuli nopeasti puolueiden välistä riitelyä, jossa vasemmisto, oikeisto ja keskusta sättivät kaikki toisiaan kahden edellisvuoden tapahtumista eli hallitusmuotokiistan eri vaiheista sekä pahasti kansaa hajauttaneesta sisällissodasta.¹⁰¹

Edistyspuolueen kansanedustaja J. H. Vennola muistutti niin oikeistoa kuin vasemmistoakin, että kansan tahto oli sivuutettu molemmilla tahoilla. Hänen mielestään toinen erehdys oli kansan voimien aliarvioiminen, josta hän käytti esimerkkinä Saksan puoleen kääntymistä. Vennola piti sitä kansallisen itsenäisyystunnon alennustilana. Hän myös viittasi puheessaan kansalaissotaan, jossa oli hänen mielestään samanlaista oman kansan halveksumista, joten tällä kertaa ei saanut piitata ulkomaiden toiveista, vaan kansan omasta olemuksesta.¹⁰² Äänestyksessä vuoden 1917 esitys hylättiin äänin 139–38 ja vuoden 1918 esitys äänin 138–36.¹⁰³

Kun viimeinenkin muodollisuus monarkiaa kohtaan oli saatu hoidettua eduskunnassa, alkoivat edistyspuolueen kannattajalehdet kiirehtiä tasavaltalaisen hallitusmuodon pikaista saamista Suomelle. Lehdissä kerrottiin Suomen kansan elävän valtiollisesti perin arkaluontoista ja jopa vaarallista aikaa, koska hallitusmuotoa ei ollut saatu aikaiseksi. Sen varmistuminen oli tärkeää, sillä Suomen halli-

⁹⁹ Piilonen 1992, 234; Vares 1998, 287–295; Vares 2006, 130–136.

¹⁰⁰ VP 1919, ptk. I, 123–128.

¹⁰¹ VP 1919, ptk. I, 128–144.

¹⁰² VP 1919, ptk. I, 140–141.

¹⁰³ VP 1919, ptk. I, 143–145.

tusolot ja valtiollinen asema ei voinut esiintyä varmoina, varautuneina ja turvattuina tuleville niin sisäisille kuin ulkoisillekin muutosvaatimuksille ilman pysyvää hallitusmuotoa. Itsenäisen Suomen arvo siis suorastaan vaati omien, kansan katsantokantaa ja tarpeita vaativien perustuslakien säätämistä.¹⁰⁴

Uutta tasavaltalaista hallitusmuotoa pidettiin myös parhaana keinona saada sopu ja keskinäinen luottamus kaikkien yhteiskuntaryhmien kesken, jotta jokaisella asukkaalla olisi tilaisuus onnelliseen, taloudellisesti turvattuun ja henkisesti vapaaseen elämään. Kannattajalehdet korostivat myös, että ratkaisu olisi saatava aikaan molemminpuolisilla myönnytyksillä kyseisten valtiopäivien aikana, sillä parempaa tilaisuutta ei siihen kuitenkaan enää tulisi. Myös eduskuntavaalien tuloksesta muistutettiin kiivaasti, koska haluttiin tuoda esiin kansan tahdon kunnioittamista.¹⁰⁵

Tulevalla hallitusmuodolla nähtiin edistyspuolueessa olevan koko kansan kokoava ja parantava vaikutus. Eduskuntavaalien tulokseen vedottiin useasti, koska sillä tavoin pystyttiin korostamaan tasavaltalaisten menestystä vaaleissa ja muistuttamaan siitä, mitä mieltä suurin osa kansasta oli hallitusmuodosta. Myös Suomea uhkaavia ulkoisia tekijöitä tuotiin lehdissä ahkerasti julki, koska niillä saatiin vaikutelma, että hallitusmuodon ratkaisua eivät odottaneet pelkästään suomalaiset, vaan sillä oli myös paljon laajempi, Suomen rajojen ulkopuolelle ulottuva merkitys.

Helsingin Sanomat kirjoitti, että ilman täydellisen hallitusmuodon antamaa perustusta Suomen valtiojärjestys oli keskeneräinen ja sen vuoksi monet tärkeät maat eivät olleet tunnustaneet Suomen itsenäisyyttä. Valtaa ei lehden mielestä voinut loputtomiin pitää eduskunnalla, eikä taas toisaalta ollut syytä ryhtyä muihinkaan uusiin ja arveluttaviin tilapäisjärjestelyihin, koska niiden vaikutukset olisivat erittäin haitallisia ulospäin. *Helsingin Sanomat* kuitenkin kehui Mannerheimin onnistuneen tehtävässään väliaikaisena valtionhoitajana, mutta se korosti nimenomaan tehtävän väliaikaisuutta. Mannerheim oli valittu tehtävään joulukuussa vuonna 1918 eduskunnan päätöksellä ja lehden mukaan oikeisto rakensi erehdykseen sen toivon, että Mannerheimiin voitaisiin nojautua pidemmäksi aikaa ja sillä tavoin viivyttää hallitusmuodon aikaansaamista.¹⁰⁶

¹⁰⁴ 'Valtionhoitomme vakaannuttaminen.', *Helsingin Sanomat* 29.4.1919, 3, pääkirjoitus; 'Uuden hallitusmuodon välttämättömyys.', *Etelä-Suomen Sanomat* 8.5.1919, 1; 'Uuden Suomen rakentamisesta', *Kaleva* 8.5.1919, 1.

¹⁰⁵ 'Valtionhoitomme vakaannuttaminen.', *Helsingin Sanomat* 29.4.1919, 3, pääkirjoitus; 'Harhaiskuja.', *Kaleva* 29.4.1919, 1, pääkirjoitus; 'Uuden hallitusmuodon välttämättömyys.', *Etelä-Suomen Sanomat* 8.5.1919, 1; 'Uuden Suomen rakentamisesta.', *Kaleva* 8.5.1919, 1.

¹⁰⁶ 'Valtionhoitomme vakaannuttaminen.', *Helsingin Sanomat* 29.4.1919, 3, pääkirjoitus.

Oikeiston piirissä ilmeni selvää halukkuutta siihen, että välitila jatkuisi ja Mannerheim pysyisi vallassa. Tämä sai tietysti tasavaltalaiset varuilleen ja välitilan mahdollisia vaaroja haluttiin entisestään korostaa. Lehtien mielestä välitila tarjosi sopivan maaperän ”vallankaappausyrityksille ja kaikenlaisille vehkeilyille”. *Helsingin Sanomat* halusikin muistuttaa oikeistoa, että ehdoin tahdoin ylläpidetty taistelu oli aina vahingoittanut niitä kansoja, jotka olivat sellaisen pyörteeseen joutuneet. Esimerkkeinä lehti käytti Unkaria ja Saksaa, jota se piti myös onnellisena esimerkkinä, koska siellä oli pysytty nopeasti luomaan kansanvalta. Saksassa tasavalta tuli voimaan vuonna 1919, mutta se ei kuitenkaan poistanut maan sisäisiä levottomuuksia, joita esimerkiksi työttömyys aiheutti.¹⁰⁷

Vaikka edistyspuolueessa oltiin varmoja, että hallitusmuoto tulisi olemaan tasavaltainen, niin epäluuloja herätti sen aikaansaamisen nopeus. Kun osa oikeistosta piti vallinnutta välitilaa parempana, eikä halunnut suotta kiirehtiä asiassa, aiheutti se puolueiden välille suuria epäluuloja ja sitä myöten poliittisen ilmapiirin kiristymistä.

3.2. Sovittelua oikealle ja vasemmalle

Castrénin hallitus antoi esityksen Suomen hallitusmuodosta eduskunnalle 13.5.1919. Esitys oli hyvin samantapainen kuin vuoden 1917 K. J. Ståhlbergin johtaman perustuslakikomitean laatima tasavaltalainen hallitusmuotoehdotus. Siinä oli piirteitä myös Santeri Alkion ja Ståhlbergin vuonna 1918 perustuslakivaliokunnan mietintöön liittämään vastalauseeseen sisältyvästä hallitusmuotoehdotuksesta, joka siis laadittiin silloista monarkista hallitusmuotoesitystä vastaan. Ståhlberg oli myös esitellyt omia näkemyksiään Suomen hallitusmuodosta laajassa artikkelissaan ”Tulevaisuuden lähtökohtia” *Helsingin Sanomissa* keväällä 1918. Nämä tasavaltaan pohjautuvat hallitusmuotoesitykset olivatkin pohjana tälle vuonna 1919 eduskuntaan tulleelle esitykselle.¹⁰⁸

Kenelläkään ei ollut enää epäselvää, että uusi hallitusmuoto olisi tasavaltaan pohjautuva, mutta sen sisällöstä oltiin hyvin erimielisiä. Vasemmisto halusi eduskunnalle mahdollisimman paljon valtaa ja näin ollen se halusi rajoittaa presidentin valtaa pienemmäksi kuin eduskunnan. Oikeisto taas oli sitä mieltä, että presidentillä piti olla enemmän valtaa kuin, mitä vasemmisto hänelle kaavaili. Edistys-

¹⁰⁷ ’Hallitusmuodon kiirehtiminen.’, *Helsingin Sanomat* 23.5.1919, 3; ’Uuden hallitusmuodon välttämättömyys.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 8.5.1919, 1; ’Harhaiskuja.’, *Kaleva* 29.4.1919, 1, pääkirjoitus; Winkler 1998, 69, 72.

¹⁰⁸ Edistyspuolueen toimintakertomus vuoden 1919 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; ’Tulevaisuuden lähtökohtia.’, *Helsingin Sanomat* 16.4.1918, 2–3, pääkirjoitus nimimerkillä K. J. S.; ’Tulevaisuuden lähtökohtia II.’, *Helsingin Sanomat* 18.4.1918, 2–3, pääkirjoitus nimimerkillä K. J. S.; ’Suomen uusi hallitusmuoto.’, *Turun Sanomat* 14.5.1919, 4; ’Hallitusmuotokysymyksen uusin vaihe.’, *Karjalan Aamulehti* 14.5.1919, 2, pääkirjoitus; ’Viikon varrelta.’, *Karjalan Aamulehti* 17.5.1919, 3; Blomstedt 1969, 374.

puolue painotti vallan tasapainoa ja kolmijakoa, mutta ennen kaikkea hallitusmuotoesityksessä ha-
luttiin päästä kompromissiin. Lakiesityksessä pyrittiinkin siihen, että esitys tyydyttäisi erityisesti
niin oikeistoa kuin vasemmistoa parhaalla mahdollisella tavalla.¹⁰⁹ Lähtökohdat olivat hyvin vaike-
at, sillä etenkin vasemmistolla ja oikeistolla oli hyvin erilaiset näkemykset siitä, millainen tasaval-
taisen hallitusmuodon tulisi olla.

Presidentin valitsemistapa aiheutti kiistaa puolueiden välillä ja se tuntui olevan hallitusmuodon eni-
ten erimielisyyksiä aiheuttava kohta. Sosialidemokraatit halusivat eduskunnalle paljon valtaa, jol-
loin he pitivät itsestään selvänä, että myös presidentin valinta kuului eduskunnan tehtäviin. Oikeis-
tossa oltiin sitä mieltä, että presidentin valitseminen kuului ehdottomasti kansalle, eikä eduskunnal-
le. Edistyspuolueessa oltiin oikeiston kanssa samaa mieltä. Se halusi, että presidentti esiintyisi kan-
san valtuutettuna, jolloin hän saisi itsenäisemmän aseman eduskunnan rinnalla ja välttyttäisiin siltä,
että presidentti toimisi vain eduskunnan käskyläisenä. Käytäntöä pidettiin täysin kansanvallan mu-
kaisena, sillä demokratian kannalta pidettiin luonnollisena, että kansa saisi välittömästi valita kor-
keimman toimeenpanevan vallankäyttäjän.¹¹⁰

Helsingin Sanomat vertasi presidentin valitsemista Ranskaan ja Yhdysvaltoihin. Jos Suomessa pää-
dyttäisiin Ranskan malliin, jossa presidentin valitsisi eduskunta, jäisi presidentin itsenäinen valta
verrattain vähäiseksi. Jos taas Yhdysvaltojen malli tulisi voimaan, presidentti valittaisiin eduskun-
nasta riippumatta, jolloin presidentillä olisi suorastaan kansaa nojautuvaa valtaa. Lehdet pitivät
hallitusmuodon aikaansaamista Suomelle eräänlaisena täysi-ikäisyyden todistuksena, jolla olisi va-
kaannuttava vaikutus sekä sisään että ulospäin. Sen vuoksi piti välttää turmiolliset epäkohdat, jotta
hallitusvalta saisi suuremman arvovalan.¹¹¹ Tällaiseksi epäkohdaksi kannattajalehdet kokivat juuri
presidentinvaalin, sillä niiden mielestä kansanvallan ja kansantahdon kunnioittamisen periaate vaati
sitä, että kansa saisi itse valita valtion päämiehen.

Hallitusmuodon ensimmäinen käsittely oli eduskunnassa 24.5.1919. Pääministeri Castrén kävi läpi
lakiehdotuksen sisältöä ja sen jälkeen aloitettiin keskustelu. Asian käsittely eteni hyvin ennalta ar-
vattavalla tavalla. Oikeisto ei ollut tyytyväinen lakiehdotukseen ja pyysi tekemään siihen korjauksia.

¹⁰⁹ Blomstedt 1969, 374; Kunttu 1982, 185; Lindman 1968, 379.

¹¹⁰ 'Suomen uusi hallitusmuoto.', *Turun Sanomat* 14.5.1919, 4; 'Suomen hallitusmuoto.', *Kaleva* 15.5.1919, 1; 'Tule-
van hallitusmuotomme sisältö.', *Karjalan Aamulehti* 15.5.1919, 2; 'Uusi esitys hallitusmuodoksi.', *Helsingin Sanomat*
14.5.1919, 4; 'Perustuslakivaliokunnan ehdotus.', *Helsingin Sanomat* 24.5.1919, 3, pääkirjoitus.

¹¹¹ 'Uusi esitys hallitusmuodoksi.', *Helsingin Sanomat* 14.5.1919, 4; 'Perustuslakivaliokunnan ehdotus.', *Helsingin*
Sanomat 24.5.1919, 3, pääkirjoitus; 'Uusi hallitusmuoto jätetty eduskunnalle.', *Etelä-Suomen Sanomat* 15.5.1919,
2; 'Hallitusmuotokysymys uusimmassa vaiheessaan.', *Etelä-Suomen Sanomat* 17.5.1919, 1, pääkirjoitus.

Osa vasemmistosta taas vaati, että oikeistolle ei saanut antaa enää yhtään periksi, koska silloin vasemmiston vaatimuksia ei voitaisi huomioida tarpeeksi.¹¹² Tilanne oli hankala, sillä katsantokannat esimerkiksi valtionpäämiehen asemaan olivat vasemmistolla ja oikeistolla niin erilaiset, että niistä oli vaikea joustaa, koska tällöin se olisi ollut luopumista puolueille tärkeistä periaatteista. Kyseessä oli kuitenkin laki, jonka olemassaoloon pohjautui koko Suomen valtiollinen tulevaisuus.

Edistyspuolueen Heikki Ritavuori otti puheenvuorossaan esiin paljon keskustelua herättäneen presidentinvaalin. Hänen mielestään sillä ei tulisi olemaan mitään ratkaisevaa merkitystä valtioelämässä, kun muuten hyväksyttäisiin parlamentaariset periaatteet, joille laki pohjaa. Ritavuori esitti esimerkit Ranskasta ja Sveitsistä, joissa presidentti oli parlamentin valitsema. Hän piti sitä hyvänä ratkaisuna, mutta hänen mielestään valitsijamiehet olivat kuitenkin kansanvaltaisempi vaihtoehto. Ritavuori korosti puheessaan, että riidan jatkuminen oli erittäin vaarallista ja kannatti nopeaa ratkaisua, jotta ”voimakas ja positiivinen yhteiskuntaa rakentava työ päästäisiin aloittamaan”.¹¹³

Kannattajalehdissä oli hallitusmuodon ensimmäisen ”kiirastulen” jälkeen ristiriitaiset tunnelmat. Äärimmäisen vasemmiston ja oikeiston tekemiä hyökkäyksiä keskustaa vastaan pidettiin hyödyttömänä harmin purkauksina. Lehdet toivoivat, ettei mikään tietty ryhmä saisi hallitusmuotoa estettyä, koska täydelliseen yksimielisyyteen ei kuitenkaan voitaisi päästä. *Helsingin Sanomat* ja *Karjalan Aamulehti* kuitenkin toivoivat edelleen, että suuri valiokunta vielä parantelisi ehdotusta presidentinvaalin osalta, jotta vaali tapahtuisi eduskunnan ulkopuolella. *Karjalan Aamulehti* painotti toiveestaan huolimatta, ettei asiaa saanut pitää niin tärkeänä, että koko hallitusmuoto vaarantuisi.¹¹⁴ Lehdet toivoivat joustoa muilta puolueilta, mutta samalla kuitenkin itse esittivät vaatimuksia hallitusmuodon suhteen. Toisaalta taas korostettiin sitä, että mikään yksittäinen kohta ei saanut tulla hallitusmuodon esteeksi. Edistyspuolueessa oltiin siis kuitenkin valmiita tinkimään presidentinvaalin tavasta, jos vaan hallitusmuoto saatiin muuten nopeasti voimaan.

3.3. Syytökset oikeistoa kohtaan kovenevat

Suuri valiokunta hyväksyi sovitteluehdotuksen, jonka mukaan presidentinvaalin suorittaa ensimmäisen kerran eduskunta ja sitten kansan sitä varten valitsevat valitsijamiehet. Tämä muutos tehtiin

¹¹² VP 1919, ptk. I, 498–538.

¹¹³ VP 1919, ptk. I, 536–537.

¹¹⁴ ’Hallitusmuotokysymys eduskunnassa.’, *Helsingin Sanomat* 27.5.1919, 3, pääkirjoitus; ’Hallitusmuodon ensikäsitte-
lyn johdosta.’, *Turun Sanomat* 27.5.1919, 3, pääkirjoitus;
’Oikeiston suhde hallitusmuotoasiaan.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 31.5.1919, 1, pääkirjoitus; ’Saadaanko hallitusmuoto
aikaan?’, *Karjalan Aamulehti* 31.5.1919, 2, pääkirjoitus; ’Eduskuntakirjeitä Kalevalle.’, *Kaleva* 28.5.1919, 2.

erityisesti oikeistoa kohtaan, sillä se oli tuonut selvästi ilmi, että hallitusmuotoesitys saattaisi jopa kaatua, jos sitä ei paranneltaisi edes joiltain osin. Vasemmiston toiveena oli, että vaali tapahtuisi eduskunnassa, joten senkin puolesta ratkaisu oli kompromissi, kun ensimmäinen kerran vaalin sai toimittaa eduskunta.¹¹⁵

Vaikka esitys parani oikeiston mielestä jonkin verran suuressa valiokunnassa, silti se ei ollut siihen vielääkään täysin tyytyväinen. Oikeisto oli joutunut taipumaan siinä, että ensimmäisen kerran presidentin valitsee eduskunta ja sitä seuraavilla kerroilla se oli annettu valitsijamiesten tehtäväksi, eikä suoraan kansalle. Tämä herätti oikeistossa suurta epäilyä hallitusmuotoa kohtaan. *Turun Sanomat* kirjoitti toisen käsittelyn päätteeksi, että ”oikeistomme on hermostunut ja kadottanut yhä enemmän tasapainonsa”. Lehden mukaan vasemmiston lojaali suhtautuminen hallitusmuotokysymykseen on saattanut oikeiston raivosta sokeaksi ja jatkoi näin:

”Kun hallitusmuotomme ainoa vika on siinä, että se on kansanvaltainen, pelottaa sentään oikeistoakin tappaa se. Ulkomailla tämä teko epäilemättä saattaisi oikeistomme vieläkin huonompaan valoon kuin mitä se jo on. Ja kotimaassa se merkitsisi suorastaan poliittista itsemurhaa.”¹¹⁶

Turun Sanomat ihmetteli kokoomuksen ja ruotsalainen kansanpuolueen jyrkkää vastustusta eduskunnassa tapahtuvaa presidentinvaalia kohtaan ja nimitti kokoomuksen kantaa ultimaatumiksi. Se myös arveli, että sosialidemokraateilla tuskin oli halua viivyttää hallitusmuodon aikaansaamista samalla tavoin kuin oikeistolla. *Etelä-Suomen Sanomat* ei myöskään suhtautunut oikeistoon kovin luottavaisesti, sillä lehden mukaan kaikki oireet viittasivat siihen, että presidentin vaalitivasta oltiin suunnittelemassa uuden hallitusmuodon hirttosilmukkaa. Se ihmettelikin oikeiston logiikkaa, jonka mukaan kansan tulisi saada valita presidentti, mutta kuninkaanvaalissa kansa ei saanut puuttua siihen millään tavalla.¹¹⁷ Arvostelu oikeistoa ja erityisesti kokoomusta vastaan kiihtyi kiihtymistään ennen hallitusmuodon viimeistä käsittelyä. Vasemmiston sen sijaan uskottiin äänestävän hallitusmuodon puolesta varsinkin, kun eduskunta sai valita maalle ensimmäisen presidentin puolueen toiveen mukaisesti.

¹¹⁵ VP 1919, ptk. I, 675–820; VP 1919 asiakirjat I, Suuren valiokunnan mietintö 12, 31.5.1919; ’Hallitusmuotoesitys suuressa valiokunnassa.’, *Karjalan Aamulehti* 1.6.1919, 2; ’Jälkiosasto.’, *Karjalan Aamulehti* 3.6.1919, 5; ’Eduskunta.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 5.6.1919, 2.

¹¹⁶ ’Ala-arvoista sanomalehtimoraalia.’, *Turun Sanomat* 7.6.1919, 4.

¹¹⁷ ’Hallitusmuotokysymys eduskunnassa.’, *Helsingin Sanomat* 27.5.1919, 3, pääkirjoitus; ’Hallitusmuodon ensikäsitte-
lyn johdosta.’, *Turun Sanomat* 27.5.1919, 3, pääkirjoitus.

’Oikeiston suhde hallitusmuotoasiaan.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 31.5.1919, 1, pääkirjoitus; ’Saadaanko hallitusmuoto aikaan?’, *Karjalan Aamulehti* 31.5.1919, 2, pääkirjoitus; ’Eduskuntakirjeitä Kalevalle.’, *Kaleva* 28.5.1919, 2.

Tunnelma oli ennen ratkaisevaa kolmatta käsittelyä erittäin jännittynyt ja odottava. Lehdet arvuuttelivat, saisiko Suomi uuden, asianmukaisen ja täydellisen hallitusmuodon ja jäisikö kesäkuun 14. päivä suureksi merkkipäiväksi Suomen historiaan vai jatkuisiko yhteiskunnalle haitallinen välitila edelleen. Katseet kääntyivät tiukasti oikeiston suuntaan ja lehdet pahoittelivat, että oikeistossa edelleen vastustettiin hallitusmuotoa.¹¹⁸

Varmaa oli, että suurin osa ruotsalaisen kansanpuolueen edustajista äänestäisi lakiesitystä ja sen kiireellisyyttä vastaan. Se ei kuitenkaan riittäisi kaatamaan lakiesitystä, vaan lisäksi tarvittiin muutama kokoomuksenkin ääni. Pidettiin suurena arvoituksena, löytyikö eduskunnasta kuudenosaa, joka ”ottaisi hartioilleen edesvastuun hallitusmuodon aikaansaamisen ehkäisemisestä”. *Helsingin Sanomat* arvioi, että jos asia ei ratkeaisi kolmannessa käsittelyssä toivotulla tavalla, kansa syöstäisiin uudestaan entistä kiihkeämmän hallitusmuototaistelun pyörteeseen. Se saattaisi lehden mukaan sisäiset olot sekasortoon ja estäisi yhteiskuntarauhan vakaannuttamista ja kipeästi kaivatavien uudistusten toimeenpanoa.¹¹⁹ Oikeistoa muistutettiin viimeiseen asti, millaisia vaaroja lain hylkääminen mahdollisesti saisi yhteiskunnassa aikaan.

Hallitusmuodon kolmannessa käsittelyssä edistyspuolueen Heikki Ritavuori käytti ensimmäisen koko hallitusmuotolakia ja sen merkitystä kokoavan puheenvuoron. Hän piti välitilaa suurena onnettomuutena, koska yksityisillä henkilöillä oli silloin tilaisuus punoa juonia yksityisten tai ryhmäetujen hyväksi. Ritavuori korosti, ettei enää voitu nojautua ulkomaiseen apuun ja vetosi Suomen kansaan, joka odotti, että hallitusmuoto saataisiin säädetyksi ja sitä kautta valtiolliset olot pysyvästi järjestetyksi.¹²⁰ Ikään kuin Suomen yllä olisi ollut jatkuvasti uhka, että maa joutuisi jonkun tietyn ryhmittymän hallittavaksi. Ritavuori itse kuului edistyspuolueen vasemmistosiipeen, joten hän varmasti näki uhan tulevan ennemmin oikeiston kuin vasemmiston suunnalta.

Ritavuori otti jälleen esille presidentinvallan ja muistutti oikeistoa siitä, että presidentillä tulisi olemaan paljon laajempi valta kuin useimmissa tasavalloissa ja laajempi kuin monen kuninkaan valta. Hän myös esitti kokoomukselle suorasanaisesti, että jos he äänestäisivät hallitusmuotoa vastaan, olisi se merkki siitä, että puolueessa haudottiin edelleen kuningasvaltaa. Ritavuori muistutti, että eduskunta oli antanut Mannerheimille vain väliaikaisesti valtuutuksen toimia valtionhoitajana, joten

¹¹⁸ 'Hallitusmuodon kohtalo ratkaistaan tänään.', *Turun Sanomat* 14.6.1919, 1; 'Ratkaisu käsissä.', *Helsingin Sanomat* 14.6.1919, 3, pääkirjoitus; 'Ratkaisun hetkinä.', *Karjalan Aamulehti* 14.6.1919, 2, pääkirjoitus.

¹¹⁹ 'Ratkaisu käsissä.', *Helsingin Sanomat* 14.6.1919, 3, pääkirjoitus.

¹²⁰ VP 1919, ptk. I, 875–879.

hallitusmuoto vaati nopeaa ratkaisua. Heikki Ritavuoren puhe sai vasemmiston edustajat huutamaan hyvä-huutoja puheenvuoron aikana.¹²¹

Hallitusmuotoa puoltaneiden kannanotoissa korostui tälläkin kertaa kompromissihakuisuus, jota pidettiin välttämättömänä tilanteessa, jossa oli saatava nopeasti ratkaisu aikaiseksi. Hallitusmuodon katsottiin rauhoittavan maata, kohottavan kansan arvoa ulkomaiden silmissä ja lujittavan valtakunnan asemaa sekä sisään että ulospäin. Myös taloudellisia seikkoja tuotiin esille, sillä välitilassa oleminen vaikeutti huomattavasti lainan saantia esimerkiksi Yhdysvalloilta.¹²²

Käsittelyssä myös muistutettiin oikeistoa kovin sanoin siitä, että maa säästyisi kiihkeältä vaalitaistelulta, jos hallitusmuoto hyväksyttäisiin ”kansan enemmistön vaatimalla tavalla”. J. H. Vennola muistutti hylkäämisen syöksevän maan mitä kiihkeimpään vaalitaisteluun, joka saisi aikaan sisäistä sekasortoa ja estäisi yhteiskunnallista edistystyötä. Monet puheenvuorot puolsivat hallitusmuodon hyväksymistä, mutta etenkin ruotsalainen kansanpuolueen edustajat ja joitakin kokoomuksen edustajia esittivät kielteisiä puheenvuoroja lakiesitystä kohtaan, eivätkä he olleet sitä valmiit hyväksymään.¹²³ Puheenvuoroissa vedottiin jälleen kansan enemmistöön eli muistutettiin kiivaasti eduskuntavaalien tuloksesta, johon tasavaltaista hallitusmuotoa vastustavien olisi pitänyt tasavaltaa kannattavien mielestä jo sopeutua.

Äänestystuloksesta tuli ikimuistoinen, mutta ei siinä mielessä, kun tasavaltaa kannattaneet toivoivat. Tuloksella 163–33 hallitusmuotoa ei käsitelty kiireellisenä, jonka jälkeen äänestystuloksella 162–33 lakiesitys jäi lepäämään yli vaalien. Oikeisto sai siis juuri tarvittavan äänimäärän kasaan, sillä ehdotus jäi ainoastaan yhden äänen päähän kiireellisyyskäsittelystä. Tasavaltalaiset ottivat tuloksen tyrmistyneinä vastaan ja edistyspuolueen puoluekanslia kehotti lehtiä kirjoittamaan ”voimakkaasti päättömän jarrutuksen johdosta”.¹²⁴

Tasavallan kannattajat vaativat, että hallitusmuotoesitys oli otettava välittömästi uuteen käsittelyyn, ja syyttivät oikeiston käyttäneen ”veto-oikeutta” väärin. He olivat vakuuttuneita, että kokoomus oli ”kevytmielisellä leikittelyllä” valmis syöksemään maan uuden sekasorron partaalle, sillä päätös

¹²¹ *ibid.*

¹²² VP 1919, ptk. I, 875 – 931.

¹²³ *ibid.*

¹²⁴ VP 1919, ptk. I, 931–932; Edistyspuolueen puoluehallituksen toimintakertomus vuodelta 1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Edistyspuolueen toimintakertomus vuoden 1919 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Edistyspuolueen puoluekanslian päiväämätön kirje edistyspuolueen sanomalehtien toimituksille, mikrofilmirulla PR:64, KEPA, KA.

oli omiaan repimään jo parantumaan päin olleita haavoja ja kärjistämään mielet entisestään. Erityisen suurena huolena pidettiin sitä, mitä ulkomaat tapahtuneesta ajattelivat. Lehdet olivat varmoja, että suomalaisia pidettiin kehittymättöminä ja Suomi oli kykenemätön hoitamaan omia asioita.¹²⁵

Kokoomus saikin osakseen paljon parjausta ja lehdet keksivät kilpaa uusia nimiä kuten ”jarrutuspuolue” ja ”nurkkakunta”. Kokoomusta syytettiin myös siitä, että se oli puhaltanut sumua valitsijoiden silmiin eduskuntavaaleissa, koska se ei nyt puoltanutkaan tasavaltaa.¹²⁶ Kokoomus oli vaaliohjelman perusteella valmis tukemaan hallitusmuotoa, joka turvaisi hallitusvallan riittävän lujuden. Tätä sanamuotoa ei kuitenkaan enää edistyspuolueessa haluttu muistaa, eikä sitä, että eivät läheskään kaikki kokoomuksen edustajat äänestäneet hallitusmuotoa vastaan. Sen sijaan kokoomusta kokonaisuudessaan syytettiin valehtelusta ja hallitusmuotoesityksen lykkääntymisestä epämääräiseen ajankohtaan.

Tasavallan puolustajat muistuttivat Ritavuoren puheen tavoin oikeistoa siitä, että Mannerheimille oli annettu korkeimman vallan luovutus vain toistaiseksi ja eduskunta pystyi peruuttamaan valtuudet milloin hyvänsä. Tätä mieltä oltiin yleisesti tasavaltalaisten keskuudessa, joten se ei ollut pelkästään edistyspuolueen taholta suunnattu uhkaus. Myös uusien eduskuntavaalien mahdollisuus tuotiin esiin ja taistelusta ennustettiin ennennäkemättömän kiivasta. Ståhlberg arvioi, että vaalitalustelusta tulisi vielä entistä kiivaampi, jos ”saavat Mannerheimin estelemään vaalien järjestämistä”.¹²⁷ Ståhlberg piti mahdollisena, että oikeistopiireissä yritettäisiin pitää välitilaa yllä uusien eduskuntavaalien sijaan.

3.4. Suomen tasavallan peruskivi laskettu

Tasavaltalaiset eivät tyytyneet äänestystuloksen tuomaan ratkaisuun, vaan päättivät ottaa vielä kerran hallitusmuotoesityksen eduskunnan käsiteltäväksi. Tähän päädyttiin, koska äänestys oli ratkenut niin täpärästi. Tasavaltalaiset ajattelivat, että joillakin pienillä muutoksilla kokoomuksesta saataisiin tarvittava äänimäärä esityksen taakse. Käsittelyyn päätettiin ottaa Ritavuoren tekemä edus-

¹²⁵ 'Hallitusmuotoasian käsittely eduskunnassa.', *Helsingin Sanomat* 15.6.1919, 7; 'Miten eteenpäin?', *Helsingin Sanomat* 17.6.1919, 3, pääkirjoitus; 'Hallitusmuotokysymys ratkaistu.', *Turun Sanomat* 15.6.1919, 3; 'Hallitusmuotoratkaisun lykkääntymisen vaikutus sisäisiin oloihimme.', *Karjalan Aamulehti* 19.6.1919, 2.

¹²⁶ 'Miten eteenpäin?', *Helsingin Sanomat* 17.6.1919, 3, pääkirjoitus; 'Monarkistit ajaneet jälleen hallitusmuotoasian karille.', *Turun Sanomat* 15.6.1919, 3, pääkirjoitus; 'Maan onnella leikkimistä.', *Etelä-Suomen Sanomat* 17.6.1919, 1, pääkirjoitus; 'Hallitusmuotoratkaisun lykkääntymisen vaikutus sisäisiin oloihimme.', *Karjalan Aamulehti* 19.6.1919, 2.

¹²⁷ 'Miten eteenpäin?', *Helsingin Sanomat* 17.6.1919, 3, pääkirjoitus; 'Monarkistit ajaneet jälleen hallitusmuotoasian karille.', *Turun Sanomat* 15.6.1919, 3, pääkirjoitus; 'Maan onnella leikkimistä.', *Etelä-Suomen Sanomat* 17.6.1919, 1, pääkirjoitus; 'Hallitusmuotoratkaisun lykkääntymisen vaikutus sisäisiin oloihimme.', *Karjalan Aamulehti* 19.6.1919, 2; K. J. Ståhlbergin kirje Aino Ståhlbergille 15.6.1919, Aino Ståhlbergin kokoelma, kotelo 168, KA; Lindman 1968, 418.

kunta-aloite ja muokata sen pohjalta uusi hallitusmuotoesitys. Hänen ehdotuksen käsittely oli jäänyt aiemmin keväällä kesken perustuslakivaliokunnassa, kun Castrénin hallitus antoi oman esityksensä hallitusmuodosta.¹²⁸

Ritavuoren lakiesitys oli lähestulkoon sama kuin juuri kaatunut ehdotus, mutta se sisälsi joitakin myönnytyksiä oikeistolle. Uudesta esityksestä jätettiin pois kielto antaa ritarimerkkejä ja siitä poistettiin maininta eduskunnan oikeudesta erottaa presidentti. K. J. Ståhlberg iloitsi kirjeessään lapsilleen, että ”tapettu hallitusmuoto nousee ylös kuolleista”. Hän kertoi sosialistien heittäytyneen niin jalomielisiksi, kun he suostuivat ritarimerkkien myöntämiseen. Näillä oikeistolle erittäin tärkeillä myönnytyksillä välttyttiin siltä, että eduskunta olisi ottanut Mannerheimilta valtionhoitajan valtuudet pois.¹²⁹ Se olisi varmasti herättänyt oikeistossa todella kovaa vastustusta ja hallitusmuodon saaminen olisi entisestään voinut pitkittyä.

Esitys otettiin nopeasti perustuslakivaliokunnan käsittelyyn ja lakiehdotuksesta alettiin keskustella eduskunnassa jo 17.6.1919 eli vain kolme päivää myöhemmin, kun hallitusmuotoesitys oli jäänyt lepäämään yli vaalien. Nopea eteneminen oli osoitus siitä, että ratkaisu pyrittiin viemään ilman uusia viivytyksiä lopulliseen päätökseen. Ruotsalaisen kansanpuolueen edustajat ja osa kokoomuksen edustajista piti nopeaa menettelyä laittomana tai ainakin laillisuuden ääri rajoilla. Sen vuoksi he vastustivat jyrkästi lain käsittelyä. Heikki Ritavuori myönsi, että menettely oli tavallisuudesta poikkeava, mutta lisäsi siihen, ettei käsiteltävänä oleva asiakaan ollut tavallinen.¹³⁰

Edistyspuolueen lehdissä ennakoitiin, että tällä kertaa olisi olemassa toiveita siitä, että Suomi saisi hallitusmuodon, sillä kokoomuspuolueen taholta ei vastustettu hallitusmuotoasian käsittelyn jatkamista, eikä uutta esitystäkään niin ankarasti kuin edellistä. Sen sijaan osa ruotsalaisen kansanpuolueen edustajista oli edelleen kielteisellä kannalla, mutta puolue ei yksin pystynyt esitystä kaatamaan.¹³¹ Tämän vuoksi lehdet pitivätkin kokoomuksen ääniä jälleen ratkaisevina ja lehdet kohdistivat kaiken tarmonsansa kokoomuksen ankaraan kritisoimiseen.

¹²⁸ Edistyspuolueen toimintakertomus vuoden 1919 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA.

¹²⁹ Edistyspuolueen toimintakertomus vuoden 1919 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; K. J. Ståhlbergin kirje lapsilleen 16.6.1919, Aino Ståhlbergin kokoelma, kotelo 168, KA; Mylly 1989, 84; Uino 1994, 302; Vares 2006, 145–146.

¹³⁰ VP 1919, ptk. I, 963–967; Lindman 1968, 419–421.

¹³¹ ’Hallitusmuotokysymys.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 19.6.1919, 2; ’Uusi yritys hallitusmuodon aikaansaamiseksi maale.’, *Turun Sanomat* 17.6.1919, 1; ’Hallitusmuotokysymys.’, *Kaleva* 19.6.1919, 2; ’Hallitusmuotokysymyksemme.’, *Karjalan Aamulehti* 17.6.1919, 2; ’Mielipiteitten eroavaisuus hallitusmuotoasiassa.’, *Helsingin Sanomat* 19.6.1919, 3, pääkirjoitus.

Todelliseksi uhkiksi katsottiin Neuvosto-Venäjä, joka ei ollut vielä tunnustanut Suomen itsenäisyyttä, taloustilanteen heikkeneminen ja entistä pahemmat sisäiset ristiriidat, joita pidettiin maan sisäpolitiikan uhkakuvista pahimpana. Äänenkannattajat varoittivat jälleen myös mahdollisista uusista eduskuntavaaleista, joista ennustettiin armotonta taistelua, joka kiihittäisi kansaa jo ennestään rikinäisissä oloissa ja jotka veisivät paljon varoja ja aikaa, vaikka niitä täytyisi käyttää yhteiskunnan uudistustyöhön.¹³² Kun hallitusmuodon aikaansaaminen näytti yhä varmemmalta, kehotti edistyspuolueen puoluekanslia jo hellittämään ”oikeistoon päin olevaa iskevää sävyä”.¹³³ Tällä kehotuksella haluttiin varmasti rauhoittaa hetkeksi puolueiden välistä taistoa, sillä tärkeintä oli saada hallitusmuoto aikaan, eikä yllyttää entisestään puolueita toisiaan vastaan.

Hallitusmuoto saatiin hyväksytyksi eduskunnassa 21.6.1919 lyhyen keskustelun päätteeksi. Laki ei enää herättänyt innokasta keskustelua puoleen eikä toiseen, joten esitys julistettiin kiireelliseksi äänin 173–23. Hallitusmuoto hyväksyttiin lopulta äänin 165–22 ja Suomessa saatiin käyttöön uusi ja ennen kokematon poliittinen järjestelmä, jonka taustalla oli ajatus kansan tahdon toteutumisesta. Kannattajalehdet pitivät ratkaisua suurena voittona nimenomaan poliittiselle keskustalle ja suuriarvoisena saavutuksena koko yhteiskunnalle, koska väliaikaisuus oli vihdoinkin ohi.¹³⁴ Edistyspuolueen lehdet yrittivät ottaa saavutuksen keskustan nimiin, vaikka tosiasiaa kaikki puolueet osallistuivat jollakin tapaa hallitusmuodon laadintaan ja vaikuttivat sen aikaansaamiseen.

Lehdet kirjoittivat, että lakiesityksessä vallinneet mielipide-erot varmasti tasaantuisivat ja hallitusmuoto olisi koko kansaa yhdistävä tekijä. Äänenkannattajat toivoivat valtionhoitajalta hallitusmuodon nopeaa vahvistusta, jotta pitkään jatkunut välitila saisi vielä virallisen päätöksen.¹³⁵ Tasavaltaisen hallitusmuodon aikaansaaminen oli kokenut jo niin monta viivytystä, että siitä ei uskallettu iloita täysin ennen kuin se oli saanut lopullisen vahvistuksen valtionhoitajalta.

¹³² 'Kenen tulee taipua?', *Karjalan Aamulehti* 20.6.1919, 2; 'Hallitusmuotokysymys ja kokoomuspuolue.', *Kaleva* 20.6.1919, 1, pääkirjoitus; 'Uuden hallitusmuodon tarpeellisuus.', *Turun Sanomat* 21.6.1919, 5; 'Mielipiteitten eroavaisuus hallitusmuotoasiassa.', *Helsingin Sanomat* 19.6.1919, 3, pääkirjoitus.

¹³³ Puoluekanslian kirje Edistyspuolueen sanomalehtien toimitukselle 20.6.1919, mikrofilmirulla PR:64, KEPA, KA.

¹³⁴ VP 1919, ptk. I, 1017–1029; Edistyspuolueen puoluehallituksen toimintakertomus vuodelta 1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Edistyspuolueen toimintakertomus vuoden 1919 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR: 52, KEPA, KA; 'Tasavaltainen hallitusmuoto hyväksytty.', *Kaleva* 23.6.1919, 1; 'Tasavaltainen hallitusmuoto hyväksytty.', *Karjalan Aamulehti* 22.6.1919, 2; 'Suomen hallitusmuoto hyväksytty.', *Helsingin Sanomat* 22.6.1919, 5; 'Suomen tasavalta saanut uuden hallitusmuodon.', *Turun Sanomat* 22.6.1919, 1; Uola 2006, 154.

¹³⁵ 'Suomen tasavallan peruskivi laskettu.', *Etelä-Suomen Sanomat* 26.6.1919, 1, pääkirjoitus; 'Pohja Suomen tasavallalle luotu.', *Karjalan Aamulehti* 22.6.1919, 2, pääkirjoitus; 'Viikon varrelta.', *Karjalan Aamulehti* 28.6.1919; 'Suuriarvoinen saavutus.', *Helsingin Sanomat* 22.6.1919, 4, pääkirjoitus; '1772–1919.', *Turun Sanomat* 22.6.1919, 3.

Hallitusmuoto sai lopullisen sinetin, kun Mannerheim vahvisti sen lopulta 17.7.1919. Pitkän viivytelyn syynä oli Mannerheimin ja pienen aktivistijoukon suunnitelma osallistua Pietarin sotilaalliseen valtaukseseen. Hän oli ajatellut suunnitelman tapahtuvan niin, että hallitusmuodon käsittelyä lykättäisiin tai eduskunnan hyväksyttyä hallitusmuodon, hän ei sitä valtionhoitajana vahvistaisi vaan hajotaisi eduskunnan ja määräisi uudet eduskuntavaalit. Tätä Mannerheim perusteli sillä, että istuvaa eduskuntaa ei ollut valittu presidentinvaalia ajatellen.¹³⁶

Vaalivalmistelujen aikana Mannerheim aikoi julistaa maan sotatilaan ja suorittaa Pietarin valtauksen. Tällöin tilanne olisi näyttänyt siltä, että Mannerheimin olisi jatkettava Suomen valtionhoitajana tai sitten hänet olisi pitänyt valita siihen tehtävään uusien eduskuntavaalien perusteella ainoana mahdollisena ehdokkaana. Kokoomuspuolueen johto ei ollut täysin vakuuttunut suunnitelmasta hallitusmuotoesityksen käsittelyn aikana. Kun Mannerheim palasi siihen vielä uudestaan ennen hallitusmuodon vahvistusta, sai ehdotus lopullisen tyrmäyksen kokoomuksen piirissä. Hankkeessa katsottiin olevan liian monta epäselvää kohtaa ja kotimaan suhtautumisen lisäksi myös kansainvälisiä reaktioita pelättiin.¹³⁷

Huhuja tästä salaisesta operaatiosta oli liikkeellä niin koti- ja ulkomailla siinä määrin, että Castrénin hallituksen piti jo puuttua tilanteeseen rauhoittelemalla kiihtyneitä mieliä. Myös edistyspuolueen lehdissä julkaistiin asiasta tiedote, jossa kerrottiin, että Mannerheim ei ollut tehnyt mitään sopimusta Pietarin valtaukseseen liittyen, eikä Suomen hallitus tai eduskunta ollut myöskään tehnyt mitään sopimuksia tässä asiassa. Tiedotteessa korostettiin, että kaikki toimenpiteet, joita maanpuolustuksen hyväksi oli tehty, olivat tapahtuneet yhteisymmärryksessä hallituksen kanssa.¹³⁸

Vahvistuksen tapahduttua *Helsingin Sanomat* totesi, että Suomen kansan luoma hallitusmuoto oli ankaran taistelun tulos, jolloin sillä oli sitäkin arvokkaampi merkitys kansaa yhdistävänä tekijänä. *Karjalan Aamulehti* puolestaan oli sitä mieltä, että vahvistuksen ansiosta Suomi pystyi katsomaan tulevaisuuteen ”toivorikkain” mielin, mutta muistutti kuitenkin vielä, että kaikki vehkeily hallitusmuotoa kohtaan miltä suunnalta tahansa katsottiin valtionpetokseksi ja kapinaksi.¹³⁹ *Karjalan Aamulehti* oli hyvin epäileväinen oikeiston suhteen, joten se piti vielä vahvistuksen jälkeenkin mah-

¹³⁶ Edistyspuolueen puoluehallituksen toimintakertomus vuodelta 1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Ahti 1987, 174–175; Lindman 1968, 424–425; Vares 2006, 143–144, 147–148.

¹³⁷ Edistyspuolueen puoluehallituksen toimintakertomus vuodelta 1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Ahti 1987, 177; Blomstedt 1969, 375–376; Mylly 1989, 152–153; Uino 1994, 304.

¹³⁸ ’Sotahuhut kokonaan perää vailla.’, *Turun Sanomat* 12.7.1919, 1; ’Väärät huhut.’, *Helsingin Sanomat* 12.7.1919, 3, pääkirjoitus; ’Perättömiä huhuja.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 15.7.1919, 1.

¹³⁹ ’Suomen tasavallan hallitusmuoto vahvistettu.’, *Helsingin Sanomat* 18.7.1919, 2; ’Hallitusmuoto vahvistettu.’, *Karjalan Aamulehti* 18.7.1919, 1.

dollisena jonkinlaista hyökkäystä hallitusmuotoa vastaan. Lehdissä ilmeni hyvin voimakkaasti käsitys siitä, että hallitusmuoto voisi poistaa pahimmat ristiriidat yhteiskunnasta. Se antoi kuitenkin vain tietynlaiset raamit, joiden puitteissa rauhallista yhteiseloä eri kansaryhmien kesken voitiin alkaa rakentaa.

3.5. Presidentinvaali - tasavallan suunnannäyttäjä

Vasta valmistuneen hallitusmuodon mukaan presidentinvaali oli toimitettava eduskunnassa heti ja presidentin oli astuttava virkaan välittömästi. Eduskunnan suorittamassa vaalissa oli se hyvä puoli, että kovalta vaalitaistelulta vältyttiin lähes kokonaan. Poliittinen ilmapiiri ei kuitenkaan ollut vielä hallitusmuodon säätämisen jälkeisessä eduskunnassa niin hyvä, ettei yhteentörmäyksiltä olisi kokonaan vältytty.¹⁴⁰ Edistyspuolueen toivomaa kansallista yhteishenkeä, jonka katsottiin syntyvän, kun hallitusmuoto saatiin vihdoon aikaiseksi, ei presidentinvaalissa ollut vielä näkyvissä.

Etukäteen vahvimmat ehdokkaat katsottiin olevan oikeiston suosima valtionhoitaja C. G. E. Mannerheim ja Suomen hallitusmuodon isäksi tituleerattu korkeimman hallinto-oikeuden presidentti K. J. Ståhlberg. Presidentinvaali aiheutti etenkin puolueiden sisäpiireissä keskustelua jo ennen kuin hallitusmuoto sai virallisen vahvistuksensa. Osa tosin ei halunnut kommentoida asiaa ennen kuin oli täysin virallista, että Suomella oli hallitusmuoto. Vahvistuksen ei myöskään haluttu vaarantuvan ennenaikaisten henkilökeskustelujen takia. Lopullinen ehdokasasettelu puolueissa tapahtuikin vasta muutamaa päivää ennen presidentinvaalia, joka suoritettiin eduskunnassa 25.7.1919.¹⁴¹

Oikeisto piti itsestään selvänä, että Mannerheim oli oikeutettu presidentin tehtävään ja alkoikin kampanjoida hänen puolestaan hyvin aikaisessa vaiheessa. Edistyspuolueen puoluekanslia arvioi, että huolimatta siitä, että oikeisto ajoi voimakkaasti omaa ehdokastaan, taistelu ei pääsisi kehittymään niin häikäilemättömäksi kuin kuningaskysymyksessä.¹⁴² Ehkä tasavaltaan pohjautuvan hallitusmuodon katsottiin rauhoittaneen oloja sen verran, että presidentinvaaliin ei tarvinnut lähteä niin kiihkeämielisesti. Mannerheim ei myöskään herättänyt edistyspuolueessa suurta vastustusta, joten arvio taistelun luonteesta perustui varmasti myös siihen.

¹⁴⁰ Blomstedt 1969, 376–377.

¹⁴¹ Kunttu 1982, 191; Piilonen 1992, 241–242.

¹⁴² Kansallisen Edistyspuolueen puoluekanslian kirje puolueen sanomalehdille 11.7.1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Uino 1994, 315.

Vasemmisto sen sijaan ei voinut ajatellakaan presidentiksi miestä, joka oli johtanut valkoista armeijaa. Edistyspuolueen näkemyksen mukaan sosialistien ajateltiin tekevän kaiken voitavansa saadakseen hajaannusta aikaan esimerkiksi jollakin porvarillisella vastaehdokkaalla, jos edistyspuolue ja maalaisliitto asettuisivat tukemaan Mannerheimia. Tällöin tuloksen pelättiin jäävän täysin epätietoisuuden varaan. Mannerheimin valinnan estämisestä tulikin sosialidemokraattien päätavoite, koska heillä ei 80 eduskuntapaikasta huolimatta ollut mahdollisuuksia saada omaa ehdokastaan valituksi. Oman ehdokkaan nimeämisen katsottiin myös heikentävän muun kuin Mannerheimin valituksi tulemista, joten vasemmisto tyytyi kannattamaan ”parasta mahdollista porvaria”.¹⁴³

Ratkaisijan rooliin tulivat edistyspuolue ja maalaisliitto, jotka olivat jo ennen hallitusmuotokysymyksen ratkaisua käsitelleet tulevaa presidentinvaalia. Kumpikaan puolue ei ollut valmis luopumaan eduskuntavaaleissa saavutetuista eduista eli suuresta poliittisesta vallasta ja hallitusvastuusta, joten ne katsoivat parhaaksi tehdä jälleen yhteistyötä ja tiedustella myös vasemmistoa siihen mukaan.¹⁴⁴ Edistyspuolueen ja maalaisliiton tiedossa oli myös se, että vasemmisto ei missään tapauksessa tulisi kannattamaan Mannerheimia, joten tukea varmasti tulisi jollekin muulle porvariehdokkaalle.

Edistyspuolueen eduskuntaryhmä vertaili Mannerheimin ja Ståhlbergin välisiä ominaisuuksia presidentin tehtävää varten ryhmäkokouksessaan 20.7.1919. Ståhlbergin vahvuuksiksi katsottiin kyvyt eri aloilta ja työteliäisyys. Häntä pidettiin myös luottamusta herättävänä ja kansaa kokoavana henkilönä, joka ei horjuisi tehtävässään. Ennen kaikkea kannatusta sai Ståhlbergin suomalaisuus, jotta Suomen kansan oli helpompi tuntea presidentti omakseen. Poliitikkona häntä pidettiin kylmän harmitsevana, jonka ”pyrkimys kansallisiin ja kansanvaltaisiin päämääriin pukeutuu aina karusti asialliseen ja tyyneen muotoon”.¹⁴⁵

Mannerheimin vahvuudeksi katsottiin hyvät ulkopoliittiset kyvyt ja sotataidot. Heikkoutena taas pidettiin sitä, että hän ei tuntenut Suomen oloja tarpeeksi hyvin, eikä osannut suomen kieltä sujuvasti. Mannerheimia pidettiin myös liian aristokraattisena ja hovipiiriläisenä, joka ei ollut parlamen-

¹⁴³ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekanslian kirje puolueen sanomalehdille 11.7.1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Blomstedt 1969, 379; Kunttu 1982, 191–192.

¹⁴⁴ Edistyspuolueen puoluehallituksen toimintakertomus vuodelta 1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Edistyspuolueen toimintakertomus vuoden 1919 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Mylly 1989, 152; Uino 1994, 316.

¹⁴⁵ Kansanedustaja Aarne Sihvon muistiinpanot edistysmielisten ryhmäkokouksesta 20.7.1919, PK 1039/8 a, KA/SA; Tietoja Kansallisesta Edistyspuolueesta, Oskari Mantereen kokoelma, kotelo 1, KA.

taarinen.¹⁴⁶ Keskustelussa suomalaisuus nousi hyvin keskeiseksi perusteluksi, jolloin Ståhlbergin katsottiin vastaavaan paremmin Suomen kansan luonnetta.

Juho Torppa muistutti Mannerheimin tavasta toimia hallitusneuvotteluissa ja sanoi sitä mielivaltaiseksi käytökseksi, joka ei sopinut tasavallan presidentille. Vennola sen sijaan kertoi, että ulkomailta oli tullut sähkösanomia, ettei Suomen johdossa voisi tapahtua muutoksia. Ulkomailla luotettiin vahvasti Mannerheimin kykyihin ja Vennola halusikin muistuttaa paikalla olijoita siitä, että Mannerheim oli jo kaksi kertaa kutsuttu Suomen asioita hoitamaan. Hänen mielestään oli nöyryytys valtiinhoitajaa kohtaan, jos hänet pitäisi vielä kerran kutsua, jos ei tällä kertaa tulisi valituksi. Vennola piti asiaa persoonallisesti hyvin vaikeana, mutta päätyi kuitenkin lopulta siihen, että Mannerheim sopisi hyvin ylipäälliköksi ja Ståhlberg presidentiksi.¹⁴⁷

Myös suojeluskunnat tulivat keskustelussa useasti esiin ja niiden sanottiin tukevan Mannerheimia. Tästä oli todisteena sähkösanomia, jossa ne vetosivat valtionhoitajan sopivan parhaiten presidentin tehtävään. Kokouksessa olleet Ståhlbergin kannattajat eivät pitäneet sähkösanomia minkään arvoisina ehdokasasettelun kannalta. Oskari Mantere muistutti, etteivät suojeluskunnat saaneet la ”painamaan” presidentinvaalissa, koska ne toimisivat Ståhlbergistä huolimatta maan puolustukseksi.¹⁴⁸

Sisäpoliittiset taidot nousivat kokouksessa ratkaisevaan asemaan, sillä moni edustaja piti niitä sen hetkisessä tilanteessa tärkeämpänä kuin hyviä ulkopoliittisia kykyjä. Hyvällä sisäpolitiikalla ajateltiin pärjäävän myös ulkopoliitiikassa, jonka pahimpana uhkana koettiin itä. Sen vuoksi valtion johon haluttiin Neuvosto-Venäjäällä luottamusta herättävä suomalainen mies. Mikael Soininen totesi, että ”tällä hetkellä Mannerheim ei ole oikea mies”.¹⁴⁹ Voi toki olla, että Soinisen kommentissa painoi vielä muutama kuukausi sitten käydyt hallitusneuvottelut, jotka hänen kohdaltaan päättyivät ennen aikojaan.

Kustaa Ruuskanen toi esille, että maalaisliitto oli jo asettunut Ståhlbergin kannalle, mutta edistyspuolue oli jakautunut kahtia. Hän piti tilannetta erittäin harmillisena, ettei yhtenäistä kantaa ollut vielä muodostunut.¹⁵⁰ Kokouksessa molemmat henkilöt saivat kannatusta, joten täysin yksimielinen

¹⁴⁶ Kansanedustaja Aarne Sihvon muistiinpanot edistysmielisten ryhmäkokouksesta 20.7.1919, PK 1039/8 a, KA/SA.

¹⁴⁷ *ibid.*

¹⁴⁸ *ibid.*

¹⁴⁹ *ibid.*

¹⁵⁰ *ibid.*

edistyspuolueen ryhmä ei ollut. Maalaisliitto sen sijaan oli päätynt Ståhlbergin kannalle ja osoitti jälleen puolueena voimakasta yhtenäisyyttä päätöksenteossa.

Edistyspuolueen kannattajalehdissä linkitettiin jatkuvasti yhteen uusi hallitusmuoto ja siihen sopivan presidentin valitseminen. Tasavaltaisen hallitusmuodon ajateltiin olevan suuren uudistuksen ensimmäinen vaihe. Uudistuksen toisena vaiheena ja lopullisena päätepisteenä pidettiin kansanvaltan tahtoa toteuttavan presidentin valintaa, jolloin hallitusmuodon vasta ajateltiin pääsevän kunnolla oikeuksiinsa. Ståhlbergiä pidettiin tehtävään sopivampana, koska hän tunsi hyvin Suomen valtiollista ja yhteiskunnallista elämää. Lehdet pitivät tärkeänä, että tulevan presidentin piti olla edistysmielinen ja syvästi tietoinen Suomen hallitusmuodosta, jota vastaan ei saanut missään tapauksessa juonitella.¹⁵¹ Ståhlbergin katsottiinkin edustavan parhaiten niitä kansanvaltaisia aatteita, joita vasta säädetty hallitusmuoto sisälsi.

Myös Ståhlbergin suomalaisuus, jota pidettiin kriteereissä todella tärkeänä, sai paljon kiitosta. *Karjalan Aamulehti* kirjoitti, että Suomen tasavallan täytyi vaatia, että ”sen ensimmäinen valtakunnan päämies on luuta sen luusta ja lihaa sen lihasta – ellei se tahdo, että suuri osa sen taistelun hedelmistä heitetään hukkaan ja jätetään puolitiehen”. Ståhlbergiä pidettiin suomalaiskansallisen ajatustavan läpituokemana, joten hänen ajateltiin osaavan luoda kestävän pohjan ja perinteen suomalaiselle presidenttiydelle. Varsinaisia huonoja puolia Ståhlbergistä ei haluttu lehdissä mainita. *Helsingin Sanomat* totesi kuitenkin, että mahdollisia puutteita olivat ”sotilaallisen arvovallan vähyys, kokemattomuus ulkopoliitikassa ja asiallisen terävästi arvosteleva luonne, joka ei kaikkia miellyttänyt”. Lehdet korostivat jatkuvasti sisäpolitiikan tärkeää merkitystä ja pitivät sisäisen elämän järjestämistä presidentin kaikkein tärkeimpänä tehtävänä. Kansan kokoaminen ehjäksi katsottiin olevan paras keino myös menestykselliseen ulkopoliittikkaan.¹⁵² Huomio haluttiin lehdissä kiinnittää Ståhlbergin vahvimpaan osa-alueeseen eli sisäpolitiikkaan. Ulkopoliittikka tiedettiin Mannerheimin vahvuudeksi ja oikeisto varmasti kampanjoi vahvan ulkopoliittisen osaamisen puolesta.

¹⁵¹ 'Mitä Suomen presidentiltä ennen muuta on vaadittava?', *Karjalan Aamulehti* 29.6.1919, 2; 'Kuka presidentiksi?', *Karjalan Aamulehti* 15.7.1919, 2, pääkirjoitus; 'Professuri Ståhlbergin presidenttiehdokkuus.', *Helsingin Sanomat* 23.7.1919, 2, pääkirjoitus; 'Hallitusmuoto vahvistettu. Kuka presidentiksi?', *Turun Sanomat* 19.7.1919, 3, pääkirjoitus; 'Kuka presidentiksi?', *Kaleva* 17.7.1919, 1, pääkirjoitus.

¹⁵² 'Mitä Suomen presidentiltä ennen muuta on vaadittava?', *Karjalan Aamulehti* 29.6.1919, 2; Presidenttitraditionien luominen.', *Karjalan Aamulehti* 3.7.1919, 2, pääkirjoitus; 'Professuri Ståhlbergin presidenttiehdokkuus.', *Helsingin Sanomat* 23.7.1919, 2, pääkirjoitus; 'Kuka presidentiksi?', *Etelä-Suomen Sanomat* 17.7.1919, 1, pääkirjoitus; 'Hallitusmuoto vahvistettu. 'Kuka presidentiksi?', *Turun Sanomat* 19.7.1919, 3, pääkirjoitus; 'Kuka presidentiksi?', *Kaleva* 17.7.1919, 1, pääkirjoitus.

Helsingin Sanomat toi esille, että Mannerheimilla oli paljon sellaisia ominaisuuksia, jotka olivat eduksi presidentille. Näitä olivat hyvä kielitaito, loistava esiintyminen sekä saavutukset sotilaallisissa ja Suomen valtionhoitajan tehtävissä. *Helsingin Sanomat* kuitenkin kysyi, oliko Mannerheim ollut tarpeeksi suomalaisen kansallishengen ja kansanvaltaisten aatteiden vaikutuksen alaisena.¹⁵³

Lehtien mielestä Mannerheimin heikkouksia olivat, että hän ei ollut perehtynyt Suomen oloihin tarpeeksi. Häntä ei myöskään pidetty kansanyhdistäjänä samalla tavalla kuin Ståhlbergiä. *Helsingin Sanomat* kirjoittikin, että ei voitu unohtaa sitä, että Mannerheim herätti vastenmielisyyttä osassa kansaa. Mannerheimin ei ajateltu sopivan Suomen kansan luonteeseen yhtä hyvin kuin Ståhlbergin. *Etelä-Suomen Sanomilla* oli kuitenkin selitys, miksi oikeisto halusi Mannerheimin ja se johtui siitä, että ”hän oli osannut luoda ylleen eräänlaisen niin sanoaksemme kuningasmaisen sädekehän ”ho-vi”kutsuineen ja tanssiaisineen”.¹⁵⁴

Edistyspuolue ei ollut yksimielisesti Ståhlbergin kannalla, mutta muutaman jäsenen epävarma mielipide tai Mannerheimin kannalle asettuminen ei estänyt ryhmää asettumasta Ståhlbergin kannalle etenkin, kun se oli varmistanut jo maalaisliiton ja sosialidemokraattien tuen. Ståhlberg piti aluksi Mannerheimin valintaa itsestään selvänä asiana ja suhtautui omaan mahdolliseen ehdokkuuteensa torjuvasti. Hän jopa esitteli Mannerheimia puoltavia näkemyksiään sosialistien kansanedustajillekin. Ståhlbergin mieli kuitenkin muuttui vähitellen ja hän totesi, ettei hänellä ollut mitään sitovaa kielitaytymisoikeutta. Ståhlbergin päätökseen vaikuttivat paljon sosialistit, jotka asettuivat hänen tuekseen. Ståhlberg piti sitä lojaaliuden ilmaisuna.¹⁵⁵

Ståhlberg arveli ennen vaalia kirjeessään lapsilleen, että tulee jo ”auttamattomasti” valituksi ensi äänestyksessä noin 140–150 äänellä. Ståhlberg mainitsi kirjeessään myös, että ”eihän se asian ratkaisu, joka nyt toden teolla uhkaa, tietysti hauska ole, mutta kaiketi siihenkin paatuu vanhan tottumuksen avulla”.¹⁵⁶ Kovin innostuneelta hän ei siis vaikuttanut vielä senkään jälkeen, kun hän oli suostunut lähtemään ehdolle.

¹⁵³ 'Kenraali Mannerheimin presidenttiehdokkuus.', *Helsingin Sanomat* 20.7.1919, 4, pääkirjoitus.

¹⁵⁴ 'Kenraali Mannerheimin presidenttiehdokkuus.', *Helsingin Sanomat* 20.7.1919, 4, pääkirjoitus; 'Presidentin vaalista.', *Etelä-Suomen Sanomat* 8.7.1919, 1, pääkirjoitus; 'Kuka presidentiksi?', *Karjalan Aamulehti* 15.7.1919, 2, pääkirjoitus; 'Kuka presidentiksi?', *Turun Sanomat* 19.7.1919, 3, pääkirjoitus.

¹⁵⁵ K. J. Ståhlbergin kirje Aino Ståhlbergille 18.6.1919, Aino Ståhlbergin kokoelma, kotelo 168, KA; Blomstedt 1969, 377–379; Uino 1994, 315.

¹⁵⁶ K. J. Ståhlbergin kirje lapsilleen 15.6.1919, Aino Ståhlbergin kokoelma, kotelo 168, KA.

Ennakoarvioiden mukaisesti presidentinvaalin tulos ratkesi jo ensimmäisellä kierroksella K. J. Ståhlbergin hyväksi, äänin 143–50.¹⁵⁷ Edistyspuolueen kannattajalehdet iloitsivat tuloksen suhteellisen suuresta yksimielisyydestä. Ennen kaikkea iloa aiheutti se, että pitkään jatkunut välitila oli vihdoinkin saatu päätökseen. Ståhlbergin valintaa pidettiin kansaa yhdistävänä tekijänä, jonka uskottiin saavan kansan eri kerrokset liittymään yhteen ja kestävämpään paremmin ympärillä olevat uhat. *Helsingin Sanomat* näki tilanteessa myös tärkeän ulkopoliittisen seikan ja ilmaisi juhlallisesti, että ”vasta tämä vaali nosti Suomen kansakuntana muiden kansakuntien rinnalle”.¹⁵⁸ Ståhlbergin valinta merkitsi edistyspuolueelle pitkittyneen välitilan lopullista päätöstä ja uuden aikakauden alkua. Edistyspuolueessa tuntui myös olevan vahva näkemys siitä, että maan ensimmäinen presidentti pystyisi tuomaan maahan kaivatun rauhan eri yhteiskuntaluokkien välille, koska pelkkä hallitusmuodon aikaansaaminen ei sitä vielä ollut tuonut.

Kaleva kirjoitti presidentinvaalin jälkitunnelmissa, että ”Suomen kansa on edustajansa kautta valinnut vapaana kansana itsenäisen valtion päämiehen, jolloin tietoisuus tästä täyttää puolueisiin katsomatta ilolla jokaisen rehellisen isänmaan ystävän mielen, niidenkin, jotka henkilökysymyksen suhteen ovat olleet eriävällä kannalla”.¹⁵⁹ Viesti oli osoitettu oikeistolle. Se ei kuitenkaan tervehtinyt kovin iloisesti uutta presidenttiä, jonka mielestä Suomen työväkeä ei kokonaisuudessaan saanut rangaista sisällissodasta. Oikeisto oli todella pettynyt tulokseen ja sen mielestä vain Mannerheim olisi ollut oikeutettu presidentiksi, koska hän edusti valkoista Suomea. Oikeisto katsoi, että kaikki saavutetut voitot valkoisen Suomen hyväksi olivat menneet täysin hukkaan, kun Mannerheim ei saanut hänelle kuuluvaa asemaa.¹⁶⁰

Helsingin Sanomat kirjoitti vastaukseksi oikeiston kritiikkiin, että keskustaryhmät eivät olleet kiittämättömiä Mannerheimia kohtaan. Lehti halusikin lausua erityiset kiitokset Mannerheimille palveluksistaan Suomen hyväksi. *Helsingin Sanomat* korosti jälleen Ståhlbergin parempia edellytyksiä sisäiseen luomistyöhön ja kertoi Mannerheimin itse onneksi ymmärtävän tämän seikan oikeistoa paremmin. Kirjoittelu kuitenkin kiihtyi lehdistä ja lopulta *Helsingin Sanomat* jo toivoikin, että kiihkoisa taistelu, jonka presidentinvaali aiheutti, saisi joskus myöhemmin lohdullisemman arvion. Leh-

¹⁵⁷ VP 1919, ptk. I, 1083–1084; Edistyspuolueen toimintakertomus vuoden 1919 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; ’Suomen ensimmäinen presidentin vaali.’, *Helsingin Sanomat* 26.7.1919, 5.

¹⁵⁸ ’Tasavallan presidentti valittu.’, *Helsingin Sanomat* 26.7.1919, 5; ’Ratkaisun tapahduttua.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 29.7.1919, 1, pääkirjoitus; ’Suomen tasavallan ensimmäinen presidentti.’, *Kaleva* 26.7.1919, 1, pääkirjoitus; ’Presidentti valittu.’, *Karjalan Aamulehti* 26.7.1919, 2; ’Kaarlo Juho Ståhlberg.’, *Karjalan Aamulehti* 26.7.1919, 1; ’Suomen tasavallan presidentti K. J. Ståhlberg.’, *Turun Sanomat* 26.7.1919, 1.

¹⁵⁹ ’Suomen tasavallan ensimmäinen presidentti.’, *Kaleva* 26.7.1919, 1.

¹⁶⁰ ’Tulevaisuuden lähtökohtia.’, *Helsingin Sanomat* 16.4.1918, 2–3, pääkirjoitus nimimerkillä K. J. S; Kunttu 1982, 192, 195; Meinander 1999, 47; Piilonen 1992, 246.

ti muistutti oikeistoa siitä, ettei presidentin toimi ollut suinkaan mikään kiitollisuuden osoituslahja vasemmistolle, jollaiseksi oikeisto sitä kuvaili.¹⁶¹

Edistyspuolueen puoluekansliasta muistutettiin lehtiä juuri ennen hallitusmuodon hyväksymistä, että keskustan oli ajettava yhä edelleen lujasti uudistuspolitiikkaa säikähtämättä ”punikki”-nimityksiä. Kannattajalehdet näkivätkin sekä tasavaltaan pohjautuvan hallitusmuodon että K. J. Ståhlbergin valinnan olevan uuden aikakauden alku yhteiskunnallisille uudistuksille. Lehdet kirjoittivat maan sisäisestä vaurastumisesta ja korostivat ulkomaiden antamaa arvonantoa ja luottamusta. *Turun Sanomat* kirjoitti, että kaikkien laillisuutta, edistystä ja kansanvaltaa kannattavien oli koottava voimansa, suljettava rivinsä ja luotava presidentille ja hallitukselle kaikissa vaiheissa kestävä tuki. Oli muodostettava ”rintama isänmaan ja uudistusten puolesta!”¹⁶²

Edistyspuolueessa oltiin tyytyväisiä siihen, että puolueen alkutaival oli lähtenyt hyvin käyntiin ja puolueohjelman tärkein kohta eli tasavalta saatiin vihdoinkin voimaan. Yhteistyö maalaisliiton kanssa oli jatkunut sopuisasti vielä eduskuntavaalien jälkeen tällä kertaa yhteisen presidenttiehdokkaan muodossa, joten poliittinen keskusta alkoi muotoutua pysyväksi tekijäksi puolueoloihin. Oikeiston kiukun ajateltiin laantuvan ajan kanssa ja katseet käännettiin kohti uusia yhteiskunnallisia uudistuksia.

4. SISÄPOLITIIKAN ENSIMMÄISET KRIISIT HALLITUSTEN KOETINKIVINÄ

4.1. Poliittisen keskustan johtama sisäpolitiikka osoittautuu vaikeaksi

Paljon tunteita herättäneen presidentinvaalin jälkeen K. J. Ståhlberg halusi olla sovun rakentaja. Hän tuli virkaansa vaikeassa sisä- ja ulkopoliittisessa tilanteessa, sillä yhteiskunta oli edelleen pahasti jakautunut kahtia ja suhteet ulkovaltoihin eivät olleet vielä selkiintyneet. Ståhlbergin tärkeimmäksi sisäpoliittiseksi tehtäväksi tulikin sisäpolitiikan rauhoittaminen ja parlamentaarisen toimin-

¹⁶¹ 'Mannerheimin valtionhoitajakauden päätyttyä.', *Helsingin Sanomat* 27.7.1919, 3 pääkirjoitus; 'Kansakunnallinen yhteisyys vaatimassa.', *Helsingin Sanomat* 3.8.1919, 3, pääkirjoitus.

¹⁶² Edistyspuolueen puoluekanslian kirje edistyspuolueen sanomalehtien toimituksille 20.6.1919, mikrofilmirulla PR:64, KEPA, KA; 'Kun se on sanottu, niin riittääköön!', *Karjalan Aamulehti* 13.8.1919, 2; 'Valtion päämies ja hänen kunnioittamisensa.', *Karjalan Aamulehti* 20.8.1919, 1, pääkirjoitus; 'Taistelu on päättynyt.', *Etelä-Suomen Sanomat* 14.8.1919, 1, pääkirjoitus; 'Epäonnistunutta politiikkaa.', *Kaleva* 4.8.1919, 1, pääkirjoitus; 'Oikeiston ajojahti.', *Turun Sanomat* 9.8.1919, 3; 'Tasavaltamme laillisuuspohja.', *Helsingin Sanomat* 12.8.1919, 3, pääkirjoitus.

nan vakiinnuttaminen. Hän halusi välttää hallituksen vaihdoksen ja toivoi Castrénin hallituksen jatkavan tehtävässään.¹⁶³

Presidentti tarjosi lisäksi armeijan ylipäällikkyyttä Mannerheimille, mutta tämä asetti ehtoiksi, että hän saisi itselleen presidentistä ja hallituksesta riippumatonta asemaa ja sisällissodan vankien armahtamisen laajentamista ei toteutettaisi. K. J. Ståhlberg ei kuitenkaan hyväksynyt ehtoja ja Mannerheimin ryhtyminen armeijan ylipäälliköksi raukesi. Myöskään Castrénin hallitus ei katsonut enää voivansa jatkaa tehtävässään, koska pääministeri ei hyväksynyt pykälää, jonka mukaan presidentti saattoi pysyä puolustusvoimien ylipäällikkönä myös sotatilan aikana.¹⁶⁴ Mannerheimin kieltäytyminen ylipäällikkyydestä sai siis Castrénin hallituksen jättämään paikkansa.

Heti Castrénin eroilmoituksen jälkeen elokuussa vuonna 1919 hallitusneuvotteluja alkoi johtaa presidentin pyynnöstä edistyspuolueen J. H. Vennola. Tuloksena oli varsin nopeasti muodostettu edistyspuolueen ja maalaisliiton vähemmistöhallitus, jossa oli yhdeksän edistyspuolueen ministeriä, neljä maalaisliiton ministeriä ja yksi ammattiministeri. Keskustapuolueiden vähemmistöhallitus oli tällä kertaa ainut vaihtoehto, sillä sekä vasemmisto että oikeisto kieltäytyivät hallitusvastuusta. Vennolan hallitusta leimasi bolsevismin torjuminen, samalla, kun se kuitenkin edusti edistyksellisyttä ja vapaamielisyyttä vanhaa taantumusta vastaan. Keskustasuuntausta tuki myös Suomen suhteiden parantaminen länteen ja irtautuminen saksalaissuuntauksesta.¹⁶⁵

Hallituspohjan kapeutta ei nähty vielä suurena ongelmana hallitusvastuussa toimimiselle tai esteenä edistysmielisen politiikan toteuttamiselle, sillä edistyspuolue tuntui olevan melkoisessa vallan huumassa aiempien puolueelle myönteisten tapahtumien siivittämänä. Vennolan hallitus nähtiin entistä ehompana Castrénin hallitukseen nähden, koska se siirtyi oikealta selkeästi poliittiseen keskustaan. Hallituksen nopeaa aikaansaamista pidettiin suorana osoituksena keskustapuolueiden hyvästä toimintakyvystä Suomen poliittisessa johdossa.¹⁶⁶

Edistyspuolueen puoluekansliasta jo hieman toppuuteltiin ja muistutettiin puolueväkeä siitä, että kansanvaltainen tasavalta ja vasta valittu suomalainen presidentti muodostivat vasta tukevan pohjan,

¹⁶³ Borg 1969, 50; Borg 2002, 33; Hallberg et al. 2009, 44; Jansson 1993, 93; Meinander 1999, 47.

¹⁶⁴ Hallberg et al. 2009, 44; Jansson 1993, 93; Meinander 1999, 47.

¹⁶⁵ Kansallisen Edistyspuolueen toimintakertomus vuodelta 1919, mikrofilmirulla PR: 52, KEPA, KA; 'Viikon varrelta.', *Karjalan Aamulehti* 13.9.1919, 3; 'Uusi hallitus.', *Helsingin Sanomat* 16.8.1919, 2, pääkirjoitus; Edistyspuolueen puolueuuvoston kokous 19.10.1919, mikrofilmirulla PR:58, KEPA, KA; Uino 1994, 320; Vares 1991, 15. Ks. hallituslista tämän työn liitteenä.

¹⁶⁶ Kansallisen Edistyspuolueen toimintakertomus vuodelta 1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; 'Pakinaa politiikasta.', *Turun Sanomat* 19.8.1919, 2, nimimerkillä Jorko; 'Puoluesuhteemme.', *Kaleva* 9.8.1919, 1, pääkirjoitus.

jonka turvin oli hyvä lähteä puolustamaan isänmaata niin sisäisten kuin ulkoisten uhkien varalta. Puoluekanslia myös painotti, että edistyspuolueen alkutaipaleella saadut voitot eivät saaneet tuudittaa puoluetta ”omakylläisyyden uneen”, vaan nyt oli aloitettava varsinainen työ uudistusten saavuttamiseksi yhteiskunnassa.¹⁶⁷ Puolueella oli aiempaa kokemusta muiden porvaripuolueiden tapaan esimerkiksi laiskuudesta paikalliseen järjestötyöhön vaalien välisenä aikana, joten muistutukset olivat tarpeen.

Ohjelmapuheessaan pääministeri Vennola linjasi tulevia yhteiskunnallisia uudistuksia. Tärkeimmiksi hallituksen tavoitteiksi pääministeri sanoi maan itsenäisen elämän rakentamisen ja yhteiskunnallisten epäkohtien korjaamisen. Hänen mukaansa hallitus oli hyvin tietoinen olemassa olevista epäkohdista ja oli pyrittävä poistamaan myönteisin toimenpitein tyytymättömyyden syyt. Vielä puheen lopussa Vennola lausui sovinnollisesti, että huolimatta mielipiteiden eroavaisuudesta eri kansaryhmissä, hallitus toivoi, että isänmaan yhteinen etu saattaisi kansalaiset liittymään yhteiseen työhön. Vennolan hallitus pyrki ulko- ja sisäpolitiikassa vuorovaikutukseen ja yhteisymmärrykseen eduskunnan kanssa.¹⁶⁸ Tämä oli ymmärrettävää, sillä hallituksen tukena oli vain 68 edistyspuolueen ja maalaisliiton ääntä.

Helsingin Sanomat toivoi pääministerin linjaamien aatteiden saavan eduskunnassa laajaa kannatusta, koska suomalaiseen yhteiskuntapolitiikkaan oli liitettävä uuden aikakauden aineksia. Lehden mielestä Suomi oli jäljessä muita maita yhden kokonaisen sisäpolitiikan aikakauden, joten hallituksen tehtäväksi jäi ajaa edistyksellistä ohjelmaa voimakkaassa yhteistoiminnassa eduskunnan kanssa.¹⁶⁹ Vennolan hallitus lähti toteuttamaan yhteiskunnallista sovittelu- ja uudistuspolitiikkaa sisällissodan vankien armahtamisella. Sen toteuttamista jatkettiin edellisten armahdusten jatkumona syksyllä 1919. Armahduksen pitkittyminen aiheutti etenkin vasemmistossa paljon tyytymättömyyttä, johon Vennola jo ohjelmapuheessaan hieman viittasi.¹⁷⁰

Edistyspuolue määritteli omaa kantaansa armahduskysymykseen puoluenevoston kokouksessa 19.10.1919. Puolueohjelman mukaisesti yhteiskuntaluokkien juovan pienennystä tavoitteleva puolue kannatti armahdusta, jota pidettiin tärkeänä edellytyksenä ristiriitojen poistamiselle. Armahduk-

¹⁶⁷ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekanslian kirje edistyspuolueen piiritoimikunnille 12.8.1919, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA.

¹⁶⁸ 'Uusi hallitus.' *Helsingin Sanomat* 16.8.1919, pääkirjoitus, 2; Jääskeläinen 1977, 292.

¹⁶⁹ 'Mitä keskustapolitiikka on tehnyt ja mitä sen on tehtävä?', *Helsingin Sanomat* 22.8.1919, 2, pääkirjoitus.

¹⁷⁰ 'Uusi hallitus muodostettu.', *Turun Sanomat* 16.8.1919, 1; 'Uuden hallituksen ensimmäinen istunto eilen.', *Turun Sanomat* 16.8.1919, 4; Päivämätön kiertokirje Kansallisen Edistyspuolueen sanomalehdille armahduskysymyksestä, mikrofilmirulla PR:64, KEPA, KA.

sen laajuus herätti kuitenkin eriäviä mielipiteitä.¹⁷¹ Puolueen vasemmistosiipi, johon muun muassa *Karjalan Aamulehden* päätoimittaja Arvo Inkilä kuului, kannatti ehdottomasti laajaa armahdusta sosialidemokraattien tapaan. Inkilän mielestä kapina oli suuri rikos, mutta oli otettava huomioon, että koko työväenluokka kärsi ankaraa rangaistusta. Hänen mielestään armahduksella oli siis oikeuksensa, sillä kohtelu valtiorikosoikeuksissa oli rangaistuksia annettaessa ollut erityisesti työväelle huonoa ja he joutuivat kärsimään hyvin paljon.¹⁷²

Inkilän lausuntoon yhtyneet korostivat, että kansan pohjakerroksissa asiaa ei osattu katsella lain kannalta, vaan kysymys oli enemmän psykologinen. Tällöin lain mukaan toimiminen ei voinut olla ainoa oikea tapa ratkaista asiaa, joka vaikutti niin monen kansalaisen elämään edelleen suurina kärsimyksinä.¹⁷³ Edistyspuolueen vasemmistosiipi oli hyvin ymmärtäväinen tässä kysymyksessä työväenluokkaa kohtaan ja he olivat valmiita asettamaan inhimillisyyden lain edelle.

Edistyspuolueen oikeistosiiven edustajat taas olivat sitä mieltä, että kyse oli puhtaasti oikeusperiaatteista, jolloin laaja armahdus ei olisi oikea ratkaisu, koska tuomiot oli oikeudessa määrätty. He olivat myös vakuuttuneita siitä, että armahduksella vahvistettaisiin kommunismia, koska vasemmisto vahvistuisi heille palautettavien kansalaisoikeuksien myötä. Oikeistosiipi halusi tämän vuoksi painottaa kokoomuksen ja ruotsalaisen kansanpuolueen mielipiteen tärkeyttä asiassa.¹⁷⁴

Yhteinen huoli kokouksessa olleilla oli se, että presidentti saattaisi joutua vaikeaan asemaan armahdessaan kapinallisia. K. J. Ståhlbergiä kohtaan osoitettiin ennen ja vielä presidenttikauden alussa paljon kritiikkiä oikeiston taholta, joten kokouksessa pelättiin, että presidentin myöntämät armahdukset aiheuttaisivat entistä enemmän kuohuntaa ja katkeruutta oikeistopiireissä.¹⁷⁵ Armahdus oli juuri sellainen sisäpoliittinen kysymys, jossa presidentti K. J. Ståhlbergin arvovallan pelättiin joutuvan koetukselle.

Toinen huolta aiheuttava seikka oli maaseutuväen suhtautuminen armahdukseen. Heidän kantaansa pidettiin erittäin tärkeänä, sillä edistyspuolueella oli kannatusta myös maaseudulla. Kansanedustaja K. E. Linna sanoi puheenvuorossaan, että maaseudulla oli yleisesti se käsitys, että armahdusta oli annettu jo liikaakin. Armahduksia oli jo myönnetty valtionhoitajien Svinhufvudin ja Mannerheimin

¹⁷¹ Inkilä 1945, 8.

¹⁷² Edistyspuolueen puoluenevoston kokous 19.10.1919, mikrofilmirulla PR:58, KEPA, KA.

¹⁷³ Edistyspuolueen puoluenevoston kokous 19.10.1919, mikrofilmirulla PR:58, KEPA, KA; Päiväämätön kiertokirje Kansallisen Edistyspuolueen sanomalehdille armahduskysymyksestä, mikrofilmirulla PR:64, KEPA, KA.

¹⁷⁴ *ibid.*

¹⁷⁵ Edistyspuolueen puoluenevoston kokous 19.10.1919, mikrofilmirulla PR:58, KEPA, KA; Hallberg et al. 2009, 45.

aikana. Näiden eriävien kannanottojen jälkeen puolueenvosto päätti lausua mielipiteenään, että armahdusta olisi laajennettava, mutta sen tarkempia yksityiskohtia armahduksen laajuudesta tai miten nopeasti armahdus sai tapahtua, ei kokouksessa määritelty.¹⁷⁶ Puolueenvoston kokouksen perusteella voi päätellä, että edistyspuolueessa oli puolueen perustamisajoista lähtien jako vasempaan ja oikeaan. Samaa jaottelua oli näkyvissä jo presidentin valinnan yhteydessä. Armahduskysymyksessä tuli vielä selkeämmin esille, ettei puolueessa ollut täysin yhtenäistä linjaa, vaan haluttiin tuoda ilmi näkökohtia niin oikeiston kuin vasemmistonkin kannalta.

Ennen kuin armahdulaki tuli varsinaiseen käsittelyyn eduskunnassa, siitä oli tullut suuri puoluepoliittinen kysymys. Mitä lähemmäksi armahduksen kolmas eli ratkaiseva käsittely eduskunnassa joulukuussa vuonna 1919 tuli, sitä kiivaammaksi keskustelu puoluelehdissä yltyi. Edistyspuolueen kannattajalehdet korostivat armahduksesta aiheutuvia käytännön hyötyjä armahdetuille ja sitä kautta koko yhteiskunnalle. Esimerkiksi kansalaisluottamusta vaille oleville koitui paljon vaikeuksia työn saannissa ja elämän järjestämisessä. Niistä johtuvien vaikeuksien uskottiin aiheuttavan paljon enemmän haittaa yhteiskunnalle kuin itse armahtamisesta.¹⁷⁷

Äänenkannattajissa korostui myös voimakkaasti näkemys siitä, että asiaa oli katsottava nimenomaan yhteiskunnalliselta kannalta, sillä olojen tasoittuminen ja vastakohtien sovittelu ei voinut onnistua, jos pidettiin jäykästi kiinni muodollisista rangaistusvaatimuksista. *Helsingin Sanomat* kirjoitti, että armahduskysymyksestä oli tullut suorastaan kirous, joka esti olojen tervehtymisen ja yhteiskunnallisen kuilun täyttämistä pahiten.¹⁷⁸ Armahduksen puuttuminen nähtiin selvästi suurimpana esteenä sille, ettei kansan eheytyminen päässyt kunnolla toteutumaan. Se esti myös sen, että yhteiskunnassa ei voinut elää rauhassa, eikä kaikkia kansalaisia koskevia uudistuksia ollut mahdollista toteuttaa.

Edistyspuolueen enemmistön kanta oli se, että rangaistuksia oli jo kärsitty tarpeeksi kauan, eikä ollut enää mitään yhteiskunnallista hyötyä, että kärsimykset jatkuisivat edelleen. Unhoitus ja anteeksianto koettiin parhaiksi keinoiksi, kun kyse oli kansan saamisesta jälleen yhtenäiseksi ja sisäisesti vahvaksi tulevia koitoksia varten. Tärkeä seikka oli myös se, ettei armahduspäätös heikentäisi

¹⁷⁶ Edistyspuolueen puolueenvoston kokous 19.10.1919, mikrofilmirulla, PR:58, KEPA, KA; Päivämätön kiertokirje Kansallisen Edistyspuolueen sanomalehdille armahduskysymyksestä, mikrofilmirulla, PR:64, KEPA, KA.

¹⁷⁷ 'Kysymys armahduksen laajentamisesta.', *Karjalan Aamulehti* 23.10.1919, pääkirjoitus, 2; 'Armahduskysymyksen ratkaisu.', *Kaleva* 22.11.1919, 1; 'Armahduskysymys.', *Helsingin Sanomat* 2.11.1919, 4, pääkirjoitus.

¹⁷⁸ 'Kysymys armahduksen laajentamisesta.', *Karjalan Aamulehti* 23.10.1919, pääkirjoitus, 2; 'Armahduskysymyksen ratkaisu.', *Kaleva* 22.11.1919, 1; 'Armahduskysymys.', *Helsingin Sanomat* 2.11.1919, 4, pääkirjoitus.

Suomea ulkomaiden silmissä, sillä sisäisesti ehjä ja vahva valtio nähtiin vahvempana myös ulospäin.¹⁷⁹

Nämä seikat tulivat näkyviin myös eduskuntakäsittelyissä, joissa edistyspuolueen armahduksen kannattajat korostivat, miten armahdus kohottaisi maamme arvoa ja silloin Suomen kanta olisi myös osa valistunutta länsieurooppalaista ajatuskantaa. *Etelä-Suomen Sanomat* muistutti siitä, että missään muussa maassa ei ole ollut niin laajat ja ankarat rankaisutoimet kuin Suomessa. Tällä ikään kuin haettiin armahdukselle hyväksyntää ulkomaiden kautta. *Karjalan Aamulehti* puolestaan kirjoitti painokkaasti, että ”koko Euroopan silmät ovat kiinnitetyt siihen, miten armahduskysymys Suomessa ratkaistaan”.¹⁸⁰ Edistyspuolueen kannassa haluttiin tuoda ilmi, että mahdollisimman suuri sovinnollisuus kansan kesken olisi siis tarpeen niin Suomen sisäisten kuin ulkoisten asioiden kannalta. Armahduskeskusteluissa vastakkain olivat legalismi ja integraation näkökulma. Edistyspuolueen enemmistö kääntyi integraation kannalle, koska sen katsottiin tuovan yhteiskunnalle enemmän hyötyjä kuin pelkkiin lakipykäliin nojautuminen.

Sisällissodasta oli kulunut vasta niin vähän aikaa, että Vennolan hallituksen toivoma unohdus ja anteeksianto eivät olleet päällimmäisenä mielessä, kun armahdulakia alettiin eduskunnassa käsitellä 29.11.1919. Pääministeri käytti ensimmäisen puheenvuoron hallituksen kannan esittelemiseen. Puheessa oli hyvin paljon samaa kuin hallitusohjelmapuheessa, sillä Vennola korosti sovun löytämistä ja katkeruuden juovan pienentämisestä eri kansalaisryhmien välillä sekä positiivisen työn merkitystä isänmaan hyväksi. Hallituksessa armahdusta pidettiin vaikeana ja arkaluonteisena asiana, jota oli mahdotonta ratkaista kaikkia tyydyttävällä tavalla. Vennola kuitenkin muistutti, että hallitus halusi jatkaa sitä armahdustyötä, joka aloitettiin jo heti sisällissodan päätyttyä ja jota Svinhufvud ja Mannerheim tekivät ollessaan valtionhoitajia.¹⁸¹ Tällä seikalla hän varmasti halusi tuoda ilmi, että poliittisen keskustan ajama armahduspolitiikka oli luonnollinen jatkumo sitä edeltäneille sisäpoliittisille ratkaisuille, jolloin oikeistonkin olisi ollut se helpompi hyväksyä.

Vennola toi voimakkaasti esiin, että armahduksessa kyse ei ollut pelkästään juridisesta asiasta, vaan oli huomioitava myös sosiaalipoliittiset näkökohdat ja lieventävät asianhaarat. Hän viittasi kansalaisuuteen ja siinä ilmenneeseen joukkopsykoosiin, jolloin monia epäkohtia pyrittiin väkivalloin

¹⁷⁹ 'Näkökohtia armahduskysymyksestä.', nimimerkillä Edistysmies, *Turun Sanomat* 23.11.1919, 3; 'Vieläkin armahduskysymyksestä.', *Etelä-Suomen Sanomat* 22.11.1919, pääkirjoitus, 2.

¹⁸⁰ VP 1919, ptk. II, 1555–1558, 1820–1821; 'Näkökohtia armahduskysymyksestä.', nimimerkillä Edistysmies, *Turun Sanomat* 23.11.1919, 3; 'Vieläkin armahduskysymyksestä.', *Etelä-Suomen Sanomat* 22.11.1919, pääkirjoitus, 2. 'Armahdusasian nykyinen vaihe.', *Karjalan Aamulehti* 21.11.1919, pääkirjoitus, 2.

¹⁸¹ VP 1919, ptk. II, 1549.

muuttamaan. Inhimillisyyden näkökohtia korosti hyvin voimakkaasti myös edistyspuolueen kansanedustaja ja puolueen puheenjohtaja Oskari Mantere, joka kannatti erittäin laajaa armahdusta. Hänen mielestään yhteiskunnan piti suostua anteeksiantoon ihmisyyden nimessä, sillä ”anteeksianto ei kumoa lakia vaan täydentää sitä.” Mantere piti armahdusta yhteiskunnan voiman osoituksena, jossa yhteishenkeä pystyttiin luomaan inhimillisellä anteeksiannolla.¹⁸²

Käsittelyjen aikana *Etelä-Suomen Sanomat* julisti keskustapuolueiden oikeuskäsityksen lähteneen ”suoraan sydäimestä” ja olevan ”ainoa ja oikea tässä kiperässä paikassa”. Lehden mukaan edistyspuolueen ja maalaisliiton tulisi kantaa ”oikeuden vaakaa kädessään, kun muut eivät siihen näytä pystyvän”.¹⁸³ Hallitus pyrki jollakin tasolla kannattelemaan vaakaa, mutta mielipide-erot vasemmiston ja oikeiston välillä olivat niin suuret, että tasapuoliseen ratkaisuun oli täysin mahdotonta päästä. Tilanne oli kiusallinen Vennolan hallitukselle myös siksi, että armahdus aiheutti eripuraa hallituksen sisällä. Kummankin puolueen oikeistosiipi läheni kokoomuksen ja rkp:n kantoja, kun taas vasemmalle kuuluvat olivat valmiita tekemään pitkälle meneviä myönnytyksiä vasemmiston suuntaan.¹⁸⁴

Oikeisto ei halunnut, että armahdusta otetaan ollenkaan eduskuntakäsittelyyn ja vasemmalla taas oltiin sitä mieltä, että yleinen, hyvin laaja armahdus oli ainoa oikea vaihtoehto. Oikeistossa pelättiin, että olot eivät olleet vielä tarpeeksi vakaat armahdukselle ja sen vuoksi armahdus saattaisi aiheuttaa uuden kapinan. Myös edistyspuolueen oikeistosiipi piti armahdusehdotusta liian pitkälle menevänä ja jopa uuden kapinan vaaraa pidettiin ilmeisenä. Edistyspuolueen Risto Ryti lausui eduskunnassa pitämässä puheenvuorossaan, että punaisen työväen mieliä ei uudella armahduksella rauhoiteta, koska aikaisemmatkaan armahdukset eivät olleet niitä rauhoittaneet. Hänen mielestään ei ollut syytä käyttää mitään puoluepoliittisia tai taktisia syitä ja alkaa armahtaa pelkästään hempeämielisyyden vuoksi.¹⁸⁵ Niin Rytin kuin monen muunkin legalismia kannattavan mielestä oikeuseriaatteita ja lakia ei missään nimessä saanut syrjäyttää inhimillisillä tunnesyillä, joihin esimerkiksi Mantere hyvin voimakkaasti vetosi.

Oikeistossa oltiin vahvasti sitä mieltä, että armahduksen myötä tuomioistuinten päätökset menettäisivät arvovaltansa ja koko menettely ”muodostuu kansan käsityksessä narripeliksi”. Vasemmiston vaatimukset yleisestä armahduksesta torjuttiin myös edistyspuolueen keskuudessa jyrkästi. Armah-

¹⁸² VP 1919, ptk. II, 1549–1552, 1555–1558.

¹⁸³ ’Parlamentin parvekkeelta.’, *Etelä-Suomen Sanomat*, 6.12.1919, 3.

¹⁸⁴ Mylly 1989, 119–121; Uino 1994, 340.

¹⁸⁵ VP 1919, ptk. II, 1549–1558, 1658–1662, 1746–1749, 1755–1756, 1820–1821.

dusasia teki kokoomuksen ja keskustapuolueiden väleistä kuitenkin entistä tulehtuneemmat ja asiaa vaikeutti se, että etenkin edistyspuolueen keskuudessa oltiin valmiita tekemään vasemmistolle isoja myönnytyksiä. Armahduskysymys muodosti myös esteen vasemmiston ja keskustapuolueiden läheisemmälle yhteistyölle, sillä maalaisliitto ja edistyspuolue eivät päässeet yhteisymmärrykseen siitä, missä sovintopolitiikan raja lopulta kulki oikeiston ja vasemmiston välissä.¹⁸⁶

J. H. Vennola sanoi armahduksen tuomista yhteiskunnallisista hyödyistä huolimatta, että ”punakapinan hyökkäyksen kohteeksi joutuneilla on kuitenkin oikeus vaatia tunnustusta oikeuskäsitykselleen ja takeita siitä, ettei kapina uudistu”. Hän ei siis halunnut tai ei ainakaan hallituksen nimissä voinut ottaa täysin sellaista kantaa, että lakien mukaan määrätyillä tuomioilla ei olisi ollut mitään merkitystä. Myös edistyspuolueen kannattajalehdet kirjoittivat, että Vennolan hallituksella ei ollut enää yhtään tinkimisen varaa vasemmalle ja armahduksessa oli nytkin menty vain täysin inhimillisistä syistä näin pitkälle. Päätöksessä oli kuitenkin puolueen mielestä pyrittävä niin suureen armahduksen laajennukseen, että se tyydyttäisi kaikkia oikeamielisyyden vaatimuksia.¹⁸⁷ Tilanne kävi yhä hankalammaksi sillä, puolueissa laajuuden käsite nähtiin hyvin monella eri tavalla ja näin tapahtui myös edistyspuolueen sisällä.

Oikeistoa ei tyydyttänyt edistyspuolueen ja maalaisliiton ottama suunta, vaikka ne torjuivat vasemmiston laajan armahduksen. Syytökset kävivät yhä kovemmiksi puolin ja toisin. Oikeistossa väitettiin, että poliittinen keskusta olisi tehnyt ”lehmänkauppoja” vasemmiston kanssa hallitusmuotosymyksessä ja presidentinvaalissa, joten nyt armahduslaissa se olisi luvannut suostua vasemmiston vaatimuksiin. Oikeiston mielestä Vennolan hallitus oli tehnyt valintansa vasemmiston hyväksi, joten oikeistossa viitattiin hallituksen ja vasemmiston avoimeen liittoon. Edistyspuolueen puoluekanslia reagoi näihin väitteisiin ja kehotti kannattajalehtiä tuomaan selkeästi esille, ettei mitään virallisia sopimuksia ollut olemassa. Puoluekanslian mukaan kyse oli ”ainoastaan järjen ja tunteen näkökohdista sekä yhteiskunnallisista ja sielullisista syistä”.¹⁸⁸ Edistyspuolueessa käytiin kamppailua lega-

¹⁸⁶ VP 1919, ptk. II, 1549–1558, 1658–1662, 1672–1675, 1746–1749, 1755–1756, 1789–1791, 1820–1821; ’Sosialistien suhtautuminen omaan armahdukseensa.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 22.11.1919, 1, pääkirjoitus; ’Näkökohtia armahduskysymykseen.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 25.11.1919, 1, pääkirjoitus; ’Armahduskysymyksen ratkaisu.’, *Kaleva* 22.11.1919, 1; ’Armahduskysymys.’, *Helsingin Sanomat* 6.11.1919, 3, pääkirjoitus; Uino 1994, 339–340.

¹⁸⁷ VP 1919, ptk. II, 1549–1558; ’Sosialistien suhtautuminen omaan armahdukseensa.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 22.11.1919, 1, pääkirjoitus; ’Näkökohtia armahduskysymykseen.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 25.11.1919, 1, pääkirjoitus; ’Armahduskysymyksen ratkaisu.’, *Kaleva* 22.11.1919, 1; ’Armahduskysymys.’, *Helsingin Sanomat* 6.11.1919, 3, pääkirjoitus; ’Armahduskysymys.’, *Helsingin Sanomat* 28.11.1919, 1, pääkirjoitus; Uino 1994, 339–340.

¹⁸⁸ Päiväämätön kiertokirje Kansallisen Edistyspuolueen sanomalehdille edistyspuolueen puoluekanslialta, mikrofilmillä PR:64, KEPA, KA; ’Oikeisto vaatimassa ja uhkailemassa.’, *Helsingin Sanomat* 9.12.1919, 3, pääkirjoitus, Uino 1994, 341.

lismin ja humaaniuden välillä. Puoluekanslian oli jo rauhoitettava omiaan, ettei puolue ollut menossa enempää vasemmalle.

Kirjeessä myös painotettiin, että lehdissä tulisi kiinnittää erityistä huomiota maaseutuväkeen, jolle armahduksesta tuli kirjoittaa mahdollisimman ”suopealla mielialalla”. Sillä tavalla lehdet voisivat puoluekanslian mielestä parhaiten tukea edistyspuolueen eduskuntaryhmää, jonka enemmistö oli armahduslain kannalla. Vielä armahduskysymyksen viimeisessä käsittelyssä Mantere vakuutti, ettei vasemmiston kanssa oltu tehty mitään vekseliä, joka olisi vaikuttanut edistyspuolueen ja maalaisliiton jäsenten menettelyyn.¹⁸⁹ Puheenvuorolla haluttiin varmasti varmistaa, etteivät armahdusta kannattaneet tai kannastaan epävarmat kääntyisi viime hetkillä sitä vastustamaan. Myös pelko maaseutukannattajien vähenemisestä oli varmasti aiheellinen, sillä olihan huolestuneita puheenvuoroja asian tiimoilta tullut ilmi jo aiemmin puolueuuvoston kokouksessa. Oikeistolle oli kuitenkin vaikea perustella sitä, miksi hallituspuolueet menivät armahduksessa niinkin pitkälle, joten varmasti oikeistolle jäi vahva tunne siitä, että poliittinen keskusta lunasti nyt lupauksiaan, kun vasemmisto antoi sille tukensa hallitusmuotokysymyksessä ja presidentinvaalissa.

Huolta Vennolan hallitukselle aiheutti myös oikeiston järjestämät yleiset kokoukset armahduksen laajentamisen vastustamiseksi. *Helsingin Sanomat* piti oikeiston käytöstä, jonka tarkoituksena oli lehden mukaan estää poliittisen keskustan ja vasemmiston yhteistoiminta, yhtä vaarallisena kuin sitä, että armahduskysymys jäisi kokonaan ratkaisematta. Sen mielestä oikeiston päämääränä oli ainoastaan vaikeuttaa edistyspuolueen ja maalaisliiton toimintaa, jotta keskusta olisi pakotettu antautumaan oikeiston armoille. Äänenkannattajat kirjoittivat, että armahduslaissa tuli jälleen kerran todistetuksi oikeiston itsekkyyks ja häikäilemättömyys, jolloin kaikki aika käytettiin turmiollisen politiikan tekemiseen.¹⁹⁰ Armahduskysymys oli yksi kiistakapula lisää etenkin edistyspuolueen ja koomuksen välille. Tämä kiista vain vahvisti ainakin edistyspuolueen näkemystä siitä, että puolueet liukenivat yhä kauemmaksi toisistaan.

Armahduslaki saatiin lopulliseen päätökseen 17.12.1919, kun eduskunnan enemmistö äänesti lain puolesta äänin 125–68. Presidentti Ståhlberg vahvisti lain seuraavan vuoden tammikuussa, jolloin noin 3600 vankia pääsi ehdonalaiseen ja yli 40 000 aiemmin vapautettua sai takaisin ehdollisesti

¹⁸⁹ Päiväämätön kiertokirje Kansallisen Edistyspuolueen sanomalehdille edistyspuolueen puoluekanslialta, mikrofilmi-rulla, PR:64, KEPA, KA; VP 1919, ptk. II, 1820–1821; ’Viikon varrelta.’, *Karjalan Aamulehti* 13.12.1919, 5; ’Armahduskysymys.’, *Helsingin Sanomat* 2.11.1919, 4, pääkirjoitus.

¹⁹⁰ ’Hallitustoiminnan jatkuvaisuus.’, *Helsingin Sanomat* 18.11.1919, 3, pääkirjoitus; ’Kirje Helsingistä.’, *Helsingin Sanomat* 29.11.1919, 6; ’Oikeisto vaatimassa ja uhkailemassa.’, *Helsingin Sanomat* 9.12.1919, 3, pääkirjoitus; ’Oikeisto jälleen painostamassa eduskuntaa.’, *Turun Sanomat* 25.11.1919, 3, pääkirjoitus.

kansalaisluottamuksen.¹⁹¹ Sisäpoliittinen, yhteiskuntarauhaa ja turvallisuutta koskeva kysymys nähtiin edistyspuolueen kannattajalehdissä ennen kaikkea tulevaisuuden kannalta myönteisenä päätöksenä, jonka uskottiin todella lääkitsevän kansan syviä haavoja. Lehdet kirjoittivat, että ratkaisun aiheuttama erimielisyys oli täysin ymmärrettävää, sillä olihan edistyspuolueenkin keskuudessa hyvin erilaisia näkemyksiä armahduksesta. Lain vahvistamista kuvattiin kuitenkin helpotukseksi, koska se oli aiheuttanut niin paljon riitaa puolueiden välillä. Asian saamisen lopulliseen päätöspisteseen katsottiin rauhoittavan puoluepoliittisia erimielisyyksiä siitakin huolimatta, että edistyspuolueen lehdet julistivat oikeiston pitävän armahdusta yhtä pahana asiana kuin presidentinvaalia.¹⁹² Tyytyväisyydestä huolimatta huolta aiheuttivat oikeiston reaktiot, jotka olivat olleet jo presidentinvaalin jälkeen hyvin voimakkaita.

Edistyspuolueelle oli tietysti tärkeää, että suurin osa maalaisliitosta oli armahduksen takana, koska sen katsottiin vahvistavan entisestään poliittisen keskustan asemaa ja hallituspuolueiden keskinäistä yhteistyötä. *Karjalan Aamulehti* julisti keskustapolitiikan saavuttaneen ainoastaan voittoja ja ennusti Vennolan hallituksen kestävän jopa seuraaviin eduskuntavaaleihin saakka.¹⁹³ Hallituspuolueille armahdulaki oli jälleen yksi poliittinen saavutus ja nämä useat myönteiset tapahtumat varmasti saivat ajattelemaan, että etenkin oikeisto vähitellen rauhoittuu ja ymmärtää lopulta näiden päätösten oikeamielisyyden. Tosiasia oli kuitenkin se, että armahdulaki oli jälleen yksi oikeiston poliittisten tavoitteiden vastainen toimenpide, joka ei mitenkään voinut rauhoittaa oikeiston pettyneitä mieliä.

Edistyspuolueessa armahdulakia pidettiin pitkällisten sovittelujen tuloksena ja kun se oli vihdoin saatu toteutettua, odotettiin vasemmiston toimivan lain edellyttämällä tavalla. Edistyspuolueen kannattajalehdissä esitettiin aivan suoria pyyntöjä työväestölle, että he osaisivat antaa täyden arvon armahdulaille. Heidän oli myös osoitettava olevansa armahduksen arvoisia, jotta tehdyllä lailla olisi sen tarkoittama myönteinen vaikutus yhteiskunnalle. *Karjalan Aamulehti* kirjoitti, että sosiaalidemokraatit olivat edesvastuussa siitä, että vapautuneet eivät ryhtyisi uusiin kapinahankkeisiin.¹⁹⁴ Kommenteilla haluttiin varmaan tynnytellä oikeistoa ja sen vuoksi vasemmistolle piti ikään kuin tehdä selväksi, millaisia odotuksia heihin kohdistui.

¹⁹¹ Vp 1919, ptk. II, 1828; Hentilä 2006, 134.

¹⁹² 'Eduskunnan armahduspäätös.', *Helsingin Sanomat* 19.12.1919, 2, pääkirjoitus; 'Armahdulaki vahvistettu.', *Turun Sanomat* 31.1.1920, 3, pääkirjoitus; 'Kaksi pahaa.', *Turun Sanomat* 4.2.1920, 2, pääkirjoitus; 'Armahduksen tapahduttua.', *Etelä-Suomen Sanomat* 20.12.1919; 'Armahduskysymys ratkaistu myönteisesti.', *Karjalan Aamulehti* 18.12.1919, 5.

¹⁹³ 'Samaa suuntaa edelleenkin.', *Karjalan Aamulehti* 1.2.1920, 2, pääkirjoitus.

¹⁹⁴ 'Armahdulaki vahvistettu.', *Helsingin Sanomat* 31.1.1920, 2, pääkirjoitus; 'Armahduskysymys ratkaistu myönteisesti.', *Karjalan Aamulehti* 18.12.1919, 5; 'Armahdulaki vahvistettu.', *Turun Sanomat* 31.1.1919, 3, pääkirjoitus.

Kannattajalehtien mielestä oli turha lähteä ennustamaan oikeiston tavoin, että armahduslaista uhkai-
si vaara yhteiskunnalle, sillä jos joku sortuisi luvattomiin tai rikollisiin hankkeisiin, siitä olisi seura-
uksena rangaistuksen uudelleen suorittaminen.¹⁹⁵ Edistyspuolue saattoi havitella lausunnoillaan
sosialidemokraateilta kiitollisuuden velkaa ja sitä myöten tukea keskustapolitiikalle. Oikeiston kiel-
teinen suhtautuminen armahdukseen ja keskustahallituksen kapeapohjaisuus oli varmasti huolta
aiheuttava seikka ja sen vuoksi sosialidemokraattien tuki katsottiin entistäkin tarpeellisemmaksi.
Kommenteista käy myös ilmi, että edistyspuolue suhtautui holhoavasti vasemmistoon. Kannattaja-
lehdissä haluttiin vielä erikseen korostaa vasemmiston roolia armahduksen jälkeisessä yhteiskun-
nassa, kun edistyspuolue ja maalaisliitto olivat niin sanotusti antaneet armon käydä oikeudessa.

4.2. Porvarillisella yhteistyöllä halutaan rauhoittaa oloja

Edistyspuolueen ja maalaisliiton oikeistosiiville armahduslaki oli suuri pettymys ja se aiheutti Ven-
nolan hallituksen sisällä erimielisyyttä vielä sen jälkeen, kun laki oli eduskunnassa hyväksytty.
Edistyspuoluelaisen oikeusministeri Hjalmar Kahelinin ehtona hallituksessa ololle oli se, että ar-
mahdusta ei laajenneta. Kun laki tuli presidentin vahvistettavaksi tammikuun lopussa vuonna 1920,
pyysi Kahelin eroa hallituksesta. Hänelle myönnettiin ero samalla kertaa, kun hallitus vielä äänesti
armahduslain vahvistamisesta. Äänet menivät 8-3 armahduksen puolesta, jonka jälkeen presidentti
Ståhlberg vahvisti lain.¹⁹⁶

Lain vahvistamisen jälkeen *Karjalan Aamulehti* kirjoitti, että oikeiston kiihtymys hallitusta vastaan
paisui entisestään, sillä oikeistossa oli lehden mukaan uskoteltu, että presidentti olisi vahvistanut
lain vastoin omaa vakaumustaan punaisten pelossa. Lehden mukaan oikeisto oli myös leimannut
poliittisen keskustan ”punaisten liittolaiseksi” ja ”yhteiskunnalle vaaralliseksi”.¹⁹⁷ Oikeiston kiukku
armahduslakia kohtaan ei ollut ehtinyt vielä laantua, joten se herätti edelleen voimakkaita reaktioita
puoluelehdissä.

Presidentin kannasta lakiin oli liikkeillä huhuja niin vasemmalla kuin oikealla, että hän olisi ollut
epävarma lain hyväksymisestä. Ståhlberg oli kuitenkin ilmaissut oman kantansa jo artikkelis-
saan ”Tulevaisuuden lähtökohtia”, jossa hän kirjoitti, ettei työväkeä saanut jättää uudistusten ulko-
puolelle. Ehkä oikeiston pettymystä lisäsi se, että huhut osoittautuivat turhiksi ja armahdus sai kui-

¹⁹⁵ 'Armahduslaki vahvistettu.', *Helsingin Sanomat* 31.1.1920, 2, pääkirjoitus; 'Armahduskysymys.', *Etelä-Suomen Sanomat* 3.2.1920, 1, pääkirjoitus; 'Armahduslaki vahvistettu.', *Turun Sanomat* 31.1.1919, 3, pääkirjoitus.

¹⁹⁶ 'Armahduslain vahvistaminen.', *Kaleva* 2.2.1920, 1; Jääskeläinen 1977, 298; Mylly 1989, 121; Uino 1994, 340.

¹⁹⁷ 'Viikon varrelta.', *Karjalan Aamulehti* 7.2.1920, 3.

tenkin lopulta lain voimaisuuden.¹⁹⁸ K. J. Ståhlberg oli armahdulain kannalla, eikä hänellä olisi ollut mitään syytä olla vahvistamatta lakia. Oikeiston reaktiot kuitenkin varmasti häntä mietitytti, sillä presidentti ikään kuin sinetöi päätöksen lopullisesti allekirjoittamalla lain, jolloin oli odotettavissa voimakkaita vastareaktioita, jotka kohdistuivat eritoten Ståhlbergiin.

Vennolan hallituksen toimintakyky alkoi heikentyä, kun Kahelinin lisäksi edistyspuolueen kauppa- ja teollisuusministeri Eero Erkko, valtiovarainministeri Johannes Lundson ja elintarveministeri Mikko Collan ilmaisivat erohalunsa hallituksesta. Heidän eronpyynnöistään oli ollut liikkeellä huhuja jo pidemmän aikaa, mutta he eivät kuitenkaan ilmaisseet erohalukkuuden johtuvan armahduksesta. Kun vielä samoihin aikoihin maalaisliiton ministeri Mikko Luopajarvi kuoli äkillisesti, tuli hallituksen täydentäminen ajankohtaiseksi.¹⁹⁹

Presidentti Ståhlbergin aikeissa oli ollut jo vuoden 1919 lopussa hallituspohjan laajentaminen, sillä siitä katsottiin olevan hyötyä tulevissa etenkin ulkopoliittisissa ratkaisuisissa, joista tärkeimpänä pidettiin rauhanneuvotteluja Neuvosto-Venäjän kanssa. Laajempaa hallituspohjaa pidettiin myös sisäpolitiikkaa rauhoittavana tekijänä, sillä mielet olivat vielä kiihdyksissä paljon erimielisyyttä aiheuttaneen armahdulain vuoksi ja vähemmistöhallituksen toimiminen oli käynyt yhä vaikeammaksi.²⁰⁰

Maalaisliiton ja edistyspuolueen enemmistöt olivat sitä mieltä, että taktillisesti oli parasta tarjota tilaisuutta tulla hallitukseen sekä vasemmistolle että oikeistolle.²⁰¹ Tällä pyrittiin varmasti siihen, että Vennolan hallitus välttyisi väitteiltä, että se suosisi jompaakumpaa suuntaa. Etenkin, kun armahdulain yhteydessä oikeisto syytti voimakkaasti hallitusta vasemmiston suosimisesta. Näin myös noudatettiin presidentin toiveita mahdollisimman laajasta hallituspohjasta.

Kaikista puolueista koostuvaa koalitionhallitusta ei kuitenkaan ollut helppo saada kokoon. Sosiaalidemokraateille hallitukseen meno ei ollut vielääkään ajankohtaista ja puolue kieltäytyikin hallitusvastuusta lähes heti, kun tunnusteluja alettiin tehdä. Oikeiston ja poliittisen keskustan välit taas olivat entistäkin huonommat armahdulain myötä, joten näytti siltä, että puolueiden väliset kiistat olivat esteenä hyvälle hallitusyhteistyölle. Kokoomuksen eduskuntaryhmä ei kannattanut hallituksen

¹⁹⁸ 'Tulevaisuuden lähtökohtia.', *Helsingin Sanomat* 16.4.1918, 2–3, pääkirjoitus nimimerkillä K. J. S; Blomstedt 1969, 403; Inha 2002, 42.

¹⁹⁹ 'Huhut hallituksessa tapahtuvista muutoksista.', *Kaleva* 31.1.1920, 2; Jääskeläinen 1964, 16; Uino 1994, 342–343.

²⁰⁰ Blomstedt 1969, 403–404; Hallberg et al. 2009, 53; Jansson 1993, 94.

²⁰¹ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekanslian kirje puolueen kannattajalehdille 6.2.1920, mikrofilmirulla, PR:64, KEPA, KA.

täydentämistä, vaan hallituksen uudistamista edeltäkäs in sovittavan ohjelman perusteella. Se halusi myös, että ohjelma ja hallitus saisivat eduskunnassa taatun kannattajaryhmän. Vennolan hallituksen mielestä oikeisto suhtautui vihamielisesti edistyspuolueen ja maalaisliiton pyrkimyksiin, eikä oikeisto suostunut tulemaan hallitukseen ellei se saanut johtovaltaa itselleen. Edistyspuolue ja maalaisliitto taas eivät olleet valmiita luopumaan vallasta ja ne pitivätkin oikeiston vaatimuksia vallan saamisesta eli suuresta hallitusvastuusta ja keskeisimpien ministeripaikkojen täyttämistä täysin mahdottomina.²⁰²

Edistyspuolue oli vuoden 1919 lokakuun puolueuuvoston kokouksessa päätynt y siihen, että keskustapolitiikkaa oli ehdottomasti jatkettava. Tuolloin puolueuuvosto kehottikin eduskuntaryhmää noudattamaan selvää ja johdonmukaista keskustasuuntaa, koska yhteistyön maalaisliiton kanssa katsottiin tuovan vain myönteisiä asioita niin keskustasuunnalle kuin yhteiskunnalliselle edistystyölle.²⁰³ Yhteistyöstä luopuminen olisi ollut myös vallan luovuttamista oikeistolle, eikä edistyspuolue ainakaan halunnut luovuttaa saavutettuja etuja etenkin kokoomukselle.

Kun pääministeri Vennola tiedusteli oikeistoryhmien kantaa hallituskysymykseen helmikuussa vuonna 1920, nousi edistyspuolueessa jälleen ajankohtaiseksi keskustasuunnan toimintaedellytykset. Tilanne oli mennyt kuitenkin yhä selvemmin siihen, että oikeistokoalitiio olisi jatkossa hallituksen suunta, eikä pelkästään keskustapuolueiden hallitus. Neuvotteluja vauhditti siihen suuntaan entisestään sosialidemokraattien kieltäytyminen hallitukseen tulosta ja Ståhlbergin oleminen enemmän porvarillisen koalitiion kannalla kuin pelkän keskustan.²⁰⁴ Ståhlberg oli varmasti armahduskysymyksen myötä tullut entistä enemmän siihen tulokseen, että myös oikeisto oli otettava mukaan hallitukseen, jotta sisäpoliittinen tilanne saataisiin rauhoitettua puolueiden yhteistyön merkeissä.

Edistyspuolueen puoluekanslia esitti kannattajalehdille pohdittavaksi, pitäisikö hallituksen hylätä nykyinen hallitusohjelma ja suunta vai pitää ennestään sovitusta keskustasuunnasta kiinni. Puoluekanslia muistutti kannattajalehtiä siitä, että puolueuuvoston päätös ei sitonut eduskuntaryhmää muodollisesti, mutta jos linjasta poikettaisiin, olisi sitä syytä käsitellä tarkemmin puolue-elimissä. Puoluekanslian mietintö osoittaa sen, kuinka tärkeänä ja sitovana edistyspuolueessa keskustasuuntaa pidettiin. *Karjalan Aamulehden* päätelmä tilanteesta oli se, että vasemmisto ei halunnut muodos-

²⁰² Kansallisen Edistyspuolueen puoluekanslian kirje puoluelehdille 11.2.1920, mikrofilmirulla PR: 64, KEPA, KA; Kansallisen Kokoomuspuolueen eduskuntaryhmän kirje pääministeri J. H. Vennolalle 12.2.1920, J. H. Vennolan kokoomusohjelma, kotelol, KA; 'Arvioimme aseman oikein.', *Karjalan Aamulehti* 11.2.1920, 2, pääkirjoitus.

²⁰³ Kansallisen Edistyspuolueen puolueuuvoston kokous 19.10.1919, mikrofilmirulla PR:58, KEPA, KA.

²⁰⁴ Blomstedt 1969, 403; Uino 1994, 342.

taa hallitusta ja oikeisto ei siihen yksin pystynyt, joten ainoaksi vaihtoehdoksi jäisi se, että poliittinen keskusta jatkaisi tehtävässä edelleen. *Helsingin Sanomat* taas kannatti laajempaa hallituspohjaa presidentin toiveiden mukaisesti.²⁰⁵

Tuskin edistyspuolueessa haluttiin keskustasuuntaa hylätä, koska sillä tuntui olevan vankka kannatus niin edistyspuolueen kuin maalaisliiton keskuudessa. Nyt oli kuitenkin muistettava se, että Venolan vähemmistöhallituksella oli huonot toimintaedellytykset, joten samalla kapealla pohjalla jatkamiseen ei varmasti toiveista huolimatta katsottu olevan kovin suuria tai ainakaan pitkäaikaisia toimintaedellytyksiä. Etenkin kun tiedettiin, että poliittiset olot eivät olleet vielääkään Suomessa vaikiintuneet ja edessä oli jälleen arkaluontoisia ratkaisuja kuten rauhanneuvottelut Neuvosto-Venäjän kanssa.

Edistyspuoluetta tuntui erityisesti vaivaavan sosialidemokraattien suhtautuminen hallituskysymyseen. Sen mielestä yhteistyöhön olisi kuitenkin pitänyt olla olemassa edellytyksiä aiempien sisäpoliittisten ratkaisujen myötä. Etenkin edistyspuolueen vasemmistosiipi Ritavuoren johdolla kannatti yhteistyötä vasemmiston kanssa ja se toimi aktiivisesti yhteisen keskustavasemmistolaisen hallituksen saamiseksi. Puolueessa oli odottavat tunnelmat, koska yhteistyö sosialidemokraattien kanssa olisi todella mahdollista. Tästä kertoo esimerkiksi se, miten paljon mielenkiintoa kohdistui sosialidemokraattien joulukuussa vuonna 1919 pidettyyn puoluekokoukseen, jossa heidän odotettiin käyvän suurta suuntataistelua. Edistyspuolueen toiveena oli, että äärivasemmistoaineokset erotettaisiin puolueesta, jolloin sosialidemokraatit voisivat käydä entistä tehokkaammin parlamentaarisen työhön ja työväenliike mukautuisi parlamentaariseen elämään.²⁰⁶

Joulukuisen puoluekokouksen perusteella sosialidemokraatit olivat menossa edistyspuolueen toivomaan suuntaan, sillä puoluekokouksessa torjuttiin kaikki kommunistien esitykset kaksikolmasosan enemmistöllä. Sosialidemokraatit päätyivät hallitukseen osallistumisen osalta kuitenkin siihen, että hallitukseen annettiin miehiä vain hätätapauksessa ja silloinkin puolueäänestyksen jälkeen. Väinö Tanner kirjoitti muistelmissaan, että ”emme voineet ajatellakaan hallitukseen astumista

²⁰⁵ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekanslian kirje puolueen kannattajalehdille 11.2.1920, mikrofilmirulla PR:64, KEPA, KA; ’Arvioimme aseman oikein.’, *Karjalan Aamulehti* 11.2.1920, 2, pääkirjoitus; ’Hallituksen täydentäminen.’, *Helsingin Sanomat* 8.2.1920, 5, pääkirjoitus.

²⁰⁶ ’Sosialistien puoluekokous.’, *Kaleva* 17.12.1919,1, pääkirjoitus; ’Sosialidemokraattien puoluekokous.’, *Karjalan Aamulehti* 18.12.1919, 3, pääkirjoitus; ’Sosialidemokraattien puoluekokous.’, *Helsingin Sanomat* 18.12.1919, 3, pääkirjoitus; Kansallisen Edistyspuolueen puoluekanslian kirje puolueen kannattajalehdille 11.2.1920, mikrofilmirulla PR:64, KEPA, KA; Vares 1991, 18.

niissä oloissa”.²⁰⁷ Se kertoo hyvin juuri siitä, miten sisäpoliittisesti vaikeaa aikaa Suomen 1920-luvun alkupuoli oli, kun puolueiden välillä oli paljon ristiriitoja.

Edistyspuolueen kannattajalehdille ei sosialidemokraattien äänestyspäättös kuitenkaan riittänyt, vaan ne vaativat parempia perusteluja, miksi sosialistit eivät voineet astua hallitukseen yhdessä maalaisliiton ja edistyspuolueen kanssa. *Karjalan Aamulehti* kirjoitti hallitusneuvotteluihin pettyneenä, että Suomen sosialidemokraatit ”hapuilivat sinne tänne vailla johdonmukaista tosiasioihin perustuvaa toimintaa” ja sen mielestä he olivatkin vielä varsin kaukana länsimaisesta sosialidemokratiasta. Lehti otti esimerkeiksi Ruotsin ja Saksan, joissa sosialidemokraatit työskentelivät ”käsi kädessä kansanvaltaisten porvariainesten” kanssa. Ruotsissa liberaalien ja vasemmiston yhteistyö alkoi vuonna 1917 ja Saksassa vuonna 1919. *Etelä-Suomen Sanomat* oli asiasta yhtä tuohtunut ja nimitti sosialisteja ”parlamentaarisuuden irvikuvaksi”.²⁰⁸

Edistyspuolueessa sosialisteja pidettiin epäkypsinä parlamentaariseen työhön, koska he kieltäytyivät ottamasta vastuuta, vaikka kuitenkin arvostelivat jatkuvasti Vennolan hallituksen politiikkaa epäonnistuneeksi. *Helsingin Sanomat* kirjoitti harmistuneena, että sosialidemokraatit eivät olleet vielä kypsyneet sille asteelle, jota yhteiskunnallisten asioiden hoitaminen ja puolueen parlamentaarinen asema edellyttivät. Äänenkannattajat myös esittivät kysymyksen, kypsyikö sosialidemokraattinen puolue koskaan parlamentaariseen toimintaan vai oliko päämääränä vain mahdollisimman suurten joukkojen kerääminen, jolloin myös äärivasemmisto pysyisi puolueessa mukana.²⁰⁹ Edistyspuolueen enemmistö tuntui ikään kuin odottavan hetkeä, jolloin se saisi sosialidemokraateista luotettavan hallituskumppanin, joka täyttäisi edistyspuolueen ehdot ja tukisi poliittista keskustaa. Tämä toive näytti korostuvan etenkin, kun yhteistyö oikeiston kanssa ei sujunut edistyspuolueen toivomalla tavalla.

Puolueen puheenjohtaja Mantere valitteli sosialistien päätöstä vielä edistyspuolueen huhtikuussa vuonna 1920 pidetyssä puoluekokouksessa. Hänen mielestään parlamentarismien kannalta oli luonnollista, että eduskunnan suurin puolue, jolla oli 80 edustajaa, olisi myös edustettuna mahdollisuuksien mukaan hallituksessa. Mantere ei pitänyt hyvänä sitä, että puolue, joka edusti niin suurta osaa kansasta toimi vuodesta toiseen vastustuspuolueena ja vapaana edesvastuusta, jonka hallitukseen

²⁰⁷ Blomstedt 1969, 403; Jansson 1993, 92; Soikkanen 1975, 366–367; Tanner 1966; 21, 71.

²⁰⁸ ’Hallituskysymys.’, *Helsingin Sanomat* 11.2.1920, 3, pääkirjoitus; ’Viikon varrelta.’, *Karjalan Aamulehti* 14.2.1920, 3; ’Hallituksen täydentämiskysymys.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 14.2.1920, 1,2, pääkirjoitus; Hadenius et al. 1993, 91; Winkler 1998, 71.

²⁰⁹ ’Hallituksen täydentäminen.’, *Helsingin Sanomat* 8.2.1920, 5, pääkirjoitus; ’Nykyinen sosialidemokratiamme.’, *Helsingin Sanomat* 12.2.1920, 2, pääkirjoitus; ’Viikon varrelta.’, *Karjalan Aamulehti* 14.2.1920, 3.

osanotto toi mukanaan.²¹⁰ Keskustan ja vasemmiston orastava yhteistyö kariutui heti armahdusky-symyksen jälkeen, joten edistyspuolue antoi pettyneenä paljon moitteita sosialidemokraateille parla-mentaarisisesta epäkypsyydestä, josta ei edistyspuolueen mielestä ollut epäilystäkään, kun sosialis-tit eivät taipuneet yhteistyöhön poliittisen keskustan kanssa.

Edistyspuolueen parlamentaarisisena ihanteena oli Englanti, mutta sen mallia ei kuitenkaan voitu sellaisenaan soveltaa Suomen oloihin. Puolueen mielestä Suomeen oli kehitettävä omiin oloihin sopiva parlamentarismi, koska Suomen valtioelämä ei ollut vielä ehtinyt vakiintua tiettyyn muotoon. Parlamentarismin ytimenä pidettiin sitä, että hallituksen politiikan pääkohdat olivat sopusoinnussa eduskunnan enemmistön tahdon kanssa. Edistyspuolueen mielestä oikeisto ei ollut vielä sisäistänyt tätä periaatetta, koska sen mielestä kaikessa oli aina kannatettava hallitusta.²¹¹

Sen sijaan sosialidemokraattien uskottiin ymmärtävän parlamentarismin periaatteet oikeistoa pa-remmin. *Helsingin Sanomat* kirjoitti, että ”jos sosialidemokraattinen puolue astuu selvän parlamen-taarisen toiminnan tietä, sillä on mitä suurin vaikutusvalta asioiden kulkuun tässä maassa”. Sosiali-demokraattien katsottiin olevan jo sen suuren paikkaluvun takia eduskunnassa vastuussa Suomen olojen kehityksestä ja suurimmassa osassa edistyspuoluetta tuntui olevan vakaa usko siihen, että puolueilla olisi edellytyksiä toimia yhteistyössä kunhan sosialidemokraatit ymmärtäisivät parlamen-tarismien edistyspuolueen tavoin. Yhteistoimintaa pidettiin kuitenkin täysin mahdottomana, jos so-sialistit eivät luopuisi ”vallankumoushapuilusta” eli yhteistyöstä kommunistien kanssa.²¹²

Vennolan luomassa mallissa keskustahallitus nojautui vaihteleviin enemmistöihin. Armahduslaissa se pystyi luottamaan vasemmistoon ja esimerkiksi taloudellisissa kysymyksissä tukea tuli yleensä oikealta. Silloin, kun vasemmisto ja oikeisto yhtyivät oppositiossa, hallitus oli vaarassa kaatua. Ruotsissa vähemmistöhallitus etsi samaan tapaan tukea joko oikealta tai vasemmalta yrittäen tulla toimeen enemmistön kanssa. Käytännöstä tuli niin yleinen, että siitä alettiin käyttää termiä tyngd-punktparlamentarism.²¹³

²¹⁰ Oskari Mantereen pitämä puhe Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokouksessa 24.4.1920, mikrofilmirulla PR: 52, KEPA, KA.

²¹¹ ’Parlamentarismien toteuttaminen Suomessa.’, *Helsingin Sanomat* 13.8.1919, 3, pääkirjoitus.

²¹² ’Parlamentarismien toteuttaminen Suomessa.’, *Helsingin Sanomat* 13.8.1919, 3, pääkirjoitus; ’Toisiinsa sulamattomat suunnat.’, *Helsingin Sanomat* 5.9.1919, 3, pääkirjoitus; ’Kirje Helsingistä.’, *Helsingin Sanomat* 13.9.1919, 4; ’Sanahe-linää ja hapuilua.’, *Helsingin Sanomat* 6.1.1920, 2, pääkirjoitus.

²¹³ Hadenius et al. 1993, 92; Jansson 1993, 93–94.

Hallituksen täydentäminen kävi helmikuussa yhä mahdottomammaksi eikä sen sisäinen työkään enää sujunut parhaalla mahdollisella tavalla. Lopullisesti Vennolan hallituksen eroilmoitus tuli maaliskuun alussa vuonna 1920. Hallitus kaatui tielakiasiaan, joka oli erityisesti maalaisliitolle tärkeä, sillä lain myötä maanomistajille kuuluneiden velvollisuuksien teiden hoidosta piti siirtyä valtiolle. Äärimmäisen vasemmiston ja oikeiston äänillä eduskunnassa tielaki kuitenkin lykättiin vuodelle eteenpäin. Hallitus ei tehnyt laista luottamusksymystä, vaan se katsoi joutuneensa ristiriitaan eduskunnan kanssa ja sai välittömästi jätettyä eroilmoituksensa maalaisliitolle tärkeään tielakiin vedoten.²¹⁴

Edistyspuolueen näkemyksen mukaan niiden, jotka hallituksen kaatoivat, täytyi ottaa vastuu ja ryhtyä muodostamaan uutta hallitusta. Vasemmiston ja oikeiston oli kuitenkin mahdotonta saada yhteistä hallitusta aikaan.²¹⁵ Sen varaan kaatajien vastuunottamispuheista huolimatta edistyspuolueessa varmasti myös luotettiin ja eläteltiin toiveita siitä, että valta-asema kuitenkin säilyisi edelleen poliittisella keskustalla.

Edistyspuolueella oli selvästi huoli omasta kohtalosta, sillä suunnanmuutosta etenkin oikealle ei kovin voimakkaasti haluttu. Kannattajalehdissä kirjoitettiin, että ”olosuhteisiin nähden” pääministerin tulisi kuulua keskustaan. Myös ulko- ja sisäministerin paikat haluttiin säilyttää joko edistyspuolueella tai maalaisliitolla. Tehtäväjako perusteltiin *Helsingin Sanomissa* keskustasuunnan yhteiskuntaa rauhoittavalla vaikutuksella ja lehden mukaan ”jokainen poikkeus tästä olisi omiaan vahvistamaan niitä voimia, jotka pyrkivät kansaamme hajoittamaan ja hävittämään”.²¹⁶

Hallituskysymyksessä edistyspuolueen parlamentarismikäsitelmä on ristiriitainen. Teoriassa haluttiin, että parlamentaarisen tavan mukaisesti hallituksen kaatajat ottaisivat vastuuta, mutta käytännössä kuitenkin ei oltu valmiita luopumaan keskeisistä ministerin toimista eli saavutetusta vallasta. Tärkeimpänä perusteena keskustan vallassa pysymiselle käytettiin maalaisliiton ja edistyspuolueen yhteiskuntaa vakaannuttavaa vaikutusta ja puoluelehdet suorastaan pelottelivat muiden puolueiden halulla ravisuttaa keskustapuolueiden rakentamaa yhteiskuntarauhaa.

²¹⁴ 'Hallitus eronnut.', *Helsingin Sanomat* 4.3.1920, 3, pääkirjoitus; 'Valitettava päätös.', *Karjalan Aamulehti* 4.3.1920, 2, pääkirjoitus; 'Hallitus pyytännyt kokonaisuudessaan eroa.', *Etelä-Suomen Sanomat* 4.3.1920, 2; Jansson 1993, 94.

²¹⁵ 'Pari lähtökohtaa.', *Helsingin Sanomat* 5.3.1920, 3, pääkirjoitus.

²¹⁶ 'Pari lähtökohtaa.', *Helsingin Sanomat* 5.3.1920, 3, pääkirjoitus; 'Hallituspuola.', *Etelä-Suomen Sanomat* 6.3.1920, 1, pääkirjoitus.

Keskustasuunnasta jouduttiin lopulta taipumaan hallitusneuvotteluissa, sillä 15.3.1920 Rafael Erichin oikeistokoalitio aloitti toimintansa. Erich oli ollut presidentti Ståhlbergin vahvin ehdokas jo neuvottelujen alkuvaiheissa, sillä hänen pyrkimyksenä oli saada kokoomus mukaan hallitukseen ja saada siten porvarillinen rintama eheämmäksi. Erichin valintaa puolsi myös se, että hän oli ollut valmistelemaan Suomen rauhanohjelmaa jo syksystä 1919 lähtien, joten hänellä oli hyvät valmiudet tuleviin rauhanneuvotteluihin Neuvosto-Venäjän kanssa. Erichin hallituksessa, jossa painopiste oli oikeistossa, oli kolme kokoomuslaista, kaksi ruotsalaisen kansanpuolueen, kolme maalaisliiton ja neljä edistyspuolueen edustajaa.²¹⁷

Helsingin Sanomat lupasi antaa hallitukselle lojaalisen kannatuksensa edistyspuolueen enemmistön kannan mukaisesti, vaikka se esittikin vielä kerran toiveensa laajapohjaisesta koalitionhallituksesta. Lehti oli selvästi harmistunut sosialidemokraateille, sillä sen mielestä sosialistien olisi pitänyt parlamentarismin ensimmäisen ehdon mukaisesti myötävaikuttaa uuden hallituksen syntyyn, koska puolue oli ollut entistä hallitusta kaatamassa. Pettynyt *Karjalan Aamulehti* sen sijaan nimitti Erichin hallitusta täysin oikeistolaiseksi ja lehti toi hyvin ponnekkaasti ilmi, että edistyspuolueen miehet olivat menneet hallitukseen omalla vastuullaan ilman eduskuntaryhmänsä hyväksymistä. Lehti antoi myös kritiikkiä Vennolan hallitukselle, sillä sen mielestä hallitus ei osoittanut tarpeeksi jyrkkyyttä, eikä esiintynyt riittävän yhtenäisesti ja voimakkaasti. Suurimpana syynä hallituksen kaatumiseen *Karjalan Aamulehti* piti muiden lehtien tavoin kuitenkin erittäin vaikeita olosuhteita.²¹⁸ Tuskin Vennolalla olisi ollut enää paljon mitään tehtävissä hallituksen pelastamiseksi, sillä hallitus näytti tulleen niin selvästi tiensä päähän armahduskysymyksen ja tielain myötä.

Kannattajalehdet toivoivat Erichin hallitukselle parempaa työrauhaa kuin Vennolalla oli ollut ja kertoivat itse noudattavansa asiallista arvostelua. Kauan ei kuitenkaan tästä asiallisuuden vaatimuksesta pidetty kiinni, sillä jo Erichin hallituksen ohjelma sai paljon moitteita. Hallituksen ohjelmassa painottui selkeästi ulkopolitiikka ja ohjelman tärkein kohta olikin rauhansaanti Neuvosto-Venäjän kanssa. Edessä oli myös muita tärkeitä ratkaisuja kuten Kansainliiton jäsenyys ja Ahvenanmaa kysymys. Edistyspuolueen äänenkannattajat pitivät hallitusohjelmaa ylimalkaisena ja epämääräisenä. Siitä katsottiin puuttuvan yhteiskunnallinen uudistusohjelma lähes kokonaan.²¹⁹

²¹⁷ Blomstedt 1969, 405; Uino 1994, 346. Ks. hallituslista tämän työn liitteenä.

²¹⁸ 'Uusi hallitus muodostettu.', *Helsingin Sanomat* 15.3.1920, 1, pääkirjoitus; 'Olemme saaneet oikeistohallituksen.', *Karjalan Aamulehti* 16.3.1920, 2, pääkirjoitus; 'Hallituksen vaihtuessa.', *Karjalan Aamulehti* 6.3.1920, 2, pääkirjoitus; 'Uusi hallitus muodostettu.', *Etelä-Suomen Sanomat* 16.3.1920, 1, pääkirjoitus.

²¹⁹ 'Viikon varrelta.', *Karjalan Aamulehti* 20.3.1920, 3; 'Uuden hallituksen ohjelma.', *Helsingin Sanomat* 17.3.1920, 3, pääkirjoitus.

Karjalan Aamulehti kiirehtikin jo ilmoittamaan, että ohjelma ei poikennut millään tavalla oikeiston aiemmista poliittisista ohjelmista. Moitteita saivat myös oman puolueen ministerit, jotka kaikki eivät lehden mielestä olleet aivan kyvykkäimpiä. Kokemuksen puutteen vuoksi oli epävarmaa, millainen heidän todellinen toimintakykynsä tulisi olemaan. Osa keskustasta esiintyikin avoimessa oppositiossa Erichin hallitusta vastaan.²²⁰ Edistyspuolue ei saanut haluamiaan ministerin paikkoja, joten purnausta riitti uudesta hallituksesta, vaikka siellä oli omankin puolueen miehiä mukana. Jo hallitusneuvottelujen aikaan oli tiedossa, että uusi hallitus joutuisi painottamaan ohjelmassaan vahvasti ulkopoliittikkaa, joten minään yllätyksenä se ei varmasti tullut. Etenkin *Karjalan Aamulehti* halusi esiintyä oppositioroolissa ja tuoda ilmi edistyspuolueen ajamia yhteiskunnallisia uudistuksia, jotka pitkälti ulkopoliittisten seikkojen vuoksi jäivät Rafael Erichin hallitusohjelmassa taka-alalle.

Hallituksen vaihdos herätti runsaasti keskustelua vielä edistyspuolueen puoluekokouksessa, joka pidettiin huhtikuussa vuonna 1920. Kokouksessa olijat halusivat tarkempaa tietoa hallituksen kaatumisesta ja keskustasuunnan vaihtumisesta oikeistosuuntaan. Vennola sanoi hallituksen kaatuneen tielakiin, joka oli ollut maalaisliitolle jo alun perinkin hallituksessa olemisen edellytys. Hallituksessa oli siis osattu varautua maalaisliiton reagointiin, kun laki ei eduskunnassa saanut tarvittavaa kannatusta.²²¹

Vennolan mielestä oli luonnollista, että hallitukset eivät olleet ikuisia ja poliittiseen tilanteeseen kuului erilaiset kehityskaudet ja vaihtelut, joissa välillä vastustaja sai vetää kuormaa. Hän totesi puheessaan myös ikään kuin rauhoitellen keskustelua, että varsin suuri osa eduskunnasta oli vielä parlamentaarisesti kypsymätöntä, joten hänen mielestään ei voinut odottaa, että eduskunnan toiminta olisi vielä muodostunut toivottuja parlamentaarisia vaatimuksia vastaaviksi.²²² Ihan kuin Vennola olisi puheessaan viitannut suoraan sosialidemokraatteihin, joita edistyspuolue oli jo aiemminkin syyllistänyt siitä, ettei keskustasuuntaus päässyt voitolle uudessa hallituksessa.

Puoluekokouksessa nostettiin esiin myös armahduskysymyksen vaikutus hallituksen kaatumiseen. Kansanedustaja K. E. Linna sanoi puheenvuorossaan, että enemmän kuin yksikolmasosa edistyspuolueen eduskuntaryhmän jäsenistä ilmoitti etukäteen äänestävänsä armahduslain lykkäämisen puolesta. Puolueessa ei siis saavutettu yksimielisyyttä, jonka mukaan olisi äänestetty. Ministerien

²²⁰ 'Viikon varrelta.', *Karjalan Aamulehti* 20.3.1920, 3; 'Uuden hallituksen ohjelma.', *Helsingin Sanomat* 17.3.1920, 3, pääkirjoitus; Vares 1991, 21.

²²¹ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokous 24–26.4.1920 ja J. H. Vennolan puhe Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokouksessa, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA.

²²² *ibid.*

eroilmoituksia tuli heti sen jälkeen, kun laki oli hyväksytty eduskunnassa ja presidentti sen vahvistanut. Nämä ministerien toimenpiteet puolsivat vähemmistössä olleiden mielestä sitä, että hallitus ei enää voinut yhteisymmärryksessä jatkaa toimintaansa.²²³

Vennola kielsi jyrkästi, että armahduslaki olisi vaikuttanut hallituksen toimintaan kielteisesti ja hän korosti edelleen maalaisliiton suhtautumista tielakiin. Lisäksi Vennola kertoi useamman ministerin halukkuuden siirtyä toisiin tehtäviin, jolloin ajankohta vain sattui olemaan sama kuin armahduksen vahvistamisella.²²⁴ Hänen tarkoituksena oli varmasti saada tilanne näyttämään siltä, että hallituksen kaatumisen alkuperäinen syy ei olisi ollut lähtöisin edistyspuolueesta. Tielaki oli osasyynä hallituksen kaatumiseen, mutta kyllä armahduslaki oli kuitenkin se taitekohta, josta hallituspula lähti varsinaisesti liikkeelle.

Myös Mantere kiisti omassa puheessaan, että erimielisyys armahduskysymyksessä olisi vaikuttanut erottavasti eduskuntaryhmän toimintaan. Sen sijaan hän halusi tuoda esiin hieman kriittisemmän näkemyksen hallitussuunnan vaihtumisesta oikealle. Mantereen mielestä eniten hallituksen nykyiseen kokoonpanoon vaikutti se, että edistyspuolueen eduskuntaryhmä asettui vaatimaan uudessa hallituksessa enemmistöä, jolla vaikeutettiin keskustahallituksen muodostamismahdollisuuksia.²²⁵ Mantere siis totesi ääneen sen, mikä oli havaittavissa puolueen kannattajalehdistäkin. Tavoiteltiin itselle kaikkia tärkeitä ministerin paikkoja, jolloin kävikin niin, että jouduttiin luopumaan keskustasuunnasta.

Menneiden tapahtumien käsittelyn jälkeen puoluekokous linjasi tulevaa. Eräät edustajat olivat sitä mieltä, että puolueessa oli menty liikaa vasemmalle armahduskysymyksen ja hallitusneuvotteluiden myötä, vaikka sosialistit eivät hallitukseen tulleetkaan. Heidän mielestään raja piti tehdä niin selväksi, että liikkeellä olevat epäilykset liian läheisestä yhteistyöstä poistuisivat. Toisaalta osa kritisoi voimakkaasti sosialistien menettelyä hallitusneuvotteluissa, joten ajan ei vielä katsottu olevan tarpeeksi kypsää yhteistyölle. Kokouksessa päädyttiin siihen, että yhteistyötä sosialistien kanssa voitiin harkita vasta sitten, kun sosialidemokraattien parlamentaarinen ajatuskanta oli selvennyt ja varmistunut. Myöskään oikeistoa ei täysin puoluekokouksessa sivuutettu, sillä edustajat epäilivät

²²³ *ibid.*

²²⁴ *ibid.*

²²⁵ Oskari Mantereen puhe Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokouksessa 24–26.4.1920, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA.

Erichin hallituksen edistysmielisyyttä. Puolueen eduskuntaryhmää pyydettiin tarkkailemaan, miten hallituksessa suhtauduttiin edistyspuolueeseen ja sen ohjelmaan.²²⁶

Edistyspuolue teki erittäin tarkkaa linjausta vasemmiston ja oikeiston suhteen. Kokouksessa ilmeni todella hyvin, miten puolueen jakautuminen vasemmistoon ja oikeistoon vaikutti mielipiteiden hajaantumiseen esimerkiksi suhtautumisessa sosialidemokraatteihin. Tämä varmasti vaikeutti yhtenäisen linjan rakentamista, kun mielipiteet olivat selvästi jakaantuneet. Maalaisliiton suhteen ei mitään linjavetoa puoluekokouksessa tehty, joten keskustasuuntaa yhdessä maalaisliiton kanssa pidettiin sillä hetkellä edistyspuolueessa varmasti niin itsestään selvänä, ettei sitä tarvinnut linjata erikseen.

Rafael Erichin hallituksen toiminta keskittyi lähinnä ulkopoliittisiin ratkaisuihin, mutta se ei myöskään voinut välttyä sisäpoliittisilta kriiseiltä, jotka aiheutuivat Suomen ja Neuvosto-Venäjän 14.10.1920 solmitusta Tarton rauhasta.²²⁷ Hieman laajempi hallituspohja ei siis rauhoittanut maan sisäpoliittista työskentelyä Ståhlbergin toivomalla tavalla ja hyvin vahvoja puolueiden välisiä jännitteitä oli edelleen olemassa. Ensimmäisen vakavan kriisin hallitus kohtasi, kun laki tuonnin ja viennin säännöstelystä rajaseuduilla tuli eduskunnassa hylätyksi sosialistien ja oikeiston äänillä.²²⁸

Tarton rauhansopimusta ei voinut Erichin hallituksen mielestä vahvistaa ilman tätä lakia, jonka katsottiin turvaavan parhaiten Suomen omia elämisehtoja estämällä maalle välttämättömien elintarpeiden virtaamisen maasta pois. Hallituksen huolenaiheena oli myös, että rauhansopimuksen jälkeen kommunistien kiihotus rajan yli ylläpidettyjen salaisten yhteyksien kautta lisääntyisi. Lain avulla jokin tietty alue olisi voitu julistaa poikkeustilaan ja siten rauhoittaa mahdolliset salakuljetukset ja kiihotustyö.²²⁹

Edistyspuolue kannatti Tarton rauhaa, sillä puolueessa ei uskottu, että parempaan olisi ollut mahdollisuuksia. Rauhan saamista pidettiin puolueen mielestä välttämättömänä yhteiskunnallisten olojen vakiintumisen kannalta, joten sillä katsottiin olevan myös suuri sisäpoliittinen merkitys. Maalaisliitossa Tarton rauha ei saanut niin suurta kannatusta osakseen kuin edistyspuolueen keskuudessa, mutta suoranaista rauhan hylkäämistä ei kuitenkaan maalaisliitossa kannatettu. Oikeistossa rauha herätti hyvin paljon ristiriitaisia tunteita. Kokoomuksesta rauhaa kannattivat puolueen ministeri-

²²⁶ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokous 24–26.4.1920, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA.

²²⁷ Kansallisen Edistyspuolueen puoluehallituksen kertomus toimintavuodelta 1920–1921, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Kansallisen Edistyspuolueen eduskuntaryhmän toimintakertomus vuoden 1920 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; 'Rauha allekirjoitettu.', *Turun Sanomat* 16.10.1920, 3, pääkirjoitus.

²²⁸ VP 1920, ptk. II, 1296–1297.

²²⁹ Blomstedt 1969, 412; Jääskeläinen 1964, 19; Uino 1994, 368.

ryhmä, jossa voimakkain puolustaja oli Lauri Ingman. Myös kokoomuksen Ernst Nevanlinna ja J. K. Paasikivi olivat rauhan kannalla. Vastustajia oli kuitenkin runsaasti ja puolueessa tapahtui sisäinen jako rauhan kannattajiin ja vastustajiin.²³⁰

Tarton rauhan vastustajat nimittivät sitä häpeärauhaksi, joten edistyspuolueessa tehtiin johtopäätös, että osa oikeistosta halusi ilmaista pettymyksensä rauhanneuvotteluista hylkäämällä rajaseutulain. Sosialidemokraatit olivat tyytyväisiä rauhaan ja pitivät sitä kohtuullisena. Sosialistien vastustusta rajaseutulakiin perusteltiin edistyspuolueessa kuitenkin sillä, että he luulivat hallituksen käyttävän lakia poliittisiin tarkoituksiin eli kohdistamalla rajaseutujen erityisvalvontaa heidän paikalliseen toimintaansa. Erichin hallitus teki rajaseutulaista aiheutuneesta ongelmallisesta tilanteesta sen johtopäätöksen, että se ei enää voinut jatkaa tehtävässään.²³¹ Vaikka hallituspohjaa oli laajennuttu, siitä huolimatta sen huteruus tuli hyvin nopeasti ilmi. Tilanteessa, jossa painetta tuli niin vasemmalta kuin oikealta, Erichin hallitus katsoi parhaaksi ratkaisuksi jättää paikkansa.

Edistyspuolueen kannattajalehdet ymmärsivät hallituksen haluttomuuden jäädä paikoilleen, mutta ratkaisua pidettiin silti hätiköitynä, koska hallituksella ei kuitenkaan katsottu olevan tarpeeksi vahvaa syytä eroamiseen. Eronpyyntö tuli pahimmalla mahdollisella hetkellä, kun Tarton rauhaa ei vielä ollut eduskunnassa saatu vahvistettua ja nyt sen pelättiin siirtyvän epämääräiseen ajankohtaan hallituspulan vuoksi. Äänenkannattajat julistivat sekä opposition että hallituksen hätiköinnin johtavan pahimmassa tapauksessa vaikeisiin ja pitkäaikaisiin hallitusneuvotteluihin. *Etelä-Suomen Sanomien* mielestä selkkaus oli vain mielenilmaus ja piti valitettavana sitä, että Suomen parlamentaarisessa elämässä ”äärimmäiset vastakohdat lyöttäytyivät kainostelematta yhteen itsekkäitä tarkoituksiperiä ajaakseen”. Edistyspuolue vaati lain kaatajia vastuuseen teosta ja *Karjalan Aamulehti* oikein painotti, että edistyspuolueen ja maalaisliiton tulisi tällä kertaa pysyä täysin koko riidan ulkopuolella.²³²

Sosialistit pyysivät hallitukselta uutta esitystä rajaseutulaista, eikä oikeistokaan lopulta kovin innokkaasti hallituksen eroa vaatinut. Tilanteesta selvittiinkin pelkällä säikähdyksellä ilman hallituspulaa, sillä Erichin hallitus päätti jatkaa tehtävässään tasavallan presidentin sitä pyydettyä. Rajaseu-

²³⁰ 'Edesvastuutonta politiikka.', *Helsingin Sanomat* 17.11.1920, 3, pääkirjoitus; Merivirta 1936, 29; Mylly 1978, 115; Uino 1994, 360–363.

²³¹ 'Edesvastuutonta politiikka.', *Helsingin Sanomat* 17.11.1920, 3, pääkirjoitus; 'Hallituspula syntynyt.', *Etelä-Suomen Sanomat* 18.11.1920, 2; Soikkanen 1975, 379.

²³² 'Hallituspula. 'Harkitsemattomoin askelein tulos.', *Helsingin Sanomat* 18.11.1920, 2, pääkirjoitus; 'Hallituspula alkanut.', *Karjalan Aamulehti* 18.11.1920, 2, pääkirjoitus; 'Hallituspulan kehitys.', *Karjalan Aamulehti* 19.11.1920, 1, pääkirjoitus; 'Hallituspula.', *Kaleva* 18.11.1920, 1; 'Tasavallassa jälleen ministeripula.', *Turun Sanomat* 18.11.1920, 1.

tulaista annettiin eduskunnalle uusi esitys ja se otettiin uudelleen eduskunnan käsittelyyn 30.11.1920. Laki hyväksyttiin selvästi äänin 163–27. Tarton rauha sai eduskunnan vahvistuksen heti seuraavana päivänä.²³³

Hallituspuolueiden keskinäinen luottamus horjahteli varsin usein Erichin hallituksessa, eikä hallitus saanut varauksetonta tukea hallituspuolueiltakaan.²³⁴ Tähän seikkaan edistyspuolueen lehdet kiinnittivät huomioita, vaikka olivatkin helpottuneita siitä, että hallitus jatkoi tehtävässään. Hallitukselta vaadittiin parempaa yhteistyökykyä, jota pidettiin ehdottomana edellytyksenä epävarmoina aikoina. Oppositiota taas syytettiin siitä, että jatkuva hallituksen kaatamisella pelottelu ei ollut soveliaista politiikkaa, sillä sitä pidettiin hämmentävänä ja epävarmuutta aiheuttavana tekijänä hallitukselle. *Helsingin Sanomien* mukaan sosialistit saivat yllykettä epävarmoissa oloissa ja niiden parhaaksi liittolaiseksi lehti nimitti oikeiston pelottelua.²³⁵

Hallituksen kaatamisyrityksellä haluttiin varmasti näyttää, että oppositiolla oli siihen tarpeen tullen kaikki edellytykset. Etenkin sosialidemokraattiselle puolueelle, joka oli eduskunnan suurin puolue, se oli näytävä keino osoittaa kritiikkiä oikeistopainotteista hallitusta vastaan. Mutta epävakaisissa poliittisissa oloissa sillä oli taipumus johtaa seurauksiin, josta oli vaikea päästä pois ilman vakavaa hallituspulan uhkaa, sillä sosialidemokraatit eivät edelleenkään olleet halukkaita hallituksenmuodostajiksi. Oikeisto ja vasemmisto eivät myöskään voineet yhteistä hallitusta muodostaa, vaikka ne pystyivät sen olemassaoloa yhdessä ongelmitta horjuttamaan.

Vaikka hallituspulasta selvittiin pelkällä säikähdyksellä, sisäpolitiikassa oli jo kytemässä uusi kriisi. Tällä kertaa kriisi muodostui jo ennestään tutun armahdulain ympärille. Tarton rauhansopimuksessa oli nimittäin artikla, jonka mukaan kaikki Suomesta Venäjälle paenneet olisi armahdettava. Tämän myötä armahdusasia tuli jälleen ajankohtaiseksi myös Suomen sisäpolitiikassa ja etenkin vasemmisto sai Tarton rauhansopimuksesta syyn lähteä ajamaan armahdusta eteenpäin. Sosialistit olivat tehneet jo vuoden 1920 keväällä ehdotuksen, että armahdus otettaisiin jälleen eduskunnan käsittelyyn. Erichin hallitusohjelmaan ei kuitenkaan sisältynyt kohtaa uudesta armahduksesta, joten sosialidemokraattien ehdotuksen käsittely lykkääntyi muiden, hallituksen mielestä tärkeimpien asi-

²³³ VP 1920, ptk. II, 1470; Kansallisen Edistyspuolueen puoluehallituksen kertomus toimintavuodelta 1920–1921, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; 'Rajaseutulaki ja rauhankysymys eduskunnan käsittelyssä.', *Helsingin Sanomat* 1.12.1920, 4.

²³⁴ Jansson 1993, 94; Jääskeläinen 1977, 319.

²³⁵ 'Hallituspulan selvittäminen.', *Helsingin Sanomat* 19.11.1920, 5; 'Nykyisen hallituksen pystyessä pysyminen.', *Helsingin Sanomat* 15.12.1920, 2, pääkirjoitus; 'Puheista pulaan.', *Helsingin Sanomat* 19.2.1921, 2, pääkirjoitus; 'Selviytyminen hallituspulasta.', *Karjalan Aamulehti* 20.11.1920, 2, pääkirjoitus.

oiden takia. Vaatimukset armahdusta kohtaan kävivät kuitenkin koko ajan kovemmiksi ja Tarton rauha vaikutti huomattavasti siihen, että hallitus ei voinut enää suhtautua vasemmiston esitykseen täysin välinpitämättömästi.²³⁶

Sosialistit halusivat edellisten vaatimusten mukaisesti täydellistä armahdusta kaikille sisällissodan johdosta vangituille, lukuun ottamatta murhaan tai murhapolttoon syylistyneitä.²³⁷ Mielipiteet armahduksesta ja sen laajuudesta eivät kuitenkaan olleet vielä täysin laantuneet puolueiden keskuudessa ja oikeisto suhtautui edelleen tietyllä varauksella koko kysymykseen. Maalaisliiton ja edistyspuolueen oli tietysti helpompi ryhtyä kannattamaan armahdusta, koska se oli kuulunut niiden omiinkin poliittisiin ohjelmiin. Samalla se oli hyvä ase oikeistoa vastaan, sillä oikeisto joutui pyörittämään päätöksen sen suhteen, että Erichin hallitus ei armahduksia myöntäisi. *Karjalan Aamulehti* kirjoitti tyytyväisenä, että ”oikeisto on niellyt katkeran pillerin”. Ainoastaan kritiikkiä herätti se, että hallitus suostui armahdukseen Tarton rauhan yhteydessä eli toisen vallan vaatimuksesta, jolloin se ei ollut enää pelkästään Suomen sisäinen asia.²³⁸

Täydellisen armahduksen sijaan edistyspuolue katsoi, että edellytykset olivat olemassa laajennettuun armahdukseen. Tärkein perustelu oli edelleen kansan eheyttäminen, joka oli vielä pahasti kesken. Toisena syynä pidettiin sitä, että armahdukset olivat olleet edellisillä kerroilla melko summittaisia, jolloin enemmän syyllisiä armahdettiin ja vähemmän syyllisiä jäi armahtamatta. Kolmantena perusteena pidettiin sitä, että edellisestä armahduksesta ei ollut aiheutunut oikeiston pelkäämiä levottomuuksia ja oikeistonkin katsottiin suhtautuvan asiaan jo hieman suopeammin.²³⁹

Erichin hallitukselle armahdusasia oli todella kiusallinen ja se lykkäsikin lakiehdotuksen ottamista käsittelyyn mahdollisimman pitkälle. Vasemmisto ei kuitenkaan luovuttanut, vaan aloitti joulukuussa vuonna 1920 eduskuntatyön jarruttamisen. Väinö Tanner ilmoitti avoimesti jarrutuksen tarkoituksen, joka oli armahduslain edistäminen. Eduskunnassa oli juuri meneillään budjettineuvottelut, joten jarrutus tuli pahimpaan mahdolliseen aikaan. Sosialistit pitivät keskustelua yllä noin viitisen-

²³⁶ 'Armahduskysymys Tarton rauhanneuvotteluissa.', *Etelä-Suomen Sanomat* 25.9.1920, 1, pääkirjoitus; 'Oikeiston kuperkeikka armahdusasiassa.', *Karjalan Aamulehti* 19.9.1920, 1, pääkirjoitus.

²³⁷ Tanner 1966, 14.

²³⁸ 'Oikeiston kuperkeikka armahdusasiassa.', *Karjalan Aamulehti* 19.9.1920, 1, pääkirjoitus; 'Armahduksen seuraukset.', *Karjalan Aamulehti* 14.8.1920, 2; 'Armahduksen laajentaminen.', *Helsingin Sanomat* 15.8.1920, 7, nimimerkillä H R-i.

²³⁹ *ibid.*

kymmentä tuntia ja he toivoivat, että eduskunnan enemmistö olisi ymmärtänyt armahduksen tärkeyden.²⁴⁰

Vaikka edistyspuolueen enemmistö olikin armahduksen puolella, ei jarrutusta kuitenkaan pidetty hyvänä asiana. *Karjalan Aamulehti* kirjoitti jarrutuksen olevan ”parlamentaarisesti varsin vaarallinen taistelukeino ja kaksiteräinen miekka, joka helposti haavoittaa käyttäjänsä”.²⁴¹ Radikaaleja keinoja ei pidetty asianmukaisina, koska ne saattoivat saada oikeistossa aikaan voimakkaita vastareaktioita ja pitkittää entisestään armahduksen käsittelyä.

Kannattajalehdet toivoivat vasemmistolta malttia, jotta jarrutus ei entisestään viivyttäisi armahdusta. *Helsingin Sanomat* piti kuitenkin tärkeänä, että hallitus ryhtyisi toimiin ennen kuin tilanne pääsisi kärjistymään. Lehti myös huomautti, ettei hallitus voinut enää mitenkään päästä velvollisuudesta, joka sitä odotti eduskunnan kokoontuessa uudelleen helmikuussa vuonna 1921.²⁴² Lehtien kirjoittelu viittasi vahvasti siihen, että vasemmiston ajateltiin olevan hyvin tosissaan armahduksen suhteen. Sitä yritettiin kuitenkin rauhoitella, jotta oikeisto ei menettäisi malttiaan. Molemminpuolinen rauhoittelu on osoitus siitä, että tilanteen pelättiin kärjistyvän ilmiriidaksi vasemmiston ja oikeiston välille. Edistyspuolueella oli varmasti myös pelko omasta asemasta ja sen heikkenemisestä, koska se oli edelleen armahduksen kannalla.

Sosialidemokraattien vaatimukseen sisältyi, että armahduslaki pitäisi ottaa tällä kertaa käsittelyyn eduskunnan eikä hallituksen esityksen pohjalta. Tämä varmasti siksi, että vasemmisto katsoi eduskunnalla olevan paljon paremmat edellytykset mahdollisemman laajan armahduksen toteuttamiseen kuin vahvasti oikeistosävytteisellä hallituksella. Edistyspuolueessa kannatettiin hallituksen esitystä, koska se halusi hallituksen ilmaisevan lakiin selvän kantansa. Se ei halunnut hallituksen jäävän pelkästään eduskunnan päätöksen toimeenpanijaksi tai jonkinlaiseen jälkiarvostelijan rooliin.²⁴³ Edistyspuolue piti tärkeänä sitä, että myös hallituksen asema tuli selvästi näkyviin lainsäädäntötyössä ja hallituksen piti ottaa siitä vastuuta parlamentaaristen tapojen mukaisesti.

²⁴⁰ Jääskeläinen 1973, 19–20; Tanner 1966, 14–15.

²⁴¹ 'Eduskuntatyön jarruttaminen.', *Karjalan Aamulehti* 12.12.1920, 2, pääkirjoitus; 'Sosialistit ja eduskuntatyöt.', *Etelä-Suomen Sanomat* 14.12.1920, 2.

²⁴² 'Sosialidemokraattien jarrutus ja hallituksen epämääräisyys.', *Karjalan Aamulehti* 19.12.1920, 2, pääkirjoitus; 'Sosialistit ja eduskuntatyöt.', *Etelä-Suomen Sanomat* 14.12.1920, 2; 'Jarrutuksen jälkeen.', *Helsingin Sanomat* 21.12.1920, 2, pääkirjoitus; 'Eduskunta kokoontuu.', *Helsingin Sanomat* 10.2.1921, 3, pääkirjoitus; 'Armahdusasia.', *Helsingin Sanomat* 13.2.1921, 3.

²⁴³ 'Armahduskysymys.', *Karjalan Aamulehti* 9.2.1921, 1, pääkirjoitus; 'Eduskunta kokoontuu.', *Helsingin Sanomat* 10.2.1921, 3, pääkirjoitus.

Helmikuun puolivälissä 1921 hallitus päätti lopulta ottaa armahduskysymyksen käsittelyyn ja syyksi se ilmoitti aiempien armahduspäätösten epätasaisuuden. Rkp:n oikeusministeri Söderholm, jonka tehtäviin armahduslain laatiminen kuului sekä saman puolueen kauppaministeri Ehrnrooth ilmoittivat heti jättävänsä erohakemukset, kun hallituksen päätös tuli julki. Tilanne oli pääministeri Erichille varsin tukala, sillä hän oikeistolaisena ymmärsi, että päätös ei edelleenkään ollut oikeiston ajaman politiikan mukainen. Hallituksen tiedossa oli kuitenkin se, että se ei voinut enää perääntyä, joten Erich toivoi hallituksen jatkavan armahduskysymyksen vaikeasta luonteesta ja sen aiheuttamasta erimielisyydestä huolimatta.²⁴⁴

Oli kuitenkin viitteitä siitä, että äärisuunnat yrittäisivät kaataa hallituksen, kun kummankaan tahto ei täysin voinut toteutua eli vasemmisto ei voinut saada laajennettua armahdusta läpi, eikä oikeisto voinut välttyä lain käsittelyltä. *Helsingin Sanomat* kirjoittikin, että ”yhtyykö tuli ja vesi jälleen päivän polttavassa sisäpoliittisessa kysymyksessä”, kun tilanne hallituksen kaatamiseen oli jälleen varsin otollinen.²⁴⁵ Oikeistolla ja vasemmistolla oli jo kokemusta siitä, miten he voivat tarpeen tullen yhdistää voimansa, joten tämä vaihtoehto oli otettava huomioon, kun jälleen oli kyse varsin arkaluonteisesta asiasta.

Armahduslaki ei ehtinyt tulla edes eduskunnan käsittelyyn, kun Erichin hallitus jätti erohakemuksen maaliskuussa vuonna 1921. Koska armahdusesitys valmisteluista huolimatta ei hallitukselta ilmestynyt tarpeeksi nopeasti, äänestivät sosialistit protestiksi hallituksen virkamiehille ehdottaman määrärahan myöntämistä vastaan.²⁴⁶ Tästä äänestyksestä ja samaan aikaan meneillään olleista tulo- ja menoarvion käsittelystä hallitus sai sopivat syyt jättää eronpyyntö presidentille. Erichin hallituksessa olleita kokoomuslaisia ja ruotsalaisen kansanpuolueen ministereitä harmitti erityisesti se, että eduskunta vähensi määrärahoja armeijan taisteluvälineistä ja poisti määrärahan yhden ruotsinkielisen ja suomenkielisen hiippakunnan perustamisesta. Nämä toimenpiteet eivät hallituksen enemmistön mielestä vastanneet maan etua ja sen hetkisten olojen vaatimuksia.²⁴⁷

Myös edistyspuolue kannatti sotabudjetin laskemista, joten hallituksen sisälläkään ei oltu yksimielisiä budjetin sisällöstä. Etenkin oikeistolle edellä mainitut kohdat olivat budjetin tärkeimpiä, joten se ei halunnut niistä luopua edes hallituspulan uhalla. *Kaleva* kirjoitti, että ei ollut odottamatonta, et-

²⁴⁴ 'Hallituksen täydentäminen.', *Helsingin Sanomat* 20.2.1921, 3, pääkirjoitus, 'Nykyisen hallitussuunnan jatkumisen edellytykset.', *Helsingin Sanomat* 27.2.1921, 4, pääkirjoitus.

²⁴⁵ *ibid.*

²⁴⁶ Jääskeläinen 1964, 20.

²⁴⁷ Kansallisen Edistyspuolueen eduskuntaryhmän toimintakertomus vuoden 1920 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA.

tä ”hallitus saadakse ”kunniallisen parlamentaarisen” lopun, käytti hyväkseen eduskunnan kitsautta”.²⁴⁸ Armahduskysymystä ei eroilmoituksessa mainittu, mutta on selvää, että sillä oli jälleen suuri vaikutus hallituksen kaatumiseen. Varmasti budjettineuvottelut edesauttoivat eroilmoituksen jättämistä, jolloin hallituksen ei tarvinnut suoranaisesti erota armahdusesityksen takia, sillä se olisi varmaankin saanut ainakin vasemmistossa aikaan melkoisen voimakkaita reaktioita. Toisaalta siihen ei varmaankaan kehdattu vedota, sillä armahdus oli osa Tarton sopimusta, jonka takana Erichin hallitus kuitenkin oli.

Helsingin Sanomat antoi täyden tunnustuksen Rafael Erichin hallitukselle Tarton rauhan aikaansaamisesta ja valitteli edelleen jatkuvien vaikeiden olosuhteiden vaikutusta hallituksen kaatumiseen. Kannattajalehtien mielestä eduskunta suhtautui hallitukseen epämääräisesti, koska hallitus osoitti epävarmuutta ja turhaa arkuutta sitä kohtaan. Hallituksen ei myöskään katsottu vakauttavan parlamentarismien periaatteita, koska se ei lausunut omia kantojaan tarpeeksi selvästi, eikä seurannut asioiden etenemistä valiokunnissa. Äänenkannattajat totesivat, että armahdusasiasta tuli etenkin ruotsalaisten kompastuskivi, joten onnistuneesta ulkopoliitiikasta huolimatta sisäpolitiikka oli syy, miksi hallitus ei halunnut jatkaa. *Etelä-Suomen Sanomat* oli varsin kriittinen Rafael Erichin hallitusta kohtaan ja kirjoitti sen olleen alun perinkin vain ”neljän viikon hallitus”, joka oli liiaksi riippuvainen ruotsalaisten vaatimuksista.²⁴⁹

Edistyspuolueessa tuntui riittävän ymmärrystä kaatuneelle hallitukselle etenkin ulkopoliitiikan osalta. Toisaalta oltiin kuitenkin tyytyväisiä siitä, että myös oikeisto sai kokea, miten vaikeaa hallitustyöskentely oli sen hetkessä poliittisessa ilmapiirissä etenkin sisäpolitiikan osalta. Hallituksen kaatumista saatettiin pitää merkinä siitä, että oikeistokoalitio ei toiminut sen ajan sisäpoliittiset tilanteen huomioon ottaen yhtään sen paremmin kuin pelkkä keskustahallitus. Ainakin armahduskysymyksen osalta hallituksen heterogeenisuus osoittautui heikkoudeksi, koska hallitus ei pystynyt muodostamaan yhteistä kantaa ja olemaan yhtenäisenä rintamana armahduksen puolesta.

²⁴⁸ Kansallisen Edistyspuolueen eduskuntaryhmän toimintakertomus vuoden 1920 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; ’Hallitus jättänyt erohakemuksen.’, *Helsingin Sanomat* 9.3.1921, 5; ’Miten uusi hallitus muodostettava?’, *Kaleva* 11.3.1921, 2, pääkirjoitus.

²⁴⁹ ’Erichin hallitus.’, *Helsingin Sanomat* 15.4.1921, 3, pääkirjoitus; ’Parlamentarismi ja hallituksen vaihdokset.’, *Helsingin Sanomat* 15.3.1921, 3, pääkirjoitus; ’Hallituskysymys.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 10.3.1921, 1, pääkirjoitus; ’Kukistunut hallitus.’, *Karjalan Aamulehti* 12.3.1921, 2, pääkirjoitus; ’Hallituskysymys.’, *Turun Sanomat* 10.3.1921, 3, pääkirjoitus.

4.3. Oikeistoyhteistyön jälkeen takaisin keskustapolitiikan tielle

Edistyspuolue ja maalaisliitto odottivat, että myös seuraavalla hallituksella olisi laaja porvaripohja, koska sitä oli edelliselläkin kerralla niin kovasti toivottu. Presidentti Ståhlberg uskoi hallitusneuvottelut jo Erichin hallituksessa toimineelle edistyspuolueen Magnus Lavoniukselle sen jälkeen, kun kokoomuksen Antti Tulenheimo oli kieltäytynyt tehtävästä.²⁵⁰ Hallitusneuvotteluista tuli puolueiden erilaisten ehtojen sävyttämät, jolloin puolueista karsiutuivat ensimmäisinä sosialidemokraatit ja ruotsalainen kansanpuolue. Vasemmisto ilmoitti, että heidän edellytyksenä tulla hallitukseen oli muun muassa täydellinen armahdus ja suojeluskuntien lakkauttaminen. Ruotsalainen kansanpuolue taas vaati, että armahdusta ei saanut enää laajentaa. Rkp:n ehtoina olivat myös puolustuksen lujittaminen ja ruotsalaisen hiippakunnan perustaminen, joten etenkin keskustapuolueille nämä vaatimukset olivat liikaa.²⁵¹

Edistyspuolueessa pidettiin harmillisena sitä, että aika ei vieläkään ollut tarpeeksi kypsä keskustan ja vasemmiston yhteiselle hallitukselle, jota pidettiin toivottavana uudistuspolitiikan kannalta. Kun vasemmiston ja ruotsalaisen kansanpuolueen ehdot tulivat ilmi heti Erichin hallituksen jätettyä paikkansa, lähti Lavonius muodostamaan kolmen suomalaisen porvaripuolueen vähemmistöhallitusta keskustapuolueiden toiveen mukaisesti. Vaikka puolueita oli jäljellä enää kolme, oli tehtävä Lavoniukselle Ståhlbergin sanoin ”tuskainen”.²⁵²

Hallitusneuvotteluista tuli pitkät ja vaikeat, sillä yksikään puolue ei halunnut tinkiä omista vaatimuksistaan. Edistyspuolue halusi hallitukseen henkilöt, joiden ajatukset kävivät vapaamieliseen suuntaan ja uudistustyöhön. Erityisesti yhteistyökykyä korostettiin kannattajalehdissä, sillä Erichin hallituksessa se oli ollut heikkoa ja sen katsottiin olevan yksi syy siihen, ettei hallitus ollut tarpeeksi toimintakykyinen. Hallitusneuvotteluiden erityiseksi kiistan aiheeksi tulivatkin juuri henkilökysymykset, sillä edistyspuolueen ja maalaisliiton eduskuntaryhmät olivat asettaneet ehdoksi, että edistyspuolueen Rudolf Holstin oli oltava ulkoministerinä. Hallituksesta haluttiin myös sellainen hallitus, jota vasemmisto ei heti ryhtyisi vastustamaan, jotta hallituksella olisi edes jonkinlaiset edelly-

²⁵⁰ Meinander 1999, 53; Uino 1994, 371.

²⁵¹ Kansallisen Edistyspuolueen eduskuntaryhmän toimintakertomus vuoden 1920 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; Jääskeläinen 1964, 20.

²⁵² K. J. Ståhlbergin kirje Aino Ståhlbergille 14.3.1921, Aino Ståhlbergin kokoelma, kotelo 168, KA; 'Hallituksen muodostaminen.', *Helsingin Sanomat* 11.3.1921, 2, pääkirjoitus; 'Hallituskysymys.', *Etelä-Suomen Sanomat* 10.3.1921, 1, pääkirjoitus.

tykset toimia ilman jatkuvaa kaatumisen pelkoa.²⁵³ Vasemmiston mielipiteellä oli jälleen painoarvoa, vaikka se ei itse hallitusneuvotteluihin osallistunutkaan.

Kokoomukselle juuri Holsti oli kuitenkin henkilö, jota ei missään tapauksessa haluttu hallitukseen. Holstin toteuttama ulkopoliitiikka, joka toi Suomea lähemmäs reunavaltioita eli Puolaa ja Baltian maita, ei ollut kokoomuksen mieleen. Myös hänen edustamansa vasemmistosuuntaus aiheutti närkästystä oikeistossa. *Helsingin Sanomat* muistutti kokoomusta siitä, että henkilökysymysten pohtiminen ei ollut parlamentarismien mukaista, koska se vain viivytti neuvotteluja entisestään. Poliittinen keskusta ei kuitenkaan ollut itse valmis luopumaan Rudolf Holstista edes ”isänmaallisen edun nimissä”, vaikka sitä kyllä kokoomukselta vaadittiin. Etenkin maalaisliitto piti tiukasti kiinni Holstista, vaikka hänen oma puolueensa olisi ollut jo lopulta valmis vaihtamaan tilalle niin ikään edistyspuoluelaisen Pontus Artin. Kun Lavoniuksen neuvottelut kuitenkin raukesivat 1.4.1921, tultiin edistyspuolueessa yhä selvemmin siihen tulokseen, että hallitus oli muodostettava pelkästään maalaisliiton ja edistyspuolueen miehistä.²⁵⁴

Seuraavaksi hallitusneuvotteluja lähti vetämään maalaisliiton Kyösti Kallio, jonka yritykset muodostaa maalaisliiton ja edistyspuolueen keskustahallitus kaatuivat lopulta edistyspuolueen eduskuntaryhmän taktikointiin. Kalliolla oli jo ministerilista valmiina, mutta edistyspuolueen eduskuntaryhmässä ilmeni siitä eräviä mielipiteitä. Eduskuntaryhmä päätyi äänestyksessä äänin 13–10 siihen, että edistyspuolueesta vain kolme ministeriä saisi mennä hallitukseen Kallion ehdottaman neljän ministerin ja kahden ammattiministerin sijaan. Edistyspuolueessa oli myös erimielisyyttä hallituspuolueiden kokoonpanosta, sillä sen oikea siipi halusi hallitukseen kolme porvaripuoluetta, kun vasemmistosiipi oli pelkän keskustahallituksen kannalla. Kallion oli pakko ilmoittaa 7.4.1921, että hallitusneuvottelut olivat rauenneet.²⁵⁵ Edistyspuolueen kahtiajakaantuneisuus oli myös hallituksen muodostamisen esteenä. Vasemmistosiipi haki tukea sosialidemokraateilta ja kun se ei ollut mahdollista se halusi toimia vain maalaisliiton kanssa. Vasemmistosiiven vaatimukset haittasivat siten porvarillista yhteistyötä, koska kokoomus vastusti juuri edistyspuolueen vasenta siipeä.

²⁵³ K. J. Ståhlbergin kirje Aino Ståhlbergille 15.3.1921, Aino Ståhlbergin kokoelma, kotelo 168, KA; ’Uuden hallituksen muodostaminen.’, *Helsingin Sanomat* 3.4.1921, 4, pääkirjoitus; ’Hallituksen muodostamisen vaikeudet.’, *Helsingin Sanomat* 9.4.1921, 3, pääkirjoitus.

²⁵⁴ K. J. Ståhlbergin kirjeet Aino Ståhlbergille 15.3.1921, 2.4.1921 ja 4.4.1921, Aino Ståhlbergin kokoelma, kotelo 168, KA; ’Vaino ulkoministeri Holstia vastaan.’, *Karjalan Aamulehti* 23.3.1921, 2, pääkirjoitus; ’Lavoniuksen yritysten epäonnistuttua.’, *Karjalan Aamulehti* 2.4.1921, 2, pääkirjoitus; ’Hallituskysymykseen ei vain ratkaisua.’, *Turun Sanomat* 24.3.1921, 2, pääkirjoitus; ’Hallituskysymyksen ratkaisu.’, *Kaleva* 22.3.1921, 2, pääkirjoitus; Jääskeläinen 1964, 20; Uino 1994, 370–371.

²⁵⁵ Hokkanen 1986, 340–342.

Kalliolta neuvotteluvastuu siirtyi edistyspuolueen J. H. Vennolalle, joka sai alle vuorokaudessa aikaan hallituksen, johon kuului kahdeksan edistysmielistä ja neljä maalaisliiton edustajaa. Kari Hokkanen toteaa kirjoittamassaan Kyösti Kallion elämäkerrassa, että edistyspuolue taktikoi itselleen eduskuntaryhmän päätöksellä pääministerin paikan ja suuremman määrän ministereitä.²⁵⁶ Näin varmasti kävi, sillä miksi muuten Kallion johtama hallitus ei olisi edistyspuolueelle kelvannut.

Puolueen kannattajalehdet olivat *Karjalan Aamulehti* lukuun ottamatta täysin vaitonaisia tapahtuneesta. Lehti piti edistyspuolueen menettelyä erittäin outona ja ihmetteli, mitä väliä ministereiden määrällä oli, kun kyseessä oli maalaisliitto. *Etelä-Suomen Sanomat* sen sijaan julisti Vennolan II hallituksen muodostuttua, että ”keskusta osoitti jälleen kauniilla tavalla oikeaa isänmaallisuutta asettamalla kansan ja valtion edun taktillisten etujen yläpuolelle”.²⁵⁷ Hallitusneuvottelut olivat kesänneet jo niin kauan, että maalaisliitto ei enää perääntynyt hallitusvastuusta edistyspuolueen taktikoinnista huolimatta.

Vennolan II hallituksen ohjelmassa painottui erittäin vahvasti sisäpolitiikka, sillä hallitus halusi jatkaa samanlaista yhteiskunnallista uudistustyötä, jota se oli jo hieman ehtinyt toteuttaa Vennolan I hallituksessa. Nyt ei myöskään ollut samanlaisia isoja ulkopoliittisia kysymyksiä kuin Erichin hallituksella oli ollut, joten painotus oli senkin vuoksi täysin luonnollinen. Tärkeimmiksi asioiksi hallitus nosti maatalouden kehittämisen, maakysymyksen, asunto-olojen parantamisen vähävaraisille ja asuntopulan ratkaisemisen. Ennen näitä otettiin kuitenkin armahduskysymys käsittelyyn, sillä edistyspuolueen taholla toivottiin lähentymistä sosialidemokraatteihin.²⁵⁸ Armahduksen huomioiminen hallitusohjelmassa oli selvä jatkumo Vennolan I hallituksen politiikalle, mutta se oli myös erittäin hyvä keino tyynnyttellä vasemmistoa, jolle armahdus oli edelleen tärkeä sisäpoliittinen kysymys.

Armahdulaki otettiin eduskunnassa ensimmäiseen käsittelyyn 25.4.1921. Vennolan käyttämässä puheenvuorossa tuli esille aivan samat perustelut kuin aiemminkin. Armahduksen katsottiin edelleen parantavan kansallista eheyttä ja vapauttavan kansalaisia yhteiskunnan rauhalliseen työhön. Armahdulain käsittelyistä puuttui *Karjalan Aamulehden* mielestä tällä kertaa määrätietoisuus, rajuus ja intohimoisuus. Se ei herättänyt enää niin voimakkaita reaktioita oikeistossa kuin ehkä etukäteen ajateltiin, joten laki tuli hyväksytyksi selvin 130–45 äänin 6.5.1921 olleessa kolmannessa

²⁵⁶ Hokkanen 1986, 341–343. Ks. hallituslista tämän työn liitteenä.

²⁵⁷ ’Outo käänne.’, *Karjalan Aamulehti* 8.4.1921, 2, pääkirjoitus; ’Hallitus muodostunut.’, *Helsingin Sanomat* 10.4.1921, 3, pääkirjoitus; ’Uusi hallitus muodostettu.’, *Kaleva* 10.4.1921, 2, pääkirjoitus; ’Hallituskysymyksen ratkaisu.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 12.4.1921, 1, pääkirjoitus.

²⁵⁸ ’Uuden hallituksen ohjelma.’, *Helsingin Sanomat* 12.4.1921, 3, pääkirjoitus; Jääskeläinen 1977, 323.

käsittelyssä.²⁵⁹ Rajuuden ja määrätietoisuuden puute olivat varmasti tällä kertaa myönteisiä asioita, sillä armahdus oli aiheuttanut tarpeeksi riitaa puolueiden välillä ja heikentänyt useaan kertaan eri hallitusten yhtenäistä toimintakykyä.

Vennolan II hallitus joutui vielä kerran vastaamaan armahduskysymykseen, kun sosialidemokraatit tekivät välikysymyksen lokakuussa vuonna 1921 hallituksen suhtautumisesta kapinavankien armahdukseen. Sosialistien mielestä Vennolankaan II hallituksen toimet eivät olleet riittävän nopeita, joten lakiin haluttiin saada vauhtia välikysymyksen avulla. Edistyspuolueen sisäministeri Heikki Ritavuori kertoi armahduksien etenevän sovitun aikataulun mukaisesti yksityiskohtaisen tutkimuksen ja harkinnan perusteella. Hallitus myös toivoi, ettei armahduskysymystä enää käytettäisi puolueiden agitaatiotarkoituksiin. Hallitus sai eduskunnalta selvän luottamuslauseen luvuin 135–45, joten armahduslaki ei enää nostattanut eduskunnassa niin voimakkaita reaktioita kuin aiemmin.²⁶⁰ Monia sisäpoliittisia kriisejä aiheuttanut kiistakysymys oli vihdoinkin saatu päätökseen tämän eduskuntakauden osalta.

5. SISÄPOLIITTISET JÄNNITTEET LISÄÄNTYVÄT ENTISESTÄÄN

5.1. Suojeluskuntaselkkaus – Sopeutumistaistelua parlamentaariseen demokratiaan

Oikeisto joutui kokemaan monta pettymystä peräkkäin Suomen tasavaltaisen hallitusmuodon vahvistamisen jälkeen. Monarkiasta luopuminen ja Ståhlbergin valinta Suomen tasavallan ensimmäiseksi presidentiksi olivat suuria takaiskuja, joita seurasi vielä suunnanmuutos keskustapolitiikkaan. Edistyspuolueen ja maalaisliiton tiivis yhteistyö 1920-luvun alussa ei antanut oikeistolle kovin hyviä toimintaedellytyksiä hallitustyössä. Oikeiston osallistumista yhteistyöhön poliittisen keskustan kanssa vaikeutti se, että etenkin edistyspuolue piti yhteistyötä sosialidemokraattien kanssa mahdollisena. Oikeisto taas ei pitänyt siitä, että sosialistit saivat myönnytyksiä esimerkiksi armahduskysymyksessä, joka oli oikeistolle jälleen yksi sisäpoliittinen pettymys lisää. Oikeiston kokemat poliittiset takaiskut näkyivät siinä, että se halusi korostaa entisestään sen omia saavutuksia ja vahvuuksia. Yksi valkoisen Suomen vahvuus olivat suojeluskunnat, joiden asema vapaaehtoisena maanpuolus-

²⁵⁹ VP 1921, ptk. I, 148–149, 448; 'Armahduksen käsittely.', *Karjalan Aamulehti* 3.5.1921, 2, pääkirjoitus.

²⁶⁰ VP 1921, ptk. I, 632, 717, 730–731, 749–768; 'Armahduskysymys.', *Helsingin Sanomat* 9.11.1921, 2, pääkirjoitus; 'Välikysymykseen meno ja tulos.', *Helsingin Sanomat* 13.11.1921, 4, pääkirjoitus; 'Nykyisen hallituksen armahduspolitiikka.', *Karjalan Aamulehti* 13.11.1921, 3, pääkirjoitus.

tusjärjestönä vakinaistettiin helmikuussa vuonna 1919. Presidentinvaalin jälkeen suojeluskuntajärjestölle haikailtiin poliittista roolia oikeiston vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi.²⁶¹

Suojeluskuntien jäsenmäärä vakiintui vuonna 1919 melkein 100 000 jäseneen ja suurin osa tästä joukosta oli talonpoikaisväestöä. Lisäksi siihen kuului virkamiehiä ja toimihenkilöitä. Työväenliikkeen edustajia oli muutama tuhat, mutta yleensä suhtautuminen vasemmistossa oli varsin kielteistä suojeluskuntiin. Sosialidemokraatit tekivät usein eduskunnassa esityksiä suojeluskuntien valtion avun lopettamisesta ja puolue käytti hallitukseen tulon ehtona suojeluskuntien lakkauttamista. Vasemmiston kielteiseen suhtautumiseen vaikutti suojeluskuntien poliittiset operaatiot, joita oli vuosina 1919–1920 kolmasosa niiden toiminnasta. Tehtäviin kuului muun muassa laittomien aseiden ja kiihotuskirjallisuuden etsintää sekä kapinarikoksista tuomittujen ja kadoksissa olevien punakaartilaisien etsintöjä.²⁶²

Edistyspuolueessa suojeluskunnat nähtiin kansanvaltaisen ja parlamentaarisen kehityksen suojaajina. Suojeluskuntia pidettiin yhteiskunnan turvaamiseksi välttämättömänä järjestönä, johon Suomen oli muiden maiden tavoin turvattava. Puolueen mielestä suojeluskunnat eivät olleet syntyneet tukeakseen taantumusta tai työväenluokan pyrkimyksiä vastustaakseen. Sen sijaan niiden katsottiin syntyneen työväestön väkivallan ja sen uhan seurauksena sekä sen estämiseksi. Lisäksi järjestöllä oli esitävä vaikutus taantumukseen, sillä edistyspuolueen mielestä vasemmisto olisi harhautunut ilman suojeluskuntia. Järjestö sai edistyspuolueen vankan kannatuksen, koska suojeluskuntia pidettiin tarpeellisina niin ulko- kuin sisäpolitiikan kannalta ainakin siihen asti kunnes olot olivat selvästi vakaammat.²⁶³ Suojeluskuntien tarpeellisuus korostui erityisesti sisäpoliittisten tehtävien osalta, sillä sisällissodan tapahtumat eivät saaneet toistua, eikä äärivasemmistolle haluttu antaa liian paljon liikkumatilaa yhteiskunnassa, joka vielä haki tasapainoa suurten mullistusten jälkeen.

Keskustan ja oikeiston ristiriidat tulivat näkyvimmin ilmi juuri työväenliikkeen ja suojeluskuntien kohdalla. Kaksi suurta valtatekijää aiheutti paljon jännitteitä puolueiden välille. Vaikka oikeisto ja keskusta olivat suojeluskuntien tarpeellisuudesta samaa mieltä, käsitykset suojeluskuntien tehtävistä poikkesivat melkoisesti toisistaan 1920-luvun alkuvuosina. Erimielisyyksiä alkoi ilmetä etenkin presidentinvaalin jälkeen, kun oikeistossa ei oltu tyytyväisiä K. J. Ståhlbergin valintaan. Suojelus-

²⁶¹ Hentilä 2006, 141; Meinander 1999, 54; Selén 2001, 68, 71.

²⁶² Kronlund 1988, 34; Meinander 1999, 54; Selén 2001, 79, 199; Tikka 2006, 62, 81–82.

²⁶³ J. H. Vennolan ja Heikki Ritavuoren puheet Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokouksessa 24–26.4.1920, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; 'Suojeluskunnat "kansainvälisenä ilmiönä"', *Helsingin Sanomat* 1.9.1920, 2, pääkirjoitus; 'Suojeluskuntien yleinen merkitys.', *Etelä-Suomen Sanomat* 4.3.1919, pääkirjoitus nimimerkillä -i-i, 1.

kuntapiireissä oli paljon oikeistolaisia, jotka eivät pitäneet Ståhlbergin valintaa oikeana. Presidentinvaalissa oli kysymys niiden mielestä muustakin kuin kahden henkilön välisestä vaalista. Siinä oli kyse myös suojeluskuntajärjestön tulevasta kehityssuunnasta, koska henkilöt edustivat kahta erilaista suuntausta ja yhteiskunnallista linjaa. Suojeluskunnat joutuivatkin hakemaan linjaansa sisällissodan jälkeisinä vuosina, kun poliittista laajapohjaistumista tapahtui ja porvarillisen joukon yhteistointa oli muuttanut muotoaan.²⁶⁴

C. G. E. Mannerheimin edusti Suomen säilyttämistä valkoisena, kun K. J. Ståhlberg oli myötämielisempi punaista väestöä kohtaan. Oikeistossa oli huoli suojeluskuntien tulevasta kehityksestä, kun taas edistyspuolueessa heräsi epäilyksiä siitä, että ne oikeistolaiset, jotka eivät hyväksyneet kansanvaltaista hallitusjärjestelmää, yrittäisivät saada suojeluskunnat presidenttiä ja keskustahallitusta vastaan. Edistyspuolueessa tilanne tulkittiin niin, että seuraavaksi oikeisto yritti päästä valtaan suojeluskuntien kautta, kun muut valtaan pääsyn tiet olivat tukittu. Valtiosta riippumaton ja lähinnä oikeistoväritteinen sotilaallinen järjestö nähtiin vakavana esteenä edistyspuolueen ajamalle kansan eheyttämispolitiikalle.²⁶⁵

Edistyspuolueen kannattajalehdissä muistutettiin, että suojeluskunnat eivät olleet olemassa oikeistoa varten, joten niitä ei kukaan puolue voinut omia itselleen eikä sekoittaa politiikkaan. *Karjalan Aamulehti* kirjoitti jopa suojeluskuntadiktatuurista, jossa hallitus ja eduskunta haluttiin saada oikeiston ohjaukseen suojeluskuntien johtomiesten avulla. Lehti vaatikin suojeluskuntaliikkeen johtohenkilöitä vaihtoon, jotta liike ei menisi liikaa oikealle ja suojeluskuntien enemmistö saisi rauhassa kulkea eduskunnan viitoittamaa tietä. Myös *Etelä-Suomen Sanomat* otti voimakkaasti kantaa siihen, että suojeluskuntia oli yritetty saada sekaantumaan oikeiston ja keskustan välisiin poliittisiin kahnauksiin. Lehti muistutti, että jos suojeluskunnat ryhtyivät politikoimaan, niin myös ne hajoaisivat kahtia, koska järjestö ei sisältänyt yksistään oikeiston jäseniä.²⁶⁶

Argumenteista on selvästi nähtävissä, että edistyspuolueessa ei haluttu oikeiston ikään kuin pääsevän voitolle millään osa-alueella yhteiskunnassa, joten sen oli pidettävä huoli siitä, että suojeluskuntien ei missään tapauksessa katsottu kuuluvan pelkästään oikeistolle. Tästä kertoo myös lehtien

²⁶⁴ 'Suojeluskunnat valtiiovallan turvana ja alaisina.', *Helsingin Sanomat* 17.4.1920, 4, pääkirjoitus; Meinander 1999, 54; Selén 2001, 67, 197; Tikka 2006, 219; Uino 1994, 335.

²⁶⁵ 'Suojeluskunnat valtiiovallan turvana ja alaisina.', *Helsingin Sanomat* 17.4.1920, 4, pääkirjoitus; Selén 2001, 67, 197; Tarponen 1955; Uino 1994, 335.

²⁶⁶ 'Kutka halventavat suojeluskunta-asiaa?', *Etelä-Suomen Sanomat* 13.9.1919, 1, pääkirjoitus; 'Uudet miehet suojeluskuntaliikkeen johtoon.', *Karjalan Aamulehti* 7.9.1919, 2, pääkirjoitus; 'Kuka suojeluskuntia vahingoittaa?', *Karjalan Aamulehti* 10.9.1919, 2, pääkirjoitus; 'Suojeluskunnat valtiiovallan turvana ja alaisina.', *Helsingin Sanomat* 17.4.1920, 4, pääkirjoitus.

voimakas tarve tuoda ilmi, että suojeluskunnat edustivat nimenomaan samoja arvoja kuin poliittinen keskusta, vaikka edistyspuolue samalla korostikin voimakkaasti, että suojeluskunnat oli pidettävä politiikan ulkopuolella.

Vaikka suojeluskuntakysymys oli puoluelehdistön vakioaiheita, niin varsinaiseksi sisäpoliittiseksi kriisiksi tilanne kuitenkin yltyi vuonna 1921, kun kiistaa ei enää käyty pelkästään lehtien palstoilla, vaan eduskunnassa sekä suojeluskuntien ja valtion ylimmän johdon välillä. Kriisin syytyslanka laitettiin palamaan hieman yllättäen edistyspuolueen puoluekokouksessa huhtikuussa vuonna 1921. Siellä Vennolan II hallituksen sisäministeri Heikki Ritavuoren pitämä puhe herätti oikeiston huomion siinä määrin, että kokoomuksen kansanedustaja Ernst Nevanlinna teki puheesta välikysymyksen. Hän tiedusteli, mitä hallitus tiesi siitä toiminnasta, jota sisäministeri Ritavuori sanoi olevan ”erinäississä niin kutsutuissa oikeistopiireissä”.²⁶⁷

Ritavuori mainitsi vuoden 1921 puoluekokouksessa pitämässään Suomen sisäpoliittisessa katsauksessa, että vasemmiston järjestäytyneen toiminnan lisäksi, oli samanlaista järjestäytymistä havaittavissa myös oikeiston taholla. Hän perusteli ”ääri”oikeiston liikehdintää sillä, että niissä piireissä ei ollut vielä sopeuduttu tasavaltais-kansanvaltaiseen valtioväestöjärjestykseen. Ritavuori sanoi puheessaan, että ääriyhdistykset olivat toistensa luonnollisia liittolaisia, jolloin toisen ryhmän toiminta aina edistäisi toisen ryhmän toimintaa. Hänen mielestään näillä ryhmillä ei kuitenkaan ollut Suomessa toimintamahdollisuuksia, joten levottomuuksia ei ollut odotettavissa, vaikka kiihotus näiden ryhmien taholta jatkuisikin. Ritavuori kertoi puheensa alussa oman temperamenttinsa vaikuttavan sisäpoliittisen kuvauksen väriin.²⁶⁸ Hänen voimakas persoonansa ei ollut kuitenkaan oikeistolle mikään selitys, vaan pikemminkin se kiihotti tekemään puheesta välikysymyksen. Ritavuoren puheesta ei suoraan käynyt ilmi, että kyseessä olisi suojeluskuntien sisällä olevasta toiminnasta, mutta hänellä oli siitä kuitenkin vahva epäily.

Heikki Ritavuori oli edellisenä vuonna toimiessaan kansanedustajana ottanut voimakkaasti kantaa oikeiston toimiin suojeluskunnissa. Hänen pitkässä ja laajassa kannanotossa, joka julkaistiin *Helsingin Sanomissa* tuli ilmi, että suojeluskuntien keskuudessa oli hänen mielestään havaittavissa pyrkimyksiä, jotka viittasivat siihen, että osa suojeluskunnissa toimivista ei kannattanut laillista hallitusvaltaa. Ritavuori väitti, että suojeluskuntien yhteydessä olisi olemassa salainen aseellinen järjestö,

²⁶⁷ VP 1921, ptk. I, 142; Uino 1994, 374.

²⁶⁸ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokous 16–17.4.1921, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; ’Keskustan tehtävä sisäpolitiikassamme. Sisäministeri Heikki Ritavuoren puhe sisäpolitiikasta edistyspuolueen puoluekokouksessa 1921.’, *Turun Sanomat* 19.4.1921, 4; VP 1921, ptk. I, 142.

johon Lauri Ingmanin hallitus olisi sen loppuvaiheessa vuonna 1919 antanut suostumuksensa. Tämän salaisen liiton perustamiseen saatiin vahvistus, kun suojeluskunta-aktivisti Elmo Kaila²⁶⁹ myönsi *Helsingin Sanomille* väitteen olevan totta. Syy järjestön perustamiseen oli tuolloin ollut se, että oikeistossa pelättiin sosialidemokraattien lopettavan suojeluskuntatoiminnan vuoden 1919 eduskuntavaalien jälkeen, jos he olisivat päässeet hallitusvastuuseen. Kaila vakuutti, ettei toimenpiteessä ollut mitään epälojaalista Vennolan hallitusta vastaan.²⁷⁰

Kailan lausuntojen jälkeen Heikki Ritavuori halusi vielä uudestaan tuoda ilmi edistyspuolueen vuoden 1920 puoluekokouksessa, ettei hän vastustanut valtiiovallan alaista suojeluskuntaliikettä, vaan ainoastaan siitä riippumattomia toimivia. *Helsingin Sanomat* puolusteli Ritavuoren kannanottoja ja toi ilmi, että valtiovallasta riippumaton porvarillinen aseellinen järjestö ehkäisi suomalaisen sosialidemokratian kehitystä todelliseksi länsimaiseksi työväenpuolueeksi, sillä oikeiston toimet antoivat vasemmistolle aihetta epäluuloihin ja kumoukselliseen toimintaan.²⁷¹ Hyvin usein edistyspuolueessa vedottiin siihen, että juuri oikeiston toimet kiihottivat vasemmistoa ja olivat sen kehittymisen esteenä. Sen vuoksi oikeiston toimiin oli syytä puuttua ennen vasemmiston jyrkkää reagoitua.

Sosialidemokraattisen työväenliikkeen sulauttaminen suomalaiseen yhteiskuntaan oli stählbergiläisen keskustapolitiikan kulmakivi, joten oikeiston ei haluttu häiritsevän tätä kehitystä suojeluskuntien tai minkään muun aseellisen järjestön taholta.²⁷² Suojeluskunnat olivatkin odotetusti yksi keskeisin puheenaihe, kun Heikki Ritavuoren puheesta tehtyä välikysymystä käsiteltiin eduskunnassa 3.5.1921. Ritavuori kiisti jyrkästi, että hänen puheensa olisi tarkoitettu jonkinlaiseksi hyökkäykseksi suojeluskuntia vastaan tai niiden hävittämiseksi. Oikeisto syytti Ritavuorta siitä, että hän ei sisäministerinä ymmärtänyt, millaisia lausuntoja hän voi antaa. Se viittasi Ritavuoren vuoden takaiseen puoluekokouspuheeseen ja sanomalehtikirjoituksiin, jotka hän oli laatinut kansanedustajan roolissa. Ministerin tehtävässä Ritavuoren olisi kuitenkin pitänyt tarkemmin miettiä sanomisiaan, joten sen vuoksi välikysymystä pidettiin aiheellisena.²⁷³

²⁶⁹ Elmo Kaila toimi Suojeluskuntalaisen Lehden päätoimittajana, suojeluskuntien ylitarkastajana, Suomen Suojeluskuntain Liiton yhtenä perustajajäsenistä ja Jääkäritoimiston johtajana. Ahti 1999, 114, 116, 445, 457.

²⁷⁰ 'Helsingin Sanomain toimitukselle. Eräistä pyrkimyksistä suojeluskuntien keskuudessa.', *Helsingin Sanomat* 14.4.1920, 5, nimimerkillä H. R.; 'Suojeluskunnat valtiiovallan turvana ja alaisina.', *Helsingin Sanomat* 17.4.1920, 2, pääkirjoitus.

²⁷¹ Heikki Ritavuoren esitys sisäpoliittisesta tilanteesta Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokouksessa Helsingissä 26.4.1920, mikrofilmirulla PR:52, KEPA, KA; 'Suojeluskunnat valtiiovallan turvana ja alaisina.', *Helsingin Sanomat* 17.4.1920, 2, pääkirjoitus.

²⁷² Uino 1994, 335.

²⁷³ VP 1921, ptk. I, 346–368.

Eduskuntaistunnosta tulikin hallituksen ja oikeiston välinen sanasota, jossa oikeisto syytti Vennolan koko hallituksella olevan kielteinen suhtautuminen suojeluskuntiin. Edistyspuolue ja maalaisliiton sijaan saivat tilaisuuden arvostella niiden mielestä oikeiston kansanvaltaa vastaan olevaa politiikkaa. Keskustelussa otettiin esille myös puolueiden väliset vanhat kiistat armahduskysymystä myöten, joten tilaisuudesta muodostui varsinainen puolueiden välinen mitteliö. Puheenvuorojen jälkeen eduskunta siirtyi normaaliin päiväjärjestykseen, joten mistään todellisesta hallituksen kaatamisyrityksestä ei tällä kertaa ollut kysymys.²⁷⁴ *Helsingin Sanomat* yllättyi keskustelun hillitystä sävystä ja sen mielestä edellytykset olisivat olleet paljon rajumpaan, koska ”tällainen kekäle oli eduskunnan keskuuteen heitetty”.²⁷⁵

Helsingin Sanomien mainitsema ”kekäle” jäi kuitenkin vahvasti kytemään ja se leimahti kunnolla tuleen vielä saman vuoden aikana, kun suojeluskuntakiista yltyi varsinaiseksi selkkaukseksi valtioneuvoston ja suojeluskuntien välillä. Tällöin koittivat Vennolan II hallituksen vaikeimmat hetket. Kaikki sai alkunsa *Hufvudstadsbladetissa* 9.6.1921 olleesta kirjoituksesta, joka oli suunnattu länsivaltoja vastaan ja lisäksi siinä kritisoitiin Suomen ulkopoliittista reunavaltioyhteistyötä Puolan ja Baltian maiden kanssa. Kirjoituksen kirjoittajaksi paljastui Helsingin suojeluskuntapiirin päällikkö Paul von Gerich.²⁷⁶

Useat valtiot esimerkiksi Ranska, Italia, Puola ja Baltian maat esittivät von Gerichin kirjoituksesta paheksuntansa ulkoministeri Rudolf Holstille, sillä kirjoitus koettiin erittäin loukkaavaksi. Holsti lähetti hallitukselle välittömästi raportin tapahtuneesta. Hän piti lieventävänä tekijänä sitä, että Paul von Gerich oli esiintynyt salanimen turvin, mutta lehti oli tehnyt omalla alkuhuomautuksella selväksi, kenestä oli kyse. Holstin mukaan välikohtauksesta diplomaattien kanssa olisi selvitty pelkällä huomautuksella, jos von Gerich olisi käyttänyt jotakin yleistä salanimeä kuten asiantuntija, patriootti tai suojeluskuntalainen. Holsti pyysi valtioneuvostoa harkitsemaan asiaa koko laajuudessaan ja antamaan siitä vastauksen ulkovaltojen edustajille.²⁷⁷ Lehdissä oli moneen kertaan kirjoitettu siitä, ettei suojeluskuntia saanut sotkea politiikkaan. Nyt kuitenkin niin oli käynyt, joten presidentti ja hallitus eivät voineet jättää asiaa sikseen, etenkin kun sillä oli vaikutusta Suomen sisäisten asioiden lisäksi moniin ulkovaltoihin.

²⁷⁴ *ibid.*

²⁷⁵ ’Välikysymys.’, *Helsingin Sanomat* 5.5.1921, 2, pääkirjoitus.

²⁷⁶ Meinander 1999, 55; Selén 2001, 90; Uino 1994, 375; Vares 1991, 30.

²⁷⁷ Ulkoministeri Rudolf Holstin raportti valtioneuvostolle 12.6.1921, Heikki Ritavuoren kokoelma, kotelo 4, KA.

Vennolan II hallitus piti tilannetta erittäin vakavana, eikä se voinut sallia, että suojeluskuntien edustaja esitti niin voimakkaan kannanoton julkisesti Suomen poliittisesta suunnasta. Hallitus antoikin sotaministeri Onni Hämäläisen johdolla suojeluskuntien ylipäällikölle eversti G. D. von Essenille määräyksen erottaa von Gerich tehtävästään. Tätä käskyä von Essen ei kuitenkaan halunnut noudattaa, jolloin presidentti K. J. Ståhlberg erotti von Essenin ja määräsi suojeluskuntien väliaikaiseksi päälliköksi kenraalimajuri Karl E. Bergin. Hän toteutti presidentin käskyn, mutta ampui sen jälkeen itsensä, koska katsoi, että muuten hän ei voinut säilyttää upseerin kunniaansa. Nämä tapahtumat johtivat ilmiriitaan oikeiston ja Vennolan II hallituksen välillä. Myös hallituksen ja suojeluskuntien suhteet kiristyivät entisestään.²⁷⁸

Oikeiston mielestä tässä oli kyse suojeluskuntajärjestön asemasta ja itsemääräämisoikeudesta, joten hallituksen puuttuminen suojeluskuntien toimintaan osui todella arkaan kohtaan. Vennolan II hallitus suhtautui myönteisesti suojeluskuntiin, mutta se ei halunnut, että suojeluskunnat politikoivat. Hallitus halusikin palauttaa politiikkaan sekaantuneet upseerit takaisin ruotuun.²⁷⁹ Valtioneuvosto halusi varmasti tehdä näillä oikeiston mielestä voimakkailla toimenpiteillä selväksi, että maan poliittisessa johdossa olivat hallitus yhdessä presidentin kanssa, eikä tähän parlamentaariseen demokratiaan saanut puuttua kukaan ulkopuolinen taho.

Oikeisto syytti Vennolan II hallitusta ja tasavallan presidenttiä sekaantumisesta suojeluskuntien sisäisiin asioihin, joihin hallituksella ei katsottu olevan valtuuksia. Sen mielestä hallituksen menettely oli vihamielinen hyökkäys suojeluskuntia ja niiden itsenäistä asemaa vastaan ja siitä oli seurauksena jopa kuolemantapaus. Oikeisto vaatikin sotaministeri Hämäläisen erottamista tehtävästään, koska hänellä ei katsottu olevan valtuuksia suojeluskunnan asioiden puuttumiseen. Hallitus oli kuitenkin sitä mieltä, että valtuuksia ei ylitetty, eikä suojeluskuntien laaja itsenäisyys oikeuttanut suojeluskuntia harjoittamaan maalle vaarallista politiikkaa. Pääministeri Vennola puolusteli hallituksen ja erityisesti sotaministeri Hämäläisen toimia ja kertoi erottamistoimenpiteen olleen vähintään, mihin hallituksen puolelta asiassa voitiin ryhtyä.²⁸⁰ Sotaministeriä ei jätetty tässä asiassa yksin, vaan koko hallitus pysyi päätöksen takana.

²⁷⁸ Tasavallan presidentin sotilaskäsky N:O 32, 20.6.1921, Heikki Ritavuoren kokoelma, kotelo 4, KA; 'Pääkaupungin suojeluskuntajupakka saanut surullisen lopun.', *Turun Sanomat* 23.6.1921, 1; 'Eikö jo riitä?', *Kaleva* 24.6.1921, 2, pääkirjoitus; Uino 1986, 375; Ståhlberg 1985, 44.

²⁷⁹ Selén 2001, 91.

²⁸⁰ 'Kenraali von Gerichin toimestaan erottaminen.', *Karjalan Aamulehti* 18.6.1921, 1, pääkirjoitus; 'Parjaustulvan jaloissa.', *Karjalan Aamulehti* 29.6.1921, 1, pääkirjoitus; 'Hillitsemättömyyden seurauksia.', *Kaleva* 19.6.1921, 2, pääkirjoitus; 'Kenraali von Gerichin erottaminen.', *Kaleva* 21.6.1921, 1.

Puoluelehdistö reagoi erittäin voimakkaasti tapahtumiin ja nopeasti tästäkin kriisistä tuli lehdissä puolueita entisestään repivä kiistakysymys. Edistyspuolueen lehdet syyttivät oikeistoa jälleen siitä, että se yritti päästä valtaan suojeluskuntien avulla. Ne tuomitsivat jyrkästi ajatuksen aseellisesta järjestöstä, joka toimisi kuin ”valtio valtiossa” ja korostivat kansanvaltaisen valtioatteen onneksi jo ehtineen juurtua kansaan. *Karjalan Aamulehti* julistikin Heikki Ritavuoren puoluekokouksessa esiin tuomat väitteet oikeiksi ja totesi, että ”ei satu monasti, että valtiomiehen sanat niin nopeasti ja täysin osoittautuivat tosiksi”. Samalla, kun edistyspuolueen lehdet hyvin selvin sanoin arvostelivat oikeistoa, ne huomauttivat, että riidasta oli pelkästään haittaa suojeluskunnille.²⁸¹ Omaa kirjoittelua ei kuitenkaan haluttu hillitä, vaikka vahingonteko tiedostettiin.

Lopulta suojeluskuntajärjestön edustajakokous joutui puuttumaan asiaan ja lausui, että sanomalehti- en kirjoittelu hallituksen ja suojeluskuntien erimielisyydestä oli kaukana maltillisuudesta. Sen mielestä lehtikirjoittelu kiihotti puolueriitoihin ja sen taas katsottiin vaikeuttavan entisestään erimielisyyden selvittelyä.²⁸² K. E. Bergin itsemurha herätti oikeistossa varmasti entistä katkerampia tunteita tasavallan presidenttiä kohtaan, koska nimenomaan Ståhlberg oli antanut Bergille erottamiskäskyn. Vennolan II hallitus taas koki velvollisuudekseen puolustaa presidenttiä ja hallituksen suuntaa entistä tiukemmin.

Voimakas sanasota kuitenkin jatkui puolueiden välillä ja etenkin edistyspuoluelaiset sotaministeri Onni Hämäläinen ja sisäministeri Heikki Ritavuori saivat kuulla oikeiston suunnalta jatkuvasti siitä, että he eivät toimineet asemansa edellyttämällä tavalla. Ritavuori puolusteli sitkeästi omia näkemyksiään ja painotti, etteivät suojeluskunnat saaneet olla jonkun puolueen johtamia, eivätkä oikeistopiirit voineet muodostaa valtiovallasta riippumatonta sotilasjärjestöä. Hän siis piti järkkymättömästi kiinni mielipiteistään, vaikka hän joutui niiden vuoksi entistä huonompaan asemaan oikeiston silmissä.²⁸³

²⁸¹ 'Mistä on kysymys?', *Helsingin Sanomat* 23.6.1921, 4, pääkirjoitus; 'Oikeistolaista politiikka.', *Helsingin Sanomat* 3.7.1921, 7; 'Teot puhuvat.', *Karjalan Aamulehti* 14.7.1921, 1, pääkirjoitus; Suojeluskuntaselkkaus.', *Turun Sanomat* 2.7.1921, 3, pääkirjoitus; 'Vastuunalainen hallitus ja suojeluskunnat.', *Kaleva* 9.7.1921, 2, pääkirjoitus.

²⁸² 'Suojeluskuntaselkkaus.', *Helsingin Sanomat* 4.7.1921, 1.

²⁸³ Heikki Ritavuoren muistiinpanot Uuden Auran toimitukselle hänen kannastaan suojeluskuntiin nähden 1.7.1921 ja Heikki Ritavuoren päivämätön kirjoitus suojeluskuntien tarkoituksesta ja oikeiston pyrkimyksistä suojeluskunnissa, Heikki Ritavuoren kokoelma, kotelo 4, KA.

Lopulta sotaministeri Hämäläinen sai kuitenkin tarpeekseen itseensä kohdistuneista syytöksistä ja jätti eroilmoituksen, koska hän koki parhaustulvan häiritsevän liiaksi ministerin tehtäviä.²⁸⁴ *Etelä-Suomen Sanomat* piti parlamentaariselta kannalta valitettavana, että Hämäläinen erosi tehtävästään, sillä lehden mielestä se oli ennakkotapaus sille, että hallituksen jäseniä voitiin pakottaa eroamaan ulkoparlamentaarisin keinoin. Kannattajalehdissä toivottiin, että rajuksi puolueriidaksi mennyt suojeluskuntajupakka vihdoinkin päättyisi ja asia saataisiin lopulta ratkaistua suotuisasti ilman vihaa ja kiivautta.²⁸⁵

Suojeluskunnista tuli kuitenkin vielä kerran kuuma sisäpoliittinen kysymys, kun oli aika nimetä uusi ylipäällikkö suojeluskunnille. Hallitus toi selvästi ilmi, ettei G. D. von Essen voinut jatkaa tehtävässään, joten suojeluskunnat ehdottivat tehtävään Mannerheimia.²⁸⁶ Ehdotus oli hallitukselle ja presidentille kiusallinen, eikä sitä voitu hyväksyä. Ståhlberg oli alkuvuodesta 1921 kirjoittanut tyttärelleen Ainolle, että Suomen olot olivat rauhoittuneet, kun ”suuri M” oli poistunut maasta. Ståhlbergin mielestä Mannerheimin valinta ei ollut pelkästään sisäpoliittisesti arveluttavaa, sillä hän pelkäsi, että Mannerheimin nimitys olisi kärjistänyt myös välejä entisestään Neuvosto-Venäjään. Taivoitteena oli myös saada suojeluskunnat entistä parempaan kontrolliin, joten Mannerheim olisi veittänyt hallituksen siihenastiset saavutukset.²⁸⁷

Edistyspuolueen kannattajalehdet ilmaisivat suoraan, että Mannerheimin valinta olisi tuonut rauhatomuutta ja vaikeuksia, joihin Vennolan II hallitus ei voinut suostua. Mannerheimin pelättiin keräävän ympärilleen sotaan halukkaat piirit, joten häntä ei sen vuoksi pidetty tarpeeksi neutraalina henkilönä suojeluskuntien johtoon. *Etelä-Suomen Sanomat* oli sitä mieltä, että Mannerheimin asettamisella tahdottiin laittaa keskustahallitus ”valkoisten” nähden epäilyttävään asemaan ja siten tuottaa oikeistolle taktillista hyötyä.²⁸⁸ Kannattajalehdet eivät vielääkään luopuneet näkemyksestä, että oikeisto yrittäisi päästä valtaan suojeluskuntien avulla. Suojeluskuntaselkkauksen aikana paine Vennolan II hallitusta vastaan oli kasvanut entisestään ja lehdistössä alettiin olla myös vakuuttuneita siitä, että oikeistossa haluttiin hallituksen kaatuvan.

²⁸⁴ Sotaministeri Onni Hämäläisen eroanomus K. J. Ståhlbergille 3.9.1921 ja Onni Hämäläisen kirje J. H. Vennolalle 3.9.1921, J. H. Vennolan kokoelma, kotelo1, KA; ’Sotaministerin vaihdos.’, *Karjalan Aamulehti* 6.9.1921, 1, pääkirjoitus.

²⁸⁵ ’Viikon varrelta.’, *Karjalan Aamulehti* 10.9.1921, 3; ’Kirje Helsingistä.’, *Helsingin Sanomat* 3.9.1921, 3; ’Oikeiston parjauskylvä kantanut hedelmän.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 6.9.1921, 1.

²⁸⁶ Meinander 1999, 55; Selén 2001, 100–101.

²⁸⁷ K. J. Ståhlbergin kirje Aino Ståhlbergille 7.2.1921, Aino Ståhlbergin kokoelma, kotelo 168, KA; Selén 2001, 101; Uino 1994, 375.

²⁸⁸ ’Suojeluskuntajupakan loppuselvitys.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 27.9.1921, 1, pääkirjoitus; ’Suojeluskuntain ylipäällikkökysymys.’, *Karjalan Aamulehti* 18.9.1921, 3; ’Suojeluskuntain ylipäällikkökysymys.’, *Turun Sanomat* 20.9.1921, 1, pääkirjoitus.

Mannerheimin hylkääminen oli oikeistolle suuri pettymys ja se aiheutti jälleen voimakkaita mielenilmauksia presidentti Ståhlbergiä ja hallitusta vastaan.²⁸⁹ *Helsingin Sanomat* pahoitteli presidenttiin kohdistuneita mielenilmauksia ja parjauksia. Lehti piti virheenä sitä, että Mannerheim oli edes asetettu ehdolle ottamatta selkoa seurauksista. Niihin oli varmasti hallituksessa osattu varautua, sillä päätöksen tiedettiin aiheuttavan entistä kovempaa kritiikkiä poliittista keskustaa vastaan. Sen verran presidentti Ståhlberg ja pääministeri Vennola halusivat kuitenkin hillitä puoluelehdistössä voimakkaana vellonutta keskustelua, että he eivät antaneet Heikki Ritavuorelle lupaa julkaista Mannerheimin sopivuutta suojeluskuntien johtoon koskevaa artikkelia *Helsingin Sanomissa*.²⁹⁰ Kirjoitus olisi varmasti saanut aikaan valtavan ryöpyn jo muutenkin parjauksen kohteena olleeseen Heikki Ritavuoreen, joten tällä kertaa hän säästyi oikeiston kovilta kuulusteluilta ja hallitus sai paremman työrauhan, kun selkkaus saatiin hetkeksi rauhoitettua.

Lopulta suojeluskuntakriisi laukesi syyskuussa 1921, kun suojeluskuntien uudeksi ylipäälliköksi nimettiin jääkärieverstiluutnantti Lauri Malmberg, jota pidettiin suuren enemmistön mielen mukaisena. Hänellä katsottiin olevan yleistä kannatusta myös oikeistopiirien keskuudessa ja sitä pidettiin ensiarvoisen tärkeänä, sillä asiasta ei haluttu aiheutuvan enää yhtään enempää riitaa hallituksen ja oikeiston välille. Suojeluskuntaselkkaus päättyi kompromissiin, sillä hallitukselle mieleisen päällikön nimittämisen vastineeksi suojeluskunnat saivat lisää itsehallintoa ja entistä selvemman aseman puolustusvoimien rinnalla. Suojeluskuntajärjestö myös siirrettiin sotaministerin alaisuudesta tasavallan presidentin alaisuuteen, jolloin yksittäinen ministeri ei joutuisi vastaavaan tilanteeseen kuin sotaministerinä toiminut Onni Hämäläinen oli joutunut.²⁹¹

Nämä valtuuksien lisäämiset eivät miellyttäneet etenkin vasemmistoa, sillä se ei muutenkaan suhtautunut suojeluskuntiin kovin suopeasti. Myös *Karjalan Aamulehti* hieman kritisoi uutta asetusta ja toivoi, että hallitus olisi saanut suuremmat valtuudet. Lehti piti kuitenkin muiden edistyspuolueen äänenkannattajien tavoin tärkeänä sitä, että hallitus ja suojeluskunnat olivat tyytyväisiä ratkaisuun, jotta näiden kahden välille laskeutuisi vihdoinkin rauha.²⁹² Edistyspuolue ja maalaisliitto pitivät suojeluskuntia erittäin tarpeellisena järjestönä, joten ne eivät halunneet, että jokin asia jäisi hiertämään

²⁸⁹ Blomstedt 1969, 420–421; Ståhlberg 1985, 66.

²⁹⁰ 'Moitittavaa esiintymistä.', *Helsingin Sanomat* 24.9.1921, 2, pääkirjoitus; Heikki Ritavuoren artikkeli ('Olisiko kenraali Mannerheim ollut sopiva suojeluskuntain ylipäälliköksi?'), joka sisältää K. J. Ståhlbergin ja J. H. Vennolan kommentit 20.9.1921, Heikki Ritavuoren kokoelma, kotelo 4, KA.

²⁹¹ N:O 16 Komiteanmietintö valtioneuvostolle v.1921. Komitealta, joka on asetettu laatimaan muutoksia suojeluskunta-asetukseen, Heikki Ritavuoren kokoelma, kotelo 4, KA; Blomstedt 1969, 421; Ståhlberg 1985, 66.

²⁹² 'Kirje Helsingistä.', *Helsingin Sanomat* 24.9.1921, 3; 'Suojeluskuntaselkkauksen selvitys.', *Karjalan Aamulehti* 20.9.1921, 2, pääkirjoitus.

hallituksen ja suojeluskuntien välille. Ainakin edistyspuolueessa eli vahva pelko siitä, että oikeisto yrittäisi käyttää tilannetta hyväkseen lyömällä kiilaa hallituksen ja suojeluskuntien väliin, jos siihen nähtiin olevan sopiva tilaisuus.

5.2. Heikki Ritavuori poliittisen murhan kohteena

Suojeluskuntaselkkauksessa Vennolan II hallitukseen kohdistuvan vastustuksen lisäksi yksittäiset ministerit joutuivat oikeiston taholta kovan kritiikin kohteeksi. Tilanne ei rauhoittunut, kun suojeluskuntariita saatiin päätökseen, vaan hallitus ja erityisesti sisäministeri Heikki Ritavuori joutuivat yhä uudestaan oikeiston hyökkäysten kohteeksi. Jo marraskuussa 1921 Vennolan II hallitus kohtasi ulkopoliittisesti vaikean tilanteen, kun Repolassa ja Porajärvellä Itä-Karjalassa puhkesi aseellinen kapina. Näiden pitäjien ihmiset olivat pettyneitä Tarton rauhansopimukseen, koska Neuvosto-Venäjän lupaamaa hallinnollista ja kulttuurillista autonomiaa ei ollut annettu. Lupaus autonomiasta oli kaivertanut Suomen ja Neuvosto-Venäjän välejä pitkään ja tilanne kärjistyi todelliseksi selkkaukseksi vuoden 1921 loppupuolella. Tapaus aiheutti myös sisäpoliittista liikehdintää.²⁹³

Virallinen Suomi oli sitoutunut Tarton rauhaan ja puolueettomuuteen eli siihen, että Suomi ei puuttuisi Itä-Karjalan tilanteeseen millään tavalla, koska Neuvosto-Venäjään haluttiin säilyttää rauhanomaiset suhteet. Puolueettomuudesta huolimatta Suomessa vallitsi yleisesti se mielipide, että Neuvosto-Venäjä ei ollut auttanut tarpeeksi karjalaisia. Suomen kansan sympatiat olivatkin Itä-Karjalan puolella ja Suomessa karjalaisten kohtalo herätti paljon myötätuntoa, sillä heidän kokemuksiin oli helppo samaistua. Edistyspuolue kannatti rauhallista puolueettomuuspolitiikkaa, mutta kannattajalehdistä on nähtävissä, että karjalaisille haluttiin antaa mahdollisimman suuri tuki, sillä lehtien mielestä ihmisystävällistä avustustoimintaa ei voitu Tarton rauhansopimuksesta huolimatta koskaan kieltää. Kovasta myötätunnosta kertoo lehtien pääkirjoitukset, joissa kirjoitettiin, että karjalaisten avustaminen oli suomalaisten kunniavelvollisuus, eikä niiden mielestä varoja voinut lahjoittaa parempaan tarkoitukseen.²⁹⁴

Itä-Karjalan kysymys oli erittäin hankala Vennolan II hallitukselle, koska sillä ei ollut tässä asiassa täysin yhtenäistä linjaa. Pääministeri uskoi karjalaisten kansannousun olevan spontaani ilmiö ja hän oli valmis antamaan Suomesta tukea heille. Presidentti Ståhlberg ja sisäministeri Ritavuori olivat

²⁹³ Hallberg et al. 2009, 58; Jääskeläinen 1964, 25; Niku 2004, 94.

²⁹⁴ 'Kansannousu Karjalassa.', *Kaleva* 19.11.1921, 2, pääkirjoitus; 'Kauko-Karjalan kysymys.', *Etelä-Suomen Sanomat* 24.11.1921, 1, pääkirjoitus; 'Hajatietoja Karjalan vapausliikkeestä.', *Turun Sanomat* 23.11.1921, 2; 'Ojentukoon Suomen kansan karttuaisa käsi!', *Turun Sanomat* 27.11.1921, 3, pääkirjoitus; 'Ojentukoon Suomen kansan karttuaisa käsi!', *Etelä-Suomen Sanomat* 29.11.1921, 1, pääkirjoitus.

kuitenkin sitä mieltä, että kapina saattoi olla ohjattu Suomesta käsin, jolloin hallituksen ei pitänyt puuttua siihen antamalla tukea. Suomessa oli aktivistipiirejä, jotka tukivat aktiivisesti kansannousua. He näkivät hallituksen ristiriidan ja kansalaisten myötämielisyyden sopivaksi käyttää tilannetta hyväkseen.²⁹⁵

Presidentin kannattama jyrkkä puolueettomuus ei saanut hallituksessa täyttä kannatusta, joten hallitus lupasikin aktivisteille, ettei se estäisi suoranaisesti kapinallisten avustamista. Avustusten kerääminen ja apujoukkojen värväys järjestettiin pitkälti suojeluskuntapiirien kautta. Sisäministeri Heikki Ritavuori pitäytyi jyrkästi samassa kannassa kuin presidentti, eikä hyväksynyt virallista värväystä. Hän lupasi kuitenkin, että hänen alaisuudessaan oleva rajavartiolaitos ei estäisi yksityistä rajanylitystä.²⁹⁶

Pitkän rajavyöhykkeen valvominen täydellisesti osoittautui kuitenkin mahdottomaksi, joten rajanylityksiä tapahtui molempiin suuntiin. Suomesta meni noin 500 vapaaehtoisen miehen lisäksi, aseita ja elintarvikkeita Karjalaan. Neuvosto-Venäjältä Suomeen tuli muun muassa aseistettuja retkikuntia ja vakoojia. Rajaseudusta tuli levotonta ja erilaisia aseellisia yhteenottoja alkoi olla päivittäin. Tilanne kärjistyi vuoden 1921 joulukuussa, kun Neuvosto-Venäjä ilmoitti Suomen rikkoneen Tarton rauhansopimusta puuttumalla Itä-Karjalan tilanteeseen puolueettomuudesta huolimatta. Neuvosto-Venäjä alkoi jo keskittää joukkoja Karjalan Kannakselle ja ilmoitti lopettavansa kaupan käynnin Suomen kanssa, jos Suomen tuki Itä-Karjalaan ei loppuisi.²⁹⁷

Presidentti Ståhlberg halusi, että Suomen virallinen kanta tuotaisiin selvästi ilmi, jotta kriisitilanne ratkeaisi rauhanomaisesti. Valtioneuvosto päätyikin siihen, että vapaaehtoisten joukkojen muodostaminen kiellettiin ja samoin aseiden ja tarvikkeiden vienti rajan yli. Suomeen tulevat joukot oli riisuttava aseista ja Itä-Karjalaan pyrkivät oli käännyttävä takaisin.²⁹⁸ Otteiden kiristäminen oli tässä vaiheessa hallitukselle ikävä tilanne, sillä värväykset ja elintarvikkeiden vienti olivat jo hyvässä vauhdissa. Nyt siitä tuli kuitenkin loppu ja se herätti paljon närkästystä oikeistossa Vennolan II hallitusta vastaan.

²⁹⁵ Blomstedt 1969, 422–425; Hallberg et al. 2009, 59–60; Niku 2004, 96.

²⁹⁶ *ibid.*

²⁹⁷ 'Itä-karjalaisten vapaustaistelu.', *Kaleva* 28.12.1921,1; Blomstedt 1969, 424–425; Kranlund 1988, 112; Ståhlberg 1985, 91–92.

²⁹⁸ *ibid.*

Ritavuoresta tuli asiassa näkyvin toimija sisäministerin tehtävänsä vuoksi ja hän joutui antamaan tehostetun määräyksen maaherroille. Sisäministerin alaisuuteen kuuluvien viranomaisten toimintaa pidettiin kansannousua tukeneiden taholla sopimattomana ja Suomen kunnian vastaisena. Närkästyttä herätti myös se, että sisäministeri kielsi joulukuussa suojeluskuntien yölliset hälytysharjoitukset. Hän perusteli kieltoa kriittisellä poliittisella tilanteella, sillä kansannousu oli kiristänyt Suomen ja Neuvosto-Venäjän suhteet niin tiukalle, että pelättiin jopa sodan syttyvän. Ritavuori ei siis halunnut, että yöllisillä harjoituksilla lietsottaisiin mahdollista sodan uhkaa entisestään. Suojeluskunnissa tapaus ihmetytti ja siellä kyseltiin yliesikunnalta, oliko sisäministerillä oikeus puuttua suojeluskuntien tekemisiin.²⁹⁹ Vähitellen Ritavuoresta tulikin koko kriisin varsinainen syntipukki, sillä kritiikki hänen antamiaan määräyksiään kohtaan kasvoi päivä päivältä.

Edistyspuolueen lehdet ryhtyivät nopeasti noudattamaan hallituksen tiukentunutta puolueettomuuslinjaa. Myös sisäministerin toimille annettiin täysi tuki. *Etelä-Suomen Sanomat* kirjoitti, että jännittynyt tilanne asetti ”Suomen niin sanotuille puolivirallisille piireille suuret itsehillinnän vaatimukset”. Lehti siis vihjaili, etteivät aktivistipiirit välttämättä noudattaisi tiukentuneita vaatimuksia. Sen mielestä tilanne vaatikin ”maamme kohtalon ohjaajilta” paljon kylmää harkintaa sekä päättäväisyyttä niin ulos- kuin sisäänpäin.³⁰⁰ Valtioneuvosto ei voinut enää perääntyä päätöksestään, koska se olisi pahentanut tilannetta Neuvosto-Venäjän suuntaan. Oli siis vain pakko kestää oikeiston kritiikki, johon etenkin Heikki Ritavuori joutui yhä suurenevissa määrin vastaamaan.

Hallitus sai tilaisuuden selvittää kantaansa myös eduskunnassa, sillä sosialidemokraatit tekivät Itä-Karjalasta välikysymyksen loppuvuodesta 1921. He halusivat tietää, oliko hallituksen tiedossa, että Suomessa harjoitettiin luvatonta toimintaa Itä-Karjalan väestön auttamiseksi ja mitä hallitus aikoi asialle tehdä. Lisäksi sosialidemokraatit halusivat tietää, pidettiinkö Tarton rauhansopimus ja suhteet naapurimaahan edelleen voimassa. Pääministeri Vennola vastasi välikysymykseen ja painotti jyrkästi hallituksen noudattavan Tarton rauhansopimusta ja Suomen puolueettomuutta. Vennola kertoi, että heti, kun asia tuli hallituksen tietoon, sisäministeri Ritavuori ryhtyi toimiin ja kielsi joukkojen värväykset Venäjää vastaan.³⁰¹

Pääministeri kuitenkin muistutti, että Suomella oli rauhansopimuksen nojalla oikeus odottaa ja vaatia, että myös Neuvosto-Venäjä noudatti Tarton sopimusta ja toteutti Itä-Karjalaa koskevat lupaukset.

²⁹⁹ Blomstedt 1969, 424–425; Selén 2001, 189; Uino 1994, 393.

³⁰⁰ ’Itä-karjalaisten vapaustaistelu.’, *Kaleva* 28.12.1921, 1; ’Jännittynyt tilanne.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 29.12.1921, 1, pääkirjoitus; ’Kirje Helsingistä.’, *Helsingin Sanomat* 19.11.1921, 4.

³⁰¹ VP 1921, ptk. II, 1627–1631, 1689.

Vennolan II hallitus ei kaatunut sosialistien välikysymykseen, mutta se ei kuitenkaan poistanut Ritavuorta kohtaan olevia epäilyksiä. Hänen toimet vahingoittivat hallituksen ulkoista mainetta porvarillisissa piireissä ja myös sisäiseen sopuun tuli särö, sillä maalaisliitossa Ritavuoren toimia pidettiin liian kovina.³⁰² Alkoi yhä selvemmin näyttää siltä, että Ritavuori joutui kantamaan Itä-Karjalan tapahtumista tahtomattaan hallitusta suuremman poliittisen vastuun.

Itä-Karjalan kansannousu päättyi lopullisesti helmikuussa 1922, kun 13 000 Venäjän sotilasta meni alueelle ja murskasi vastustuksen. Kansannousun päättyminen ei rauhoittanut tilannetta Suomen sisäpolitiikan osalta, sillä hallitusta syytettiin epäonnistuneista ratkaisuista Itä-Karjalan suhteen ja isänmaallisuuden puutteesta. Aktivistipiirit eivät hyväksyneet hallituksen passiivista asennetta Itä-Karjalan kansannousuun ja erityisen kriittisesti he suhtautuivat Ritavuoren tiukasti noudattamiin puolueettomuusmääräyksiin. Suomessa pidettiin useita kansalaiskokouksia, joissa arvosteltiin hallitusta ja esitettiin mielenilmauksia, jotka sisälsivät yksiselitteisen viestin: ”Ritavuori alas!”³⁰³ Heikki Ritavuori säilyi puolueiden yhä kiivaammaksi käyneen kamppailun maalitauluna aina hänen viimeiseen elinpäiväänsä saakka helmikuussa vuonna 1922.

Ritavuori joutui Itä-Karjalan tilanteen aikana puuttumaan äärivasemmiston toimintaan Suomessa, sillä kommunistien toiminnan nousu oli yksi Itä-Karjalan kansannousun lieveilmiöistä. He järjestivät mielenosoituskokouksia, joita kuitenkin poliisit joutuivat keskeyttämään. Kokouksissa ilmaistiin poliisin läsnäolon olevan lainvastaista ja mielivaltaista tunkeutumista. Niiden keskeytyksistä kiivas-tuneina kommunistien puolueoimikunta laatikin julistuksen lehtiin, jossa kehoitettiin kansalaisia ”taisteluun Neuvosto-Venäjän puolustamiseksi”.³⁰⁴

Hallitus sai tästä kiihotuksesta tarpeekseen, joten sisäministeri Ritavuoren tehtäväksi tuli määrätä kommunistijohtajia pidätettäväksi ja syytettäväksi maanpetoksesta. *Helsingin Sanomat* valitteli viranomaisten vaikeaa asemaa, sillä Suomessa oli laaja lausunto- ja kokoontumisvapaus. Lehti oli vapausarvon tärkeydestä huolimatta sitä mieltä, että lain koko ankaruutta tuli kommunistien tapauksessa käyttää. Se kehotti myös kansalaisia tekemään voimakasta valistustyötä työväen keskuudessa,

³⁰² VP 1921, ptk. II, 1627–1631, 1689; ’Kaukokarjalaisten asia ja äskeinen välikysymys.’, *Helsingin Sanomat* 30.12.1921, 2, pääkirjoitus; ’Edesvastuutonta vehkeilyä.’, *Helsingin Sanomat* 3.1.1921, 2, pääkirjoitus; ’Onko Karjalan kysymys ainoastaan Venäjän sisäinen asia?’, *Turun Sanomat* 23.12.1921, 3, pääkirjoitus; ’Puoluepolitiikkaa Karjalan asian kustannuksella.’, *Turun Sanomat* 6.1.1922, 3, pääkirjoitus; ’Itä-Karjalan asia eduskunnassa.’, *Kaleva* 31.12.1921, 1; ’Sosialistien välikysymys Itä-Karjalan asiassa.’, *Etelä-Suomen Sanomat* 31.12.1921, 1; Ståhlberg 1985, 97; Vares 1991, 33.

³⁰³ ’Itä-Karjalan vapauttaminen epäonnistunut.’, *Kaleva* 10.2.1922, 4, pääkirjoitus; Jansson 1993, 95; Jääskeläinen 1964, 24–25; Niku 2004, 100; Ståhlberg 1985, 122.

³⁰⁴ ’Kommunistien vehkeilyt.’, *Helsingin Sanomat* 23.1.1922, 3.

ettei kommunistien toiminta saisi enempää kannatusta työläisissä.³⁰⁵ Edistyspuolueessa varmasti pelättiin, että kommunistien voimakas esiintulo häiritsisi sosialidemokraattien parlamentaarista kehitystä, jota pidettiin ensiarvoisen tärkeänä asiana, jotta puolueilla olisi paremmat mahdollisuudet toimia yhdessä. Sen vuoksi kommunistien toimintaan suhtauduttiin suurella varauksella ja työväki haluttiin turvata kiihotukselliselta toiminnalta, vaikka se olikin ristiriidassa sananvapauden kanssa.

Ritavuori yritti vakuutella, että pidätykset eivät kärjistäisi sisäpoliittista asemaa Suomessa. Hän oli varma siitä, että kukaan ei Suomessa voinut hyväksyä aseiden kääntämistä omaa maata vastaan vie-raan vallan hyväksi. Sosialidemokraatteja hallituksen ja etenkin sisäministerin toimet kummastutti-vat, sillä heidän mielestään hallituksen toimenpiteet merkitsivät suurta vaaraa kansalaisvapauksien esteettömälle harjoittamiselle. Sosialidemokraattien eduskuntaryhmä päätyikin tekemään välikysy-myksen kansalaisvapauksien turvaamisesta ja sisäministeriltä haluttiin vastauksia Suomen sisäpoli-tiikan suunnasta. Välikysymyksessä kerrottiin, että poliisi oli hajottanut säädetyillä tavoilla ilmoitet-tuja kokouksia, vanginnut aiheettomasti sanomalehtien toimittajia ja estänyt perustamasta uusia lehtiä. Sosialidemokraatit tiedustelivat, mihin toimiin hallitus aikoi ryhtyä, jotta loukkaukset loppui-sivat ja kansalaisvapaudet tulisivat suojatuksi.³⁰⁶ Itä-Karjalan kysymyksestä tuli yhä enemmän Suomen sisäinen ja laaja puoluepoliittinen kysymys, johon Vennolan II hallitus sisäministerin joh-dolla joutui vastaamaan niin vasemmalta kuin oikealta tuleviin hyökkäyksiin.

Olisi voinut luulla, että Ritavuori olisi saanut oikeistolta kiitosta äärivasemmistoon kohdistuvien toimenpiteiden vuoksi, mutta tilanne menikin aivan päinvastoin. Kommunistien *Suomen Työmies* julkaisi 1.2.1922 uutisen, jonka mukaan Ritavuori oli antanut hänen luonaan käyneelle kommunisti-lähetystölle neuvoja kokoontumislain kiertämiseksi. Ritavuori lähetti oikaisun asiasta lehdille, jossa hän kertoi selostuksen olevan aivan väärä. Se ei kuitenkaan oikeiston mieliä rauhoittanut ja se syytti sisäministeriä myötämielisyydestä ja ymmärtäväisyydestä kommunisteja kohtaan. Pahemmaksi ti-lanteen teki Ritavuoren kannalta se, että hieman aiemmin oikeisto oli syyttänyt häntä sisäasiainmi-nisteriön määräyksestä, joka koski Karjalan hallitusmiesten karkottamista Suomesta.³⁰⁷ Oikeisto-lehdet saivat siis jälleen yhden syyn lisää hyökätä entistä kiivaammin sisäministeriä vastaan, sillä

³⁰⁵ 'Kommunistien maanpetoksellinen toiminta.', *Etelä-Suomen Sanomat* 28.1.1922,1; 'Kommunistien johtohenkilöitä pidätetty.', *Kaleva* 28.1.1922, 1; 'Kommunistien vehkeilyt.', *Helsingin Sanomat* 23.1.1922, 3; 'Eräiden sosialistilehtien maanpetoksellinen esiintyminen.', *Turun Sanomat* 13.1.1922, 2, pääkirjoitus.

³⁰⁶ 'Kommunistijohtajien maanpetosjuttu.', *Helsingin Sanomat* 28.1.1922, 5; VP 1921, ptk. II, 1913.

³⁰⁷ 'Kommunistien käynti sisäministerin luona.', *Etelä-Suomen Sanomat* 7.2.1922, 1; 'Karjalan hallitusmiesten karkoit-taminen.', *Etelä-Suomen Sanomat* 3.1.1922, 1; 'Likaista menettelyä.', *Kaleva* 10.2.1922, 1; 'Hyökkäykset hallitusta vastaan.', *Turun Sanomat* 4.2.1922, 2, pääkirjoitus.

uutiset kokoontumislain kiertämisestä vain entisestään vahvistivat Heikki Ritavuoren taipuvaisuutta vasempaan.

Lähes samaan aikaan *Suomen Työmieheissä* julkaistun uutisen kanssa tuli tieto valtioneuvoston päätöksestä uudistaa Etsivän keskuspoliisin organisaatio. Aloitteentekijänä oli Ritavuori, joka suhtautui varauksellisesti alaisenaan toimivaan valtiolliseen poliisiin, jonka läheiset suhteet oikeiston aktivistiipiireihin hän tunsi. Ritavuoren tarkoituksena oli uudistaa poliisin toimintaa laajemmin, jolloin paikallispoliisit olisivat saaneet Etsivän keskuspoliisin paikallisten alaosastojen tehtävät. Ritavuori tähtäsi siihen, että maaherrat voisivat valvoa paremmin valtiollisen poliisin toimintaa.³⁰⁸

Etsivästä keskuspoliisin pääosastosta oli tarkoitus muodostaa yleinen poliisikeskus, johon rikospoliisin lisäksi kuuluisivat passiosasto ja kieltolakia valvova poliisi. Tiedot Etsivän keskuspoliisin uudistamisesta otettiin oikeistossa tyrmistyneinä vastaan ja siellä heräsi epäily, että Ritavuori oli tekemässä uudistusta vasemmiston mieliksi. *Helsingin Sanomat* yritti rauhoittaa tilannetta kertomalla, että jo Erichin hallituksen aikaan uudistaminen oli suunnitteilla. Hallitus vain ehti kaatua ennen kuin uudistukset ehtivät tulla voimaan. Lehti painotti, ettei oikeistossa aiheutuneeseen levottomuuteen ollut mitään syytä.³⁰⁹

Itä-Karjalan kansannousu, suhtautuminen ääri vasemmistoon ja Etsivän keskuspoliisin uudistaminen olivat suuria poliittisia kiistakysymyksiä, jotka lopulta koituivat Ritavuoren kohtaloksi. Vaikka koko Vennolan II hallituksen toiminta sai kritiikkiä niin oikealta kuin vasemmalta, Ritavuoreen kohdistui paljon erityishuomiota sen vuoksi, että hän toimi sisäministerinä poliittisessa ajanjaksossa, jossa oli meneillään juuri hänen toimialaansa kuuluvia asioita. Esimerkiksi Itä-Karjalan tilanteessa kaikki huomio kohdistui Ritavuoreen, jolle sisäministerinä kuului vastuu rajan valvonnasta. Myös hallituksen rakoilu tässä asiassa vaikutti siihen, että Heikki Ritavuori jäi ikään kuin yksin vastamaan tilanteesta muiden ministerien, pääministeri Vennola mukaan lukien vetäytyen kauemmaksi.³¹⁰

Edistyspuolueen kannattajalehdet puolustivat voimakkaasti sisäministeriä ja vakuuttivat hänen toimineen hallituksen käsityksen mukaisesti sisäministerille kuuluvissa tehtävissä. *Karjalan Aamulehti* oli myös varma siitä, että hallitus oli Ritavuoren toimien takana, eikä hän ylittänyt valtuuksiaan.

³⁰⁸ 'Keskuspoliisin uudelleenjärjestäminen.', *Kaleva* 28.1.1922, 1; Niku 2004, 102–104.

³⁰⁹ 'Valtion keskuspoliisin uudestaan järjestäminen.', *Helsingin Sanomat* 31.1.1922, 2, pääkirjoitus; Ståhlberg 1985, 122.

³¹⁰ Niku 2004, 113.

Tätä siis epäiltiin varmasti siksi, että hallitus ei kokonaisuudessaan ottanut tarpeeksi kantaa sisäministerin toimiin, vaan Ritavuori vastasi yksin häneen kohdistuvista syytöksistä. Edistyspuolueen kannattajalehdet vaativatkin Vennolan II hallitukselta aktiivisempia ministerien puolustamisessa.³¹¹

Ritavuoren voimakas persoonallisuus ja ehdottomuus hänen oikeiksi näkemissään asioissa aiheuttivat vastustajissaan suorastaan aggressioita. Hän puolusti luonteensa mukaisesti toimintaansa periksi antamattomalla tavalla ja valvoi tiukasti antamiensa määräysten toteutumista. Etenkin oikeistossa Ritavuori oli jo vuosia herättänyt pahaa verta olemalla tiukka tasavallan kannattaja, kannattamalla täyttä armahdusta ja lausumalla epäilyksiä äärioikeiston toimista suojeluskuntien keskuudessa. Oikeiston kielteinen asenne Ritavuorta kohtaan tuli ilmi useita kertoja esimerkiksi hallitusneuvottelujen yhteydessä, sillä oikeistopuolueiden ehtona hallitukseen tulolle oli useasti se, että Ritavuorta ei saanut ottaa hallitukseen. Vuoden 1921 ja alkuvuoden 1922 poliittisten tapahtumien aikana Ritavuoresta saatiin sisäministerinä jälleen hallituksen syntipukki, jonka syyksi voitiin laittaa niin sisä- kuin ulkopolitiittiset epäkohdat, jotka häiritsivät etenkin oikeistoa.³¹² Ehkä hallituksen rakoilu Karjalankysymyksessä antoi oikeistolle entistä kovemman yllykkeen osoittaa mieltään Ritavuorta vastaan, sillä sen katsottiin aiheuttavan lisäpainetta hallituksen sisällä.

Heikki Ritavuori menehtyi 14.2.1922, kun liikemies Ernst Tandefelt ampui Ritavuoren kotiovensa eteen. Tandefelt ilmoitti poliisikuulusteluissa, että murhatekoon hänet oli kiihottanut oikeistolehdistä lukemat väitteet, joiden mukaan sisäministeri oli opettanut kommunisteja kiertämään lakia ja että hän olisi määrännyt vangittavaksi Karjalan puolelta Suomeen palaavia vapaaehtoisia karjalaisten avustajia. Kolmanneksi syyksi Tandefelt mainitsi Etsivän keskuspoliisin uudistamisen, jonka hän oli käsittänyt niin, että ministeri olisi ryhtynyt toimenpiteisiin valtiollisen keskuspoliisin lakkauttamiseksi. Murhaaja kertoi, ettei meneillään ollut poliittinen tilanne voinut enää jatkua ja päätti toimia sen mukaisesti. Suomenruotsalainen Tandefelt kertoi toimineensa täysin yksin ilman muualta tullutta painostusta.³¹³

³¹¹ 'Hyökkäykset sisäministeri Ritavuorta vastaan.', *Karjalan Aamulehti* 5.1.1922, 2, pääkirjoitus; 'Hyökkäykset nykyistä sisäministeriä vastaan.', *Kaleva* 4.2.1922, 2, pääkirjoitus.

³¹² Tietoja Kansallisesta Edistyspuolueesta, Oskari Mantereen kokoelma, kotelo 1, KA; 'Hallituskysymyksen uusin vaihe.', *Karjalan Aamulehti* 24.3.1920, 1–2, pääkirjoitus; 'Ruotsalaisten korkeampaa politiikka.', *Helsingin Sanomat* 14.3.1920, 5, pääkirjoitus; 'Hallituskysymyksen ei vain ratkaisua.', *Turun Sanomat* 24.3.1921, 2, pääkirjoitus; 'Kysymys hallituksen täydentämisestä.', *Etelä-Suomen Sanomat* 24.2.1920, 2; 'Totuus äärimmäisestä oikeistostamme.', *Turun Sanomat* 9.2.1922, 2, pääkirjoitus; Hokkanen 1986, 346; Jääskeäläinen 1964, 24; Niku 2004, 86; Selén 2001, 189.

³¹³ 'Muutamia esimerkkejä.', *Kaleva* 19.2.1922, 2, pääkirjoitus; Ståhlberg 1985, 124–125; Kronlund 1988, 112; Uino 1994, 393.

Kun Tandefeltin motiivit tulivat julki, edistyspuolueen lehdet olivat aivan varmoja, että poliittisen moraalien heikentyminen oli saanut aikaan sen, että poliittinen parjaus oli kantanut katkeran hedelmän. Kiihottajat haluttiin edesvastuuseen teosta ja Heikki Ritavuorta tiukasti puolustaneet lehdet asettuivat nyt syyttäjän rooliin. *Helsingin Sanomat* nimitti poliittisia oloja sairaalloisiksi ja syytti kiihottajia valtiollisen elämän myrkyttämisestä, jonka vuoksi Suomi oli lehden mukaan joutunut ”syvälle poliittisten intohimojen liejuun”. Teko tuntui olevan lehtien mielestä erityisen kauhean vuoksi, että se oli oikeistolaisen tekemä. Kommunistijohtajia pidettiin yhteiskunnallisesti ja moraalisesti rappiolle joutuneina henkilöinä, joihin ei lehtien mielestä voinut käyttää samaa mittapuuta kuin porvareihin. *Kaleva* kirjoittikin, että teon olisi jopa voinut vielä käsittää, jos sen olisi tehnyt ”isänmaaton bolševikki”. Ikään kuin oletuksena olisi ollut, että äärimmäiseen vasemmistoon kuuluvilla ei välttämättä ollut tarvittavaa harkintakykyä. *Etelä-Suomen Sanomat* oli syytöksissä kaikista rajuin, sillä sen mielestä oikeisto aikoi tehdä Suomesta Albanian, jossa hallitusmiesten henki ja toiminta olivat riippuvaisia salamurhaajan tahdosta.³¹⁴ Tandefelt oli korostanut toimineensa yksin, mutta hyvin nopeasti edistyspuolueen lehdet alkoivat syyttää tapahtuneesta veriteosta oikeistoa.

Edistyspuolueen kannattajalehdet tekivät Ernst Tandefeltistä uhrin, koska hän oli joutunut lehtikiihotuksen valtaan. Lehdet syyttivät kiihottajia ja etenkin oikeistolaisia moraaliseksi kanssarikollisiksi, jotka oli saatava yhtä lailla edesvastuuseen. *Helsingin Sanomat* jopa esitti kysymyksen, voivatko kylvöä tehneet lehdet enää jatkaa työtään. Se olikin sitä mieltä, että ellei sävy muuttunut, oli valtiovallan ryhdyttävä siistimään myös oikeiston äänenkannattajia.³¹⁵ Tämä oli radikaali kannanotto lehdeltä, joka kuitenkin kannatti sananvapautta liberalismien hengen mukaisesti.

Kannattajalehdet olivat vakuuttuneita siitä, että murha todisti Ritavuoren puoluekokouksessa lausumat sanat todeksi. Sitä ei kuitenkaan osattu kuvitella, että Ritavuori itse joutuisi sanojensa uhriksi. *Karjalan Aamulehti* vertasi murhaa suojeluskuntaselkkauksen aikana tapahtuneeseen Bergin itsemurhaan ja totesi, että kyseessä oli samoista piireistä lähtenyt ”häikäilemätön häväistystulva ja poliittisten intohimojen kiihoitus”. Poliittinen murha laitettiin siis oikeiston syyksi ja vakaasti uskottiin, että Tandefeltin takana oli myös muita toimijoita, koska oikeistossa ei tunnettu erityistä lämpöä

³¹⁴ 'Muutos saatava aikaan.', *Helsingin Sanomat* 17.2.1922, 2, pääkirjoitus; 'Sisäministeri Heikki Ritavuori.', *Kaleva* 15.2.1922, 1; 'Hirmuteko.', *Turun Sanomat* 15.2.1922, 2, pääkirjoitus; 'Hedelmät kypsyvät.', *Etelä-Suomen Sanomat* 16.2.1922, 1, pääkirjoitus.

³¹⁵ 'Heikki Ritavuori.', *Karjalan Aamulehti* 15.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Muutos saatava aikaan.', *Helsingin Sanomat* 17.2.1922, 2, pääkirjoitus; 'Farisealaisuus ei auta.', *Etelä-Suomen Sanomat* 18.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Oikeistolehdet pesevät verisiä omiatuntojaan.', *Etelä-Suomen Sanomat* 18.2.1922, 1–2.

sisäministeriä kohtaan. Myös ulkomaisten reaktiot herättivät paljon huolta, sillä murhan katsottiin heittävän sivistysmaiden silmissä pitkän varjon Suomen päälle.³¹⁶

Surullinen tapaus haluttiin kääntää edistyspuolueessa kuitenkin voitoksi ja Heikki Ritavuoren kuoleman toivottiin yhdistävän edistyspuoluetta ja maalaisliittoa entistä enemmän. Kansalaisten haluttiin ja myös uskottiin huomaavan keskustasuunnan tarpeellisuuden, jonka julma veriteko oli osoittanut. Lehdet painottivatkin yhteiskuntarauhan ja isänmaan edun vaativan yhä lujemman poliittisen keskustan, sillä äärimmäisessä oikeiston piireissä eli murhahenki tasavaltaa ja sen puolustajia kohtaan. Ritavuoren murha nähtiin hyökkäyksenä Vennolan II hallituksen ajamia periaatteita eli kansanvaltaisuutta ja suomalaiskansallista hallintoa vastaan. Edistyspuolueen eduskuntaryhmä julistikin, että puolueen oli ajettava yhä tiukemmin niitä arvoja, joita juuri Ritavuori voimakkaasti edusti.³¹⁷ Ritavuori oli edistyspuolueen näkyvä voimahahmo, jonka puuttuminen näkyi esimerkiksi eduskuntaryhmän työskentelyssä erittäin selvästi. Eduskuntaryhmä ottikin tavoitteeksi, että koko ryhmä alkaisi ajaa Heikki Ritavuoren edustamia arvoja yhä näkyvämmiin.

Helsingin Sanomat kirjoitti, ettei vakavia valtiollisia tuloksia voitu saavuttaa kuin käyttämällä kansanvaltaisia ja parlamentaarisia keinoja. Puolueen tavoitteeksi tuli vapauttaa Suomen kansa puoluevihan kiroista, siten Ritavuoren katsottiin tuottavan kuolemallaankin maalle paljon hyvää. *Helsingin Sanomat* kuitenkin muistutti, että puhtaammille parlamentaarisille vesille ei päästy viskaamalla yksi henkilö syrjään. *Karjalan Aamulehti* painotti, että veret kuohumaan saaneen murhan takia oli kuitenkin vältettävä liiallista kiihtymistä ja alettava rakentavaan työhön, jotta kiihko saataisiin asettumaan. Edistyspuolueen kannattajalehtien syytely kuitenkin juuri aiheutti puoluekiihkoa, eikä oikeisto suostunut siihen, että edistyspuolue halusi syyllistää oikeistoa tapahtuneesta ja sitoa murhan poliittiset vaikutukset oikeistoon.³¹⁸

Suojeluskuntaselkkaus ja Ritavuoren murha olivat tapahtumia, jotka vaikuttivat siihen, että edistyspuolue koki tarpeelliseksi tehdä entistä tiiviimpää yhteistyötä maalaisliiton kanssa. Vaikka edistys-

³¹⁶ 'Heikki Ritavuori.', *Karjalan Aamulehti* 15.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Kenraali Berg – Ministeri Ritavuori.', *Karjalan Aamulehti* 18.2.1922, 3; 'Muutos saatava aikaan.', *Helsingin Sanomat* 17.2.1922, 2, pääkirjoitus; 'Farisealaisuus ei auta.', *Etelä-Suomen Sanomat* 18.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Oikeistolehdet pesevät verisiä omiatuntojaan.', *Etelä-Suomen Sanomat* 18.2.1922, 1–2.

³¹⁷ 'Todelliset syylliset.', *Karjalan Aamulehti* 16.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Juuret ovat vielä terveet.', *Karjalan Aamulehti* 22.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Valtiollinen murha.', *Helsingin Sanomat* 16.2.1922, 3, pääkirjoitus; Uino 1994, 394.

³¹⁸ 'Todelliset syylliset.', *Karjalan Aamulehti* 16.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Juuret ovat vielä terveet.', *Karjalan Aamulehti* 22.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Valtiollinen murha.', *Helsingin Sanomat* 16.2.1922, 3, pääkirjoitus; 'Kirje Helsingistä.', *Helsingin Sanomat* 18.2.1922, 5; 'Kansallisen Edistyspuolueen eduskuntaryhmä ministeri Ritavuoren murhasta.', *Kaleva* 17.2.1922, 1; Uino 1994, 394.

puolue asetti tavoitteeksi vapauttaa Suomen kansan puoluevihan kiroista, niin tavoite jäi vain kau- niiksi sanahelinäksi. Todellisuudessa se ei pystynyt unohtamaan jatkuvia ristiriitoja oikeiston kans- sa. Yksi tekijä tähän oli varmasti lähestyvät eduskuntavaalit, jolloin puolueiden väliset erimielisyy- det nousivat jälleen hyvin voimakkaasti esiin.

6.VAALIKAUDEN TILINPÄÄTÖS – VUODEN 1922 EDUSKUNTAVALIT

6.1. Yhdistymistoiveita yhtenäisestä keskustasta

Kansallinen Edistyspuolue ja Kansallinen Kokoomuspuolue perustettiin vuonna 1918 juuri ennen vuoden 1919 eduskuntavaaleja. Tuolloin edistyspuolueen eduskuntavaaleihin valmistautuminen meni samassa yhteydessä puolueen organisoinnin kanssa. Paikallisyhdistykset piti saada nopeasti toimimaan, jotta puolueelle saatiin valittua ehdokkaat vaaleihin ja äänestäjät tietoisiksi edistysmie- lisestä puolueesta. Huolimatta vuoden 1919 eduskuntavaalien hyvästä vaalituloksesta, alkuinnostus puoluetööhön lopahti nopeasti vaalien jälkeen. Puoluekanslia antoi piiritoimikunnille huomautuksia tilanteesta, mutta paikallistasoa ei saatu toimimaan kovin aktiivisesti. Kun vuoden 1922 eduskunta- vaalit alkoivat lähestyä, piti puoluetoiminta herätellä ripeästi uudelleen henkiin.³¹⁹

Edistyspuolueen kannattajalehdet ilmaisivat silloin tällöin huolensa puolueen järjestäytymättömästä tilasta melko kiivaaseen ja syyttävään sävyyn. *Karjalan Aamulehti* valitteli sitä, että vuoden 1919 eduskuntavaalien jälkeen edistyspuolueen puoluetoiminnassa oli alkanut yleinen uneliaisuus ja mil- tei kaiken puoluetoiminnan pysähtyminen. Lehti ei kohdistanut syytöksiä pelkästään edistyspuolu- eeseen, vaan se moitti kaikkia porvaripuolueita, jotka olivat vaalien väliajoilla melkein toimetomi- na ja viittasi niiden haluttomuuteen osallistua yhteisten asioiden hoitoon toteamalla, että ”nukkuvan suuhun ei marjat kasva”.³²⁰ Sama ilmiö oli siis havaittavissa vuonna 1922 kuin vuoden 1919 edus- kuntavaalien alla, jolloin porvarien innottomuudesta osallistua vaaleihin muistutettiin kiivaasti.

Yleinen huoli tuntuikin olevan se, että äänestäjät eivät tunteneet puolueita, koska kenttätyö oli ollut niin vähäistä. Lähestyvien eduskuntavaalien tulosta pidettiin täten arvaamattomana. Muihin porva- ripuolueisiin vertaaminen ei kuitenkaan käynyt kannattajalehtien mielestä tällä kertaa puolustukseksi.

³¹⁹ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekanslian kirjeitä Kansallisen Edistyspuolueen piiritoimikunnille 12.8.1919; 20.8.1920; 25.1.1922; 16.6.1922; mikrofilmirulla PR:64, KEPA, KA.

³²⁰ 'Puoluepakinaa.', *Karjalan Aamulehti* 28.9.1919, 4; 'Edistyspuolueen toiminta virkeämmäksi.', *Karjalan Aamulehti* 10.2.1922, 1, pääkirjoitus.

si, sillä laimeuteen ja välinpitämättömyyteen ei edistyspuolueella katsottu olevan yhtään varaa.³²¹ Nopea ajankulku varmasti pääsi yllättämään edistyspuolueen täydellisesti ja kannattajalehdet paheksuivat sitä, että mikään ei ollut tältä osin muuttunut puolueen toimintatavoissa. Edistyspuolue ei ollut saanut aktivoitua puoluetoimintaa parhaalla mahdollisella tavalla ja seuraaviin eduskuntavaaleihin oli aikaa enää muutama kuukausi.

Maalaisliittoa pidettiin parhaiten järjestäytyneenä porvaripuolueista, mutta kaikista puolueista eniten kehuja saivat kuitenkin jälleen sosialidemokraatit. Heillä oli kiinteä puolueorganisaatio, jossa jokaisella oli oma tehtävänsä. Sosialisteista kehotettiin ottamaan mallia järjestäytyneisyydessä. Kannattajalehdet puolustelivat edistyspuolueen jämähäneisyyttä sillä, että puolue oli niin keskeisessä roolissa yhteiskunnallisten asioiden hoidossa, ettei aikaa jäänyt puolueen sisäiseen rakennustyöhön. *Helsingin Sanomat* kirjoitti puoli vuotta ennen vaaleja ”voimakkaan elvyttämisen” aloittamisesta. Se kuvastaa hyvin sitä, miten puoluetoiminta oli herätettävä miltei uudestaan henkiin. Lehdet olivat kuitenkin luottavaisia sen suhteen, että äänestäjät olivat huomanneet edistyspuolueen ja maalaisliiton yhteiset aikaansaannokset, joiden avulla ääniä saataisiin poliittiselle keskustalle.³²² Varmasti helpointa oli vedota edistyspuolueen keskeiseen rooliin hallitustyössä, mutta kyllä syy puolueen passiiviseen järjestötoimintaan oli varmasti pitkälti vanhoihin organisaatiomalleihin jämähämisessä.

Vaaliliittokysymys herätti suurta mielenkiintoa jo hyvissä ajoin ennen eduskuntavaaleja, jotka pidettiin heinäkuun alussa 1922. Yhteisen porvarillisen rintaman muodostaminen edistyspuolueen ja kokoomuksen kesken tuli puoluelehdissä esille jo alkuvuodesta 1922. Yhteiseen vaaliliittoon suhtauduttiin edistyspuolueessa tälläkin kertaa varsin kielteisesti. Kannattajalehtien mielestä kokoomuksen pyynnössä oli kyse hyödyn tavoittelusta ja ristiriitojen unohdus vaalien ajaksi nähtiin hyvin epäilyttävänä. Kokoomuksen ehdotusta ei täten pidetty edes täysin vilpittömänä. Vaaliliittoon tarvittiin yhteinen pohja ja vaikka pyrkimys olisi yhteinen eli kumouksellisten aineiden vastustaminen, niin keinot olivat edistyspuolueen mielestä täysin erilaiset.³²³

³²¹ 'Valtiollisten vaalien edessä.', *Karjalan Aamulehti* 3.1.1922, 2, pääkirjoitus; 'Edistyspuolueen toiminta virkeämmäksi.', *Karjalan Aamulehti* 10.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Vaalitoiminta ja edistysmielisten puoluekokous.', *Helsingin Sanomat* 9.4.1922, 3, pääkirjoitus; 'Edistysmielisten koottava voimansa.', *Turun Sanomat* 13.12.1921, 2, pääkirjoitus; 'Valmistautuminen vaalitoimintaan.', *Kaleva* 20.1.1922, 2, pääkirjoitus.

³²² 'Edistyspuolueen toiminta virkeämmäksi.', *Karjalan Aamulehti* 10.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Puoluetoiminta vireille.', *Helsingin Sanomat* 21.12.1921, 4, pääkirjoitus; 'Vaalitoiminta ja edistysmielisten puoluekokous.', *Helsingin Sanomat* 9.4.1922, 3, pääkirjoitus; 'Puoluetoiminnan eheyttämisestä.', *Turun Sanomat* 5.1.1922, 3, pääkirjoitus.

³²³ 'Vaaliliittokysymys.', *Etelä-Suomen Sanomat* 2.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Kysymys vaaliliitosta porvarillisten puolueiden kesken.', *Karjalan Aamulehti* 10.3.1922, 1, pääkirjoitus; 'Teeskentelyä.', *Helsingin Sanomat* 25.5.1922, 2, pääkirjoitus; Uino 1986, 407.

Erot korostuivat etenkin sisäpolitiikassa, jossa edistyspuolue tähtäsi eri kansakerrosten lähentämiseen poliittisia ja yhteiskunnallisia juopia tasoittamalla ja käyttämällä uudistuspolitiikkaa. Kokoomusta syytettiin vanhoillisuudesta, eikä monarkiaakaan täysin unohdettu vaalitaistelun aikana. Tais- telu tasavallan ja kansanvallan puolesta oli edistyspuolueen mielestä vielä voimassa, vaikka se jat- kuikin muuttuneissa muodoissa. *Turun Sanomat* kirjoitti, että kokoomuksen hurjan ajojahdin vuoksi, porvarien liittoa täytyi pitää ”enemmän ja varmimmin rauenneena kuin milloinkaan ennen”.³²⁴ Ri- tavuoren murha oli siis lopullinen sinetti sille, että edistyspuolueessa yhteinen vaaliliitto oikeiston kanssa ei saanut lainkaan kannatusta.

Ritavuoren kuolema oli edistyspuolueelle suuri menetys. Puolueesta puuttui yksi voimakas johto- hahmo, jonka korvaaminen jollain toisella henkilöllä oli todella vaikeaa. Parhaimpana vaihtoehtona nähtiin yhä tiiviimpi yhteistyö maalaisliiton kanssa ja siihen Ritavuoren kuolema antoi ikään kuin mahdollisuuden, sillä edistyspuolueen voimakkain persoona ei ollut enää ajamassa vasemmis- tosuuntaa, joka herätti maalaisväestössä epäilyksiä. *Karjalan Aamulehti* vaati, että poliittisen kes- kustan oli suoritettava loppuun työ, jolle Ritavuori ”uhrasi” elämänsä. Tämä ei lehden mielestä voi- nut tapahtua ”käsi kädessä oikeiston kanssa” vaan työ piti saattaa loppuun yhdessä maalaisliiton kanssa.³²⁵ Etenkin *Karjalan Aamulehti* oli vahvasti sitä mieltä, että Ritavuoren murha oli yhdistänyt voimakkaasti edistyspuoluetta ja maalaisliittoa, joiden piti toimia entistä tiiviimmässä yhteistyössä.

Ritavuoren murhaa käytettiinkin selvästi vaaliaseena, jonka toivottiin tuovan laajalti porvarien ääniä poliittiselle keskustalle. *Etelä-Suomen Sanomat* kirjoitti, että ”oikeistossa oli suorastaan ammuttu revolverin laukaus keskustan luomaa kansanvaltaa vastaan”, joten maalaisliiton ja edistyspuolueen oli jatkettava taistelua yhdessä. *Turun Sanomat* julisti Ritavuoren murhan käännekohdaksi Suomen puolue-elämässä. Sen mielestä murha velvoitti äänestäjiä tukemaan keskustahallitusta. Lehden mie- lestä äänestäjät eivät myöskään saaneet antaa itseään juoksutettavan missään ”kaikenkarvaisten val- lantavoittelija-agitaattorien kansalaiskokouksissa”.³²⁶ Vasemmistosuunnan *Karjalan Aamulehdelle* Heikki Ritavuoren perinnön vaaliminen oli erityisen tärkeää, sillä se edusti kaikista selkeimmin

³²⁴ 'Toisarvoiset erimielisyydet.', *Etelä-Suomen Sanomat* 11.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Kysymys vaaliliitosta porvarillisten puolueiden kesken.', *Karjalan Aamulehti* 10.3.1922, 1, pääkirjoitus; 'Teeskentelyä.', *Helsingin Sanomat* 25.5.1922, 2, pääkirjoitus; 'Onko vaaliliitto mahdollinen?', *Turun Sanomat* 19.2.1922, 3, pääkirjoitus; 'Edistyspuolue ja tulevat eduskuntavaalit.', *Kaleva* 4.3.1922, 2, pääkirjoitus; Uino 1986, 407.

³²⁵ 'Hämmästyttävän ristiriitaista.', *Karjalan Aamulehti* 24.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Edistyspuolueen ja maalaisliiton yhteistoiminta ensi vaaleissa.', *Karjalan Aamulehti* 15.3.1922, 1, pääkirjoitus.

³²⁶ 'Hämmästyttävän ristiriitaista.', *Karjalan Aamulehti* 24.2.1922, 1, pääkirjoitus; 'Vaaliliittokysymys vielä kerran.', *Etelä-Suomen Sanomat* 4.3.1922, 1, pääkirjoitus; 'Mihin ajankohta velvoittaa kansalaisia?', *Turun Sanomat* 28.2.1922, 3, pääkirjoitus.

hänen ajamiaan periaatteita. Muutkin kannattajalehdet pyrkivät hyödyntämään vaaleissa Ritavuoren poliittisia tekoja ja sitä, että murhaaja oli nimenomaan oikeistopiireistä lähtenyt ja edistyspuolueen mielestä oikeiston kiihotuksen tulos.

Karjalan Aamulehden päätoimittaja Arvo Inkilä ehdotti edistyspuolueen puheenjohtajalle Oskari Mantereelle, että edistyspuolueen ja maalaisliiton tulisi muodostaa yhteinen puolue ja yhdistää sanomalehdet yhteisiksi keskustalehdiksi. Hän ehdottikin, että edistyspuolueen eduskuntaryhmä vakavasti harkitsisi sitä vaihtoehtoa, sillä Inkilän mielestä keskustapolitiikan ja edistyspuolueen loppu olisi se, jos kokoomus saisi maalaisliiton vaikutuspiiriinsä. Hänen huolensa oli, että edistyspuolue ei jaksanut yksin vastata keskustapolitiikasta ja hän näki edistyspuolueen tulevaisuuden melko synkänä, jos maalaisliitto päättyisi kokoomuksen ”apuriksi”.³²⁷

Samanlaisesta yhdistymisen tarpeesta kirjoitti Urho Toivola kirjeessään Oskari Mantereelle. Toivola oli huolissaan keskustan kahtiajaosta, ikään kuin edistyspuolue ja maalaisliitto olisivat jo olleet yhden kokonaisuuden muodostava puolue. Hän pelkäsi maalaisliiton kasvavan edistyspuolueen kustannuksella, jos puolueet pysyivät erillään. Toivola esitti myös yhteistyötä vasemmiston kanssa, jos edistyspuolue ja maalaisliitto yhdistyneenä eduskuntavaaleissa onnistuisivat saamaan niin paljon lisäpaikkoja, että sen lukumäärä tulisi suuremmaksi kuin vasemmiston.³²⁸ Nämä yhdistymistoiveet kertovat juuri siitä, että edistyspuolueella ei pienpuolueena nähty olevan niin suuria mahdollisuuksia yksin. Inkilä ja Toivola olivat vakuuttuneita siitä, että kolmen vuoden melko tiivis yhteistyö olisi riittävä edellytys maalaisliiton ja edistyspuolueen yhdistymiselle yhdeksi kokonaisuudeksi.

Edistyspuolueen puolueneuvoston kokouksessa päädyttiin ilman yllätyksiä siihen, että vaaliliittoa voitiin muodostaa ainoastaan maalaisliiton kanssa. Sitä pidettiin erittäin tarpeellisena, koska yhteistyötä oli tehty koko vaalikauden ajan, eikä yhteisen liiton esteenä nähty mitään jyrkkiä erimielisyyksiä. Edistyspuolueen ja kokoomuksen vaaliliiton sen sijaan katsottiin antavan vasemmistolle taktillinen voitto, joten sitä piti sen vuoksi välttää. Vaikka vuoden 1922 eduskuntavaaleissa ei ollutkaan mitään niin suurta kysymystä kuin edellisissä eduskuntavaaleissa, niin silti oikeiston hyökkäykset kansanvaltaa vastaan riittivät edistyspuolueelle todisteeksi siitä, että taistelu tasavallan ja kansanvallan puolesta ei ollut vielä loppunut. Myös oikeiston epälojalinen suhtautuminen keskustahallitukseen oli yksi syy, jonka vuoksi vaaliliittoon ei oikeiston kanssa haluttu.³²⁹

³²⁷ Arvo Inkilän kirje Oskari Mantereelle 2.4.1922, Oskari Mantereen kokoelma, kotelo 1, KA.

³²⁸ Urho Toivolan kirje Oskari Mantereelle 23.2.1922, Oskari Mantereen kokoelma, kotelo 1, KA.

³²⁹ 'Vaaliliittokysymys ja Kansallinen Edistyspuolue.', *Etelä-Suomen Sanomat* 9.3.1922, 1, pääkirjoitus.

Edistyspuolueen lopullinen kieltäytyminen yhteistyöstä antoi oikeistolle hyvän vaaliaseen ja se käyttikin samaa ilmaisua kuin vuoden 1919 eduskuntavaaleissa eli ”yhteisen rintaman rikkoutumista”. Edistyspuolueen lehdet pitivät kuitenkin vuoden 1918 tapahtumiin ja yhteiseen valkoiseen rintamaan viittausta oikeistolta kömpelönä taktiikkana, joka ei enää vedonnut kansaan.³³⁰ Voi olla, että oikeistossa tiedettiin etukäteen, että sillä ei ollut etenkään edistyspuolueen kanssa mahdollisuuksia vaaliliittoon. Yhteistyötä kuitenkin tarjottiin, sillä edistyspuolueen kieltäytyminen sai tilanteen näyttämään siltä, että juuri edistyspuolue ei tahtonut muodostaa yhteistä rintamaa vasemmistoa vastaan. Tämä oli hyvä keino saada oikeistolle ääniä edistyspuolueen ”vasemmistomyönteisyyden” kustannuksella.

Edistyspuolueen kannattajalehdet olivat kuitenkin vakuuttuneita siitä, että oikeiston suosittama yhteinen rintama olisi varmin tapa estää se puolueolojen kehitys, joka oli saatu aikaan viimeisen kolmen vuoden aikana. Parlamentaarisen toiminnan tasapaino katsottiin toteutuvan parhaiten selvällä oikeistolla, vasemmistolla ja keskustalla. Tätä pidettiin muiden maiden tapaan luonnollisena ja yhteiskunnallisena puoluejakona, joka oli parlamentaarisen elämän perusedellytys. Lehdet kuitenkin muistuttivat äänestäjiä, että jos joku joutui ”väärään leiriin” hallitusmuotokysymyksen aikana, niin näissä vaaleissa erehdyksen pystyi korjaamaan äänestämällä poliittista keskustaa. Edistyspuolueen äänenkannattajat käyttivät samaa ilmaisua ”ei oikeaan, ei vasempaan, vaan suoraan eestä Suomeen” kuin vuoden 1919 eduskuntavaaleissa.³³¹ Puoluejako salli siis mielihyvin siirtymiset äärisuunnista maltilliseen keskustaan. Edistyspuolueen lehdet eivät erotelleet edistyspuoluetta ja maalaisliittoa toisistaan, vaan ne pitivät tärkeänä, että ylipäätään keskusta sai ääniä.

Maalaisliitossa ei kuitenkaan oltu yhtä suopeita keskustayhteistyölle kuin edistyspuolueessa. *Helsingin Sanomat* enteili tätä kehitystä jo hyvissä ajoin toteamalla, ettei aivan suuria edellytyksiä tällä kertaa ollut mihinkään vaaliliittoon.³³² Keskustapuolueet eivät solmineet yhteisiä vaaliliittoja kuin kolmessa vaalipiirissä ja niissä ei asetettu yhteisiä ehdokkaita tai ehdokaslistoja.³³³ Tämä oli eritoten edistyspuolueelle kova takaisku, sillä puolueessa tuntui olevan yhä voimakkaampi tarve tehdä entistä läheisempää yhteistyötä maalaisliiton kanssa. Tämä tarve kertoi siitä, että puolueessa oli jo

³³⁰ 'Vaaliliittokysymys ja Kansallinen Edistyspuolue.', *Etelä-Suomen Sanomat* 9.3.1922, 1, pääkirjoitus; 'Yhteinen porvarillinen rintama.', *Karjalan Aamulehti* 5.4.1922, 1, pääkirjoitus.

³³¹ 'Selville vesille.', *Etelä-Suomen Sanomat* 6.4.1922, 1, pääkirjoitus. 'Rauhalliseen työhön edistyksen hyväksi.', *Kaleva* 1.3.1922, 2, pääkirjoitus; 'Keskustapolitiikka.', *Turun Sanomat* 4.6.1922, 3, pääkirjoitus.

³³² 'Edistyspuolueen puolueuuvoston kokous.', *Helsingin Sanomat* 4.3.1922, 2, pääkirjoitus.

³³³ Kovero 1923, 25.

varmasti jonkinasteinen pelko yksin jäämisestä ja merkit maalaisliiton vahvasta pärjäämisestä ilman edistyspuoluetta.

Hallitusyhteistyön rakoilusta oli ollut joitakin merkkejä olemassa, sillä edistyspuolueen äänenkannattajat vaativat maalaisliitolta parempaa yhteistoimintaa Vennolan II hallituksessa ja pyysivät sitä lojaalisesti noudattamaan sovittua hallitusohjelmaa. *Kaleva* huomautti ennen eduskuntavaaleja, että maalaisliitto ei ole ollut mikään erittäin uskollinen ja luotettava asetoveri kuluneina kolmena vuonna, mutta kuitenkin lähempänä edistyspuoluetta kuin mikään muu puolue. Oikeisto käytti hyväksien edistyspuolueen ja maalaisliiton hallitusyhteistyön rakoilua, koska oikeistossa poliittisen keskustan yhteistyö nähtiin esteenä omien päämäärien toteuttamiselle. Tämä huomattiin edistyspuolueessa ja tilannetta yritettiin lehdistössä vähätellä siten, että olihan erimielisyyksiä omankin puolueen sisällä, eikä se kuitenkaan ollut este puolueen toimimiselle.³³⁴

Edistyspuolueessa kuitenkin pelättiin, että maalaisliitto olisi luisumassa oikealle, eikä tämän vuoksi olisi enää halukas yhteistyöhön edistyspuolueen kanssa. Maalaisliiton huhtikuussa vuonna 1922 pitämää puoluekokousta seurattiin tarkasti juuri tulevien yhteistyömahdollisuuksien vuoksi. *Helsingin Sanomat* kirjoitti maalaisliiton puoluekokouksesta, että oikeistoaineksilla ei ollut sanottavaa vaikutusta, vaikka etukäteen oli arvioitu, että maalaisliitolla olisi edellytyksiä kehittyä entistä enemmän oikealle muiden maiden agrariipuolueita vastaavalle kannalle. Lehti oli helpottunut siitä, että maalaisliitto kävi vaalitaistoon entiseltä pohjalta. Urho Toivola kuitenkin valitteli kirjeessään Oskari Mantereelle, että oli mahdotonta nähdä, mitkä tekijät voisivat saada maalaisliiton näkemään yhdistymisen tarpeellisuuden. Edistyspuolueessa esiintyneet toiveet yhtenäisestä keskustasta eivät olleet realistisia, sillä yleinen trendi ja maalaisliitto olivat menossa oikealle, eivät vasemmalle.³³⁵

Nämä kommentit kertovat juuri siitä, miten tärkeäksi edistyspuolueessa yhdistyminen koettiin. Maalaisliitto sen sijaan koki olevansa tarpeeksi voimakas ja itsenäinen mennäkseen eduskuntavaaleihin ilman edistyspuoluetta. Se saattoi olla myös kyllästynyt edistyspuolueen määräälevään tyyliin, joka ilmeni esimerkiksi hallitusneuvottelujen yhteydessä ja siihen jatkuvaan parjaukseen, jota etenkin oikeiston suunnalta tuli poliittiseen keskustaan. Edistyspuolueessa sen sijaan oli monia tekijöitä, jotka aiheuttivat ongelmia vaalivalmisteluissa. Näistä suurimpia olivat Heikki Ritavuoren jättämä

³³⁴ 'Hallituspuolueiden velvoitukset.', *Helsingin Sanomat* 21.10.1921, 2, pääkirjoitus; 'Kirje Helsingistä.', *Helsingin Sanomat* 4.2.1922, 5; 'Keskustapuolueiden yhteistoiminta.', *Karjalan Aamulehti* 10.6.1922, 2, pääkirjoitus.

³³⁵ 'Maalaisliiton ja edistyspuolueen keskinäiset välit.', *Karjalan Aamulehti* 2.2.1922, 2, pääkirjoitus; 'Maalaisliiton puoluekokouksen tulokset.', *Karjalan Aamulehti* 13.4.1922, 2, pääkirjoitus; 'Kirje Helsingistä.', *Helsingin Sanomat* 4.2.1922, 5; Urho Toivolan kirje Oskari Mantereelle 23.2.1922, Oskari Mantereen kokoelma, kotelo 1, KA; Vares 1991, 41.

tyhjiys, puoluetoinnin heikko aktiivisuus ja maalaisliiton epävarmemmaksi käynyt suhtautuminen edistyspuolueeseen. Oikeistolle nämä olivat hyviä vaalivaltteja, mutta edistyspuoluetta ne nakersivat tuntuvasti sitä enemmän mitä lähempänä eduskuntavaalit olivat.

6.2. Sovinnollista sisäpolitiikkaa jatkettava!

Kansallisen Edistyspuolueen huhtikuussa vuonna 1922 puoluekokouksen pääaiheina olivat eduskuntavaaleihin valmistautuminen ja vaalitaktiikan luominen. Oskari Mantere esitteli edistyspuolueen vaalijulistuksen, joka pohjautui puolueen valtiolliseen ohjelmaan. Mantere painotti puheessaan, että puoluekokouksessa ei ollut syytä lyödä mitään lopullisesti lukkoon, sillä tärkeintä oli seurata muiden puolueiden vaalitaktiikkaa. Erityisen tärkeänä Mantere piti sitä, miten muut puolueet vaaleissa esiintyivät, mitä ne painottivat ja mikä oli niiden suhtautuminen edistyspuolueeseen. Hän halusi kuitenkin tuoda esiin muutamia keskeisiä vaaliteemoja ja esitteli alustavan viisikohtaisen vaaliohjelman.³³⁶

Ensimmäisenä kohtana oli valtiollisen vapauden turvaaminen noudattamalla rauhanpolitiikkaa ja välttämällä sotaisia selkkauksia sekä etsimällä hyviä naapuruussuhteita. Toinen kohta sisälsi ehdotuksen maan puolustuskuntoisuuden kehittämistä, johon sisältyi valtiopäivillä yli vaalien lepäämään jätetty asevelvollisuuslaki. Edistyspuolue kannatti yhden vuoden palvelusaikaa ja tavoitteeksi laitettiin lain nopea voimaansaattaminen seuraavilla valtiopäivillä. Kolmas kohta liittyi tasavaltalaiseen valtiojärjestykseen ja sen voimassa pysyttämiseen sekä vakaannuttamiseen kansantajuntaan. Myös laillisen yhteiskuntajärjestyksen järkkymätöntä olemassaoloa haluttiin vahvistaa.³³⁷

Neljäs kohta käsitteli sosiaalipolitiikkaa, jonka tärkeimpiä päämääriä olivat yhteiskunnallisten epäkohtien poistaminen edistyksen hengessä ja vähävaraisten aineellisen ja henkisen tason kohottaminen. Viides kohta oli varattu valtionaloudelle, jossa oli noudatettava säästäväisyyttä siten, että taloudellista ja sivistyksellistä kehitystä kuitenkin oli mahdollista edistää.³³⁸ Ohjelmaluonnos oli hyvin samantapainen kuin puolueen vuoden 1918 ohjelma, joten mitään merkittäviä uudistuksia ei ohjelmaan tehty eduskuntavaaleja varten.

³³⁶ Oskari Mantereen pitämä puhe vaaliohjelmahdotuksesta Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokouksessa 18.4.1922, kotelo 3, KEPA, KA.

³³⁷ *ibid.*

³³⁸ *ibid.*

Mantereen puheen jälkeen kokouksessa keskusteltiin vaalitaktiikasta, jossa kävi ilmi etenkin kokoomuksen ja edistyspuolueen keskinäiset välit. Paikalla olijat ehdottivat, että asioissa, joissa edistyspuolueella ja kokoomuksella oli sama kanta, oli tämä tuotava mahdollisimman selvästi esille, jotta turhilta kiistoilta vältyttäisiin.³³⁹ Tämä kuvastaa hyvin sitä, että puolueet kilpailivat osittain samoista äänistä, joten turhaa erimielisyyttä haluttiin välttää, ettei äänestäjiä menetettäisi kokoomukselle. Toisaalta liika samanmielisyys saattoi myös johtaa äänen menettämiseen, koska äänestäjät eivät nähneet eroa puolueiden välillä. Toinen vaihtoehto olisi ollutkin ottaa hyökkäävämpi asenne ja haastaa kokoomusta tuomalla selvästi eroavaisuudet esiin. Edistyspuolueessa kuitenkin valittiin maltillisempi linja ja näin ollen vältettiin turhien riskien ottamista. Tähän saattoi vaikuttaa se, että taisteluun piti tällä kertaa käydä ilman maalaisliiton tukea toisin kuin vuoden 1919 eduskuntavaaleissa, joissa edistyspuolue ja maalaisliitto tekivät tiivistä yhteistyötä.

Puoluekokouksessa olijat näkivät ratkaisevana tekijänä eduskuntavaalissa puolueiden suhtautumisen uskontoon ja uskonnon opetuksen säilyttämiseen kouluissa tai mahdollisen siveysopin ottamisen uskonnon tilalle. Edustaja Himanen arvioi kokoomuksen ottavan kirkkokansan asian omaksi urakakseen, jolla myös maalaisväestön ääniä pyrittiin saamaan itselleen. Edustaja Apala ehdotti, että edistyspuolue antaisi ”jonkun pyöreän” lausunnon puolueen suhtautumisesta uskontoon, sillä mielipiteet olivat jakautuneet edistyspuolueessa ainakin kahtia, joten asiaan oli vaikea ottaa yksimielisesti kantaa.³⁴⁰

Osa edustajista oli vahvasti sitä mieltä, ettei edistyspuolueen ollut syytä leikitellä uskonnolla, eikä siitä voinut antaa yliolkaista lausuntoa. Uskontoa ei myöskään haluttu vetää sen pyhyden takia vaalisyötiksi ja riitakysymykseksi. Myös liian jyrkkä uudistuspolitiikka uskonnon suhteen herätti epäilyjä. Huoli koski erityisesti maalauskannattajia, joilta oli jo tullut kyselyjä edistyspuolueen suhtautumisesta uskontoon.³⁴¹ Äänestäjiä pelättiin menetettävän erityisesti kokoomukselle, joten oli tarkkaan mietittävä, kuinka suuria uudistuksia oltiin valmiita tekemään, jotta maalauskannattajat kuitenkin säilyisivät edistyspuolueen piirissä.

Ohjelmaluonnoksessa ei ollut huomioitu naisia erikseen vuoden 1919 eduskuntavaalien tapaan. Tähän seikkaan puoluekokouksessa kaksi edustajaa halusi kiinnittää huomiota. Edustaja Jalasmaa lausui, että vaalijulisteessa voisi olla yksi kohta osoitettu pelkästään naisille, koska naiset muodostivat

³³⁹ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokous 17–18.4.1922, kotelo 3, KEPA, KA.

³⁴⁰ *ibid.*

³⁴¹ *ibid.*

niin suuren osan äänestäjistä. Jalasmaa korosti asian taktillisuutta sanomalla, että ”sitten meille naisillekin olisi jotakin omaa ohjelmassa”. Edustaja Nyysönen oli samaa mieltä ja muistutti, että puolueen ohjelmassa oli annettu huomattava sija naisten pyrkimyksille. Asian huomioiminen vaalijulistuksessa olisi tällöin sopusoinnussa puolueohjelman kanssa. Hän toi myös esille sitä, että moni nainen saattoi kiinnittää vaalijulistuksessa olevaan kohtaan huomiota, vaikka eivät muuten olisi erityisiä puolueihmisiä.³⁴² Keskustelu tästä teemasta rajoittui näiden kahden henkilön kommentteihin, joten samanlaista erityistä kampanjointia naisille ei vuoden 1922 eduskuntavaaleissa ollut kuin mitä vuoden 1919 vaaleissa oli. Mitään mainintaa ei myöskään löytynyt erillisestä naisten kokouksesta puolueen kannattajalehdistä.

Puoluekokouksessa yksi teema nousi aivan ylitse muiden ja se oli kieltolaki. Moni edustaja vaati sitä yhdeksi kohdaksi vaalijulistukseen ja aihe herätti todella vilkasta keskustelua puolesta ja vastaan. Kieltolain vaatijat vaalijulistukseen pitivät sitä tärkeänä, koska se oli osoitus siitä, että edistyspuolue toimi tehokkaasti kieltolain toteutuksen puolesta. Puolestapuhujat vakuuttivat Suomen kansan enemmistön odottavan kieltolakia vaalijulistukseen, joten he pitivät onnettomanä sitä, jos edistyspuolueella ei olisi selkärankaa määritellä omaa kantaa.³⁴³

Myös taktillisia syitä korostettiin ja maalaisväestö nousi tässäkin asiassa jälleen keskeiseen rooliin, sillä kieltolakiasiaa pidettiin erityisesti maalaisväestön keskuudessa tärkeänä kysymyksenä. Edustajat vetosivat muiden puolueiden tekemiin ratkaisuihin ja esittivät kysymyksen, mikä syy edistyspuolueella oli jättää kantansa ilmaiseematta, kun maalaisliitto ja sosialidemokraatit olivat jo ilmaisseet äärettömän lujan kantansa kieltolain puolesta. Muun muassa edustaja Oksanen piti tärkeänä, että asiaan saatiin virallinen kanta, jotta ”ei sitten ryhdyttäisi hahattelemaan vaalikautena yhtä ja toista”.³⁴⁴

Vastapuolella olevat eivät välttämättä vastustaneet itse kieltolakia, mutta he eivät vain halunneet sitä puolueen vaalijulistukseen keskeiseksi teemaksi. Heidän mielestään ei ollut tarpeellista kiinnittää kieltolakiin erityistä huomiota, koska toimenpiteet, joita oli jo saavutettu, riittivät aivan hyvin tällä erää. Vastustajat korostivat myös, että eduskuntaryhmää ei ollut syytä sitoa kolmeksi vuodeksi tiettyyn kantaan, koska edustajat saattoivat joutua tekemään korjauksia kesken vaalikauden. Kielto-

³⁴² *ibid.*

³⁴³ *ibid.*

³⁴⁴ *ibid.*

lakia ei haluttu julisteeseen pelkäksi korulauseeksi, jolloin oli kunniakkaampaa olla mainitsematta sitä ollenkaan kuin pelkkien taktillisten syiden vuoksi.³⁴⁵

Edustaja Länsiluoto totesikin, että edistyspuolue oli tehnyt aivan tarpeeksi, jos lausuttaisiin, että ”edistyspuolue tukee kansan raitistumista”. Edustaja Niemi taas oli sitä mieltä, että kieltolaki-maininta oli aivan tarpeeton, koska joku voi sen perusteella luulla, että edistyspuolueella oli huono omatunto ja sen vuoksi se oli pitänyt laittaa vaalijulistukseen aivan erityiseksi kohdaksi.³⁴⁶ Kielto-laki herätti erittäin paljon keskustelua, mutta yhtenäistä kantaa ei tuntunut löytyvän millään.

Puoluekokouksessa ei vielä tehty lopullisia päätöksiä vaalijulistuksen suhteen, mutta viisikohtainen vaalijulistus sai paljon kannatusta, siitä huolimatta, että kokouksessa nousi paljon muitakin asioita esille. Oskari Mantereen esittelemät viisi kohtaa jäivätkin lopulta edistyspuolueen lopullisiksi päävaaliteemoiksi. *Helsingin Sanomat* kirjoitti saavutetun itsenäisyyden säilyttämisen ja turvaamisen olevan valtiollisista kysymyksistä kaikista keskeisin. Lehti piti kansan eheytymistä, luokkavastakohtien lieventymistä ja isänmaantunnon herättämistä välttämättöminä, jotta valtion riippumattomuus säilyisi ja vahvistuisi. Kansan vapauden ja riippumattomuuden turvaaminen haluttiin toteuttaa sovinnollisuuden hengessä ilman kiihkotonta politiikkaa. Tätä näkemystä painotettiin erityisesti sisäpolitiikan osalta.³⁴⁷

Kannattajalehdet korostivat suojeluskuntien tärkeää merkitystä sisäisen järjestyksen säilymisen kannalta ja ne muistuttivat painokkaasti, ettei edistyspuolue osoittanut väheksyntää luotettavaa järjestysvaltaa kohtaan silloin, kun se toimi valtion ja yhteiskunnan turvana. *Helsingin Sanomat* korosti edistyspuolueen olevan suojeluskuntalaitoksen harras kannattaja ja muistutti jälleen suojeluskuntien toiminnan vahingoittamisen tapahtuneen äärimmäisen oikeiston taholta. Lehdissä painotettiin kin sitä, että Suomessa ei voitu turvautua lyhytnäköiseen aseelliseen voimakeinopolitiikkaan, joka estäisi uudistukset sekä yksilöiden ja yhteiskuntaryhmien epäkohtien poistamisen.³⁴⁸

Edistyspuolueen oli tärkeää korostaa myönteistä suhtautumista suojeluskuntiin, koska suojeluskuntaselkkauksen aikana oikeisto esitti useaan kertaan epäilyksensä edistyspuolueen suhtautumisesta suojeluskuntiin. Vanhoilta kiistoilta ei vaalitaistelussa vältytty, vaan ne otettiin esille ja kriiseihin

³⁴⁵ *ibid.*

³⁴⁶ *ibid.*

³⁴⁷ ’Sovinnollista sisäpolitiikkaa jatkettava.’, *Helsingin Sanomat* 22.6.1922, 2, pääkirjoitus.

³⁴⁸ ’Suojeluskuntamme.’, *Helsingin Sanomat* 9.6.1922, 2, pääkirjoitus; ’Itsenäisyytemme turvaaminen.’, *Helsingin Sanomat* 30.6.1922, 2, pääkirjoitus; ’Mistä on kysymys huomenna ja maanantaina?’, *Karjalan Aamulehti* 30.6.1922, 1, pääkirjoitus; ’Sotaako vai rauhaa halutaan?’, *Turun Sanomat* 18.6.1922, 2.

johtaneet syyt pyrittiin vyöryttämään vastustajille. Suojeluskuntien tarpeellisuuden mainitseminen oli myös ilmaisu oman puolueen oikeistosiivelle siitä, että edistyspuolueessa oli myös heille edelleen paikka.

Parhaaksi vaalivaltiksi edistyspuolue kuitenkin katsoi poliittisen keskustan yhdessä kolmen vuoden aikana tehdyn työn. Siihen ei edistyspuolueen kannattajalehtien mielestä tarvinnut kuin viitata ja se sai äänestäjät ymmärtämään, mitä suomalainen yhteiskunta jatkossakin tarvitsi. Kokoomusta ihmettytti edistyspuolueen yritys viedä kaikki vaalikauden poliittiset saavutukset itselleen. Etenkin ulkopoliittikan kohdalla se raivostutti kokoomusta, joka oli merkittävässä roolissa hallituksessa, kun esimerkiksi Tarton rauha saatiin lopulliseen muotoon. Kokoomus suuntasikin kampanjointia sinne, mistä oli mahdollisesti saatavissa keskustapolitiikkaan tyytymättömiä äänestäjiä. Näin ollen se ei tyytynyt vain kampanjoimaan vasemmistouhan vaaroilla.³⁴⁹ Edistyspuolueen lehtien kirjoittelusta voikin saada ylimielisen kuvan, koska ne tosiaan uskoivat pelkästään viittauksien edellä olleeseen kolmivuotiskauteen riittävän tuomaan tarpeeksi ääniä. Tuntui siltä, että lehdet välillä unohtivat, että maalaisliitto ja edistyspuolue olivat edelleenkin kaksi erillistä puoluetta, jolloin edistyspuolueen äänimäärällä oli todella merkitystä, eikä pelkästään poliittisen keskustan kokonaisuäänimäärällä.

Kaleva kuitenkin kirjoitti kriittiseen sävyyn, että keskustapuolueiden suurista voitoista huolimatta ajankohta ei ollut edistyspuolueelle erityisen edullinen, koska se ei nojautunut mihinkään määrättyyn yhteiskuntaluokan erityiskannatukseen, eikä voinut vedota luokkavaistoihin. Tämä erotti myös edistyspuolueen ja maalaisliiton toisistaan. *Kalevan* mielestä edistyspuolue ei voinut tarjota mitään erikoisetuja, eikä sen vuoksi voinut samalla tavalla kalastella kannattajia itselleen kuin muut puolueet, maalaisliitto mukaan lukien. Lehden mielestä tällöin vasemmisto ja oikeisto saattoivat tilapäisesti kasvaa edistyspuolueen kustannuksella, kuten oli vastikään käynyt Ruotsissa, Italiassa ja Saksassa. Tämä ei kuitenkaan *Kalevan* mielestä vähentänyt puolueen tärkeää merkitystä luokkavastakohtien tasoittajana ja yhteiskunnallisen rauhan rakentajana, joten edistyspuolueen oli tehtävä sen tarkoitusperät entistä tunnetummiksi.³⁵⁰ Vuoden 1919 eduskuntavaaleissa edistyspuolue käytti vaalivalttina sitä, että se ei ollut luokkapuolue. Nyt sen kuitenkin nähtiin olevan jonkinlainen väliaikainen haittatekijä ja siitä oli näyttöä myös muiden maiden liberaalipuolueiden osalta.

³⁴⁹ 'Rauhalliseen työhön edistyksen hyväksi.', *Kaleva* 1.3.1922, 2, pääkirjoitus; 'Eduskuntavaalien edellä.', *Karjalan Aamulehti* 29.6.1922, 1, pääkirjoitus; 'Oikeiston vaaliväitteitä, oikeammin: vaalivalheita.', *Turun Sanomat* 24.5.1922, 2, pääkirjoitus; Uino 1994, 406; Vares 1991, 40.

³⁵⁰ 'Puolue-elämän suuntaviivoja.', *Kaleva* 18.3.1922, 2, pääkirjoitus.

Edistyspuolueen ja maalaisliiton yhteistoiminta nähtiin välttämättömänä nuoren valtioelämän vakautumisen kannalta. Poliittisen keskustan tärkeä merkitys korostui etenkin sisäpolitiikan osalta, sillä äänenkannattajat pitivät ”äärimmäisen oikeiston” politiikan idättävän ja vahvistavan kapinahenkeä. Tästä väistämättömänä seurauksena nähtiin hedelmätön paikoilleen pysähtyminen yhdessä kumoushengen vahvistumisen kanssa, aivan kuten nähtiin vuoden 1919 eduskuntavaalien aikaan. Lehdet korostivatkin erityisesti edistyspuolueen ja maalaisliiton rauhoittavia ominaisuuksia tasapainon ylläpitäjänä tuomalla voimakkaasti esiin oikeiston mahdollista sotahalua ja vasemmiston kumouksellisuutta. Äärisuuntien kiihkomielisyyden katsottiin hämärtävän niiden näkemyksen siitä, mitä yhteiskunnan ja kansan kokonaisuuden etu vaati.³⁵¹

Helsingin Sanomat kirjoitti edistyspuolueen ja maalaisliiton täydentävän terveellä tavalla toisiaan, vaikka kummallakin oli oma luonteensa. Lehti ei siis pitänyt puolueita kuitenkaan täysin yhtenä kokonaisuutena, vaikka se pitikin jatkuvaa yhteistyötä hyvin tarpeellisena. *Karjalan Aamulehti* sen sijaan oli yhä vakuuttuneempi edistyspuolueen ja maalaisliiton liittämisestä yhteen. Lehti totesi heti eduskuntavaalien jälkeen, ettei sillä ollut väliä kumpi sai enemmän ääniä, sillä tunnustus tuli joka tapauksessa keskustalle.³⁵² Edistyspuolue halusi siitäkin huolimatta, että maalaisliitto ei ollut niin innostunut vaaliliittoon, säilyttää poliittisen keskustan yhteisen linjan ja jakaa saavutetut voitot molemmille puolueille. Toisaalta edistyspuolueella ei ollut muuta vaihtoehtoja kuin jatkaa valitsemallaan linjalla, sillä se ei enää voinut ottaa poliittisen keskustan saavutuksia pelkästään omiin nimiin.

Vaikka edistyspuolue torjui jyrkästi yhteisen vaaliliiton oikeiston kanssa, niin silti pidettiin tärkeänä, että porvarit tekivät vaaleissa yhteistyötä ääri vasemmistoa vastaan. Edistyspuolueen kannattajalehdet pitivät porvarien yhteisenä huolena sitä, että porvarilliset äänestäjät jäisivät jälleen hitaiksi ja välinpitämättömiksi, jolloin vasemmiston äänestysaktiivisuus korostuisi entisestään. Ääri vasemmistoa vastaan suuntautuvaa yhteistyötä pidettiin itsestään selvänä, sillä kokemus oli osoittanut sen, että vasemmiston oli aina helpompi saada joukkonsa liikkeelle. Erityisesti sisäpoliittiselta kannalta äänenkannattajat pitivät tärkeänä, että kommunistien voima vaaleissa supistuisi mahdollisimman vähään.³⁵³

³⁵¹ 'Keskustapuolueiden jatkuva yhteistoiminta.', *Helsingin Sanomat* 8.6.1922, 3, pääkirjoitus; 'Keskustapolitiikka.', *Turun Sanomat* 4.6.1922, 3, pääkirjoitus.

³⁵² 'Keskustapuolueiden jatkuva yhteistoiminta.', *Helsingin Sanomat* 8.6.1922, 3, pääkirjoitus; 'Keskustapuolueiden yhteistoiminta.', *Helsingin Sanomat* 28.6.1922, 3, pääkirjoitus; 'Eduskuntavaalien jälkeen.', *Karjalan Aamulehti* 4.7.1922, 1, pääkirjoitus; 'Keskustapolitiikka.', *Turun Sanomat* 4.6.1922, 3, pääkirjoitus.

³⁵³ 'Muistettava yhteistäkin asiaa.', *Helsingin Sanomat* 18.6.1922, 3, pääkirjoitus; 'Vaalien kynnyksellä.', *Karjalan Aamulehti* 1.6.1922, 2, pääkirjoitus; 'Kommunistien vaaliagitatsioni.', *Turun Sanomat* 7.6.1922, 2, pääkirjoitus; 'Yhteinen rintama lain ja yhteiskunnallisten uudistusten pohjalle!', *Etelä-Suomen Sanomat* 1.7.1922, 1.

Lehdet nimittivät kommunisteja epäparlamentaarisiksi ja epäisänmaallisiksi, eikä heidän osallistumiselleen nähty muuta syytä kuin kumouksellisten oppien levittäminen. Edustajien myös arveltiin olevan pelkkiä marionetteja, joita salaiset idästä päin tulevat langat liikuttelisivat. Lehdet olivat erityisen huolissaan työväestön keskuudessa olevista kommunistien kannattajista, jotka ”elivät vaistojen varassa ilman järkisyihin tai kokemukseen perustuvaa äänestyskäyttäytymistä”. *Kaleva* kirjoitti, että sana ”sosialistinen” oli unohtunut hyvin useasti kommunistisen puoluejärjestön nimestä, koska pelkällä työväenpuolue-nimellä oli suomalaisen mielessä niin rauhallisen vaatimaton ja miellyttävä kaiku. *Helsingin Sanomat* korostikin, että harkintakykyisille työläisille oli tehtävä selväksi, etteivät he saaneet avustaa äänillään kommunisteja.³⁵⁴ Lukuisista kiistoista huolimatta porvareita yhdisti ainakin yksi asia vuoden 1922 eduskuntavaaleissa ja se oli ääri vasemmisto. Kommunistien aktivoitumisen pelättiin vaikuttavan kielteisesti etenkin sisäpolitiikkaan ja sen vuoksi edistyspuolue oli valmis tekemään yhteistyötä oikeiston kanssa, koska heitä katsottiin uhkaavan yhteinen vaara.

6.3. ”Parlamentaarinen pahoinpitely” – Hallituksen kaatuminen

Vaalitaisteluun toi vielä oman mausteensa Vennolan II hallituksen ero kahta kuukautta ennen eduskuntavaaleja. Syynä eroon oli hallituksen ajama ulkopolitiikka ja reunavaltioyhteistyö yhdessä Puolan ja Baltian maiden kanssa. Reunavaltioiden välinen poliittinen ja sotilaallinen yhteistyö oli ollut puheena siitä lähtien, kun Suomi, Viro, Liettua ja Latvia olivat syksyllä vuonna 1919 aloittaneet reunavaltioyhteistyön neuvottelemalla suhtautumisesta Neuvosto-Venäjän rauhantarjoukseen. Ensimmäisessä varsinaisessa konferenssissa Helsingissä vuonna 1920 päätettiin valmistelevista toimita sotilaallisen yhteistyön suhteen.³⁵⁵

Toinen kokous pidettiin Helsingissä seuraavana vuonna, eikä silloinkaan vielä päästy lopullisiin ratkaisuihin. Etusijalle nousivat ajatukset diplomaattisesta yhteistoiminnasta ja poliittisesta sopimuksesta. Ulkoministeri Rudolf Holsti valmisteli asiaa tammikuussa vuonna 1922 ja kun hallituksen kanta oli määrätynyt myönteiselle pohjalle, esitti Holsti eduskuntaryhmille sopimusta puolustusliitosta Puolan kanssa. Myönteisimmin reunavaltiopolitiikkaan suhtautuivat edistyspuolue ja maalaisliitto. Myös oikeistossa ilmeni myötämielisyyttä, mutta se korosti voimakkaasti ainoastaan

³⁵⁴ ’Vakava asia.’, *Helsingin Sanomat* 30.6.1922, 7; ’Mikä ratkaisee?’, *Helsingin Sanomat* 1.7.1922, 2, pääkirjoitus; ’Muistatte kai vielä v:n 1918?’, *Helsingin Sanomat* 1.7.1922, 2; ’Kansallinen rintama bolsevistista kommunismia vastaan.’, *Kaleva* 30.4.1922, 2, pääkirjoitus; ’Työväenpuolue.’, *Kaleva* 9.6.1922, 2, pääkirjoitus; ’Vaarallista vaaliagitatsionia.’, *Turun Sanomat* 11.6.1922, 2, pääkirjoitus; ’Vaalien kynnyksellä.’, *Karjalan Aamulehti* 1.6.1922, 2, pääkirjoitus; ’Osanotto vaaliin.’, *Karjalan Aamulehti* 2.7.1922, 2, pääkirjoitus; ’Yhteinen rintama lain ja yhteiskunnallisten uudistusten pohjalle!’, *Etelä-Suomen Sanomat* 1.7.1922, 1.

³⁵⁵ Blomstedt 1969, 428; Roiko-Jokela 2002, 176.

alustavien keskustelujen merkitystä liittokysymyksessä. Sosialidemokraatit hyväksyivät ainoastaan yhteistyön, joka pyrki rauhaan ja säännölliseen yhteydenpitoon Neuvosto-Venäjän kanssa.³⁵⁶

Hanke kuitenkin raukesi maaliskuussa 1922, kun Puola ilmoitti, ettei se ollut enää kiinnostunut solmimaan puolustusliittoa. Reunavaltioiden ulkoministerien konferenssissa Varsovassa ei syntynyt sotilaallista sopimusta, mutta kuitenkin poliittinen sopimus saatiin aikaan. Sopimus sisälsi sen, että Suomi, Latvia, Puola ja Viro sitoutuivat olemaan tekemättä toisia vastaan välillisesti tai välittömästi tähdättyjä sopimuksia sekä ratkaisemaan kiistansa rauhanomaisesti. Lisäksi sovittiin VII. artiklassa, että jonkun allekirjoittajavaltion joutuessa hyökkäyksen kohteeksi toiset suhtautuisivat suopeasti hyökkäyksen kohteeksi joutuneeseen ja ryhtyisivät heti neuvotteluihin asian ratkaisemiseksi.³⁵⁷

Vasemmisto arvosteli sopimusta jyrkästi, koska sen mielestä se oli Neuvosto-Venäjää vastaan ja poikkesi Suomen puolueettomuuslinjasta. Oikeistossa taas pelättiin, että sopimus oli suunnattu Saksa vastaan. Etenkin kokoomus ja ruotsalainen kansanpuolue arvostelivat voimakkaasti ulkoministerin toimia. Suurin epäily kohdistuikin Rudolf Holstiin, sillä kokoomuksen piirissä oli jo kauan tunnettu epäluuloa Holstia ja hänen ulkopoliittikaansa kohtaan. Taistelu Varsovan sopimuksesta olikin pitkälti kamppailua Holstin persoonan ympärillä.³⁵⁸ Tutkimukseni painopiste ei ole ulkopoliitikassa, mutta koska tällä Varsovan sopimuksella oli suuria vaikutuksia Suomen sisäpolitiikkaan, katsoin tarpeelliseksi tehdä siitä hieman selkoa työssäni.

Oikeisto ja vasemmisto tekivät huhtikuussa välikysymyksen, jossa kysyttiin, oliko hallitus valtuuttanut ulkoministerin allekirjoittamaan Varsovan konferenssissa Puolan, Latvian ja Viron kanssa tehdyn sopimuksen ja siihen kuuluvan pöytäkirjan. Lisäksi puolueet tiedustelivat, oliko hallituksen aikomus antaa ne eduskunnan ratifioitavaksi.³⁵⁹ Rudolf Holstin katsottiin ylittäneen valtuudet, koska porvarillisille ryhmille oli luvattu, ettei Varsovassa vielä allekirjoitettaisi mitään. Konferenssin luultiin olevan luonteeltaan tiedusteleva ja nyt ulkoministeri Holstilla olikin jo allekirjoitettu sopimus.³⁶⁰

Tilanne oli Vennolan II hallitukselle erittäin ikävä, sillä se oli hyvin niukkojen tietojen varassa Varsovan tapahtumista, kun kiivas lehtikirjoittelu oli jo alkanut. Edistyspuolueen lehdet kiiruhtivat puo-

³⁵⁶ *ibid.*

³⁵⁷ Blomstedt 1969, 428.

³⁵⁸ Blomstedt 1969, 428–429; Roiko-Jokela 2002, 189–190.

³⁵⁹ VP 1921, ptk. III, 2411.

³⁶⁰ 'Varsovan konferenssi.', *Turun Sanomat* 2.4.1922, 3, pääkirjoitus.

lustamaan ulkoministerin toimia ja välikysymys nähtiin suorana syytöksenä Holstia vastaan. Lehdet ilmaisivat hyvin suoraan, että ulkoministeristä oli tehty Heikki Ritavuoren kuoleman jälkeen maali-
taulu, jota aina tulitettiin sopivan tilaisuuden tullen. Rudolf Holstiin oli kohdistunut jo Ritavuoren
elinaikana arvostelua, joka voimistui nyt entisestään.³⁶¹

Vennolan II hallitus yllättyi hieman Rudolf Holstin toimista, vaikka Holsti oli hallitusta konsultoi-
nut sopimuksessa olevasta VII. artiklasta. Maalaisliitto, joka oli edistyspuolueen tavoin vahvasti
sopimuksen kannalla, antoi ulkoministerille täyden tuen. Maalaisliiton eduskuntaryhmä ei ollut hy-
väksynyt Vennolan II hallitukseen ketään muuta ulkoministeriksi, joten Holstia pidettiin takuuna
sille, että omaksuttu ulkopoliittinen suunta säilyisi. Hallitus päätyi kuitenkin siihen, että se luopui
kiistellystä VII. artiklasta, jotta sopimus saisi eduskunnan hyväksynnän. Pääministeri kertoi halli-
tuksen ratkaisusta samalla, kun hän vastasi Varsovan sopimusta koskevaan välikysymykseen edus-
kunnassa 9.5.1922.³⁶² Vaikka maalaisliiton ja edistyspuolueen yhteistyössä oli ollut hallitustaipa-
leen aikana hieman rakoilua, niin tällä kertaa maalaisliitto osoitti täyttä lojaalisuutta hallituskump-
panille ja tuki Rudolf Holstia kaikin tavoin.

Vennola puolusteli Rudolf Holstin toimia sanomalla, että hallituksen jäsen ja etenkin ulkoministeri
saattoi joutua tilanteeseen, jolloin täytyi määrätä kantansa ja ottaa vastuu itselleen. Hän piti vääränä
hyökätä ulkoministerin kimppuun tilanteessa, joka ei ollut Holstin määrättävissä. Vennolan Holstia
puolusteleva puheenvuoro oli sikäli yllättävä, että hän oli ollut vielä toukokuun alussa valmis luo-
pumaan Holstista, jotta hallitus pelastuisi. Maalaisliitto sen sijaan tuki Holstia koko ajan ja säilytti
puolueena riviensä eheyden edistyspuoluetta paremmin.³⁶³ Ehkä maalaisliiton voimakas tuki Hols-
tille oli jopa tällä kertaa merkittävämpi asia kuin oman puolueen tuki, sillä maalaisliitolla saattoi
olla suuri vaikutus siihen, että hallitus pysyi kokonaisuudessaan ulkoministerin takana. Toisaalta
Vennola saattoi olla jo tässä vaiheessa varma hallituksen kaatumisesta, joten hänellä ei ollut enää
mitään menetettävää puolustellessaan Holstia.

Rudolf Holstin saamaan tukeen vaikutti myös edistyspuolueen puoluekokouksessa vuonna 1922
tehty selvä linjaus siitä, että hallituksen oli suojeltava yhtenä rintamana yksittäisiä henkilöitä, jos
heihin kohdistui selkeää parjausta. Tähän päädyttiin etenkin Heikki Ritavuoren murhan vuoksi,

³⁶¹ 'Aiheetonta hyökkäilyä hallitusta vastaan.', *Karjalan Aamulehti* 4.4.1922, 1, pääkirjoitus; 'Ulkoministeri Holstin
asema.', *Karjalan Aamulehti* 6.4.1922, 1, pääkirjoitus; 'Mihinkä äsken tehdyt välikysymykset tähtäävät?', *Turun Sano-*
mat 7.4.1922, 2, pääkirjoitus; Ståhlberg 1985, 83, 128.

³⁶² Mylly 1978, 119; Uino 1994, 397–398.

³⁶³ VP 1921, ptk. III, 2765–2768; Mylly 1978, 124.

mutta myös siitä syystä, että Holstia vastaan kohdistunut parjaus oli huomattavasti voimistunut kevään 1922 aikana. Oppositiossa oltiin lähes varmoja siitä, että Ståhlberg erottaisi Holstin hallituksesta Varsovan sopimuksen takia, jotta hallituspulalta vältyttäisiin. Ståhlberg kuitenkin puolusti tiukasti Holstin toimia ja *Helsingin Sanomat* joutui jo torjumaan huhuja, joiden mukaan presidentti olisi painostanut hallitusta eroamaan, ettei Holstin tarvitsisi yksin jättää paikkaansa.³⁶⁴

Holsti oli Ståhlbergin läheinen työtoveri ja ystävä. Presidentti puolusti Holstia Varsovan sopimuksessa, mutta asian jouduttua eduskunnan käsittelyyn, hän ei pyrkinyt vaikuttamaan tapahtumiin, koska hän halusi kunnioittaa parlamentarismia ja eduskunnan valtaoikeuksia.³⁶⁵ Vennolan II hallituksessa noudatettiin edistyspuolueen puoluekokouksen linjausta ja hallitus pyysi kokonaisuudessaan eroa, kun eduskunta ei hyväksynyt Varsovan sopimusta loppukauden työlistaan. Hallituksen mielestä eduskunnan päätös oli epäluottamuslause hallituksen ulkopoliittiselle suunnalle ja sitä pidettiin tarpeeksi vakavana syynä jättää hallitusvastuu. Rudolf Holsti sai eduskunnalta epäluottamuslauseen äänin 96–62 päivän sen jälkeen, kun hallitus oli jättänyt eronpyyntönsä.³⁶⁶ Holstin saama epäluottamuslause varmasti vahvisti hallituksen käsitystä siitä, että eroilmoitus oli oikea ratkaisu.

Edistyspuolue ja maalaisliitto syyttivät oikeistoa hallituspulasta ja vaativat sen selvittämistä. Oppositio oli kuitenkin närkästynyt siitä, että hallitus jätti paikkansa niin kevyin perustein ilman kunnollista syytä. *Helsingin Sanomat* näki hallituksen eron pidemmän ajan tuloksena ja totesi puolustelemaan sävyyn, että Vennolan II hallitus oli saanut tarpeekseen koko vuoden jatkuneesta hallituksen politiikan ankarasta arvostelusta. K. J. Ståhlberg tarjosi hallitusvastuuta epäluottamuslauseen antajille, mutta kokoomus, ruotsalainen kansanpuolue ja sosialidemokraatit kieltäytyivät hallitusvastuusta. He kiirehtivät ilmoittamaan, että tarkoitus ei ollut kaataa hallitusta, vaan ainoastaan antaa ulkoministerille epäluottamuslause.³⁶⁷ Jälleen oltiin tilanteessa, jossa hallituksen muodostaminen etenkin oikeiston ja vasemmiston kesken oli mahdotonta. Lähestyvät eduskuntavaalit varmasti myös vaikuttivat siihen, että hallitusta oli vaikea saada aikaiseksi.

Hallituksen kaatuminen kiihdytti edistyspuolueen lehdet kovaan taisteluun oikeistoa ja vasemmistoa vastaan. Alun perin ulkopoliittisesta kiistakysymyksestä tulikin nopeasti iso sisäpoliittinen riita, jota

³⁶⁴ Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokous 18.4.1922, kotelo 3, KEPA, KA; 'Hallituspula.', *Helsingin Sanomat* 14.5.1922, 7.

³⁶⁵ Blomstedt 1969, 429; Hallberg et al. 2009, 62; Roiko-Jokela 2002, 190–191.

³⁶⁶ VP 1921, ptk. III, 2916; Jääskeläinen 1964, 25; Ståhlberg 1985, 131; Uino 1994, 398.

³⁶⁷ 'Hallitus eroaa.', *Etelä-Suomen Sanomat* 13.5.1922, 1; 'Hallituksen ero.', *Karjalan Aamulehti*, 13.5.1922, 2, pääkirjoitus; 'Hallituspula.', *Helsingin Sanomat* 14.5.1922, 7; 'Keskustan kanta hallitusasiassa.', *Helsingin Sanomat* 20.5.1922, 1, pääkirjoitus; 'Oikeiston mieliunelma toteutunut: Ministeri Holsti saanut epäluottamuslauseen.', *Turun Sanomat* 14.5.1922, 1; 'Hallituspula.', *Kaleva* 17.5.1922, 2, pääkirjoitus; Ståhlberg 1985, 132; Uino 1994, 398.

Turun Sanomat nimitti jopa poliittiseksi skandaaliksi. Vasemmiston menettelylle tuli hieman ymmärrystä, koska oli hyvin tiedossa, että heidän politiikkansa ei voinut olla Neuvosto-Venäjää vastaan. Oikeiston menettelylle ei sen sijaan ymmärrystä herunut, sillä edistyspuolueessa oltiin siinä käsityksessä, että oikeisto oli juuri vaatinut puolustusliittojen solmimista tai osoitti ainakin myötämielisyyttä niille.³⁶⁸ Vaikka oikeistossa oltiin myötämielisiä puolustusliittoja kohtaan, niin valmiiksi allekirjoitettuja papereita se ei kuitenkaan voinut hyväksyä. Oikeistohan oli nimenomaan korostanut alustavien keskustelujen merkitystä.

Hallituspulan aikana lehdissä nostettiin jälleen voimakkaasti esiin parlamentaariset tavat, joiden pikaista opettelua vaadittiin kovin sanoin. *Karjalan Aamulehti* kysyi oikeistolta, että ”onko keskusta antanut kokoomukselle jotakin merkkiä siitä, ettei eroa tapahtuisi tällaisen parlamentaarisen pahoinpitelyn jälkeen”.³⁶⁹ *Karjalan Aamulehden* kuvaus tapahtuneesta oli hyvin dramaattinen, vaikka hallitus katsoi itse parhaaksi jättää paikkansa. Erityisesti oikeistoa haluttiin syyllistää tapahtuneesta ja antaa sellainen käsitys, että oikeistossa ja vasemmistossa oltiin edelleen epäkypsiä parlamentaariseen toimintaan, vaikka äänestys ulkoministeri Holstin asemasta ja Varsovan sopimuksesta tapahtui täysin parlamentaaristen sääntöjen mukaisesti.

Parlamentaarisesta osaamattomuudesta, josta lehdet syyttivät niin oikeistoa kuin vasemmistoakin tuli edistyspuolueelle tärkeä ase vaalitaisteluun. *Etelä-Suomen Sanomat* kirjoitti hallitusvastuusta kieltäytymisen olevan yksilöllisen moraalikäsitteen vastaista, joten jokaisen olikin tarkistettava kantansa sellaisiin puolueisiin nähden. Edistyspuolueessa eduskunnan päätös nähtiin täysin puoluetaktillisena pelinä, joten äänestystulosta ei suostuttu pitämään oikeana. Etenkin oikeiston taktiikkana nähtiin se, että tämä oli keino saada hajaannusta keskustapuolueiden kesken, jotta edistyspuolueen ja maalaisliiton yhteistyöhön tulisi säröä juuri ennen vaaleja.³⁷⁰ Edistyspuolueella oli varmasti suuri huoli siitä, miten hallituksen kaatuminen vaikuttaisi maalaisliiton ja edistyspuolueen yhteistyöhön jatkossa, vaikka maalaisliitto olikin antanut Rudolf Holstille täyden tuen. Edistyspuolueen omaa taktillista peliä oli saada vastustajapuolueet näyttämään epäkypsiltä poliittiseen toimintaan, jotta edistyspuolue pärjäisi vaaleissa, jolloin vastuu asioiden hoidosta säilyisi edelleen poliittisella keskustalla eduskuntavaalien jälkeenkin.

³⁶⁸ 'Poliittinen skandaali eduskunnassamme.', *Turun Sanomat* 13.5.1922, 2, pääkirjoitus; 'Hallituksen kukistumisen syyt ja seuraukset.', *Karjalan Aamulehti* 16.5.1922, 2, pääkirjoitus.

³⁶⁹ 'Hallituksen kukistumisen syyt ja seuraukset.', *Karjalan Aamulehti* 16.5.1922, 2, pääkirjoitus; 'Hallituksen ero tuli odottamatta.', *Karjalan Aamulehti* 17.5.1922, 1, pääkirjoitus; 'Velvollisuus vastata teoistaan.', *Karjalan Aamulehti*, 2, pääkirjoitus.

³⁷⁰ 'Velvollisuus vastata teoistaan.', *Karjalan Aamulehti*, 2, pääkirjoitus; 'Edesvastuutonta politiikkaa.', *Etelä-Suomen Sanomat* 16.5.1922, 1, pääkirjoitus; 'Vieläkin hallituspulasta.', *Helsingin Sanomat* 19.5.1922, 1, pääkirjoitus.

Kun hallituspula pitkittyi, K. J. Ståhlberg kysyi vielä kerran eduskuntaryhmien kantaa Varsovan sopimukseen ja sen mahdolliseen ratifioimiseen, jolloin Vennolan II hallitus olisi mahdollisesti voinut jäädä paikoilleen. Edistyspuolueen lehdet olivat jyrkästi puoluekokouksen päätöksen kannalla ja muistuttivatkin siitä, että päätöksestä tukea hallituksen jäseniä ei saanut missään tapauksessa luopua.³⁷¹ Etenkään oikeistolle ei haluttu antaa sitä tilaisuutta, että Rudolf Holsti olisi sittenkin hylätty oman puolueen sisällä.

Kaikki puolueet pysyivät kuitenkin tiukasti kannassaan olla ottamatta hallitusvastuuta, joten jäljelle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin puhtaan virkamieshallituksen pystyttäminen. Hallituspula päättyi kesäkuun alussa, kun A. K. Cajanderin toimitusministeriö astui hoitamaan hallitustehtäviä siihen saakka kunnes uusi eduskunta kokoontuisi ja hallitus saataisiin muodostetuksi. Cajanderin toimitusministeriöstä tuli voimakkaasti oikeistosävytteinen, sillä useampi ministeri kuului kokoomuspuolueeseen. K. J. Ståhlberg ei luultavasti tarkoituksella halunnut toimitusministeriöstä kokoomusvoittoa, vaan siitä tuli sellainen, koska edistyspuolueen edustajat olivat mahdollisesti yhteisesti sopineet kieltäytymisestä osallistua toimitusministeriön toimintaan.³⁷² Edistyspuolueen päätökseen vaikutti varmasti se, että puolueessa oltiin edelleen pettyneitä Vennolan II hallituksen kaatumiseen, vaikka eroilmoitus oli hallituksen oma päätös. Ei siis haluttu antaa tukea edes väliaikaiselle toimitusministeriölle, vaan vetäydyttiin kauemmaksi valmistautumaan eduskuntavaaleihin.

Erityisesti sosialidemokraatit olivat tyytyväisiä virkamieshallituksen toimimiseen huolimatta sen oikeistopainotteisuudesta. *Helsingin Sanomat* kiirehtikin pääkirjoituksessa tuomitsemaan sosialistien kannattaman Sveitsin mallin eli pysyvän virkamieshallituksen ja korosti sen väliaikaisuutta. Lehdi vetosi siihen, että Sveitsin kehitys oli aivan toisenlainen, joten Suomen poliittisiin oloihin ei mitenkään voinut soveltaa samanlaista menettelyä. *Helsingin Sanomat* nimitti ta ”leikkikaluksi eduskunnan enemmistön käsissä” ja painotti, ettei hallitus voinut olla eduskunnan tahdoton välikappale.³⁷³ K. J. Ståhlberg piti virkamieshallitusta vuonna 1922 pakon sanelemana ja vain väliaikaisena ratkaisuna, joten sen toiminnan ei ollut tarkoituskaan olla pitkäaikaista.³⁷⁴ Sosialidemokraattien mieltymys virkamieshallitukseen ja *Helsingin Sanomien* voimakas vastareaktio

³⁷¹ ’Hallituspulan selvittäminen.’, *Karjalan Aamulehti* 31.5.1922, 1, pääkirjoitus; ’Hallituspulassa ei ole muutosta tapahtunut.’, *Turun Sanomat* 23.5.1922, 2, pääkirjoitus; Blomstedt 1969, 430–431.

³⁷² Blomstedt 1969, 431–43; Ståhlberg 1985, 139. Ks. hallituslista tämän työn liitteenä.

³⁷³ ’Hallitusvaihdos.’, *Karjalan Aamulehti* 3.6.1922, 2, pääkirjoitus; ’Hallituspula päättynyt.’, *Helsingin Sanomat* 3.6.1922, 5; ’Sosialidemokraatin parlamentarismia.’, *Helsingin Sanomat* 14.6.1922, 2, pääkirjoitus.

³⁷⁴ Hallberg et al. 2009, 63–64.

siihen ovat osoituksia siitä, että kolmen vuoden aikana harjoitettu parlamentaarisuus haki vielä lo-pullista muotoaan Suomessa.

Kannattajalehdet laittoivat Vennolan II hallituksen kaatumisen reunavaltio politiikan syyksi, mutta eivät kuitenkaan olleet yllättyneitä siitä, että hallitus oli tullut tiensä päähän. *Karjalan Aamulehti* kirjoitti, että hallituksen pystyssä pysyminen näinkin pitkään oli mahdollista vain sen vuoksi, ettei-vät oikeisto ja vasemmisto olleet voineet aiemmin yhtyä sitä vastaan. Tämänkin hallituksen asemaa pidettiin siis edellisten tavoin vaikeana, mutta virheistä ja erehdyksistä huolimatta sen katsottiin vähentäneen juopaa eri kansalaispiirien välillä. Edistyspuolueen pitkä hallitustaival oli lehtien mie-lestä jo kääntynyt raskaaksi hallitustaakaksi, josta tällä kertaa haluttiin oikeasti vapautusta.³⁷⁵ Syy-nä hallitusväsymykseen voi olla se, että hallitus joutui jatkuvasti tasapainoilemaan oikeiston ja va-semmiston välillä, jolloin hallitusvastuu kävi lopulta ylivoimaiseksi. Hallituksen kaatuminenhan ei tullut yllätyksenä tälläkään kertaa. Toisaalta voi olla, että lähestyvät vaalit olivat syy siihen, että hallitusvastuuta haluttiin todella luopua ja tarjota sitä välillä muille.

6.4. Voimasuhteet muuttuvat – Aate pysyy

Vuoden 1922 eduskuntavaalit olivat edistyspuolueelle suuri pettymys, sillä vaaleissa sen kannatus romahti. Puolue menetti 26 paikasta 11 paikkaa lähinnä maalaisliitolle, joka sai 45 edustajaa ja ko-koomukselle, jonka tulos oli 35 paikkaa. Maalaisliitto sai kolme edustajaa lisää ja kokoomuksen tulos oli seitsemän edustajaa enemmän kuin vuoden 1919 vaaleissa. Myös ruotsalainen kansanpuo-lue vahvistui, sillä sen paikkamäärä nousi kolmella 25 paikkaan. Vaalien tulos merkitsi keskusta-suunnan heikkenemistä ja se teki edistyspuolueen ja maalaisliiton kumppanuuden entistä vaikeam-maksi. Keskustan parlamentaarinen voima kasautui maalaisliitolle ja edistyspuolueelle se oli kova takaisku, sillä maalaisliitto ei välttämättä enää tarvinnut edistyspuoluetta liittolaisekseen.³⁷⁶

Myös vasemmiston sisällä tapahtui muutoksia, sillä sosialidemokraatit menettivät 80 paikastaan 27 Suomen sosialistiselle työväenpuolueelle. Muutoksista huolimatta sosialidemokraattinen puolue säilytti paikkansa eduskunnan suurimpana puolueena.³⁷⁷ Ääri vasemmiston äänimäärä oli kuitenkin niin suuri, että se pudotti edistyspuolueen viimeiselle sijalle puolueiden suuruusjärjestyksessä. Sekä

³⁷⁵ 'Eroava hallitus.', *Helsingin Sanomat* 1.6.1922, 2, pääkirjoitus; 'Eroava hallitus.', *Karjalan Aamulehti* 1.6.1922, 2, pääkirjoitus; 'Hallitusvaihdos.', *Karjalan Aamulehti* 3.6.1922, 2, pääkirjoitus; 'Viikon huomattavat tapahtumat.', *Kale-va*, 2, pääkirjoitus.

³⁷⁶ Kovero 1923, 26–27; Mylly 1989, 161.

³⁷⁷ Hentilä 2006, 146, 371; Kovero 1923, 26–27; Mylly 1989, 161.

oikeiston että vasemmiston kannatus nousi vuoden 1922 eduskuntavaaleissa, kun niiden keskellä tasapainoileva liberaalipuolue kutistui entisestään.

Edistyspuolueen lehdissä alkoi varsin nopeasti tiukkasanaanainen vaalitappion ruotiminen. Lehdet olivat erityisen suivaantuneita siitä, että äänestysinto nuoren valtion alkutaipaleella oli laimeaa. Äänestysprosentti olikin vuoden 1922 eduskuntavaaleissa vain 58,5 %, kun se vielä vuonna 1919 oli 67,1 %. Innokkuuden vähenemiseen yhtenä syynä nähtiin vaalien huono ajankohta eli heinäkuun alku, joka piti erityisesti maalaisväestön kiireisenä töissään.³⁷⁸ Toisaalta ajankohta ei vaikuttanut mitenkään merkittävästi maalaisliiton menestymiseen. Tulosta ei tietenkään voitu laittaa pelkästään kesän ja heinätöiden syyksi, joten syytä alettiin hyvin nopeasti etsiä muista seikoista.

Helsingin Sanomat piti tulosta masentavana ja totesi, että ihmiset ahdettiin kahden kuukauden aikana liian täyteen valtiollista valistusta, jolloin ”heikommat jo vähemmästäkin kyllästyivät”. Lehti oli hämmästynyt siitä, että porvaritaholla äänestysvilkkaus oli laimeampaa kuin työväen keskuudessa, vaikka porvarit kuuluivat ”valistuneempiin ja kypsyeimpiin ihmisiin”. *Etelä-Suomen Sanomat* piti vaalien tulosta suorastaan epäpätevyuden osoituksena ja kysyi närkästyneenä, missä määrin kansa oli kypsä omia asioita hoitamaan. Sen mielestä ne porvarit, ”jotka eivät voineet luopua omasta mukavuudenhalustaan edes äänestyksen ajaksi”, olivat vastuussa äärimmäisten aineiden voimistumisesta eduskunnassa.³⁷⁹ Vasemmiston äänestysaktiivisuus herätti ihmetystä, vaikka varsin hyvin tiedettiin jo aiempien kokemusten perusteella, että juuri vasemmistossa oli aktiivista puoluetoimintaa niin vaaleissa kuin vaalien väliaikoinakin.

Suurimmaksi puolueeksi kannattajalehdet julistivat erityisesti porvareita edustaneen nukkuvien puolueen, joka sai vaalissa musertavan suuren kannatuksen. Lehdissä muistutettiin jälleen vaalien väliaikojen aktiivisen toiminnan tärkeydestä ja äänestämisen suuresta merkityksestä. Hyvänä esimerkkinä pidettiin jälleen kerran sosialisteja, joiden puoluejärjestöt olivat jatkuvassa toiminnassa ja sen vuoksi myös vaalitulos oli erinomainen.³⁸⁰ Ärtymystä herätti vasemmiston menestys, mutta toisaalta sille annettiin myös tunnustusta, koska sosialistit olivat nähneet paljon vaivaa oman tuloksen eteen. Toisin oli porvareilla, joiden äänestysinto oli erityisen laimeaa. Edistyspuolueen kannattajalehtien

³⁷⁸ 'Osanotto vaaliin.', *Helsingin Sanomat* 5.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Viikon varrelta.', *Karjalan Aamulehti* 7.7.1922, 3; Kovero 1923, 10.

³⁷⁹ 'Osanotto vaaliin.', *Helsingin Sanomat* 5.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Viikon varrelta.', *Karjalan Aamulehti* 7.7.1922, 3; 'Epäpätevyuden osoitus.', *Etelä-Suomen Sanomat* 8.7.1922, 1, pääkirjoitus.

³⁸⁰ 'Kirje Helsingistä.', *Helsingin Sanomat* 8.7.1922, 3; 'Rosvoja eduskuntaan.', *Turun Sanomat* 5.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Epäpätevyuden osoitus.', *Etelä-Suomen Sanomat* 8.7.1922, 1, pääkirjoitus; 'Viikon varrelta.', *Karjalan Aamulehti* 7.7.1922, 3.

syöllistäminen kohdistuikin omiin joukkoihin, joiden laiskuus osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen oli kasvanut entisestään.

Edistyspuolueen pitkää hallitusvastuuta ja epäkiitollista asemaa kahden äärisuunnan välissä pidettiin äänenkannattajissa suurimpina syinä edistyspuolueen katkeraan vaalitappioon. Keskellä oli vaikea toimia, kun arvostelua tuli aina jommalta kummalta äärilaidalta. Maalaisliittoa hallituksessa olo ei ollut rasittanut, sillä sen vaalitulokset oli hyvä. Maalaisliiton suurta äänimäärää pidettiin todisteenä siitä, että edistyspuolue joutui hallituksessa kantamaan pääasiallisen taakan, edesvastuun ja arvostelun. *Helsingin Sanomat* kirjoitti, että edistyspuolue keskittyi liiaksi hallitusvastuuseen ja yhteisen hyvän palvelemiseen, jolloin puoluetaktilliset seikat jäivät syrjään.³⁸¹

Innokas hallitusvastuu nähtiin kielteisenä asiana, sillä oppositio ja myös maalaisliitto keräsivät nyt hyvää satoa menneeltä kolmelta vuodelta. Edistyspuolueen kylvö sen sijaan tuntui epäonnistuneen kovasta kolmen vuoden aherruksesta huolimatta. Ehkä ”yhteisen hyvän palveleminen” oli se syy, jonka vuoksi edistyspuolueen linja jäi äänestäjille epäselväksi. Vaalitulokset oli selvä osoitus siitä, että vaaleissa parhaiten pärjäsivät ne puolueet, jotka ajoivat selvästi jotakin tiettyä asiaa tai jonkin tietyn luokan asiaa. Edistyspuolueen liberaali linja kaikkien edistyksellisten ihmisten puolueena ei tavoittanut suuria joukkoja.

Keskustasuunnan heikkeneminen otettiin yhtä raskaasti kuin edistyspuolueen omat menetykset, sillä edistyspuolueen epäonnistumista vaaleissa pidettiin merkittävänä hättänä keskustasuunnan jatkon kannalta. Vaaliliiton raukeamista maalaisliiton kanssa pidettiin kannattajalehdissä yhtenä ratkaisevana syynä siihen, että edistyspuolue ei vaaleissa pärjännyt. Lehtien mielestä maalaisliitossa yhteistoiminnan tarpeellisuutta ei ymmärretty ja ne paheksuivat maalaisliiton taktillisista syistä tekemiä hyökkäyksiä juuri ennen vaaleja ja jo hallitusyhteistyön aikana.³⁸²

Karjalan Aamulehti ehdotti vielä vaalien jälkeenkin, että edistyspuolueen ja maalaisliiton pitäisi liittyä entistä enemmän yhteen, jos keskustayhteistyötä haluttiin enää jatkaa. Lehden mielestä maalaisliiton oli nyt määrättävä keskustapolitiikan kohtalo ja otettava huomattavasti suurempana puolueena vastuunalaisempi asema. *Karjalan Aamulehti* myös muistutti maalaisliiton mahdollisesta kal-

³⁸¹ 'Tien ohessa.', *Karjalan Aamulehti* 9.7.1922, 3; 'Edistyspuolueen vaalitappio.', *Helsingin Sanomat* 14.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Vaalien tulokset.', *Turun Sanomat* 9.7.1922, 2, pääkirjoitus.

³⁸² 'Edistyspuolueen vaalitappio.', *Helsingin Sanomat* 14.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Vaalien tulokset.', *Turun Sanomat* 9.7.1922, 2, pääkirjoitus.

listumisesta oikealle, jolloin edistyspuolueen ja maalaisliiton tiet kävisivät erilleen.³⁸³ Edistyspuolueelle keskustan yhdistymishanke oli tarpeellinen toisin kuin maalaisliitolle, joka pärjäsi hyvin ilman edistyspuoluettakin. Myös poliittinen ilmapiiri oli hiljalleen kääntymässä enemmän oikealle.

Helsingin Sanomat kirjoitti, että edistyspuolueen maltillisia kannattajia oli vaikeampi saada uurnille kuin kiihottuneita joukkoja. Äärisuunnat oli siis helpompi saada liikkeelle ja sitä pidettiin yleismaailmallisena ilmiönä kuten sitäkin, että hallituspuolueet olivat vaaleissa epäedullisemmässä asemassa. Lehti myönsi, että edistyspuolueen ajama kokonaisuuden etu oli vaalitaistelussa heikkous, mutta kuitenkin vahvuus pidemmän päälle toisin kuin tietyn luokan etuja ajavien puolueiden näkemykset. Myös *Etelä-Suomen Sanomat* oli sitä mieltä, että ääripäiden menestyksen syyt oli etsittävä aikakauden yleisestä luonteesta, jolle jyrkät yhteiskunnalliset ristiriidat olivat tyypillisiä. Lehdet olivat varmoja siitä, että etenkin oikeiston vahvistuminen tapahtui täysin edistyspuolueen kustannuksella. Epäröivät äänestäjät olivat jääneet vaaleista kokonaan pois ja tämän katsottiin johtuvan oikeiston tehokkaasta agitaatiotyöstä.³⁸⁴ Kokoomuksen organisatoriset lähtökohdat olivat eduskuntavaaleihin heikot, mutta puolueella oli paljon rahaa käytettävissä, jolloin lähtökohdat kunnolliseen vaalityöhön olivat aivan toisenlaiset kuin jatkuvien talousvaikeuksien kanssa kamppailleella edistyspuolueella.³⁸⁵

Kokoomuksen vuonna 1922 valituiksi tulleista kansanedustajista kolmeviidesosa oli kirkonmiehiä ja maanviljelijöitä.³⁸⁶ Edistyspuolueen lehdissä oltiinkin vakuuttuneita siitä, että kokoomuksen suurella rahalla ”kirkkokansan” nimissä suoritettu agitaatiotyö oli erityisen tehokasta ja sen vuoksi puolue sai niin monta uutta edustajaa. Jo vaalikamppailun aikana edistyspuolueen äänenkannattajat ottivat kantaa siihen, että kokoomus käytti uskontoa vaaliaseena, joka vetosi äänestäjien tunteisiin. Tuolloin tyydyttiin kuitenkin vain toteamaan puoluekokouksen keskustelun mukaisesti, että edistyspuolue ei suhtautunut uskontoon vihamielisesti, eikä myöskään tahtonut käyttää uskontoa vaalisyöttinä.³⁸⁷

Vaalien jälkeen oli kuitenkin pakko todeta, että eduskuntavaaleja edeltäneillä valtiopäivillä yli vaalien äänestetty uskonnonvapauslaki, jota edistyspuolue kannatti, sai erityisesti kokoomuksen kan-

³⁸³ 'Maalaisliitto tienristeyksessä.', *Karjalan Aamulehti* 13.7.1922, 1, pääkirjoitus.

³⁸⁴ 'Vaalien tulokset.', *Etelä-Suomen Sanomat* 13.7.1922, 1, pääkirjoitus; 'Vaalien tuloksia laskettaessa.', *Kaleva* 9.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Eduskuntavaalien tulokset koko maassa.', *Karjalan Aamulehti* 12.7.1922, 1, pääkirjoitus; 'Vaalien tulokset.', *Helsingin Sanomat* 11.7.1922, 2, pääkirjoitus.

³⁸⁵ Uino 1994, 407.

³⁸⁶ Uino 1994, 409.

³⁸⁷ 'Uskonto ja vaalit.', *Turun Sanomat* 30.6.1922, 3, pääkirjoitus.

nattajat sankoin joukoin liikkeelle ja kokoomus sai parhaiten tuotua esiin myönteisen suhtautumisen uskontoon. Edistyspuolueen kanta sen sijaan jäi äänestäjille epäselväksi, koska asiaa ei haluttu juurikaan kommentoida.³⁸⁸ Puoluekokouksessa ei haluttu muodostaa selvää kantaa uskontokysymykseen, joka olisi varmasti ollut tarpeen, jotta kokoomuksen kantaan ja asettamaan haasteeseen olisi pystytty selkeästi vastaamaan.

Myös armahduskysymystä pidettiin oikeiston tärkeänä vaalivalttina. Sen uskottiin neen ”herkimpiin mieliin” ja vieneen edistyspuolueelta äänestäjiä oikeistolle. Toisaalta taas edistyspuolueen poliittista linjaa pidettiin takuuna sille, ettei vasemmiston kannatus kasvanut vielä suuremmaksi.³⁸⁹ Edistyspuolueen huonoa menestystä selitettiin sen poliittisella linjalla, joka ei tuonut toivotulla tavalla ääniä puolueelle, vaan jolla menetettiin niitä niin oikealle kuin vasemmalle. Huonosta vaalimenestyksestä huolimatta oltiin vakuuttuneita siitä, että edistyspuolueen kannattamalla keskustasuunnalla oli tasapainottava tekijä, jota ilman etenkin vasemmisto olisi voinut olla vielä voimakkaampi. Edistyspuolueen olemassa oloa pyrittiin perustelevaan yhteiskuntaa vakauttavalla tekijällä, kun sen poliittinen suunta oli jäänyt äänestäjille jokseenkin epäselväksi.

Kannattajalehdissä erityistä hämmästyttä herättikin juuri se, miksi kansa ei ollut huomannut edistyspuolueen johtamaa kehitystä ja miksi sen vaalityö ei pystynyt laajoihin kansalaispiireihin. *Etelä-Suomen Sanomat* muistutti siitä, että moni äänesti vuoden 1919 eduskuntavaaleissa edistyspuoluetta tasavallan vuoksi, mutta näissä vaaleissa ei ollut samanlaista suurta kysymystä. Lehti pitikin vaalitappiota vakavana opetuksena puolueen johdolle, joka uskoi liian paljon aatteen voimaan, joten agitaatiotyö jäi vähemmälle. Myös *Karjalan Aamulehti* kritisoi, että oli luotettu liikaa siihen, että valtiolliseen elämään osaa ottaminen olisi omiaan pitämään suuret joukot virkeinä.³⁹⁰

Varojen puute nähtiin tärkeimpänä syynä siihen, miksi agitaatio jäi niin vähälle ja se vaikutti myös vaalilehtisten levittämiseen sekä edistysmielisten sanomalehtien puuttumiseen useilta paikkakunnilta. *Etelä-Suomen Sanomat* muistutti, että valppaasti ja pätevästi toimitettu sanomalehti oli parhain propagandaväline poliittisessäkin taistelussa, joten niiden puuttumisessa hävittiin erityisesti kokoo-

³⁸⁸ 'Tien ohessa.', *Karjalan Aamulehti* 18.6.1922, 3; 'Ne 60 000.', *Helsingin Sanomat* 20.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Mihin voidaan joutua?', *Turun Sanomat* 11.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Uskonto ja vaalit.', *Turun Sanomat* 30.6.1922, 3, pääkirjoitus.

³⁸⁹ 'Armahduskysymys ja äskeiset eduskuntavaalit.', *Etelä-Suomen Sanomat* 25.7.1922, 1, pääkirjoitus; 'Uusi eduskunta.', *Kaleva* 18.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Armahduskysymys ja äskeiset eduskuntavaalit.', *Karjalan Aamulehti* 26.7.1922, 2, pääkirjoitus.

³⁹⁰ 'Vaalien tulokset.', *Etelä-Suomen Sanomat* 29.7.1922, 1, pääkirjoitus; 'Viikon varrelta.', *Karjalan Aamulehti* 14.7.1922, 3; 'Puoluetoiminnan elvyttäminen.', *Karjalan Aamulehti* 23.7.1922, 1, pääkirjoitus.

mukseen nähden huomattavasti.³⁹¹ Varmasti taloudellisilla syillä oli ratkaiseva merkitys edistyspuolueen vaalityöhön. Myös sillä oli suuri vaikutus, että puolueen järjestötyö oli niin laimeaa ja lähes tulkoon olematonta koko kolmen vuoden aikana ja se taas osittain johtui taloudellisista syistä, mutta myös viitseliäisyyden puuttumisesta.

Edistyspuolue piti keskustapolitiikan saavutusten rinnalla vaalitappiota vähäisenä, lähinnä taktillisena vastoinkäymisenä ja puolue oli varma siitä, että kolmen vuoden aikana saavutetut voitot todistivat kuitenkin sen, ettei vaaleissa ollut kyse poliittisen suunnan tappiosta. *Turun Sanomat* kirjoitti, että yhteiskunnan oli edelleen mentävä suoraan eteenpäin, eikä oikealle tai vasemmalle. Se muistutti, että oikeiston ja vasemmiston voimistuminen voi johtaa yleiseen sekamelskaan, kun ne kävivät toistensa kimppuun, kuten esimerkiksi Saksassa oli tapahtunut. Edistyspuolue nähtiin siis edelleen tärkeänä tasapainottavana tekijänä sen kutistumisesta huolimatta. Äärivoimien kumoushaluilla haluttiin korostaa entisestään edistyspuolueen merkitystä vastakohtien tasoittajana, kun sen omat poliittiset päämäärät olivat jääneet äänestäjille epäselviksi. Vaalitappion myönteisenä puolena nähtiin myös se, että edistyspuolueen katsottiin vapautuvan taakaksi käyneestä hallitusvastuusta. Tätä pidettiin tilaisuutena kiinnittää huomiota puolueen sisäiseen elämään, joka oli todellisen remontin tarpeessa.³⁹²

³⁹¹ 'Vaalien tulokset.', *Etelä-Suomen Sanomat* 29.7.1922, 1, pääkirjoitus; 'Eduskuntavaalien tulokset.', *Kaleva* 16.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Puolue toiminnan elvyttäminen.', *Karjalan Aamulehti* 23.7.1922, 1, pääkirjoitus.

³⁹² 'Voimasuhteet muuttuvat, aate pysyy.', *Kaleva* 23.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Mitä vaalin tulokset meille opettavat?', *Turun Sanomat* 15.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Vaalien tulokset.', *Etelä-Suomen Sanomat* 29.7.1922, 1, pääkirjoitus; 'Edistyspuolueen vaalitappio.', *Helsingin Sanomat* 14.7.1922, 2, pääkirjoitus; 'Kirje Helsingistä.', *Helsingin Sanomat* 15.7.1922, 3, 'Mitä vaalin tulokset meille opettavat?' *Turun Sanomat* 15.7.1922, 2, pääkirjoitus.

7. LOPPULUKU

Kansallinen Edistyspuolue perustettiin joulukuussa vuonna 1918 tasavalta-aatteen innoittamana. Se halusi toiminnallaan rauhoittaa yhteiskunnallisia oloja ja vähentää juopaa eri kansaluokkien välillä sekä saada yhteiskunnalliset uudistukset koskemaan kaikkia kansalaisia. Edistyspuolue otti paikansa puoluekentän keskeltä vahvan vasemmiston ja vahvan oikeiston välissä tavoitteenaan uudistuspolitiikka rauhallisin ja parlamentaarisin keinoin.

Edistyspuolueen kaltaiselle niin sanotulle yleispuolueelle olikin tilausta itsenäistymisen alkuvuosina, sillä sisällissodan pahasti runtelemassa yhteiskunnassa vasemmisto ja oikeisto olivat liian kaukana toisistaan voidakseen tehdä yhteistyötä. Edistyspuolue sen sijaan löysi hyvin nopeasti kumppanikseen maalaisliiton ja puolueet liittoutuivat jo vuoden 1919 eduskuntavaaleissa saman päämäärän eli tasavallan saamiseksi Suomeen. Nämä puolueet muodostivat yhdessä poliittisen keskustan, jolla oli tiivis yhteistyö koko vaalikauden ajan. Tätä ajanjaksoa voidaan kutsua vähemmistöparlamentarisminkin aikakaudeksi, sillä hallitukset olivat Rafael Erichin porvarillista enemmistöhallitusta lukuun ottamatta lyhytaikaisia vähemmistöhallituksia, joissa edistyspuolue ja maalaisliitto kantoivat päävastuun.

Edistyspuolue halusi osallistua aktiivisesti hallitustyöhön menestyksellisten vuoden 1919 eduskuntavaalien jälkeen. Sen tavoitteena oli saada Suomesta mahdollisimman nopeasti tasavalta, jota se piti välttämättömänä ja vahvana peruskivenä suomalaiselle yhteiskunnalle. Tasavaltaan pohjautuvasta hallitusmuodosta ja K. J. Ståhlbergin valinnasta presidentiksi oli seurauksena edistyspuolueen voimantunnon nopea vahvistuminen. Myös yhteistyö maalaisliiton kanssa sai lisävahvistusta näiden onnistumisien myötä. Edistyspuolueessa oltiinkin yhä vakuuttuneempia siitä, että keskustayhteistyö oli kaikista varmin tapa saada uudistuksia aikaan. Oikeisto oli hyvin pettynyt siihen, että Mannerheimista ei tullut Suomelle presidenttiä. Sitä ei myöskään miellyttänyt edistyspuolueen ja maalaisliiton muodostaman Vennolan hallituksen ottama vasemmistoa huomioiva suunta.

Vennolan hallituksen uudistusmielisen hallitusohjelman tärkein ja kiireellisin kohta oli sisällissodan jälkihoito, johon kuului oleellisena osana vankien armahduskysymys. Edistyspuolueen enemmistö kannatti armahdusta, sillä vankeudesta katsottiin olevan enemmän haittaa kuin hyötyä yhteiskunnalle. Armahtamista pidettiin yhtenä keinona saada kansasta jälleen yhtenäinen, joten se oli välttämättömän toimenpide, jotta yhteiskunta pääsisi kehittymään muiden sivistysvaltioiden tapaan. Oikeistossa armahdus herätti suurta vastustusta, sillä lain mukaan rangaistuksen saaneita ei voitu vapauttaa, ettei

lailta menisi sille määrätty merkitys. Edistyspuolueen oikeistosiipi oli oikeiston kannalla, eikä sen mielestä armahdus voinut rauhoittaa työväestön mieliä. Oli siis syytä säilyttää kontrolli rangaistuksen saaneisiin, eikä päästää heitä vapaaksi, jolloin oli vaarana vielä niin hauraan yhteiskuntajärjestyksen järkkyminen. Vasemmisto sen sijaan kannatti täyttä armahdusta, mutta niin pitkälle meneviin armahduksiin eivät maalaisliitto ja edistyspuolue kuitenkaan voineet suostua.

Armahduksen toteutumisesta oli seurauksena Vennolan I hallituksen toimintakyvyn heikkeneminen ja hallitus kaatui lopulta tielakiasiaan vuonna 1920. Armahduskysymys puhututti vielä edistyspuolueen puoluekokouksessa, josta on selvästi havaittavissa puolueen selkeä linjajako vasemmistoon ja oikeistoon. Samanlainen jako oli nähtävissä jo presidentinvaalin yhteydessä, kun Ståhlbergin lisäksi myös Mannerheim sai kannatusta. Edistyspuolueessa maailmankatsomukset sisälsivät painotuksia sekä oikealle että vasemmalle, joten täysin yhtenäisen kannan muodostaminen osoittautui vaikeaksi jo heti puolueen olemassaolon alkuvaiheissa.

Keskustajohtoisen vähemmistöhallituksen toimintaedellytykset olivat heikot, sillä se joutui jatkuvasti tasapainoilemaan vahvan oikeiston ja vahvan vasemmiston välissä yrittäen saada tukea oppositiolta vaihtelevalla menestyksellä. Vasemmiston ja oikeiston katsantokannat olivat niin kaukana toisistaan, että hallituksen tekemät myönnytykset esimerkiksi vasemmistolle, aiheuttivat välittömästi vastarintaa oikeistossa. Kun kumpikaan ei voinut saada täysin omaa tahtoaan läpi, yhdistivät vasemmisto ja oikeisto voimansa, jolloin hallitus oli vaarassa kaatua. Myös laajempaa hallituspohjaa kokeiltiin Rafael Erichin hallituksessa, mutta sen asema ei kuitenkaan ollut yhtään sen vahvempi kuin edeltäjänsä. Erichin hallitus oli kuitenkin osoitus siitä, että yhteistyöhön oikeiston kanssa oli jälleen olemassa jonkinlaiset edellytykset, sillä etenkin monia tärkeitä ulkopoliittisia asioita, kuten Tarton rauha saatiin Erichin hallituksen aikana ratkottua.

Edistyspuolueelle tuli maalaisliitosta jatkuvasti yhä tärkeämpi liittolainen vaalikauden aikana. Yhteistyötä maalaisliiton kanssa pidettiin vuoden 1919 eduskuntavaalien aikaan järkevänä, koska vaaleissa puolueet taistelivat saman päämäärän puolesta. Tämän jälkeen yhteistyö jatkui luonnollisesti tiiviinä, kun hallituksen muodostukset eivät muiden puolueiden osalta onnistuneet. Edistyspuolue piti maalaisliittoa kuitenkin luokkapuolueena, kuten muitakin puolueita ja tämä erotti keskustapuolueet oleellisesti toisistaan läheisestä yhteistyöstä huolimatta. Edistyspuolue halusi toimia ”yhteisen hyvän” ajajana, kun muut puolueet se näki jonkun tietyn ryhmän tai luokan etujen ajajina. Edistyspuolue halusi ulottaa uudistukset koskemaan kaikkia kansalaisia, jolloin se ei voinut esimerkiksi eduskuntavaaleissa luvata millekään tietylle ryhmälle mitään erikoisetuja.

Tämä näkyi puolueen vaalityössä siten, että se kutsui luokseen kaikkia yhteiskunnallisten uudistusten, edistyksen ja kansanvallan kannattajia. Ainut poikkeus oli vuoden 1919 eduskuntavaaleissa naiset, joille edistyspuolue kampanjoi erikseen. Naiset haluttiin mukaan yhteiskunnalliseen uudistustyöhön ja heitä jopa vaadittiin käskevään sävyyn osallistumaan ahkerammin isänmaan rakentamiseen miesten rinnalla. Kampanjointi oli puoluelehdissä näkyvää ja naisilla oli myös oma edistysmielisten naisten kokous Helsingissä. Tällä tavoin haluttiin tehdä uusi puolue mahdollisimman tutuksi myös naisten keskuudessa ja aktivoida yhtä yksittäistä isoa äänestäjäryhmää.

Vaalien jälkeen naisten näkyvyys lehdistössä väheni, eikä enää vuoden 1922 eduskuntavaaleissa ollut samantapaista erityiskampanjointia, vaikka asia olikin esillä vaaleja edeltäneessä puoluekokouksessa. Edistyspuolueessa oli entisestään voimistunut näkemys siitä, että puolue ei ollut kenenkään tietyn ryhmän asialla, joten se voi olla syynä siihen, miksi naisille ei sillä kertaa ollut erillistä kampanjointia. Edistyspuolueen valmistautuminen vuoden 1922 eduskuntavaaleihin oli muutenkin melko heikkoa ja selittää varmasti osaltaan, miksi naisille ei ollut omaa kampanjointia. Naisten puolue toiminnasta ei löytynyt tältä ajalta mitään merkkejä arkistosta, joten voi olla, että mahdolliset paperit eivät ole säilyneet kuten eivät monet muutkaan edistyspuolueen arkistomateriaalit.

Etenkin edistyspuolueen vasemmistosiivellä oli kiinnostusta tehdä yhteistyötä vasemmiston kanssa ja siitä odotettiin saavan hallituskumppani samaan tapaan kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Saksassa oli tapahtunut liberaalien ja vasemmiston välillä. Suomen sosialidemokraatit eivät kuitenkaan olleet yhtään halukkaita hallitusyhteistyöhön, joten he kieltäytyivät siitä suoraan tai tiukkojen ehtojen turvin. Edistyspuolueessa kuitenkin selvästi odotettiin, että armahduskysymyksen jälkeen mahdollisuuksia yhteistyöhön olisi ollut. Näin ei kuitenkaan käynyt ja edistyspuolue pyysi vasemmistoa tukemaan hallitusta edes oppositiosta käsin.

Edistyspuolueessa oli holhoava suhde vasemmistoon, sillä sen odotettiin tukevan keskustasuuntaa ja toimivan niillä parlamentaarisilla ehdoilla, joita sille edistyspuolueen taholta annettiin. Tämä tuli näkyviin erityisesti armahduskysymyksen jälkeen, kun edistyspuolueen lehdistössä vasemmistoa pyydettiin suhtautumaan kiitollisesti armahduksiin ja käyttäytymään armahdusten edellyttämällä tavalla.

Edistyspuolueen oikeistosiipi suhtautui varauksellisesti vasemmistoon ja näki siinä edelleen kumo-
uksellisuuden vaaran. Myös maalaiskannattajien reaktioita pelättiin, sillä heidän ei haluttu saavan

sellaista käsitystä, että edistyspuolue olisi menossa liiaksi vasemmalle. Vuoden 1920 puoluekokouksessa edistyspuolueessa tultiinkin siihen tulokseen, että sosialidemokraattien täytyi olla selkeästi parlamentaarisella tiellä ennen kuin todellinen yhteistyö voisi alkaa.

Parlamentarismien periaatteita edistyspuolue toi ahkerasti esiin varsinkin hallitusneuvotteluiden yhteydessä. Se halusi tehdä muille puolueille selkoa parlamentarismien perusajatuksista, jotka se oli pitkälti omaksunut omasta esikuvamaastaan Englannista. Ensimmäisenä sääntönä puolue piti sitä, että hallituksen kaatajien oli otettava vastuu uuden hallituksen muodostamisesta. Tämä ei kuitenkaan onnistunut oikeistolta eikä vasemmistolta, joten edistyspuolue varsin innokkaasti tarjoutuikin itse hallitusvastuuseen periaatteistaan huolimatta.

Edistyspuolue piti sekä oikeistoa että vasemmistoa epäkypsänä parlamentaariseen toimintaan, koska ne olivat valmiita vain kaatamaan hallituksia, mutta eivät tarpeeksi voimakkaasti myötävaikuttaneet uusien syntyyn. Vasemmiston ja oikeiston epäkypsyyttä pidettiin ajanjaksoon kuuluneena ilmiönä, koska Suomen parlamentaarinen taival oli vasta alussa. Edistyspuolueessa ajateltiin, että ne eivät olleet vielä ehtineet sisäistää sääntöjä ”kumouksellisuuden” ja ”taantumuksen” ollessa valloillaan. Vasemmiston ja oikeiston ”epäkypsyys” olikin edistyspuolueelle tärkeä keino perustella omaa olemassaoloaan ja tarpeellisuuttaan puoluekentässä.

Edistyspuolueen pahin kiistakumppani oli oikeisto ja etenkin kokoomus. Uusien puolueuudostusten jälkeen edistyspuolueella tuntui olevan suuri tarve tehdä selvää pesäeroa vanhoillisena pitämänsä oikeistoon. Vuoden 1919 eduskuntavaaleissa se onnistuikin erinomaisesti tuomaan eriävät näkökannat esiin, koska vaalit käytiin hyvin pitkälti tasavallan ja monarkian välisenä taisteluna. Tasavallan toteutuminen ja Ståhlbergin valinta presidentiksi sekä siitä alkanut edistyspuolueen ja maalaisliiton tiivis yhteistyö ei jättänyt juuri oikeistolle sijaa toimia poliittisessa vallankahvassa. Myös armahduskysymys ja suojeluskuntakriisi olivat seikkoja, jotka aiheuttivat oikeistossa suurta tyytymättömyyttä keskustasuuntaa vastaan.

Henkilökysymykset aiheuttivat myös paljon erimielisyyksiä etenkin edistyspuolueen ja kokoomuksen välille. Vasemmistosiipeä edustaneet Heikki Ritavuori ja Rudolf Holsti eivät olleet kokoomuksen mieleen ja sillä olikin usein ehtona hallitukseen tulolle, etteivät nämä henkilöt saaneet olla mukana hallituksessa. Tähän ei kuitenkaan edistyspuolueessa suostuttu ja se vetosikin jälleen parlamentarismien sääntöihin, joiden mukaan henkilökysymykset eivät saaneet nousta hallitusneuvotte-

luissa päällimmäiseksi. Edistyspuolue näki itsensä parlamentarismien sääntökirjan ylimpänä vartijana, koska se oli ollut niin vahvasti vaikuttamassa sen syntyprosessiin Suomessa.

Heikki Ritavuori oli voimakkaasti esillä suojeluskuntakriisin aikana ja etenkin sen jälkeen, koska hän oli sisäministerinä juuri sellaisessa ajanjaksossa, jossa hänen alaisuuteen kuuluvat asiat olivat ajankohtaisia. Oikeisto ei pitänyt Ritavuoren taipuvaisuudesta vasempaan ja toisaalta taas hän sai puheillaan oikeiston helposti hermostumaan. Poliittinen parjaus voimistui erittäin paljon puoluelehdistä vuoteen 1922 mennessä ja siitä tuli yhä enemmän henkilöihin kohdistuvaa. Edistyspuolueen lehdet kirjoittivat jo poliittisen moraalien rappeutumisesta, josta se syyllisti oikeistoa. Edistyspuolueessa ei kuitenkaan nähty mitään syytä hillitä voimakasta kirjoittelua oikeistoon päin ja lopulta se jopa kyseenalaisti joidenkin oikeistolehtien toimimisen.

Tämän kovan kiihotuksen tuloksena Ritavuori sai surmansa 14.2.1922, kun hän joutui salamurhaajan ampumaksi. Tästä seurauksena oli se, että edistyspuolue syyllisti oikeistoa poliittisesta murhateosta, vaikka ampuja oli mieleltään sairastunut suomenruotsalainen yksityishenkilö. Edistyspuolue yritti kuitenkin hyödyntää vielä 1922 eduskuntavaalien kamppailussa poliittista veritekoa, mutta lähinnä se jäi epätoivoiseksi yritykseksi paikata puolueen voimahahmon puuttumista.

Poliittinen ilmapiiri ei juuri ehtinyt tasaantua Ritavuoren kuoleman jälkeen, kun myrskyn silmään joutui Holsti. Hän oli toiminut omatoimisesti Varsovan sopimuksen suhteen, joten Vennolan II hallituskriisi käytiin pitkälti Holstin persoonan ympärillä. Lopulta koko hallitus jätti paikkansa, vaikka oikeiston ja sillä kertaa myös vasemmiston tavoitteena oli saada Holsti jättämään ulkoministerin paikkansa.

Edistyspuolueella hallituksessa oleminen kävi lopulta raskaaksi taakaksi, josta haluttiin luopua Vennolan II hallituksen jätettyä paikkansa. Pitkä hallitustaival oli rasittanut puoluetta siinä määrin, että se oli halukas vetäytymään syrjään juuri ennen vuoden 1922 eduskuntavaaleja. Yhteistyöstä maalaisliiton kanssa se ei sen sijaan olisi halunnut luopua. Puolueessa oli jopa toiveita siitä, että se voisi yhdistyä maalaisliiton kanssa yhdeksi kokonaisuudeksi. Edistyspuolueen lehdistössä oli jo pitkään käytetty termiä keskusta, jolla se viittasi yleisesti edistyspuolueeseen ja maalaisliittoon. Se on osoitus siitä, kuinka itsestään selväksi yhteistyö oli edistyspuolueelle muuttunut, kun puolueiden kannanotot oli laitettu saman nimekkeen alle.

Maalaisliitto ei ollut kuitenkaan enää valmis yhtä läheiseen yhteistyöhön vuoden 1922 eduskuntavaaleissa kuin mitä edistyspuolue halusi. Tämä oli varmasti seurausta siitä, että keskustahallitukset olivat jatkuvan arvostelun kohteena. Vaikka arvostelu kohdistuikin eritoten edistyspuolueeseen, niin sen varmasti katsottiin rasittavan myös maalaisliittoa. Myös edistyspuolueen mieltymys vasemmistoon varmasti mietitytti maalaisliitossa etenkin, kun sen mentaliteetti oli jo kääntymässä oikeiston suuntaan. Vaalit myös poikkesivat vuoden 1919 eduskuntavaaleista merkittävästi, sillä vuonna 1922 ei ollut mitään yksittäistä suurta kysymystä, jonka vuoksi liittoutuminen olisi ollut välttämätöntä.

Edistyspuolueelle yhteistyön päättyminen maalaisliiton kanssa ennen vaaleja oli todella iso menetys, koska se joutui lähtemään vaaleihin yksin ilman vahvaa liittolaista. Kokoomuksen taholta tullutta ehdotusta muodostaa vaaliliittoja ei pidetty vilpittömänä, eikä sitä edes harkittu vakavasti. Yhteistyötä oikeiston kanssa haluttiin tehdä ainoastaan äärivasemmistoa vastaan, sillä se esiintyi vuoden 1922 vaaleissa omana Suomen sosialistisena työväenpuolueena. Edistyspuolueen mielestä porvari-puolueiden velvollisuus oli taistella yhteisvoimin kommunismia vastaan ja pelastaa työläiset kommunismin vaaroilta.

Edistyspuolue lähti eduskuntavaaleihin varovaisella asenteella ja samanlainen innokkuus, joka loisti edellisissä vaaleissa, oli jokseenkin hiipunut. Sen taktiikkana oli seurata muiden puolueiden kannanottoja ja etenkin kokoomuksen liikkeitä. Mielenkiintoista on se, että edistyspuolue ei halunnut ottaa riskejä haastamalla kokoomusta esimerkiksi uskontokysymyksessä, eikä muutenkaan halunnut aiheuttaa liiemmin erimielisyyttä. Vaikka puolueet olivat koko vaalikauden ajan ajautuneet toistensa kauemmaksi, edistyspuolue ei kuitenkaan halunnut vaalitaistelussa tuoda eroavaisuuksia kunnolla esiin.

Edistyspuolue ei saanut uskontokysymyksestä muodostettua puoluekokouksessa selvää kantaa eduskuntavaaleja varten, vaikka puolue oli juuri eduskunnassa äänestänyt uskonnonvapauslain puolesta. Myöskään kieltolaista ei päästy puoluekokouksessa yhteisymmärrykseen. Tästä oli seurauksena, että vaalitaistelussa oli vaikea vastata muiden puolueiden hyökkäyksiin. Edistyspuolueessa kuitenkin harmiteltiin useaan kertaan sitä, miksi puolue ei voinut muodostaa yhtenäistä kantaa esimerkiksi samalla tavoin kuin maalaisliitto oli tehnyt. Edistyspuolueen yhtenäisyys varmasti kärsi maailmankatsomusten erilaisuudesta ja se taas johti puolueessa hankaliin tilanteisiin.

Edistyspuolue tyytyi käyttämään osittain samoja teemoja kuin vuoden 1919 eduskuntavaaleissa ja nosti jälleen tasavaltaisuuden esille. Se oli puolueen mielestä saatava pysyvästi kansan tajuntaan,

jotta rauhallinen yhteiskuntakehitys olisi mahdollista. Tasavaltalaisuus ja laillisuus olivat yhdistäviä tekijöitä edistyspuolueen sisällä ja niitä voidaan pitää puolueen maailmankuvan tärkeimpinä elementteinä. Sen vuoksi puolueen peruseriaatteita haluttiin vaaleissa korostaa. Tasavalta-aate ei kuitenkaan enää vedonnut kansaan samalla tavoin kuin vuonna 1919, koska jo saavutetussa tasavallassa oli muita ajankohtaisempia ja kansalaisille sillä hetkellä tärkeimpiä aiheita. Edistyspuolueen teemat jäivät äänestäjille hämärän peittoon, kun se tyytyi ihmisten arkipäivään koskevista kysymyksistä vain toteamaan, ettei se ota esimerkiksi uskontoa vaaliaseeksi kokoomuksen tapaan.

Edistyspuolue piti parhaana vaalivalttina sen ja maalaisliiton yhdessä tekemää yhteistyötä. Puoluelehdissä todettiinkin huolettomasti ennen vaaleja, ettei siihen tarvinnut kuin viitata, niin ihmiset ymmärtäisivät äänestää keskustaa. Edistyspuolue piti tiukasti kiinni keskustasuunnasta, vaikka maalaisliitto oli sen jo omalta osaltaan torjunut ennen vaaleja, eikä yhteisiä vaaliliittoja saatu solmittua edelliskerran tapaan. Äänestäjille jäi kuitenkin hyvin epäselväksi edistyspuolueen oma linja, eikä se näin ollen pystynyt olemuksellaan vetoamaan suuriin massoihin.

Edistyspuolueen tulos eduskuntavaaleissa suorastaan romahti 26 paikasta 15 paikkaan. Huonon tuloksen suurimpana syynä pidettiin edistyspuolueen kantamaa hallitusvastuuta, jolloin oppositio oli paremmissa asemissa vaalitaistossa. Pitkää hallitustaakkaa syytettiin myös siitä, ettei aikaa ollut jäänyt puolueen sisäisten asioiden hoitoon. Maalaisliitolle ja sosialidemokraateille annettiin edellisten eduskuntavaalien tapaan kiitosta hyvin organisoidusta järjestötyöstä, joka oli edistyspuolueessa edelleenkin aivan alkutekijöissään.

Huonosta vaalituloksesta olikin seurauksena se, että puolueen johto sai lehdistä paljon moitteita siitä, että oli luotettu liikaa pelkkään aatteen voimaan. Tämän vuoksi käytännön vaalityö oli jäänyt liian vähiin. Viimeistään nyt oli aika ymmärtää, että pitkä taival poliittisessa vallankahvassa ei riittänyt pitämään puoluetta hyvinvoivana ja kansalaisten ulottuvilla, vaan siihen tarvittiin paljon uurastusta paikallistasolla esimerkiksi sanomalehtien voimin. Liberaalinen aate oli tuotava ihmisten luo käytännössä, sillä enää ei katsottu voitavan luottaa siihen, että ihmiset löytävät aatteen ylivertaisena kaikkien muiden aatteiden joukosta.

Edistyspuolueessa vaalitappio otettiin erittäin raskaasti, mutta huojentavana seikkana pidettiin sitä, että se oli osa yleismaailmallista kehitystä liberaalipuolueiden osalta. Myös Ruotsissa, Saksassa ja Italiassa oli käynyt samalla tavalla, joten aikakaudelle oli tyypillistä, että voimakkaat luokkpuolueet pitivät ihmisiä tiukasti otteessaan. Tyytyväisyyttä edistyspuolueessa herätti kuitenkin se, että

puolue oli mielestään olemassaolollaan estänyt vasemmiston vielä suuremman nousun, vaikka sen oma kannatus olikin pienentynyt. Tämä kuului siihen ”yhteisen hyvän” palvelemisen periaatteeseen, jonka vuoksi edistyspuolue koki olevansa edelleen tarpeellinen. Suomessa oltiin kuitenkin vähitellen siirtymässä keskustapolitiikan aikakaudesta oikealle, joten edistyspuolueen parhaat vuodet olivat jo tulleet päätökseen.

LÄHTEET

A. Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Oskari Mantereen kokoelma
Heikki Ritavuoren kokoelma
Aarne Sihvon kokoelma (Sota-arkiston (SA) yksikkö)
Aino Ståhlbergin kokoelma
J. H. Vennolan kokoelma

Kansallisen Edistyspuolueen arkisto (KEPA)

Edistyspuolueen eduskuntaryhmän toimintakertomus vuoden 1920 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR: 52
Edistyspuolueen kansanedustajat vuonna 1919, mikrofilmirulla PR:49
Edistyspuolueen puoluehallituksen toimintakertomus vuodelta 1919, mikrofilmirulla PR: 52
Edistyspuolueen puoluehallituksen kertomus toimintavuodelta 1920–1921, mikrofilmirulla PR:52
Edistyspuolueen toimintakertomus vuoden 1919 valtiopäivien ajalta, mikrofilmirulla PR:52
Edistyspuolueen äänenkannattajat, mikrofilmirulla PR:49
Puoluekokoukset 1919–1921, mikrofilmirulla PR:52
Puoluekokous 1922, kotelo 3
Puolueneuvoston kokous 19.10.1919, mikrofilmirulla PR:58
Puoluekanslian kirje- ja kiertokirjekonseptit vuosilta 1919–1922, mikrofilmirulla PR:64

Nuorsuomalaisen puolueen arkisto

Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokous 8.12.1918 mikrofilmikortti VAY:4124

B. Asiakirjat

Valtiopäivät 1919. Asiakirjat. Ensimmäinen osa. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1920.
Valtiopäivät 1919. Pöytäkirjat I-II, istunnot 1–102. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1920.
Valtiopäivät 1920. Pöytäkirjat II, istunnot 44–78. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1921.
Valtiopäivät 1921. Pöytäkirjat I-III, istunnot 1–127. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1922.

C. Sanomalehdet (Systemaattinen luku)

Etelä-Suomen Sanomat
Helsingin Sanomat
Kaleva

D. Kirjallisuus

Ahti 1987

Ahti, Martti 1987. *Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919*. Weilin+Göös, Helsinki.

Ahti 1999

Ahti, Martti 1999. *Ryssän vihassa. Elmo Kaila 1888–1935. Aktivistin asevoimien harmaan eminenssin ja Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajan elämäkerta*. WSOY, Juva.

Blomstedt 1969

Blomstedt, Yrjö 1969. *K. J. Ståhlberg valtiomieselämäkerta*. Otava, Helsinki.

Bonsdorff 1957

Bonsdorff, Göran von 1957. *Suomen poliittiset puolueet*. Tammi, Helsinki.

Borg 1965

Borg, Olavi 1965. *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880 -1964*. WSOY, Helsinki.

Borg 1969

Borg, Olavi 1969. *Itsenäisyyden kehityslinjoista*. Teoksessa Borg, Olavi (toim.), *K. J. Ståhlberg ja Suomen itsenäisyys*. K. J. Ståhlberg Säätiö, Helsinki, s. 47–53.

Borg 2002

Borg, Olavi 2002. *Tulevaisuuden lähtökohtia*—artikkeli avaintekstinä K. J. Ståhlbergin ajatteluun. Teoksessa Leutonen, Altti (toim.), *K. J. Ståhlberg suomalaisen oikeusvaltion rakentaja*. K. J. Ståhlbergin Säätiö, Helsinki, s. 29–33.

Ekman- Salonkangas & Salokangas 1988

Ekman-Salonkangas, Ulla & Salokangas, Raimo 1988. *Etelä-Suomen Sanomat*. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka – Nyheter*. Kustannuskiila Oy, Kuopio, s. 70–71.

Hadenius&Molin&Wieslander 1993

Hadenius, Stig & Molin, Björn & Wieslander, Hans 1993. *Sverige efter 1900. En modern politisk historia*. Bonnier Alba AB, Stockholm.

- Hallberg&Martikainen&Nousiainen&Tikkanen 2009** Hallberg, Pekka & Martikainen, Tuomo & Nousiainen, Jaakko & Tikkanen, Päivi 2009. *Presidentin valta. Hallitsijanvallan ja parlamentarismien välinen jännite Suomessa 1919–2009*. WSOY, Helsinki.
- Hentilä 2006** Hentilä, Seppo 2006. Itsenäistymisestä jatkosodan päättämiseen. Teoksessa Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka, *Suomen poliittinen historia 1809–2006*. WSOY, Helsinki, s. 99–204.
- Hokkanen 1986** Hokkanen, Kari 1986. Kyösti Kallio I, 1873–1929. WSOY, Porvoo.
- Hyrkkänen 2002** Hyrkkänen, Markku 2002. *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere.
- Hämäläinen 1968** Hämäläinen, Pekka 1968. *Kielitaistelu Suomessa 1917–1939*. Wsoy, Porvoo.
- Hölttä 1982** Hölttä, Outi 1982. *Suomen puolueiden organisaatiot vuosina 1918–39*. Poliittinen historia. Julkaisuja C:17. Turun yliopisto, Turku.
- Inha 2002** Inha, Jyri 2002. Piirteitä K. J. Ståhlbergin oikeusajattelusta. Teoksessa Leutonen, Altti (toim.), *K. J. Ståhlberg suomalaisen oikeusvaltion rakentaja*. K. J. Ståhlbergin Säätiö, Helsinki, s. 34–43.
- Inkilä 1945** Inkilä, Arvo 1945. *Kansamme eheyttämisen puolesta. Katsaus Kansallisen Edistyspuolueen tähänastiseen toimintaan*. Kansallinen Edistyspuolue, Helsinki.
- Jansson 1993** Jansson, Jan-Magnus 1993. Hajaannuksesta yhteistoimintaan. *Suomalaisen parlamentarismien vaiheita*. Gaudemus, Tampere.
- Jääskeläinen 1964** Jääskeläinen, Mauno 1964. Keskustapolitiikan aika 1919–1922. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Kaksi vuosi-*

- kymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–1939. WSOY, Porvoo.
- Jääskeläinen 1973** Jääskeläinen Mauno 1973. Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia seitsemäs osa*. Eduskunnan historiakomitea, Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Jääskeläinen 1977** Jääskeläinen, Mauno 1977. *Keskustapolitiikan aika. Teoksessa Puntila, L. A. (toim.), Valtioneuvoston historia 1917-1966 I*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Kalpa 1984** Kalpa, Harri 1984. *Sanansaattajana Aurajoen rannoilla. Turun Sanomat 1905 - 1985*. Turun Sanomat, Turku.
- Koskiaho 1977** Koskiaho, Tapio 1977. *Vaaliliittoutuminen eduskuntavaaleissa. Tutkimus puolueiden vaaliliitoista 1907–1975 ja vaaliliittoutumispolitiikasta vuosien 1970 ja 1972 eduskuntavaaleissa*. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu, Tampere.
- Kovero 1920** Kovero, Martti 1920. *Suomen virallinen vaalitulasto. Eduskuntavaalit vuonna 1919*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.
- Kovero 1923** Kovero, Martti 1923. *Suomen virallinen tilasto. Vaalitulasto 10. Eduskuntavaalit vuonna 1922*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.
- Kronlund 1988** Kronlund, Jarl 1988. *Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Suomen puolustusvoimien rauhanajan historia*. WSOY, Porvoo.
- Kulha 1989** Kulha, Keijo K. 1989. *Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomien poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan*. Sanomapaino, Vantaa.
- Kunttu 1981** Kunttu, Tapani 1981. *Konservatiiviset ja liberaaliset näkemykset hallitusmuo-*

- tokysymyksestä 1919. Poliittisen historian julkaisuja E. Turun yliopisto, Turku.*
- Kunttu 1982** Kunttu, Tapani 1982. *Vasemmistoliberaalin kuva 1919. Karjalan Aamulehti ja Suomen itsenäistymisvaiheen jälkeiset suuret ratkaisut.* Poliittisen historian tutkimuksia D. Turun yliopisto, Turku.
- Leino-Kaukiainen & Nygård & Salokangas 1988** Leino-Kaukiainen, Pirkko & Nygård, Toivo & Salokangas, Raimo 1988. Helsingin Sanomat. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka – Nyheter.* Kustannuskiila Oy, Kuopio, s. 130–133.
- Lindman 1968** Lindman, Sven 1968. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia kuudes osa. Eduskunnan aseman muuttuminen 1917–1919.* Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Luoto 1983** Luoto, Reima T. A. 1983. *Liberalismi - johtava valtioaate.* Librum, Helsinki.
- Lähteenmäki 2006** Lähteenmäki, Maria 2006. Naiset tasa-arvoisemman yhteiskunnan puolesta 1907–2003. Teoksessa Sulkunen, Irma & Lähteenmäki, Maria & Korppi-Tommola, Aura *Naiset eduskunnassa.* Edita, Helsinki, s. 84–210.
- Manninen 1976** Manninen, Juha 1976. *Maailmankuvan käsitteestä monitieteisen tutkimuksen välineenä.* Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Manninen 1977** Manninen, Juha 1977. Maailmankuvat maailman ja sen muutoksen heijastajina. Teoksessa Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti (toim.), *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena.* Otava, Keuruu, s. 13–48.
- Manninen 1989** Manninen, Juha 1989. Tiede maailmankuva, kulttuuri. Teoksessa Enwall, Markku & Knuuttila, Seppo & Manni-

- nen, Juha, *Maailman kuva kulttuurin kokonaisuudessa*. Pohjoinen, Oulu, s. 7–112.
- Meinander 1999** Meinander, Henrik 1999. *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Schildts Kustannus Oy, Espoo.
- Merivirta 1936** Merivirta, Väinö 1936. *Totuus Tarton rauhasta*. Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli.
- Mickelsson 2007** Mickelsson, Rauli 2007. *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Vastapaino, Tampere.
- Mylly 1978** Mylly, Juhani 1978. *Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka. Suomen ulkopolitiikka ja turvallisuuskysymykset agraaripuolueen politiikassa maan itenäistymisestä talvisotaan. I, Aktiivisesta heimopolitiikasta passiiviseen isolatioon 1918–1933*. Turun yliopisto, Turku.
- Mylly 1986** Mylly, Juhani 1986. Puoluetutkimuksen kehityksestä ja ongelmista. Teoksessa Soikkanen, Timo (toim.), *Poliittisen historian tutkimusopas*. Poliittisen historian julkaisuja C:24. Turun yliopisto, Turku.
- Mylly 1989** Mylly, Juhani 1989. *Maalaisliittoa keskustapuolueen historia. Maalaisliitto 1918–1939*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Niku 2004** Niku, Risto 2004. *Ministeri Ritavuoren murha*. Edita, Helsinki.
- Norberg 1999** Norberg, Johan 1999. *Den svenska liberalismens historia*. Timbro, Stockholm.
- Nuorsuomalaisen sanomalehtimiesyhdistyksen johtokunta 1946** Nuorsuomalaisen sanomalehtimiesyhdistyksen johtokunta 1946. *Nuorsuomalainen sanomalehtimiesyhdistys vuosina 1906–1946*. Sanoma Oy, Helsinki.

- Nygård & Salokangas 1988** Nygård, Toivo & Salokangas, Raimo 1988. Karjalan Aamulehti. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka – Nyheter*. Kustannuskiila Oy, Kuopio, s. 290–291.
- Onnela 1968** Onnela, Samuli 1968. *Esan kirjapaino Oyj ja Etelä-Suomen Sanomat vuosina 1914–1964*. Etelä-Suomen Sanomat, Lahti.
- Pietiäinen 1992** Pietiäinen, Jukka-Pekka 1992. Tasa-valta perustetaan 1919–1931. Teoksessa Väyrynen, Raimo (toim.), *Tasavallan presidentit*. Weilin+Göös, Jyväskylä.
- Piilonen 1992** Piilonen, Juhani 1992. Sisäinen rakennustyö. Teoksessa Manninen, Ohto (toim.), *Itsenäistymisen vuodet 1917 - 1920. 3. katse tulevaisuuteen*. VAPK-kustannus, Helsinki, s. 134–241.
- Roiko-Jokela 2002** Roiko-Jokela, Heikki 2002. ”Seis-käämme yhdessä vapautemme airueina.” Reunavaltiopolitiikka Kansallisen Edistyspuolueen linjana. Teoksessa Vares Vesa (toim.), *Valta, vapaus, edistys ja kasvatus. Liberaalisten liikkeiden ja liberaalisen ajattelun vaihteita Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvulta 1960-luvun puoliväliin*. Kopijyvä, Jyväskylä, s. 171–195.
- Saastamoinen 1998** Saastamoinen, Kari 1998. *Eurooppalainen liberalismi*. Atena, Juva.
- Salokangas 1987** Salokangas, Raimo 1987. Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Kustannuskiila, Oy Kuopio, s.167–429.
- Salokangas 1988** Salokangas, Raimo 1988. Kaleva. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos*

- Aamulehti - Kotka – Nyheter*. Kustannuskiila Oy, Kuopio, s. 246–250.
- Sélen 2001** Selén, Kari 2001. *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944*. WSOY, Helsinki.
- Ståhlberg 1985** Ståhlberg, Ester 1985. *Ester Ståhlbergin kauniit, katkerat vuodet. Presidentin rouvan päiväkirja 1920–25*. Toim. Vitikka Hilikka ja Olli. WSOY, Porvoo.
- Suistola 1999** Suistola, Jouni 1999. *Kaleva. Sata vuotta kansan kaikuja*. Kaleva kustannus Oy, Oulu.
- Tanner 1966** Tanner, Väinö 1966. *Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia 20–30-luvuilta*. Tammi, Helsinki.
- Tarkiainen 1971** Tarkiainen, Tuttu 1971. *Eduskunnan valitseminen. Suomen kansanedustalaitoksen historia osa 9*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Tarponen 1955** Tarponen, Tyko 1955. *Kansallinen Edistyspuolue, sen kannatuksen väheneminen ja puolueen loppu*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Tikka 2006** Tikka, Marko 2006. *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tommila & Salokangas 1998** Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo 1998. *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Edita, Helsinki.
- Uino 1994** Uino, Ari 1994. *Kansallinen Kokoomus 1918–1929*. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko & Uino, Ari, *Suomalaiskansallinen kokoomus. Suomalaisen puolueen ja kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Suomen Kansalliskirja Oy, Vammalan kirjapaino, Vammala, s. 257–629.
- Uola 2006** Uola, Mikko 2006. *Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-*

- luvuilla. Teoksessa Vares, Vesa & Uola, Mikko & Majander, Mikko *Kansanvalta koetuksella*. Edita, Helsinki, s. 150–264.
- Vares 1991** Vares, Vesa 1991. *Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos. Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokk pohjaiseen demokratiaan (1919–1933)*. Typopress, Turku.
- Vares 1998** Vares, Vesa 1998. *Kuninkaan tekijät. Suomalainen monarkia 1917–1919 Myytti ja todellisuus*. WSOY, Juva.
- Vares 2000** Vares, Vesa 2000. *Varpuset ja pääskyseset. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. Suomalaisuuden kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Vares 2002** Vares, Vesa 2002. Suomalainen liberalismi. Teoksessa Vares, Vesa (toim.), *Valta, vapaus, edistys ja kasvatus. Liberaalisten liikkeiden ja liberaalisen ajattelun vaiheita Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvulta 1960-luvun puoliväliin*. Kopijyvä, Jyväskylä, s. 7–20.
- Vares 2006** Vares, Vesa 2006. Demokratian haasteet. Teoksessa Vares, Vesa & Uola, Mikko & Majander, Mikko, *Kansanvalta koetuksella*. Edita, Helsinki, s. 10–150.
- Winkler 1998** Winkler, Heinrich August 1998. *Weimar 1918–1933. Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*. Verlag C. H. Beck, München.

LIITE

Hallitukset 1919–1922

Castrénin hallitus 17.4.1919–15.8.1919

TEHTÄVÄ	NIMI	NIMITETTY	ERONNUT	PUOLUE
Pääministeri	Kaarlo Castrén			edist.
Ulkoasiainministeri	Carl Enckell		28.4.1919	amm.
	Rudold Holsti	28.4.1919		edist.
Apulaisulkoasiainministeri	Leo Ehrnrooth	11.3.1919	19.6.1919	rkp
Oikeusministeri	K. G. Söderholm			rkp
Sisäasiainministeri	Carl Voss-Schrader			amm.
Puolustusministeri	Rudolf Walden			amm.
Valtiovarainministeri	August Ramsay			rkp
Kirkollis- ja opetusministeri	Mikael Soininen			edist.
Maatalousministeri	Kyösti Kallio			ml.
Apulaismaatalousministeri	Eero Hahl			ml.
Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri	Eero Erkkö			edist.
Kauppa- ja teollisuusministeri	J. H. Vennola			edist.
Sosiaaliministeri	Santeri Alkio			ml.
Elintarveministeri	K. J. M. Collan			edist.
Salkuton ministeri	Mikko Luopajarvi			ml.

Vennolan I hallitus 15.8.1919–15.3.1920

TEHTÄVÄ	NIMI	NIMITETTY	ERONNUT	PUOLUE
Pääministeri	J. H. Vennola			edist.
Ulkoasiainministeri	Rudolf Holsti			edist.
Oikeusministeri	Hjalmar Kahelin		30.1.1920	edist.
Sisäasiainministeri	Heikki Ritavuori			edist.
Puolustusministeri	K. E. Berg			amm.
Valtiovarainministeri	Johannes Lundson		2.3.1920	edist.
Kirkollis- ja opetusministeri	Mikael Soininen			edist.
Maatalousministeri	Kyösti Kallio			ml.
Apulaismaatalousministeri	Eero Hahl			ml.
Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri	Santeri Pohjanpalo			edist.
Kauppa- ja teollisuusministeri	Eero Erkkö			edist.
Sosiaaliministeri	Santeri Alkio			ml.
Elintarveministeri	K. J. M. Collan			edist.
Salkuton ministeri	Mikko Luopajarvi		6.1.1920	ml.

Erichin hallitus 15.3.1920- 9.4.1921

TEHTÄVÄ	NIMI	NIMITETTY	ERONNUT	PUOLUE
Pääministeri	Rafael Erich			kok.
Ulkoasiainministeri	Rudolf Holsti			edist.
Oikeusministeri	K. G. Söderholm		28.6.1920	rkp
	Hjalmar Granfelt	28.6.1920		rkp
Sisäasiainministeri	Albert von Hellens			edist.
Puolustusministeri	Bruno Jalander			amm.
Valtiovarainministeri	Jonathan Wartiovaara			edist.
Kirkollis- ja opetusministeri	Lauri Ingman			kok.
Maatalousministeri	E. Y. Pehkonen			ml.
Apulaismaatalousministeri	Eero Hahl			ml.
Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri	Magnus Lavonius			edist.
Kauppa- ja teollisuusministeri	Leo Ehrnrooth		12.8.1929	rkp
	Hjalmar Procopé	19.8.1920		rkp
Sosiaaliministeri	Vilku Joukahainen			ml.
Elintarveministeri	K. V. Wuokoski	26.3.1920	9.2.1921	ml.
Vt. Elintarveministeri	Eero Hahl		26.3.1920	ml.

Vennolan II hallitus 9.4.1921–2.6.1922

TEHTÄVÄ	NIMI	NIMITETTY	ERONNUT	PUOLUE
Pääministeri	J. H. Vennola			edist.
Ulkoasiainministeri	Rudolf Holsti		20.5.1922	edist.
Vt. Ulkoasiainministeri	J. H. Vennola	20.5.1922		edist.
Oikeusministeri (siirretty sisäas.ministeriksi)	Heimo Helminen		24.2.1922	edist.
	Albert von Hellens	24.2.1922		edist.
Sisäasiainministeri	Heikki Ritavuori		14.2.1922	edist.
	Heimo Helminen	24.2.1922		edist.
Puolustusministeri	Onni Hämäläinen		3.9.1921	edist.
	Bruno Jalander	3.9.1921		amm.
Valtiovarainministeri	Risto Ryti			edist.
Kirkollis- ja opetusministeri	Niilo Liakka			ml.
Maatalousministeri	Kyösti Kallio			ml.
Apulaismaatalousministeri	Juho Niukkanen			ml.
Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri	Erkki Pullinen			edist.
Kauppa- ja teollisuusministeri	Erkki Makkonen			edist.
Sosiaaliministeri	Vilku Joukahainen			ml.

Cajanderin hallitus 2.6.1922–14.11.1922

TEHTÄVÄ	NIMI	NIMITETTY	ERONNUT	PUOLUE
Pääministeri ja apulaismaatalousministeri	A. K. Cajander			edist.
Ulkoasiainministeri	Carl Enckell			amm.
Oikeusministeri	Oskar Lilius			amm.
Sisäasiainministeri	Johannes Eskelä			amm.
Puolustusministeri	Bruno Jalander			amm.
Valtiovarainministeri	Ernst Gråsten			amm.
Opetusministeri	Yrjö Loimaranta			amm.
Maatalousministeri	Östen Elfving			amm.
Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri	Evert Skogström			amm.
Kauppa- ja teollisuusministeri	Aukusti Aho			amm.
Sosiaaliministeri	Eino Kuusi			amm.

Lähde: Pietiäinen, Jukka-Pekka 1992. Tasavalta perustetaan 1919–1931. Teoksessa Väyrynen, Raimo (toim.), *Tasavallan presidentit*. Weilin+Göös, Jyväskylä.